

Károli Gáspár Református Egyetem
Állam-és Jogtudományi Doktori Iskola
Doktori Iskola vezetője
Prof. Dr. Jakab Éva Rozália egyetemi tanár, az MTA doktora

„MŰHELYVITÁRA SZÁNT VÁLTOZAT”

dr. Csevár Nóra

Kálvin alkotmányjogi jogalkotási tevékenysége és hatása

doktori (Ph.D) értekezése

Témavezető
Dr. habil. Birkás Antal PhD

Budapest
2026.

Tartalomjegyzék

Köszönet	6
Témavezetői vélemény	7
Előszó	8
ELSŐ FEJEZET	11
Kálvin életének és az Institutio keletkezés-történetének bemutatása	11
1.1. Kálvin, mint jogász	11
1.1.1. <i>A korai Kálvin évek</i>	12
1.2.2. <i>Az első genfi tartózkodás</i>	13
1.2.3. <i>Strasbourg</i>	14
1.2.4. <i>A második genfi tartózkodás</i>	15
1.2.5. <i>Jogalkotási tevékenységéhez fűződő események</i>	17
1.2.6. <i>Kései évek</i>	17
1.2. Az Institutio keletkezésének története, valamint Kálvin jogi írásai	20
1.2.1. <i>Az Institutio keletkezése</i>	20
1.2.2. <i>Az Institutio szerkezete</i>	23
1.2.3. <i>Az Institutio előszava</i>	25
1.2.4. <i>Az 1559-es Institutio IV. könyv 20. fejezete</i>	26
1.3. Kálvin, akiktől inspirálódhatott	26
1.3.1. <i>Marcus Tullius Cicero</i>	28
1.3.2. <i>Lucius Annaeus Seneca</i>	29
1.3.3. <i>Luther Márton</i>	30
1.3.4. <i>II. András Aranybullája</i>	30
1.3.5. <i>Martin Bucer</i>	32
1.3.6. <i>Béza Theodore</i>	33
1.3.7. <i>Henrich Bullinger</i>	34
1.3.8. <i>Guillaume Farel</i>	34
1.3.9 <i>Philipp Melanchton</i>	35

1.3.10. Ulrich Zwingli	36
1.3.11. Navarrai Margit	36
1.3.12. Kálvin és kortársai	37
MÁSODIK FEJEZET	38
Az Institutio-ban rögzített alkotmányos tanok	38
2.1. Kálvin elve az államformákról	40
2.2. Kálvin elve a polgári kormányzásról az Institutio alapján	42
2.3. A kommentárok fontossága	49
2.3.1. Kálvin Rómabeliekhez írt levél kommentárja	49
2.3.2. Kálvin Apostolok Cselekedeteihez írt magyarázata	51
2.3.3. Kálvin Thesszalonikabeliekhez írt első levél kommentárja	52
2.4. A hatalommegosztás elve és a népek szuverenitása Kálvin nézetében	53
2.5. Az állam és egyház viszonya	56
2.6. A törvény, az evangélium és a politikum	64
2.6.1. Törvény, evangélium és politikum	64
2.6.2. Kegyelemtan és a kálvini törvények kapcsolata	69
HARMADIK FEJEZET	71
Kálvin közvetlen vagy közvetett hatása	71
3.1. Elhatárolási kérdések	72
3.2. Kálvin és a korrupció, annak hatásai a kormányzati szektorra	77
3.3. A kálvini jog, norma, etika viszonya	83
3.3.1. Vallás, jog és erkölcs	83
3.3.2. A kálvini norma és etika	84
3.3.3. Kálvin természetjoga és hatása	86
3.3.4. A kálvinista etika	90
3.4. Kálvin és a kálvinizmus	91
3.5. Kálvin és a kálvinizmus hatása az alkotmányeszmé megvalósulásához	101
NEGYEDIK FEJEZET	111

A kálvini hatások vizsgálata az egyes európai országokban	111
4.1. Franciaország	113
4.1.1. Kálvin évek	113
4.1.2. Kálvin francia évei	114
4.1.3. Kálvin hatása halála után Franciaországban.....	116
4.1.4. Kálvinizmus Franciaországban	116
4.1.5. Brazil hugenották	122
4.2. Svájc.....	123
4.2.1. Kálvin és Zwingli.....	123
4.2.2. Kálvin első genfi tartózkodása	125
4.2.3. Kálvin második genfi tartózkodása	128
4.2.4. Kálvin hatása később Svájcban.....	129
4.3. Német-római Birodalom	130
4.3.1. Előzmények.....	130
4.3.2. A német kálvini reformáció hatása.....	131
4.3.3. Kálvinizmus hatása, a hugenották tevékenysége.....	133
4.4. Németalföld	134
4.4.1. Előzmények.....	134
4.4.2. Gay de Brés munkássága és a Belga hitvallás.....	135
4.4.3. Kálvin későbbi hatása	136
4.5. Skócia	138
4.5.1. John Knox tevékenysége.....	138
4.5.2. Skót Hitvallás	139
4.6. Anglia	140
4.6.1. Előzmények.....	140
4.6.2. Hat Cikkelyes Hitvallás	141
4.6.3. Negyvenkét Cikkelyes Hitvallás	143

4.6.4. <i>Harminckilences Cikkelyes Hitvallás</i>	143
4.7. Magyarország	145
4.7.1. <i>Magyarország a reformáció korszakában</i>	145
4.7.2. <i>Az 1500-as évek</i>	147
4.7.3. <i>Az első magyar protestáns egyházalkotmány</i>	151
4.7.4. <i>Az 1687. évi magyar országgyűlések vallásügyi törvényei</i>	153
4.7.5. <i>A kálvinizmus hatása hazánkban</i>	154
ÖTÖDIK FEJEZET	156
Irányzatok, mozgalmak, elhatárolások	156
5.1. Kálvinista irányzatok, mozgalmak, elhatárolások	157
5.1.1. <i>Irányzatok, elhatárolások</i>	157
5.1.2. <i>Mozgalmak</i>	161
5.2. Kálvin és a demokratikus államelméletek	164
5.2.1. <i>Nem-kálvini alapú szuverenitás és államelméletek</i>	164
5.2.2. <i>Kálvini alapú szuverenitás és államelméletek</i>	165
Záró gondolatok	178
Summary	186
<i>1. Melléklet</i>	192
<i>2. Melléklet</i>	195
Irodalomjegyzék	198
A 2. melléklet jegyzéke	204
Internetes jegyzék	205
Folyóirat jegyzék	207
Szerző témában megjelent tanulmányai és előadásai	209

Köszönet

Köszönet Prof. Dr. Jakab Éva Rozália egyetemi tanárnak, a Doktori Iskola vezetőjének, hogy témaválasztásom befogadásával támogatta a kutatásomat. Nagy hálával tartozom Dr. Birher Nándornak, Dr. Cservák Csabának, Dr. Stipta Istvánnak, valamint Dr. Rixer Ádámnak az inspiráló órákért, a lelkesítő és elgondolkodtató konzultációkért, az építő kritikákért, Dr. Varga Ádámnak a motiváló tanácsokért, amelyek mindig hasznosnak bizonyultak, valamint köszönöm Dr. Birkás Antalnak, témavezetőmnek, az emberi és szakmai támogatást, amelyet kaptam tőle.

A jelen disszertációm nem jöhetett volna létre legcsodálatosabb édesanyám, mindig támogató és nyugalmat árasztó János, erőshitű szeretetteljes Thalyné Török Rita, csodás Dr. Lajos Edina, Vaskovits Zsófia, Zachár Edina, mindig segítőkész Gellérthegyi Réka, a legjobb vezető Dr. Janó Márk, valamint főnököm Füleky Zsolt nélkül. Külön köszönet Kántor Ákosnak és Sári Miklósnak, akik végig velem küzdöttek az abszolutórium megszerzésének zajos viharában, a közös vidéki konferenciákra való elutazásokat, a maradandó élményeket, a szavak erejét, a sok szeretetet, a kölcsönös együttműködést, a kávézásokat, és hogy megannyi örömet szereztek a kissé lehetetlennek tűnő küldetéshez. Mindezért szeretném nekik megköszönni, hogy támogattak, hittek bennem, segítettek az idevezető úton, motiváltak, valamint lektorálták, értékelték a munkámat.

Köszönettel tartozom azoknak, akik bármilyen módon meghallgatták az elmúlt években az előadásaimat, véleményt alkottak a folyóiratokban megjelent kézirataimra, valamint a segítségüket akár egy szóval, egy beszélgetéssel vagy egy gondolattal. Néha egy apró mondat, egy kritika vagy egy új inspiráció adott új lendületet. Megannyi év gondolkodás, kételkedés, kutatás, tanulás, írás, kitartás és rengeteg emberi támogatás, szeretet, türelem, hit övezte az utamat.

Örök hála és tisztelet Kálvin Jánosnak, aki nélkül ez a munka nem jöhetett volna létre. Számomra ő egy ikon, példakép, akire jogászként, és mint az alkotmányjogászok ősatyjára is felnézhetek. Helytállása, száműzetései, betegségei, családi helyzete ellenére, napjainkig maradandó csodálatos jogi művet alkotott meg. Kálvin szellemi öröksége feltárásával 14 évnyi kutatómunka után jöhetett létre e disszertáció.

Bízom benne, hogy munkámmal sikerült az alkotmány fejlődésének egy új perspektíváját ismertetnem, azzal, hogy a Kálvin-kutatás jelentőségét és időszerűségét is bemutatom, és hogy ezzel egyben hozzájárulhattam e gazdag szellemi hagyatékának a megőrzéséhez.

„Aki tetszeleg tudásában, még nem értette meg, mi a helyes ismeret. Aki azonban szereti az Istent, azt az Isten is a magáénak tudja.” (1 Korintusiaknak 8,2-3)

Témavezetői vélemény

Dr. Csevár Nóra „Kálvin alkotmányjogi jogalkotási tevékenysége és hatása” című doktori (PhD) értekezése olyan témával foglalkozik, amely téma ismert, részben kutatott; azonban abban a mélységben és azokat a területeket is érintve, ahogyan azt a hallgató teszi (a dolgozat által vizsgált témák és a kutatási kérdésekre adott válaszok) izgalmasak, újak.

A dolgozat olyan jogtudományi, államtudományi disszertáció, amely komoly teológiai és politikai filozófiai háttéren született. Ami a dolgozat egészét illeti, az alkotmányjogi megközelítés a döntő: a szóhasználat és a dolgozat szemlélete is ehhez igazodik.

A dolgozat szerkezete megfelelő, a disszertáció tagolt, jól átlátható. Dr. Csevár Nóra jól mozgatja a gazdag apparátust, pontosan adatomat, a jelölt komoly irodalmat dolgozott fel. A dolgozat nyelvtanilag és tartalmilag megfelelő, könnyen olvasható, egyes részei kimondottan olvasmányosak – a téma súlya, nyelvezet és komolysága ellenére.

A dolgozat tárgya – többek között – Kálvin munkásságának alkotmányjogi vetülete, az elemzés tárgya a hatalommegosztás, a közjogi kapcsolódások, a törvények fajtái és szerepük. Dr. Csevár Nóra az ellenállási jog kálvini megfogalmazásával hangsúlyosan foglalkozik, foglalkozik továbbá az állam és az egyház viszonyával, a reformációt követő korok kálvinizmusának hatásával – így például a hatalommegosztással, a vallásszabadság jogával.

Az országok elemzésénél a kálvinizmus politikai és jogi hatásmechanizmusai megfelelő mélységben kibontottak. Ezek az oldalak a disszertáció egésze szempontjából lényegesek. A történelmi példák erősítik a fő állítást: Kálvin jogi gondolkodása hozzájárult az alkotmányos elvek formálódásához. Az egyes fejezetek jól illeszkednek egymáshoz.

A „záró gondolatok” fejezet – amely valójában egy kiváló összefoglaló – alaposan átgondolt. A 177-185. oldalon olvasható pontok jól összeszedettek, kiválóak.

A disszertáció jelen formájában munkahelyi vitára alkalmas, később pedig azt a nyilvános védésre is jó szívvel ajánlom.

Gratulálok a szerzőnek, aki nem könnyű körülmények között állt helyt a tanulmányainak a folytatásakor – és a disszertációt is jó-kiváló színvonalon írta meg.

Budapest, 2026. március 1.

Dr. habil. Birkás Antal, PhD

Előszó

A reformációnak köszönhetően a XV. század végén és a XVI. század elején jelenhettek meg az első olyan jogi és politikai művek, amelyek a teológiától elkülönültek. A politikai ideológiák küzdelme még hosszú időn át a különböző egyházi tanítások egymással folytatott harcában fejeződött ki. Ez magyarázza azt is, hogy az első polgári forradalmak is a reformáció során már kialakult a vallásban, Kálvin tanaiban és később a kálvinizmusban találták meg a maguk ideológiáját.

A Kálvin-kutatásomat 2012 óta kezdtem meg, amelynek elindítója és inspirálója nem más, mint a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar 2012-ben kiírt pályázata és Fazakas Sándor írása és könyve¹ volt, amely feltárja Kálvin János (a továbbiakban: Kálvin) kiemelkedő zsenialitását, sokrétűségét, újszerűségét és napjainkban is érvényesülő időszerűségét.

Jelen disszertációm célja, hogy egy új perspektívából való alkotmányfejlődési megközelítést mutassak be azzal, hogy a reformáció másodgenerációs² nagy alakját, Kálvint, mint jogászt és azon túl is, mint alkotmányjogászt, valamint a jogi munkásságát ismertessem. Ezáltal a kálvini jogot és annak, az egyes, általam vizsgált európai államok alkotmányfejlődésére gyakorolt hatását. A kálvini jogot nem csak az általános alapelvek, illetve azok érvényesülésének szintjén vizsgáltam, hanem azt is kutattam, hogy közvetlenül hogyan hatott az európai országok alkotmányfejlődésére.

Nem csupán az egyes európai országokra történő lebontásban vizsgáltam a közvetlen kálvini hatást, hanem annak bemutatására is kísérletet kívántam tenni, hogy az *Institutio*, mint egyházalkotmány, miként hatott a későbbi polgári kormányzatok kialakulására, mennyiben segítette elő a demokratikus eszmék kialakulását, az alkotmányfejlődést, az alkotmányos eszmék megalapozását és a forradalmi vallás- és szabadságharcok létrejöttét.

Kálvin a korszakát meghaladó jogi gondolkodásmódja számos mozgalmat, forradalmat indított el és rendezte át a jogrendszereket, a társadalmi és politikai berendezkedést, valamint átalakította az alkotmányjogot, első sorban az alkotmányos egyházi jog fejlődésén keresztül,

---

¹Forrás: Fazakas Sándor (szerk.): Kálvin időszerűsége. Tanulmánykötet Kálvin János teológiájának hatásáról Magyarországon. Budapest, Kálvin Kiadó, 2009.

²Békefy Lajos több Kálvinról alkotott írásában „Kálvin reformátori másodgenerációs érettség” -éről számol be. Továbbá Lukás Vischer: Kálvin öröksége és a református egyházak jelenkori szakadása. Kálvin Kiadó, Budapest, 2003. 42. oldalán is úgy számol be, hogy „Kálvin a reformátorok másodgenerációjához tartozott.”

valamint újszerű kapcsolatba helyezte azok viszonyát. Kálvin reformja nem csak teológiai tartalmat hordozott, mivel azt párhuzamosan a társadalmi viszonyokra is kiterjesztette. A reformációja társadalmi irányának leképezése a forradalmian újszerű, közjogi, ezen belül is alkotmányjogi jogalkotása.

Kálvin és követőinek köszönhetően, később a kálvinisták és a kálvinizmus támogatásával alakult át az egyes, általam vizsgált európai államok szervezete, berendezkedése, társadalmi viszonyai, az államnak az egyházzal fűződő viszonyrendszere, valamint az azzal összefüggő jogi, államelméleti, társadalomelméleti, jogfilozófiai, valamint a politikai álláspontok.

A disszertáció két nagyobb részből, egyébként öt nagyobb fejezetből tevődik össze. Elsőként Kálvin életének, valamint az *Institutio*-nak, mint fő művének alkotmányjogi vetületei vizsgálatának bemutatására került sor, leginkább primer szakirodalom felhasználásával, írásmagyarázattal, íráselemző módszerrel.

A második fejezetben a vizsgálatom tárgya kiterjed arra vonatkozólag, hogy Kálvin miként vélekedett az államformákról, a polgári kormányzatról, a közösségi döntéshozatalról, a hatalmi ágak elválasztásáról, a törvényekről, a kommentárokról, a hatalom korlátozásáról, az egyházzal és azon belül az egyházi működésről, az egyházi hatalom és polgári kormányzat kapcsolatáról, a társadalmi berendezkedésről és társadalmi szereplők egymáshoz való viszonyáról.

Másrészről azt kívánom bemutatni, hogy beszélhetünk-e Kálvin alkotmányjogáról, az miként hathatott vagy hatott az egyes, általam vizsgált európai országok alkotmányfejlődésére. Ennek hatását, valamint azok beépülésének módjait ismertetem elkülönítve a közvetlen (kálvini tanok alkotmánytani beépülése) és közvetett (kálvinisták vagy kálvinizmus tanok alkotmánytani beépülése) hatások vizsgálata által.

A harmadik fejezetben az elhatárolásokra tett kísérlet mellett, részben Kálvin tanait ismertetem, részben a kálvinizmus doktrínáját is bemutatom. A vizsgálati tárgyköröket kiterjesztettem az első részben elemzetteken felül a vallás-jog-erkölcs viszonyrendszerére és a korrupcióra [amely Kálvinnál szorosan kapcsolódik a polgári kormányzat megfelelő működéséhez, a természetjog és kegyelemtanról alkotott tanához, valamint a bűn visszaszorításához és etikájához]. Továbbá egybegyűjtöttem a kálvini norma és etika

viszonya, kapcsolata, valamint Kálvinnak és a kálvinizmusnak az alkotmányeszmére gyakorolt hatásvizsgálata témában született kiemelkedő kálvinisták írásait.

A negyedik fejezetben a XVI. és XVII. századra kiterjedően Franciaországot, Svájcot, Német-római Birodalmat, Németalföldet, Skóciát, Angliát és Magyarországot,³ mint nyugat-európai országot mutatom be a tekintetben, hogy Kálvin [még életében] jogi tanai és annak közvetlen hatása, a kálvinizmus tana miként épült be az alkotmány eszmetanba, az állami berendezkedésbe, a jogfejlődésbe, a vallási szabadságjogok formálásába, államtanba, alkotmányjog fejlődésbe, ezek intézményrendszerének kialakulásában.

Az ötödik fejezetben a különböző kálvinista irányzatokat, mozgalmakat gyűjtöttem össze, amelyeket definiálok és egymástól elhatárolok. Kálvint, az általam tanulmányozott, kiemelt felvilágosult kori a szuverenitásról és az államelméletről szóló írók írásaival összehasonlítottam abban a tekintetben, hogy melyik jogtudósnak, jogfilozófusnak az írásaiban érhetők tetten a Kálvin alapú értelmezések.

Végezetül a záró gondolatokban mindaz összesítésre került, amit a kutatásomból levont következtetésem eredményeképpen meg tudtam állapítani. A hipotéziseimre adott válaszokat a kálvini tanokkal alátámasztott eredmények megalapozottsága utólag igazolta, ami egyben azt is jelenti, hogy Kálvin kutatás napjainkban is időszerű lehet.

A disszertációmban igazoltnak találtam azt, hogy egy újabb alkotmányfejlődési szemlélet válhat álláspontom szerint megalapozottá a kálvini tanok kutatásával. Ennél fogva indokolt lehet az alkotmányjog fejlődéstan történetében, hogy a kálvini eredet az alkotmányjogi jogtudomány részét képezhesse. Arra a kérdésre is kerestem a választ, hogy nevezhetjük-e Kálvint a demokrácia előfutárának. Amennyiben igen, ennek milyen alkotmányos vívmányok voltak a megnyilvánulási formái.

Legfőbb megállapításom, hogy – többek mellett – a jelen disszertációmban elemzett kálvini tanok adták az alkotmányeszmé kialakulásának egyik alapját. Ennek igazolásául felsorolt részletezést a záró gondolatokban, a hipotéziseimre adott válaszok képzik, amelyeket 24 pontban fejtettem ki.

---

³ Magyarországot is a vizsgálatom tárgyává tettem, amely ugyan közép-kelet-európai ország, azonban a Nyugat-Európa-hoz soroltam a kálvini hatások felismerhetőségének azonossága alapján.

ELSŐ FEJEZET

Kálvin életének és az *Institutio* keletkezés-történetének bemutatása

Az Előszóban leírtak alapján az alkotmányfejlődés új perspektívából való megközelítése és Kálvin haladó jogi gondolatainak ismertetése jelen disszertációm elsődleges célja. A kálvini (alkotmány)jog miként hatott az egyes, általam vizsgált európai országok alkotmányfejlődésére, politikai gondolkodására, államelméletük kialakulására. Feszegetve, tágítva a határokat, hogy Kálvin a demokrácia előfutára, ősatyja lenne-e.

1.1. Kálvin, mint jogász

Kálvin⁴ zseniális történelmi személyiség, egy ikon, jogász, jogtudós, kodifikátor, exagéta, „a reformátorok második nemzedékének vezető egyénisége volt”.⁵ Kálvin jogi gondolkodása révén az alkotmányosság, a jogállamiság és a modern politikai szabadságfilozófia egyik előfutára is.

Fontosnak tartom Kálvin bemutatását, hiszen élete és jogi pályafutása az, amelyből megérthetjük őt és az „ő génuszát”.⁶

Baja Mihály:⁷ *Ki volt Kálvin János?* című vers részlete.

„Ki volt Kálvin János?

Hogy ki volt tenéked,

Kálvinista népem,

*Te tudom, megérted.”*⁸

---

⁴Kálvin János életútjának jelen fejezetében rögzítettekhez vettem alapul. In: Huszár Pál: Kálvin János, élete, teológusi, reformátori és egyházszerzői munkássága, 1059-1564. Budapest, Kálvin Kiadó, 2009. 213-217.

⁵Fazakas Sándor (szerk.): Kálvin időszerűsége. Tanulmányok Kálvin János teológiájának maradandó értékéről és magyarországi hatásáról. Budapest, Kálvin Kiadó, 2009. 7.

⁶Antal Géza (szerk.): Kálvin János. A keresztyén vallás rendszere 1559. II. kötet. Pápa, Református Főiskolai Könyvnyomda, 1910. 3.

⁷Baja Mihály 1879-1957 között élt magyar lelkész. A versét Kálvin emléktábla avatásakor szavalta el.

⁸Huszár Pál: Kálvin János, élete, teológusi, reformátori és egyházszerzői munkássága, 1059-1564. Budapest, Kálvin Kiadó, 2009. 175.

1.1.1. A korai Kálvin évek

Kálvin 1509. július 10. napján született Franciaországban. A világra, a való életre nyitott gondolkodó jogász, jogtudós volt, ez tette sajátossá teológiáját, jogrendszerét és gondolkodását, amely több, mint öt évszázada fennmaradt és megszilárdult Európában.

1523-1528 és 1528-1534 között folytatott jogi tanulmányokat Párizsban. Az élet örök körforgásában, már az 1500-as években is a szülők hozzáállása az volt, hogy jobb egy jogi diploma, mint a filozófiai végzettség. Ennek következtében az apja unszolására Kálvin a filozófiai tanulmányok helyett jogász képzésre jelentkezett.

1528-1531 között az orleans-i és bourges-i egyetemen is folytatott jogi, mellette görög nyelv tanulmányokat. Itt ismerkedett meg a humanizmussal, valamint annak hatásaival.

1531-1534 között jogi tanulmányokkal párhuzamosan idegen nyelveket tanult.

1532-ben adta ki első munkáját, Seneca: De clementia című művéhez írott kommentárját.⁹ Első műve, amelyet humanista szellemiségben írt. E kommentárját saját költségén adta ki.¹⁰ Azonban a kiadott kommentár „*érdektelenségbe fulladt*”¹¹, amely nehéz anyagi helyzetbe is sodorta. Annak ellenére, hogy „*az írás az antik történelem, irodalom és kultúra alapos ismeretéről tanúskodik: ötvenöt latin és huszonkét görög szerzőt*” idézett.¹²

1533-ben Kálvin tanévnyitó beszédet írt a Sorbonne Egyetem orvos-rektorának, reformátori szellemiségben. A nyitóbeszéd szövege sajnálatos módon osztott sikert aratott, amely miatt Párizsból el kellett menekülnie. Az év többi részében Navarrai Margit udvarában talált menedéket, aki egyébként I. Ferenc császár francia király húga volt.¹³

1534-ben fejezte be a jogi egyetemet.¹⁴ Jogi tudásanyagát leginkább az Institutio-ban és a genfi Polgári Törvénykönyv kidolgozásában bontakoztatta ki.

---

⁹Forrás: M. Eugene, Osterhaven: Az egyház hite. Történelmi fejlődés-református szempontból. Budapest, Kálvin Kiadó, 1995. 219.

¹⁰Alister E., McGrath: Kálvin, A nyugati kultúra formálódása. Budapest, Osiris Kiadó, 1996. 75.

¹¹McGrath 1996. i.m. 76.

¹²McGrath 1996. i.m. 76.

¹³Az 1.3.12. fejezetben még kifejtésre kerül.

¹⁴Alister E., McGrath: Kálvin, A nyugati kultúra formálódása. Budapest, Osiris Kiadó, 1996. 214.

Diplomájának megszerzését követően így vélekedett: „Így történt, hogy elszólítva a filozófiai tanulmányoktól, a jogtudomány felé fordultam, melyben mintegy az atyai akaratnak engedelmeskedve igyekeztem hűséggel helytállni. Isten mégis gondviselésének titokzatos zablájával végül más útra vezérelt. És azonnal, amikor a pápaság babonáival már makacsabban beleragadtam, mintsem, hogy ily mély mocsárból egykönnyen kimenekedhettem volna, lelkemet, amely életkora miatt már felettébb megkeményedett, Isten egy hirtelen megtéréssel az engedelmességre kényszerítette. Így azután mintegy az igaz kegyesség íztől átítatva olyannyira elfogott az előrehaladás vágya, hogy hátralévő tanulmányaimat, bár nem vettem el teljesen, mégis közönyösebben folytattam. Még egy év sem telt bele, és a tisztább tanítás iránti vágyakozás miatt annak máris novíciusává és buzgó tanulójavá lettem.”¹⁵

1.2.2. Az első genfi tartózkodás

1534-ben Kálvin reformációhoz való kötődése [és a sorbone-i egyetem megnyitóra írott beszéde] miatt kénytelen volt Franciaországból elmenekülni.

Ezt követően ideiglenesen 1535-ben Bazelben talált menedéket.

1536-ban menekülteként átutazóban volt Genfben, amikor is Guillaume Farel (a továbbiakban: Farel) maradásra bírta. (Ez az úgynevezett első genfi tartózkodása, amely az 1538. április 23-ai száműzetéséig tartott).

Megírta az *Institutio Christianae religionis*. Magyar fordításban *A keresztény vallás rendszerét* (a továbbiakban: *Institutio*), mint fő művét – amelyet 1535. augusztus 23. napján fejezett be – első kiadásban 1536-ban Bazelben megjelent. E mű a keresztény vallás rendszerét alakította ki, amely a protestáns teológia egyik, ha nem a legkidogozottabb könyve, amely a keresztény hit középpontjában összeszedett, rendszerezett hitvallás és rendtartás is egyben.

---

¹⁵ Willem, Van't Spijker: *Kálvin élete és teológiája*. Budapest, Kálvin Kiadó, 2003. 25. (Eredeti nyelven: „*Ita factum est, ut revocatus a philosophiae studio, ad leges discendas traherer, quibus tametsi ut patris voluntati obsequerer fidelem operam impendere conatus sum, Deus tamen arcano providentiae suae fraeno cursum meum alio tandem reflexit. Ac primo quidem, quum superstitionibus papatus magis pertinaciter addictus essem, quam ut facile esset e tam profundo luto me extrahi, animum meum, qui pro aetate nimis abduruerat, subita conversione ad docilitatem subegit. Itaque aliquo verae pietatis gustu imbutus tanto proficiendi studio exarsi, ut reliqua studia, quumvis non abiicerem, frigidius tamen sectarer. Necdum elapsus erat annus quum omnis purioris doctrinae cupidi ad me novitium adhuc et tironem discendi causa ventitabant.*”)

A francia Ferenc királynak is elküldött egy példányt a protestáns tanok igazolásaképp, amely levelében hatalmasnak és dicsőségesnek, sőt a legkeresztényibb¹⁶ királynak nevezte.

1537-ben Genfben teológia tanár és prédikátor lett. Ez időben kidolgozta a hitújító 21 Cikkelyből álló hitvallást, vagy más néven a Genfi Kátét, amelyre minden genfi polgárnak fel kellett esküdni. Azon polgárok, akik nem esküdtek fel, el kellett hagyniuk a várost. A hitvallást a genfi Kis Tanács 1537. március 13-án egyhangúan elfogadta. Ugyanezen év május 18-án Lausanne-ban nyilvános hitvitát folytatott ellenfeleivel. Majd 1537. július 29-én a Kétszázak Tanácsa is jóváhagyta a Genfi Kátét.

Megjegyezném, hogy a Kétszázak Tanácsát 1527-ben hozták létre Genfben, hogy az Általános Tanácsot segítse. A Kétszázak Tanácsa Kálvin idejében évente kétszer ülésezett kizárólag két témakörben. Egyrésről februárban a szindikátusok megválasztásáról, másrésről novemberben a gabona és bor árának megállapításáról.¹⁷

Ezt követően 1537. november 12-én Genf magisztrátusa rendeletben kötelezte a genfi lakosságot, hogy ismerjék el a kálvini tanításokat, valamint azok el nem fogadása esetére kitiltási szankciót vezettek be.

Genfben 1538-ban a februári választásokon az ellenpárt került ki győztesen, Kálvin barátait felfüggesztették a Tanácsból, ami ellen Farel-rel együtt tiltakozást nyújtottak be. Ennek okán írt levelet Henrich Bullingernek (a továbbiakban: Bullinger) a genfi helyzetről: *„Nem is lesz nekünk tartós egyházunk, ha nem áll vissza a maga teljességében amaz ősi, vagyis apostoli rend, mely közöttünk sok tekintetben kívánatos.”*¹⁸

1.2.3. Strasbourg

Kálvin újabb hitújító javaslatait miután a polgárok ellenállását követően a genfi városvezetés is elvetette, száműzték Genfből és Strasbourgba ment, Bucer Martin meghívásának eleget téve.

Kálvin elűzését követően Strasbourgból 1538. június 25-én a genfi gyülekezetnek Kálvin így üzent: *„Mert ott, ahol a veszekedés és a széthúzás uralkodik, aligha lehet abban*

---

¹⁶ Forrás: Victor János (ford.): Kálvin János Institúciója. Budapest, Stichting Hulp Oost Europa, 1995. 5. fejezet 3.

¹⁷ Forrás: Alister E., McGrath: Kálvin, A nyugati kultúra formálódása. Budapest, Osiris Kiadó, 1996. 121.

¹⁸ Buzogány Dezső: Kálvin állam és társadalomszemlélete. In: Magyar Tudomány 2010/2. 135-151.

reménykedni, hogy a helyzet jobbra fordul. Most azonban azt hallom, hogy lelkipásztoraitoknak a szomszéd egyházakkal való kibékülést – melyet Farel és én jó akarattal nyugtáztuk – várakozásommal ellentétben mégsem volt elég nektek, hogy titeket a barátság becsületes érzelme és a törvény szerinti együvé tartozás köteléke lelkipásztoraitokkal egybekössenek, akikre mégiscsak lelkigondozások feladata bízott. Ezért szükségesnek tartottam, hogy megírjam nektek lehetőségeim szerint e betegség gyógyítására munkálkodom, melyet anélkül, hogy Isten előtt súlyosan nevét végeznék, másképp nem nevezhetek... ”¹⁹

1539-ben második kiadásában megjelent a bővített Institutio (hatról tizenkét fejezetre bővült), valamint a Rómabeliekhez írt levél kommentárja is.

1540-1541 között Kálvin több vitán részt vett a Német-Római Császárság területén, azonban Luther Mártonnal (a továbbiakban: Luther) nem találkozott.

Strasbourgban 1541-ben házasságot kötött – Bucer ajánlásával – az özvegy Idelette de Bure-el. Felesége, 1500-1549 között élt református hitvallású volt. Első férje korán elhalálozott, házasságukból két gyerekük lett. Kálvintól is született több közös gyermekük, akik csupán csecsemőkorukig éltek.

1.2.4. A második genfi tartózkodás

1541-ben megjelent az Institutio harmadik kiadása, és annak a francia nyelvű fordítása is. Ezen év novemberében létrehozta az „*egyén elgondolásán alapuló*”²⁰ egyházi rendtartását. Az egyházi közösség szervezeti rendjét²¹ kialakította, amelyet az Ordonnances Ecclesiastiques című művében foglalt össze. A második genfi működése 1564-ig tartott.

1542-ben Idelette de Bure-től fia született, aki nem sokkal később el is hunyt.

Ugyanebben az évben elkészítette a Genfi Kátét, valamint a Gyülekezeti rendtartást.

---

¹⁹ Lukás Vischer: Kálvin örökség és a református egyházak jelenkori szakadásai. Budapest, Kálvin Kiadó, 2003. 25.

²⁰ Karl, Heussi: Az egyháztörténet kézikönyve. Budapest, Osiris Kiadó, 2000. 324.

²¹ A közigazgatási egységgel azonos szervezeti rendet hozott létre. In: Karl, Heussi: Az egyháztörténet kézikönyve. Budapest, Osiris Kiadó, 2000. 324.

Genfben 1543-ban a Tanács és a Népgyűlés által elfogadták Kálvin által kidolgozott Polgári Törvénykönyvet és az új polgári eljárást.

1545-ben megjelent a Genfi Káté latin nyelvű kiadása.

1545-1555 között a genfi magisztrátusban Kálvin erős ellenállást tapasztal az ellenfelei oldaláról.

1549-ben megözvegyült és a fogadott két gyermek nevelése reá maradt, ezért hat évre elvonult a politikától, a közéletből. A feleségének a haláláról Kálvin így nyilatkozott: *„Életem legjobb társától fosztottak meg, attól, aki, ha úgy rendeltetett volna, nemcsak a szegénységemben, de még a halálomban is készségesen osztozott volna. Életében hűséges segítője volt szolgálatomnak.”*²²

1549-ben Kálvinnal egyezsége jutottak, így a zwinglisták egyesültek a kálvinistákkal.²³ Kiadták a Zürichi Egyezményt, amelyben Kálvin és Bullinger egységesítették a berni és zürichi úrvacsora jelentését és tartalmát. Ezzel létrejöhetett a svájci reformáció egysége.²⁴ E téma részletesebb kifejtése a 4.2. fejezetben található.

1555-ben Genfben a magisztrátus is elfogadta Kálvin által kidolgozott Polgári Törvénykönyvet, amelyben különösképpen szabályozta az állam és egyház kapcsolatát is. Prédikátorokat küldtek Franciaországba, valamint Piemontba, amely javarészt hozzájárult ahhoz, hogy francia földön genfi mintára megalakultak a református gyülekezetek.

1559-ben megalapította a Genfi Teológiai Akadémiát, amelynek Theodore Béza-t²⁵ tette meg rektorának, s egyben a genfi egyház vezetésében később utóda is lett. Megjelent az Institutio utolsó változata, azaz a végleges formája, amelyet száműzetése alatt írt meg. Több évtizedes munkássága után megkapta a genfi állampolgárságot is.

---

²² David, Steinmetz: Calvin in context. Oxford, Oxford University Press, 1995. 15.

²³ Forrás: Gecse Gusztáv (szerk.): Vallástörténeti lexikon. Budapest, Kossuth Kiadó, 1977. 21.

²⁴ A Szentháromságot-tagadó Szervét Mihály eretneket tanai miatt Genfben börtönbe vetették. Kálvin próbálta kijárni neki, hogy lefejezés legyen a halálos büntetésének módja, de a magisztrátus máglyán történő elégetésre szavazott, így 1553-ben máglyán elégették.

²⁵ Huszár Pál: Kálvin János, élete, teológusi, reformátori és egyházszerzői munkássága, 1059-1564. Budapest, Kálvin Kiadó, 2009. 130.

1561-ben bevezették az általa formált és kialakított utolsó átdolgozott egyházi fegyelmet, vagyis az Ordonnances Ecclésiastiques-t.

1.2.5. Jogalkotási tevékenységéhez fűződő események

Kálvin jogi életútjához kapcsolódó események, az Institutio vonatkozásában, amelyek összefoglalóan a következők:

1535-re befejezi az Institutio írását.

1536-tól kezdődött az első genfi tartózkodása, az Institutio első kiadása.

1537-ben Philipp Melanchtonnal²⁶ barátságot kötött, amely munkásságát részben meghatározta. Még ebben az évben átdolgozta és kibővítette az Institutio-t is.

1538-ban Kálvint száműzték Genfből és Strasbourgba ment, ahol folytatta a munkásságát.

1539-ben második kiadásában megjelent az Institutio és a Római levél kommentárja is.

1541-ben kezdődött a második genfi tartózkodása, valamint újabb mérföldkőként az Institutio francia nyelven is megjelent.

1555-ben Kálvin által kidolgozott Polgári Törvénykönyv hatályba lépett, amely szabályozta az állam és az egyház kapcsolatát is.

1559-ben Kálvin a Genfi Teológiai Akadémiát megalapította, illetve térítőket küldtek Franciaországba. Megjelent az Institutio végleges formája, amellyel egyidőben genfi állampolgárságot is kapott.

1.2.6. Kései évek

Az Institutio [utolsó változata] végleges formája elkészült. Reménykedett benne, hogy alkotása hasznos lesz Isten egyházának. Hangsúlyozta, hogy még súlyos betegsége idején is nagy buzgósággal dolgozott rajta, hogy értékes lelki örökséget hagyjon hátra. A mű többszöri átdolgozásának és megjelentetésének okát a legteljesebb végleges formájához fűzött szavaiból tudhatjuk meg, mely szerint:²⁷ „...*bízom abban, hogy oly könyvet adok, amely közös megegyezések jónak fog találni. Hogy mily buzgalommal iparkodtam művemet Isten egyháza hasznára elkészíteni, annak nyilvánvaló bizonyosságául hadd említsem*

---

²⁶ Melanchton Philipp német evangélikus teológus, aki nagy hatást gyakorolt Kálvinra. Az 1.3.9. fejezetben részletesebben is kifejtésre került munkássága és Kálvinnal való kapcsolata.

²⁷ Huszár Pál: Kálvin János, élete, teológusi, reformátori és egyházszervezői munkássága, 1059-1564. Kálvin Kiadó, Budapest, 2009. 130.

fel, hogy a múlt télen, mikor azt gondoltam, hogy a negyednapos láz halálomat jelenti, mennél jobban kínozott betegségem, annál kevésbé kíméltem magamat, hogy olyan művet hagyhassak magam után, mely a kegyes lelkek oly jóindulatú várakozásának némileg megfelelt. Szerettem volna gyorsabban bevégezni munkámat, de elég gyorsan van ez így is, ha elég jó. Azt pedig, hogy alkalmas időben bocsátottam útjára, akkor hiszem, ha tapasztalom, hogy Isten egyházának bővebb gyümölcsöt hoz, mint azelőtt. Ez rám nézve egyedül döntő...

Munkám végzésében volt továbbá célom, hogy a szent vallástudomány jelöltjeit az isteni ige olvasására úgy készítsem és megtanítsam, hogy az rájuk nézve könnyen hozzáférhető legyen, s minden fönnakadás nélkül haladhassanak abban. Mert azt hiszem, hogy a vallás teljes egészét felölelem itt, minden részeivel egyetemben, s oly sorrendben adom elő, hogyha valaki jól megtanulja, nem lesz nehéz számára annak megállapítása, hogy mit kell keresnie a Szentírásban, s annak tartalmát mily célra kell fordítani.

Tehát mintegy meggyengítvén az utat, ha ezután a Szentíráshoz magyarázatokat adok ki, mivel nem lesz szükségem arra, hogy a hitcikk felől hosszú előadást tartsak, s a bizonyító helyekre is kitérjek, mindig röviden végzek azokkal. Így a kegyes olvasó nagy nehézségektől s unalomtól menekül meg, amennyiben a könyv ismeretével, mintegy szükséges eszközzel felszerelve fog e munkához. Élj boldogul, kegyes Olvasó, s ha munkámnak valami gyümölcsét veszed, segíts viszont rajtam könyörgéssel a mi Atyánknál, Istenünknél. Genf, 1559. év augusztus hó 1. napján.”²⁸

Ezt követően 1564. április 28-án tartotta utolsó előadását a genfi Akadémián, ahol a következő búcsúbeszédet mondta el: „...Amikor először jöttem ebbe az egyházba, úgy szólván semmi sem volt belőle. Prédikáltak ugyan, de ez volt minden. Összeszedték a bálványokat és elégették őket, de nem volt reformációs semmiféle formában. Teljes volt a zűrzavar. Itt volt ugyan a derék Guillaume mester (Farel), és később a vak Coraud, aki Bazelben vesztette el szeme világát. Antoine Saunier mester is itt volt, meg az ékesen szóló Froment, aki levette kötétyét és úgy ment föl a szószékre, majd visszatért boltjába pletykálkodni, így tartva a kettős szentbeszédet. Csodálatos küzdelmek közepette éltem itt. Előfordult, hogy megcsúfolásomra este ötven-hatvan puskalövést adtak le házam előtt. Gondoljátok el, mennyire elképeszthetett ez egy olyan bátortalan, könyvekbe temetkező embert, mint amilyen – megvallom – mindig is voltam, és most is vagyok. Nem sokkal ezután

---

²⁸ Forrás: Czeglédy Sándor-Rábold Gusztáv (ford.): Kálvin János. A keresztyén vallás rendszere. Pápa, Református Főiskolai Könyvnyomda, 1909. 754–755. [Ins. IV. 20. 8.]

száműztek e városból, amikor is Strasbourgba mentem, ahonnan egy idő múlva visszahívtak, de tisztem ellátása nem kevesebb gyötrellemmel járt, mint annak előtte. Fogd meg, fogd meg kiáltással uszították rám a kutyákat, s azok ruhámat és lábamat marcangolták. ... s Tirátok talán még súlyosabbak várnak. Mert gonosz és hitvány nép között éltek, noha akadnak közöttük derék emberek, maga a nép gonosz és elvetemült, és lesz gondotok velem, amikor az Úr már engem elszólított. Mert bár én semmi és senki vagyok, mégis tudom, hogy megakadályoztam háromezer zavargást is, amely Genfben kitört volna.

Legyetek tehát bátrak és erősek, mert az Isten fölhasználja és fönntartja ezt az egyházat, és mondom néktek, hogy Isten megőrzi.

Ami a tanokat illeti, hűségesen hirdettem, és Isten kegyelméből le is írhattam a tőlem telhető legnagyobb hűséggel, és tudtommal a Szentírásnak egyetlenegy pontját sem ferdítettem el vagy magyaráztam félre. Ha akartam volna, adhattam volna bonyolult, tudományos magyarázatokat, de én az efféle tudományoskodást semmibe sem vettem, és mindig az egyszerűségekre törekedtem. Soha nem írtam semmit valaki iránti gyűlöletből, hanem mindig hűségesen tártam elő azt, amiről úgy véltem, hogy Isten dicsőségét szolgálja...”²⁹

A búcsúbeszédében felidézte, hogy munkásságának kezdeti korszakában az egyház szervezetlen és zűrzavaros volt, a reformáció pedig még gyerekcipőben járt. Munkásságát súlyos küzdelmek, fenyegetések és üldöztetés kísérték, mint a megfélemlítések, száműzetései. Amikor visszahívták, továbbra is ellenséges közegben kellett helytállnia. A tanításairól azt vallotta, a Szentíráshoz hűen, indulat nélkül írt, adott tanítást az utókornak, amely tanításokban, útmutatásokban egyedül Isten dicsőségét kereste.

1564. április 25-én kicsiny vagyonát felosztotta testvérei közt. Chenelat Péter genfi jegyző foglalta írásba Kálvin érvényes végrendeletét.³⁰

1564-ben május 27-én nyolc órakor³¹ súlyos betegségei (köszvény, tüdőtuberkulózis, trombózisos aranyér és bélp parazita) miatt Genfben halt meg. Saját kérésére a svájci Plainpalais-ban jeltelen, egyszerű sírba temették, mert nem szerette volna, ha sírhelye zarándokhellyé válna.

---

²⁹ Jean, Cadier: Kálvin. Egy ember Isten igájában. Kálvin Kiadó, Budapest, 1994. 165-167.

³⁰ Jelen disszertáció 1. melléklete tartalmazza.

³¹ Alister E., McGrath: Kálvin. A nyugati kultúra formálódása. Budapest, Osiris Kiadó, 1996. 209.

Kálvin halálát követően jelent meg ugyanebben az évben Józsué könyvéhez írt magyarázata, amelynek előszavát Kálvin életéről Béza írta. Ez lett a reformátor első életrajza.³²

Az életrajzából az tűnhet ki, hogy élete fókuszában csak a vallás, az egyház volt és saját munkásságában is ezt tartotta kiemelkedőnek, azonban egyidejűleg Kálvin a korát meghaladó jogi gondolkodó, jogtudós és jogász is volt. Az egész tevékenységét, műveit a jog érezhetően áthatotta. A vallás és az egyház reformálása során párhuzamosan megalkotta a szükséges jogi szabályozást és kialakította az intézményi kereteket. Talán mivel ő maga sem helyezte hangsúlyt erre a tevékenységére, azért is elsődlegesen vallástudósként tartják számon. Művei azonban önmagukban igazolják, hogy legalább olyan alkotó jogtudós volt, amilyen teológus.

1.2. Az *Institutio* keletkezésének története, valamint Kálvin jogi írásai

Fontosnak tartom Kálvin fő művének, keletkezés-történetének, szerkezetének, valamint kiadásának ismertetését. Ezáltal jobban érthetővé válhat, hogy az a kor, a szellemiség, amelyben élt, milyen okokból és hogyan vezették ahhoz, hogy megalkossa ezt az *Institutio*-t, és milyen céllal osztotta meg gondolatait, elmélkedéseit.

*1.2.1. Az *Institutio* keletkezése³³*

Az *Institutio* elsődleges üzenete, hogy ez Kálvin „*egyetlen hiteles foglalata*,”³⁴ amely összefoglalja szellemi és eszmei rendszerét a hitről, a vallásról, a népről, a szentségekről, a keresztények szabadságáról, az imádságról és a törvényekről.

Eme fő műve Kálvin teljes lelki képe az egyéniségének, főként érzelmvilágának népszerű gazdag volta, stílusának csodálatos hangszerelése, amely hiánytalanul tartalmazza a mondanivalóját. Ez, amiért küldetett és amire az egész életét feltette. A mondanivaló pedig nem más, mint az Igéről való bizonyágtétel, a teljes Szentírásban kijelentett Igazság kifejtése, igazolása, védelme. Az *Institutio*-t a benne híven, tisztán, alázatosan és rettenthetetlen bátorsággal tolmácsolt Ige tette naggyá és erőssé. Ez a történetfölötti örök hatalom ajándékozott neki történetet és történeti hatást.

---

³² Jean, Cadier: Kálvin. Egy ember Isten igájában. Budapest, Kálvin Kiadó, 1994. 161.

³³ Forrás: Victor János (ford.): Kálvin János *Institutio*ja. Budapest, Stichting Hulp Oost Europa, 1995. 1. fejezet

³⁴ Victor János 1995. i.m. 158.

Az Institutio-nak tehát hatalmas története van. Ennek első szakasza a legelső alakjában való megszületéséig, a második végleges irodalmi formájának kikristályosulásáig tart. A harmadik az Institutio élő nyelveken való irodalmi megsokszorozódását, egyre jobban lombosodó és teológiai hatásait foglalja magába.

Arról nem maradtak fent forrásaink, hogy mikor és hol fogott hozzá legelőször Kálvin az Institutio megírásához. Az első verzió befejezését 1535. augusztus 23. napján Bazelben, a bázeli 7-8 hónapos ott tartózkodása alatt valósította meg közel huszonöt éves korában. Az 1536-os kiadása után állandóan bővítette az első szöveget, majd 1559-re egy négykötetes nyolcvan fejezetből álló dogmatikai gyűjteménnyé alakult.

Fontos megértenünk azt, hogy amikor Kálvin kiadta az Institutio-t, a reformáció elterjedése és annak elfogadása politikai sajátos kettős játszmák, érdekek mentén volt támogatott vagy éppen üldözendő. Ha a hatalom úgy kívánta, akkor támogatta a reformációt, azzal, hogy bizonyos szövetségeseket megnyerjen egyes háborúkban, ugyanakkor máglyára küldték Franciaországban a református evangéliumi tanok hirdetőit.

Az Institutio kiadásakor Kálvin korát megelőzve kifejtette: *„Amikor én láttam, hogy ezek az álorcás udvari cselszövők nemcsak el akarják kendőzni az ártatlan vér kiontását, ezáltal, hogy mindenféle hamis vádakot és rágalmakat szórnak a szent vértanúkra haláluk után, hanem azt is biztosítani akarják maguk számára, hogy a továbbiakban is a legkegyetlenebb módon gyilkolásszák a szerencsétlen hívőket anélkül, hogy bárki részvétet érezne irántuk, úgy éreztem, hogyha hallgatók és nem szállok szembe ezzel minden erőmmel, nem menthetem fel magam a gyávaság és a hűtlenség vádjá alól.*

Ez indított arra, hogy közlétegyem A keresztény vallás rendszere című művemet. Elsősorban azért, hogy a rájuk kent gonosz rágalommal szemben tisztára mossam testvéreimet, akik számára a halál megdicsőülés volt az úrral való közösségben, másodsorban azért, hogyha ugyanilyen kegyetlenséggel járnak el ismét sok szerencsétlennel szemben, a külhoni nemzetek legalább részvétükkel és együttérzésükkel támogassák őket. Mert akkor a könyv nem a mai terjedelmes és vaskos formájában látott napvilágot. Csupán egy kis könyvecske volt, a legfontosabb tanok összefoglalása, azzal a céllal, hogy tájékoztassa az embereket, milyen hitet vallanak azok, akiket e gonosz és hűtlen csalók rosszindulatúan és gyalázatosan becsmérelnék.”³⁵

---

³⁵ Jean, Cadier: Kálvin. Egy ember Isten igájában. Budapest, Kálvin Kiadó, 1994. 57.

Az Institutio kiadásai, mint ahogyan a királyi előszó legelső soraiból is olvasható, Kálvinnak eredeti célja a franciaországi hívő gyülekezet szolgálata volt. Egy kalauzt akart adni az igaz vallásban azoknak a vágyakozó lelkeknek, akik szerették volna megismerni Krisztust, de kellőképpen nem rendelkeztek helyes ismertekkel. A legtöbb reformátorral ellentétben pozitívumokkal kezdi a művet.

Kálvin, akinél hálásabban senki sem becsülte meg az előtte járt úttörők fáradozásait és útmutatásait, többet vagy kevesebbet elődeitől tanult, vett át és gondolt tovább. Legkevesebb hatással volt rá Zwingli Ulrich, de annál nagyobb Melancthon Philipp és mindkettőjük tanítója nem más volt, mint Luther.

Első kiadásának mintájául Luther által 1529-ben kiadott Kis Kátéja szolgált. Azonban számos kérdést sokkal részletesebben vizsgált Kálvin az Institutio-ban, mint Luther. 1536-ban Bazelben adtak ki latin nyelven. Az 1536-os kis könyv 519 oldal terjedelmű volt, amely a Balthazar és Platter bázeli nyomdában³⁶ készült.³⁷

Kálvin strasbourggi száműzetése során került az Institutio másodszorra, 1539-ben kiadásra, amely az előző hat fejezet helyett már tizenkét fejezetből állt. Ekkor vált Kálvin „vallásos eszmerendszerének elsődleges forrásává, és a többi írása másodlagossá.”³⁸ – írta Alister E., McGrath.³⁹ Kálvin, amikor megjelentette a második kiadását, levelében ezt írta Farelnek: „Amikor megjelent a küldönc, hogy elvigye a könyvem első részét, húsz hasábot kellett újból átolvasnom (azaz nyolcvan oldalt korrigálni.). Ezután megtartottam órámot, prédikáltam, megírtam négy levelet, el kellett simítani egy nézeteltérést, és több mint tíz látogatót kellett fogadnom, akik különböző kérdésekkel kerestek fel.”⁴⁰ Mintha csak a mai világban egy messenger üzenetet íránk a másiknak arról, hogy mi a helyzet épp velünk, amikor kiadunk végre egy művet publikálásra.

---

³⁶ A nyomda az 1500-as évek közepén latin nyelvű, inkább vallási, oktatási–humanista műveket adott ki.

³⁷ Forrás: Jean, Cadier: Kálvin. Egy ember isten igájában. Budapest, Kálvin Kiadó, 1994. 58.

³⁸ Alister E., McGrath: Kálvin. A nyugati kultúra formálódása. Budapest, Osiris Kiadó, 1996. 152.

³⁹ McGrath a kereszténység tiszta forrásának nevezte az Institutio-t. „Az volt a cél, hogy a késő középkor posványos állóvize helyett a keresztény hagyomány friss forrásából merítsenek. Egy folyó ugyanis mindig ott a legtisztább, ahol ered: miért kéne hát az Újtestamentumot a zavaros középkori kommentátorok közvetítésével olvasni, amikor közvetlenül eredeti nyelven is lehet”. In: Alister E., McGrath: Kálvin. A nyugati kultúra formálódása. Budapest, Osiris Kiadó, 2001. 20.

⁴⁰ Jean, Cadier: Kálvin. Egy ember Isten igájában. Budapest, Kálvin Kiadó, 1994. 93.

Kálvin maga fordította le francia nyelvre az *Institutio*-t, amely már tizenkét fejezetre tagolódott.⁴¹ Ennek hatására 1541-ben Genfben kiadják harmadjára is az *Institutio*-t, azonban már francia fordításban. Ez a kiadás hatalmas áttörést jelentett, hiszen minden francia ajkú számára elérhetővé, megismerhetővé, elsajátíthatóvá váltak Kálvin tanai.

A végleges forma nem pusztán a szakadatlan gyülekezeti, tanítói, pásztorkodó, irodalmi munka, hanem egyúttal a legkeményebb harcok korszaka is volt: „*harcoké, amelyek közt bár nem a test fegyvereivel folytak, nagyon sokszor még az élete sem volt biztonságban, s amelyek még az ő egészen kivételes lelki erejét és önálló képességét is súlyos próbára tették.*”⁴²

Ebben a korban élt Brunetiere Ferdinand, aki a legjobb könyvajánlóját adta a műről. Az alábbiakat vallotta a végleges kiadásról: „*Az Institutio a francia próza egyik legnagyobb alkotása, mégpedig időrendben a legelső olyan, amelyikről el lehet mondani, hogy arányaiban, elrendezésében, fölépítésében csakugyan van valami monumentális.*”⁴³

Kálvin halálát követően több fordításban is megjelent az *Institutio*, köztük az alábbi helyeken és időpontokban:

Genfben 1557-ben olaszul,

Genfben 1560-ban hollandul,

Londonban 1561-ben angolul,

Heidelbergben 1572-ben németül és

Londonban 1597-ben spanyol fordításban is kiadták.⁴⁴

1.2.2. Az *Institutio* szerkezete

Az 1536-os kiadás részben áll a király részére írt ajánlásból, valamint további VI. fejezetből. Az első fejezet a törvényről szól, amely magába foglalja a Tíz Parancsolat magyarázatát. A második fejezet a hitről, amely az úgynevezett Apostoli Hitvallás magyarázatát is adja. A harmadik fejezet az imádságról, amely az Úri Imádság kifejtését is adja. A negyedik fejezet a sákramentumokról, amelyben a keresztségről és az úrvacsoráról van szó. Az ötödik

---

⁴¹ Forrás: Jean, Cadier: Kálvin. Egy ember Isten igájában. Budapest, Kálvin Kiadó, 1994. 90.

⁴² Victor János (ford.): Kálvin János *Institutio*ja. Budapest, Stichting Hulp Oost Europa, 1995. 2. fejezet

⁴³ Victor János 1995. i.m.

⁴⁴ Victor János 1995. i.m. 150-151. 7.1. táblázat alapján.

fejezetben kifejti, hogy az eddigi általában annak tartott másik 5 sákramentum nem sákramentum és egyben kimutatja, hogy melyek ezek. Végül a hatodik fejezet a keresztyén szabadságról, az egyházi hatalomról és az állami kormányzatról szól.⁴⁵

Az *Institutio*-t eredetileg I. Ferenc királynak írta azzal a céllal, hogy bebizonyítsa, hogy a Franciaországban lévő református mozgalom miért nem üldözendő. Ezért nem könyörgés található a rendtartás elején az 1536-os *Institutio*-ban, hanem királynak szóló ajánlás. Ugyan Kálvin többször átdolgozta a művét, de az időközben meghalt I. Ferenc király halálát követően a királyi ajánlás e tényektől függetlenül sem változott.

Az 1559-es kiadás IV. könyvből és 80 fejezetből áll, amely már a humanista felfogásból is merít, ennek okán kimondható, hogy világos, megfontolt, jól kidolgozott, átgondolt és átfogó rendszert alkot a keresztyén hittel kapcsolatos kérdésekben. „*Kálvinnak nincs központi tana, mint a felvilágosodás kori műveknél, hanem inkább központi jelentőségű témái vannak.*”⁴⁶

Vallásos gondolatainak és elveinek legfőbb forrása a Szentírás, amely leginkább írásmagyarázatokban formálódott ki. A Szentírás a kálvini jogi norma alapja is egyben, amely a „*gazdasági és társadalmi kérdésekben való eligazodásra*”⁴⁷ ad iránymutatást, értelmezéseket. Mindemellett a reformáció első generációs alakjainak is sokat köszönhetett. Legtöbb művében nyomokban vagy egészben hatást gyakoroltak rá a következő személyek: Luther, Seneca, Martin Bucer (strasbourgi barát és kolléga)⁴⁸, Henrich Bullinger, Farel, Philipp Melancton és sokan mások. E személyek által gyakorolt hatásokat, kapcsolódási pontokat részletesebben az 1.3. fejezetben tárom az Olvasó részére.

Kálvin tanait a legjobban összefoglaló, „*dogmatikai rendszerező*”⁴⁹ fő művének, az *Institutio* fennmaradásának köszönhetően a kálvini gondolkodásmód, eszme- és intézményrendszer kidolgozása sem halála után, sem az ellenreformáció során nem veszett el. Kálvin maga is úgy vélte az *Institutio* egy „*evangéliumi tudomány egészének összefoglalása [summa evangelicae doctrinae compendium – 1559-es Institutio III. könyv 19.1]*”⁵⁰

---

⁴⁵ Forrás: Victor János (ford.): Kálvin János *Institutioja*. Budapest, Stichting Hulp Oost Europa, 1995. 2. fejezet 2.

⁴⁶ Victor János 1995. i.m. 161.

⁴⁷ Benke György: Kálvin társadalmi etikája. Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1986. 11.

⁴⁸ Forrás: Koczó Pál (ford.): Martin Greschat – Martin Bucer, egy reformátor és a kor, amelyben élt. Budapest, Kálvin Kiadó, 2011.

⁴⁹ Fazakas Sándor (szerk.): Kálvin időszerűsége. Tanulmánykötet Kálvin János teológiájának hatásáról Magyarországon. Budapest, Kálvin Kiadó, 2009. 7.

⁵⁰ Fazakas Sándor 2009. i.m. 8.

A disszertációban több helyen szerepelni fog a rendtartás, hitvallás és káté is, mint kálvinista alapokmányok. Ennek okán fontosnak tartom, jelen fejezetben különbséget tegyek a káté, a rendtartás és a hitvallás fogalmi között. A katekizmus, vagy káté tanító jellegű irat. A hitvallás rövid, tömör összefoglalása annak, amit az egyház igaznak tart a hit kérdéseiben. A rendtartás nem a hit tartalmáról, hanem az egyház életének rendjéről szól, szervezeti és működési szabályzat.

1.2.3. Az *Institutio* előszava⁵¹

Az *Institutio* előszava, szerkezetében rendkívül hasonlít, Seneca által írt *De Clementia* című művéhez, amelyhez Kálvin kommentárt is írt. Kálvin az előszót I. Ferenc királynak ajánlotta: „*Ferencnek, a hatalmas és dicsőséges uralkodónak, a franciák legkeresztyénebb királyának, mint fejedelmének, Kálvin János békét és üdvösséget kíván.*”⁵² Eredetileg nem a Dicsőséges Királynak szerette volna ajánlani, de az ország politikai helyzetére, és protestáns üldözésekre tekintettel mégis a királyt szólította meg szavaival. Természetesen kihangsúlyozta, hogy nem személyes okok miatt írja neki az előszót.

Habár kijelentette, hogy ha lehetősége nyílik rá, élne a hazatérés jogával. Ettől függetlenül ő mégis a közös ügyért küzd, félretéve a saját érdekeit. Egyébiránt ismerteti a királlyal és beleegyezését – „*a Te beleegyezéseddel*”⁵³ – kéri, hogy vessen véget az öldökléseknek és száműzetéseknek.

A Kegyes Királyt a jogos védelemre szólítja fel. Másrésztől meggyőződéssel vallja, ha a király elolvassa a Hitvallásukat, akkor rá fog jönni, hogy amit az egyházukról híresztelnek – s emiatt vérfürdőket, kínvallatásokat rendeznek – mind szemenszedett szemérmertlenség. Pál apostolra hivatkozik, mikor azt tanítja, hogy minden prófécia a hit mintájára készült, és ez a legjobb irányelv az írásmagyarázat megítéléshez.

Az 1559-es *Institutio* előszavában is hangsúlyozta, hogy „*könyvem is tanúsítja ezt szándékot hiszen egy egyszerűen és közérthetően írtam meg. Mikor azonban látnom kellett, hogy néhány gonosz ember dübörgése úgy elárasztotta országodat, hogy ott már nincs helye az egészséges tudománynak, úgy gondoltam, hogy akkor lesz igazán hasznos a munkám, ha*

---

⁵¹ Antal Géza (szerk.): Kálvin János. A keresztyén vallás rendszere 1559. Pápa, Református Főiskolai Könyvnyomda, 1909. előszó

⁵² Antal Géza 1909. i.m. 7.

⁵³ Czeglédy Sándor-Rábold Gusztáv (ford.): Kálvin János. A keresztyén vallás rendszere. Pápa, Református Főiskolai Könyvnyomda, 1909. előszó

Krisztus után szomjúhozóknak tanítást adok, neked pedig hitvallásként nyújtom át, amelyből megtudhatod, hogy milyen az a tanítás, amely ellen oly iszonyú haraggal lángolnak azok az örültek, akik mostanában tűzzel vassal háborgatják ország nyugalmát.”⁵⁴

1.2.4. Az 1559-es Institutio IV. könyv 20. fejezete

Az Institutio a kálvini életműnek egy sűrített és összefoglalása, a reformáció teológia-elméleti teljesítménye betetőzik, logikus dogmatikai rendszerré válik, és egyben lezárul. A lezárás nem más, mint a feltörekvő korai polgárság kimondott végső szava.

Kálvin írásain keresztül megismerhető azon célja, jogi álláspontja, hogy milyen az ideális államforma, hogyan működhet jól egy kormányzat, valamint az egyháznak és az államnak el kell különülnie, ellenben együttműködő viszonyban kell, hogy maradjon a megfelelő működés biztosítása érdekében. Meghatározza a felsőbbség és nép közti viszonyrendszert, jogokat és kötelezettségeket, valamint a törvény fontosságát, erejét és értelmezését határozza meg.

Az írásain és írásmagyarázatain keresztül szeretne volna elérni azt, hogy a közéleti gondolkodást akként átformálja, hogy a belpolitika megszilárduljon, és dinamikusabb szemléletmód alakuljon ki a társadalmi viszonyok modernizálása végett, mindezt a keresztény hit szellemében.

Megismerhető azon jogi álláspontja is, amely szerint korszakalkotó módon a közösségi döntéshozatal intézményét bevezette az egyházon belül, valamint a későbbi alkotmányos alapjogként deklarált népek szuverenitását is törvényben kívánta biztosítani.

1.3. Kálvin, akiktől inspirálódhatott

Kérdésként merülhet fel az is, hogy Kálvint mely történelmi személyek inspirálhatták valójában. Hiszen minden olyan jogi munkának, amely részét képezi a jogtörténetnek, jogrendszerünknek, joganyagunknak, azokban az esetekben volt egy kiinduló alaptézise a jogtudósoknak, jogászoknak, amelyekből kiindulhattak például egy nem megfelelő állam-berendezkedési forma, hogy általánosságban egy nem megfelelő kormányzat, uralkodói

---

⁵⁴ Bogárdi Szabó István (szerk.): Kálvin János. A keresztyén vallás rendszere 1559. Budapest, Kálvin Kiadó, 2014. 15.

főlény. Ezért a jogászok, a jogtudósok, vagy akár a filozófusok a történelem során, a korábbi években, évtizedekben megtörtént események mentén, a régebben megalkotott, szabályozott jogrendszereket elemezve tudták saját tanaikat megalkotni. A korábban jobban működő jogi normákat, elméleteket alapul véve a fennálló jogrendszer, az állami berendezkedés mellett, azt kiegészítve vagy tovább fejlesztve új jogintézményeket hozhattak létre, tanokat dolgozhattak ki, vagy jogot alkothattak.

A felvilágosodáskoriak is részben, kiindulásként az ókori római eszmékhez nyúltak vissza. Így megvizsgáltam, hogy Platón, Arisztotelész, vagy Seneca tanaiból meríthetett-e Kálvin. Az utólagosan megismert több ezeréves jogtudományi, alkotmányjogi múltunk és a már meglévő tanulmányaink során azt hihetnénk, belemagyarázhatnánk, hogy az ókori római tanokból indult ki. Kálvin tanainak alapja nem görög vagy római filozófia volt, hanem a szentírás. Kálvin ugyan humanista szemlélettel rendelkezett, de az ókori szerzők filozófiája nem volt közvetlen hatással rá.

A legnagyobb hatást inkább teológiai szempontból – disszertációm nem terjed ki ezek elemzésére, jogi vetületekkel való összehasonlításokra – Szent Ágoston gyakorolt rá, különösen Isten szuverenitásáról vallott nézeteiben. Szent Ágoston viszont ismert volt a platóni hatásáról, így Kálvint közvetetten mégis egyes platóni gondolatok is inspirálhatták.

Fontos leszögezni, hogy e fejezetben kizárólag azon személyek felsorolására került sor, akik legrelevánsabban, jogi [azon belüli is alkotmányjogi vetületű] szempontból hatottak Kálvinra. A felsorolás nem teljes körű. Kizárólag azon személyek bemutatására került sor, amelyeknek munkásságát részletesebben megismertem, valamint a vonatkozó szakirodalma és Kálvinnal kapcsolatos összefüggések vizsgálata nem feszítené túl a jelen disszertáció kereteit.

Azonban, ha a meglévő tanulmányainkból indulunk ki, mi magunk is össze tudjuk hasonlítani, hogy a platóni gondolatok mennyiben hasonlítottak vagy különböztek Kálvin tanaitól. Jelen disszertációm nem ennek a témának a kifejtésére irányul, ezért csak néhány sarkalatos pontot emelnék ki, hiszen Platón és Kálvin is hasonló kérdésekre keresték a választ, csak teljesen más alapvetésekből kiindulva.

A hasonlóság kizárólag abban található meg, hogy az állam célja a rend, az erkölcsösség és az igazságosság megvalósítása. A vezetők személye Platónnál a bölcs filozófusok, míg

Kálvin Isten földi lojálisaként nevesíti őket. Az ember célja az adott rend szolgálata, a törvények betartása.⁵⁵ Ugyan nem jelentjük ki, hogy Platón tanai hatással lettek volna Kálvinra, azonban az 1559-es *Institutio* I. könyvében általános jelleggel hivatkozik a filozófusokra és munkájukra egyaránt.

Ekként vélekedik Kálvin: „...ha az ismeret nem ezt a célt szolgálja, rövid életű lesz, és megszűnik. Mindezt jól tudják a filozófusok is. Pontosán erre gondolt Platón is, amikor gyakran ezt tanította: a léleknek legfőbb java az, hogy istenre hasonlít, miután ismeretére eljutva, teljesen istenné alakult át. Ezért Plutarkhosz írásaiban igen okosan vélekedik Grüllosz, mondván, hogy amennyiben az emberek életéből eltűnne a vallás, nem sokban különböznek az oktan állattól, sőt sok tekintetben még nyomorultak is lennének azoknál, mert a napjainkat megkeserítő sokféle rossz miatt kapkodó nyugtalanságban kellene élniük. Egyetlen dolog emelheti őket az állatok fölé istentisztelete és egyedül ezáltal törekedhetnek a halhatatlanságra.”⁵⁶ E fejezetben Kálvin azt írja továbbá, hogy „nem vallom Ciceroval együtt azt, hogy az idő múlásával fátyol kerül a tévedésekre a vallás pedig nap nap után egy nagyobb és jobb lesz.”⁵⁷

1.3.1. Marcus Tullius Cicero

Marcus Tullius Cicero (a továbbiakban: Cicero) Kr. e. 54–51 között írt *Az állam*⁵⁸ című könyvét⁵⁹ Kálvin nagy valószínűséggel alapul vehette az *Institutio*-jához. Cicero I. könyvében bemutatja az állam lényegét, az államformák fajtáit (monarchia, arisztokrácia, népuralom), valamint ezek hátrányait. A II. könyvben Scipio és társai (különösen Laelius és Philus) vitatják meg, melyik államforma a legjobb. Ebben a könyvben részletesebben elemzi, hogy a legjobb berendezkedés a vegyes állami rendszer, amely a három fő formát ötvözi, azaz szerinte a római köztársaság ehhez áll a legközelebb. Cicero szerint a vegyes állam három fő előnye: a három fő forma elemeinek ötvözése kiegyensúlyozza a hibákat; az egyik hatalmiág visszafogja a másikat, amely a stabilitást biztosítja; a nép részesedik a szabadságból, az előkelők a tekintélyből. A vegyes állam tartósabb, igazságosabb és biztonságosabb.

---

⁵⁵ Forrás: Hamza Gábor–Havas László (szerk.): Cicero. *Az állam*. Budapest, Akadémia Kiadó, 2007. 65-182.

⁵⁶ Bogárdi Szabó István (szerk.): Kálvin János. *A keresztyén vallás rendszere 1559*. Budapest, Kálvin Kiadó, 2014. 39.

⁵⁷ Bogárdi Szabó István 2014. i.m. 39.

⁵⁸ Az állam című könyv latinul *De re publica*.

⁵⁹ Forrás: Hamza Gábor–Havas László (szerk.): Cicero. *Az állam*. Budapest, Akadémia Kiadó, 2007. 65-138.

Cicero és Kálvin szerint is az a legjobb államforma, amely a közjót is szolgálja. Cicerohoz hasonlóan Kálvin is a vegyes államformát tekintette a legmegfelelőbbnek, azaz a mai értelemben véve egy arisztokratikus demokrácia ideálját képzelte el.

1.3.2. *Lucius Annaeus Seneca*

Lucius Annaeus Seneca (a továbbiakban: Seneca) *De Clementia* című könyvéhez 1532-ben írt kommentárján keresztül – amelyet a kálvini életút évszám szerinti felsorolásban már említettem – érzékelhetjük, hogy az ő munkássága és jogi elmékedései igenis hatottak rá. Kálvin Seneca könyvéhez írt kommentárja, *„igen bő, nyelvi és bölcsészeti vonatkozásokban gazdag, terjedelmes”*.⁶⁰

Seneca könyve egy ajánlás, egyfajta nevelési útmutató Néró császár részére. Felfedezhetjük a hasonlóságot Seneca és Kálvin könyveiben, hogy az *Institutio* elején is ajánlólevelet írt Kálvin Ferenc császárnak, mint ahogyan Seneca Nérónak. Továbbá Seneca könyvében részletesen kifejti, hogy a császár hatalma korlátlan, ezért önmérsékletet kell gyakorolnia, kegyesen és igazságosan kell uralkodnia.

A nagy francia történetíró, Francois Guizot (a továbbiakban: Guizot) a korai Kálvin kommentárjáról az alábbiakat írta: *„Kálvin első munkája fellebbezés a kegyelemre, vagy, hogy a XVIII. század nyelvén szóljunk, felhívás a türelemre a reformátorok érdekében, akiket üldöztek, száműztek, elzártak, máglyára hurcoltak.”*⁶¹

Kálvin életútjának ismeretében Guizot-nak ez a feltételezése eléggé túlzó. Guizot maga is hivatkozik arra, hogy a Seneca kommentárjában *„erre nincs bizonyíték, de ő hipotézisét mégis fenntartja; Igaz - írja -, hogy Kálvin a munka folyamán semmit sem szól a reformátorokról, s azon üldözésekről, amelyeknek ezek ki voltak téve; de ez nem ingatja meg azon meggyőződésemet, hogy Kálvin a hittestvérei ügyét akarja szolgálni. Nem ingatja meg azon meggyőződésemet, hogy Kálvin Seneca művének magyarázatát sohasem adta volna ki, ha a reformáció, akkor győzedelmes és erős lett volna”*.⁶²

---

⁶⁰ Pruzsinszky Pál: Kálvin János. Pápa, Magyar Református Egyház Kiadó, 1909-1912. I. kötet 47.

⁶¹ Pruzsinszky Pál 1909-1912. i.m. I. kötet 52.

⁶² Kónya István: Kálvinizmus és társadalomelmélet. Budapest, Akadémia Kiadó, 1979. 162.

1.3.3. Luther Márton

Luther Márton (a továbbiakban: Luther, élt 1483-1546) a reformáció politikai ideológiáját akarva vagy akaratlanul megalapozta az egyház és az állam elválasztásának tanával.⁶³

A reformáció elsőgenerációs alakjának tanait álláspontom szerint Kálvin tovább fejlesztette, tágabban értelmezte. Az is hozzájárult fejlettebb nézőpontjához, hogy míg Luther teológusként kizárólag az egyházrendet kívánta megreformálni, addig Kálvin jogászként az egész állami berendezkedést, kormányzat, állam és egyház viszonyrendszerét. Luther és Kálvin különböző nézeteik ellenére is tisztelték és elismerték egymást.⁶⁴

A kálvinizmus a lutheranizmustól abban is jelentősen különbözik, hogy Kálvin szerint a Szentírásban tükröződő gyülekezeti rend az egyház életének lényegi eleme. Míg a „*lutheranizmus az egyház szervezetének felépítésével kapcsolatosan közömbös, mert a szervezet Isten parancsa.*”⁶⁵

A lutheránusok terjeszkedésére, politikára gyakorolt hatásaira, egyházának és egyházi rendjének megalakulására jelen disszertációm nem terjed ki.

1.3.4. II. András Aranybullája

Lehet-e kapcsolat Kálvin Institutio-jában lefektetett alapok és II. András által kiadott Aranybullában rögzített ellenállási záradék között? Érdekes felvetés lehet, hogy Kálvin meríthetett-e az Aranybullából, olvashatta-e, vajon miből meríthetett az ellenállási záradék megalkotása kapcsán. Jelen részfejezetben némi kitekintéssel vizsgálom lehetett-e az Institutio-ban megfogalmazott ellenállási záradék alapja az Aranybulla, mint annak jog dogmatikai alapja, esetleg kiindulási pontja. II. András Aranybullája és Kálvin kapcsolatának vizsgálata igen izgalmas történelmi kérdés. A fejezet részletesebb elemzésére jelen disszertációm nem terjed ki, hiszen a két dokumentum közötti esetleges szellemi rokonság további kutatás tárgya lehet.

---

⁶³ Luther kétféle isteni kormányzásáról szóló tanának részletesebb kifejtését Birkás Antal a Szabadság, Hatalom, Lelkiismeret. Budapest, Kálvin Kiadó, 2024. című könyvben elemzi részletesebben.

⁶⁴Forrás: Szebik Imre: Ahogy én látom Kálvin Jánost. In: Jakab László (szerk.): Kálvin társadalmi reformgondolatainak időszerűsége. Esszégyűjtemény. A Kereszténydemokrata Néppárt Protestáns Műhelyének füzetei III. Budapest, Protestáns Műhely Kiadója, 2009. 11.

⁶⁵ Karl, Heussi: Az egyháztörténet kézikönyve. Budapest, Osiris Kiadó, 2000. 327.

Az Aranybulla, amely II. András 1222-ben kiadott oklevele, a magyar nemesség jogait rögzítette. Az Aranybulla az Institutio-hoz hasonlóan foháskodással kezdődik, azonban nem a királyhoz, hanem Istenhez szól. Továbbá az Aranybulla Istentől eredezteti a királyok hatalmát, mint ahogyan Kálvin is. Az Aranybulla Istenhez való fohásza után található a köszöntés és a dokumentum kibocsátásának indoklása. Ezt követően az uralkodói rendelkezéseket, valamint az Aranybullában foglaltak betartását garantáló ellenállási záradék következik.⁶⁶

Kálvin (az 1500-as években) a XVI. században, közel III. évszázaddal később élt, mint ahogyan az Aranybullát 1222-ben kiadták. Átfedésük elsősorban az egyházi és világi hatalom viszonyának kérdésében mutatkozhat meg. Az Aranybulla korlátozta az uralkodó hatalmát és biztosított bizonyos jogokat a nemesség számára. Ez előre vetíthette Kálvin által képviselt egyházi függetlenségre és elválasztott polgári kormányzásra, egyházon belüli közös döntéshozatalra és önkormányzatiságra vonatkozó gondolatát.

Kálvin egyik központi tana az egyház autonómiája volt, amely párhuzamba vonható az Aranybullában rögzített világi hatalom korlátozásaival. Mindazonáltal Kálvin esetében nem egyértelmű, hogy az Aranybullából vett-e közvetlenül példát, vagy csupán hasonló ideológiai alapokra épült a gondolkodása.

Míg az Aranybulla kibocsátásának idején a római katolikus egyház dominált, addig Kálvin idejében már az egyházszakadás és a reformáció hatásai voltak jelen. Ez a változás jelentős befolyással lehetett a korabeli gondolkodók és teológusok álláspontjára, köztük Kálvinéra is. Amennyiben az általa képviselt elvek és az Aranybullában rögzített szellemiség között kimutatható valamilyen összefüggés, az érdekes betekintést nyújthat a korabeli gondolkodásra és annak későbbi hatásaira.

Azonban vélelmezhetjük, hogy Kálvin számára az Aranybulla szövege valószínűleg nem volt ismeretlen, hiszen a reformáció korában már Európában elterjedtek a jogi dokumentumok, valamint a humanizmus hatására megnőtt az érdeklődés a történelmi oklevelek iránt. Emellett a XVI. századi nyomtatás fejlődése is hozzájárult a reformáció terjedéséhez, amely lehetővé tette a korábbi korok szellemi örökségének szélesebb körben való megismerését és értelmezését.

---

⁶⁶ Forrás: Az Aranybulla szövege <https://aranybulla800.parlament.hu/aranybulla-tortenelme> (Letöltés: 2024.05.01.)

Már csak azért sem spekulatív feltételezés, hogy az Aranybullából is inspirálódhatott Kálvin, mert az Aranybulla XXXI. cikkelyének gondolatai visszaköszönnek az Institutio-ban. Az egyik alapvető kálvini tanítás a nép közösségi ellenállási joga. Az Aranybulla XXXI. cikkelyének⁶⁷ gondolata szerint, „amennyiben az uralkodó nem tartja meg esküjét, a főpapok és a rendek megtagadják a neki való engedelmességet.”⁶⁸

Az Aranybulla XXXI. cikkely 2. §-a az alábbiakról rendelkezik: „2. § *Hogyha pedig mi e mostani rendelésünk ellen cselekednünk, vagy valaki a jövőendő királyok közül valamikor ellene akarna járni, ezen levelünknek erejével, anélkül, hogy valami hitlenség gyalázatjában essenek, mind a püspökök, mind más jobbágyok és az ország nemesei mindnyájan és egyenként is a mostaniak és jövőendők és maradékok nekünk és utánunk való királyaiknak szabadon ellenünk állhassanak és ellenünk mondhassanak örökké.*”

Kálvinnak, az ellenállási záradékról megfogalmazott tanainak kifejtése a II. fejezet 2.2. alpontban található.

Akik még Kálvinra hatással lehettek. Kálvin barátai, kollégái úgymond nem kifejezetten hatottak rá, azonban munkáját segítették, nézeteit vallották. Összefoglalóan pár mondat erejéig szeretném e személyeket bemutatni, hiszen a disszertációmban is többször kitérek majd őrájuk, valamint arra is, hogy milyen véleményt fogalmaztak meg akár Kálvin halálát követően, hogyan vitték tovább Kálvin hagyatékát.

1.3.5. Martin Bucer

Martin Bucer (1491-1551 között élt, a továbbiakban: Bucer), strasbourg reformátor és hittudós, Bucer a heidelbergi egyetemen tanult, ez időben ismerte meg Luthert. Számos vitában vett részt, de fontosnak tartotta a hit megreformálást, egységesítését, ellenben ellenezte az anabaptizmust.⁶⁹

Az anabaptizmus a XVI. században megjelenő mozgalom volt, hívei teológiai szempontból a felnőttkeresztséget, míg egyházi szempontból az állam és egyház elválasztását támogatták. Bucert V. Károly 1549. áprilisában száműzte Strasbourgból nézetei miatt.

---

⁶⁷ Forrás: https://aranybulla.hu/aranybulla-eredeti-szovege/#google_vignette (Letöltés: 2025.12.23.)

⁶⁸ Szűcs Ferenc: Kálvin hatása a nyugati gondolkodásra. In: Jakab László (szerk.): Kálvin társadalmi reformgondolatainak időszerűsége. Esszégyűjtemény. A Kereszténydemokrata Néppárt Protestáns Műhelyének füzetei III. Budapest, Protestáns Műhely Kiadója, 2009. 17.

⁶⁹ Forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/a-a-13/anabaptistak-136E/> (Letöltés: 2025.07.30.)

Canterbury érsek meghívására Angliába ment, amelynek köszönhetően elterjedhetett azon a területen is a reformáció.

Bucer Kálvinhoz hasonlóan Szentírás-magyarázó is volt, arra törekedett, hogy nem csak a szöveget értesse meg az olvasóval, hanem arra is, hogy „a történelmi helyzetnek a megvilágítására”⁷⁰ is súlyt fektetett, hogy egy-egy adott bibliai kijelentések miként keletkezettek. Bucer Kálvin barátja és egyben tanítója volt, nézeteik megegyeztek, egymást támogatták.

Bucer ajánlotta és mutatta be Kálvinnak Idelette de Bure-t, akit feleségül is vett. Kálvin Bucernek megjegyezte, hogy olyan feleséget keres, aki „*erényes, előzékeny, nem finnyás, takarékos, türelmes és gondoskodik az egészségéről.*”⁷¹

Bucer halálát követően Kálvin Guillaume Farelnek írta a következő sorokat: „*hogy ne tépjem fel újra szívem sebét; Ha ugyanis meggondolom, hogy milyen veszteség érte Isten egyházát ennek az egy embernek a halálával, akkor ismételten, ellenállhatatlanul új fájdalom gyötör.*”⁷²

1.3.6. Béza Theodore

Béza Theodore (a továbbiakban: Béza) francia nyelvű genfi reformátor, helvét hitvallású teológus, aki személyesen is ismerte Kálvint, a genfi lelkészségben utóda lett.⁷³ Béza írta meg Kálvinnal az első önéletrajzi összefoglalást.⁷⁴ Béza, a XVI. században egyedülállóan kifejtette: „*a népek régebbiek, mint hivatalnokaik, következésképpen egyetlen nép sem a magisztrátusért van, hanem a magisztrátus van a népért!*”

---

⁷⁰ Koczó Pál (ford.): Martin Greschat – Martin Bucer, egy reformátor és a kor, amelyben élt. Budapest, Kálvin Kiadó, 2011. 102.

⁷¹ Idelette de Bure: Kálvin felesége. In: www.the-highway.com (Letöltés: 2025.12.12.), valamint Philip Schaff: A keresztény egyház története. VIII. kötet. Modern kereszténység. A svájci reformáció - Keresztény klasszikusok éterikus könyvtára. In: www.ccel.org (Letöltés: 2026.01.01.)

⁷² Koczó Pál (ford.): Martin Greschat – Martin Bucer, egy reformátor és a kor, amelyben élt. Budapest, Kálvin Kiadó, 2011. 288.

⁷³ Forrás: György Antal: Kálvinról mindenkinek. Órbottyán, Órszentmiklósi Református Gyülekezet, 2011. 86.

⁷⁴ Forrás: Huszár Pál: Kálvin János, élete, teológusi, reformátori és egyházszerzői munkássága, 1059-1564. Budapest, Kálvin Kiadó, 2009. 130.

Egy jól működő államban a hit, erkölcs, szabad vallásgyakorlás, kultúra és a politikumnak összehangoltan kell működnie; a legfontosabb pedig: az isteni törvény nem szennyezhető be.⁷⁵

1.3.7. Henrich Bullinger

Bullinger (1504-1575 között élt), a XVI. században az egyik legnagyobb befolyással bíró svájci református lelkész volt. Kálvin halála után következett be a lutheri egyháztól való elzárkózásként megalkotott úgynevezett Második Helvét Hitvallás vagy eredeti nyelven Confessio Helvetica posterior. Bullinger a második helvét hitvallást 1566-ban⁷⁶ írta.

A hitvallás „a legszebb emléke a francia és a német svájci reformáció szellemi egyesülésének Kálvin hatása alatt, s egyúttal a református protestantizmusnak máig az egyik legtöbbször becsült hitvallási irata külföldön s hazánkban is.”⁷⁷

1.3.8. Guillaume Farel

Farel (1489-1565 között élt) római katolikus egyházat élesen bíráló, reform gondolatokat életre térítő volt, Kálvin jó barátja. Hatására érkezett Kálvin 1536-ban Genfbe, majd később ő hívta vissza 1538-ban is.

Kálvin vélekedése arról, amikor Farel meggyőzte, hogy Genfbe menjen: *„Farel mester visszatartott Genfben, nem annyira tanácsaival és buzdításaival, mint inkább rettenetes kényszerítésével, mely olyan volt, mintha Isten karja nyúlt volna le a magasból, hogy visszatartsom. Strasbourgban akartam meghúzódní, de miután a háború elzárta a közvetlen utat, úgy határoztam, hogy Genfben keresztül utazom oda, és itt csupán egy éjszakát töltök. (...)*

Mikor meghallotta, hogy nem akarok semmi kööttséget vállalni, hanem visszavonultan és szabadon akarom folytatni tanulmányaimat, és látta, hogy könyörgéssel semmire sem megy, átokra fakadt, mondván, hogy Isten átka lesz tanulmányaimban és az általam áhított nyugalom, ha így nagy szükségben húzódom és megtagadom a segítséget és támogatást. E szavak annyira elrémítettek és megrendítettek, hogy a további utazásról lemondtam, de

---

⁷⁵ Forrás: Jakab László (szerk.): Kálvin társadalmi reformgondolatainak időszerűsége. Esszégyűjtemény. A Kereszténydemokrata Néppárt Protestáns Műhelyének füzetei II. Budapest, Protestáns Műhely Kiadója, 2009.

⁷⁶ A 4.7. fejezetben részletezésre kerül a Confessio Helvetica posterior elemzése.

⁷⁷ Forrás: Ulrich, Gäbler: Huldrych Zwingli. Bevezetés életébe és munkásságába. Budapest, Kálvin Kiadó, 2008. 144.

*tudatában lévén szemérmes és félénk voltomnak, nem kívántam elkötelezni magam semmiféle tisztség vállalására. Mintha Isten karja nyúlt volna le a magasból, hogy visszatartsom.”*⁷⁸

1.3.9 Philipp Melanchton

Philipp Melanchton (a továbbiakban: Melanchton) Kálvinra igen nagy hatást gyakorolt ezért fontos megemlíteni, hogy ki is volt Melanchton hogyan hatott Kálvinra, munkásságára és a kettejük közti barátságra.

Melanchton a késő középkorban, 1497. február 16-án született a Pfalzhoz tartozó Brettenben, aki a reformátorok első nemzedékéhez tartozott. 1509 októberében Heidelbergbe ment tanulni, ahol a humanizmus elsőprő hatással volt rá. Első könyve 1516-ban jelent meg, Terentius római költő komédiáit gyűjtötte össze. Amikor 1517 őszén a görög tankönyvén dolgozott, ez időben, Wittenbergben Luther kifüggesztette a 95 pontos tétéleit, amelyeket számos helyen kinyomtattak és nagy visszhangot keltett a humanisták közt.

A választófejedelem akaratának eleget téve Melanchtont meghívták Wittenbergbe, hogy az egyetemen tanítson. Ekkor mindösszesen húsz évesen lett professzor egy olyan humanista reformegyetemen, ami majd később a reformáció központi egyetemévé vált. Kidolgozta a humanista oktatási programot, amely még Luther érdeklődését is felkeltette.

Melanchton nem csak a régi nyelveket akarta beépíteni az oktatásba, hanem a történelmet és a matematikát is egyaránt. Luther bejárt a görögórákra, Melanchton pedig Luthertől tanult teológiát.

Lutherrel való viszonyuk nem volt mindig vitamentes, de Luther halálát követően egy dologban kitartott, az a reformáció, amelyben 1518-tól kezdve aktívan részt vett.

Melanchton rendkívül sokáig élt, 1560-ban halt meg (63 évesen), így az egész reformáció történetének átélője és alakítója volt.

---

⁷⁸ Jean, Cadier: Kálvin. Egy ember Isten igájában. Budapest, Kálvin Kiadó, 1994. 68.

1.3.10. Ulrich Zwingli

Kálvin sem Luthert, sem Ulrich Zwinglit (a továbbiakban: Zwingli) nem ismerte személyesen, Melanchtonnal ellentétben, akivel 1539-ben Frankfurt am Mainban találkozott először, ahol megvitatták az egyházi helyzetet, az úrvacsora tanát és az egyházi rendet. Ezt követően 1541-ben Regensburgban találkoztak, amely időponttól kezdve folyamatosan leveleztek egymással.⁷⁹

Éveken át aktív értekezést folytattak egymást közt, a teológiai és egyházi kérdésekben egyaránt. Kálvin Luthernek szánt levelét először Melanchtonnak küldte el véleményezés céljából, aki úgy döntött inkább mégsem továbbítja Luther részére. Mindketten hasonló felfogásúak voltak, közel álltak egymáshoz.

A Melanchton-féle úrvacsora tanát – amely nem sokkal különbözött Kálvinétól, - halála után követték a tanítványai, amely előkészítette, hogy a kálvinizmus elterjedhessen Németországban.

1.3.11. Navarrai Margit

Navarrai Margit (a továbbiakban: Margit) királynő is hatást gyakorolt Kálvinra, ugyanis 1533-ban a száműzetése során befogadta. Később Kálvin 1561-ben és 1563-ban intézett levelében is hálával gondolt a királynőre. *„Gyarlóságunkban minden nap szükségünk van a támogatásra, (...) Gondoljon arra asszonyom, hogy az a magas tisztség és méltóság, amelyre az isten emelte, kétszeresen kötelezi önt, az iránta való engedelmességre. [1561]”*

„Ön jól tudja, hogy minden térdeknek meg kell hajolnia a mi Urunk, Jézus Krisztus hatalma előtt, de különösképpen a királyoknak kell meghozniok, nekik kell – másoknál jobban – alázattal viselniük a hatalmat, mely nekik adatott. [1563]”⁸⁰

Margit művelt francia reneszánsz és humanista közegben nevelkedett, tanulmányokat folytatott, elmélyült a filozófiába, *„egyike volt azoknak, akik elsőként szorgalmazták a platonizmus felélesztését a reneszánsz Európában.”⁸¹* Kálvin, Margitnál töltött idő alatt

---

⁷⁹ Forrás: Karl, Heussi: Az egyháztörténet kézikönyve. Budapest, Osiris Kiadó, 2000. 323.

⁸⁰ Bolyki János: Válogatás Kálvin János műveiből. Budapest, Kálvin Kiadó, 1993. 200.

⁸¹ Marilynne, Robinson: A gondolkodás szabadsága. Kálvinista tünődések. Budapest, Kálvin Kiadó, 2018. 8-9.

foglalkozott leginkább a reform gondolatokkal, megújulással, az „új vallási kultúra meghonosítása”-val.⁸²

1.3.12. Kálvin és kortársai

Ezen alfejezetben ismertetem, hogy azon személyek, akik a legnagyobb hatást gyakorolták rá, mikor, hol tevékenykedtek, esetleg mely időben találkozhattak.

Kálvin és kortársainak életútjuk, találkozási pontjaik az alábbiak:

Kálvin született Noyon 1509-ben (Franciaország) és meghalt Genfben 1564-ben. Fő tevékenységi helyek: Párizs (tanulmányok), Bazel (1535–1536), Genf (1536–1538, 1541–1564), Strasbourg (1538–1541).

Kálvin a személyes találkozásokról, disputákról az alábbi álláspontot képviselte: „*Bárcsak elérhető volna, hogy egy meghatározott helyen a legfontosabb egyházakból összejönnének tudós, komoly férfiak, akik szorgalmasan tárgyalnák, a hit egyes fejezeteit. Én személy szerint nem sajnálnám a fáradságot. Ha szükség van rám, tíz tengeren is átkelek, ha kell.*”⁸³

Luther született Eislebenben 1483-ben és meghalt ugyanott 1546-ban. Fő tevékenységi helyek: Erfurt (tanulmányok), Wittenberg (élete nagy része, 1508–1546), Wartburg vára (1521–1522, bibliafordítás). A disszertációban elemezettek alapján megállapítható, hogy a kutatások azt igazolják, hogy Kálvinnal nem találkozott.

Melanchton született Brettenben 1497-ben és Wittenbergben 1560-ban halt meg. Fő tevékenységi helyek: Heidelberg, Tübingen (tanulmányok), Wittenberg (1521–1560, tanár, teológus). Lutherrel találkozott személyesen, ő tanította is. Kálvinnal szoros barátságban, levelező kapcsolatban állt és személyesen is találkoztak.⁸⁴

Bucer született Schlettstadtban 1491-ben és meghalt Cambridge-ben 1551-ben. Fő tevékenységi helyek: Strasbourg (fő tevékenység, 1523–1549), Anglia (Cambridge, 1549–1551). 1541-ig Strasbourgban Kálvinnal alkotnak. Később 1547-ben Genfben hívta Kálvin, azonban helyette inkább Anglia felé vette az irányt.

---

⁸² Marilynne, Robinson: A gondolkodás szabadsága. Kálvinista tünődések. Budapest, Kálvin Kiadó, 2018. 11.

⁸³ Szénási Sándor: Kálvin emberi arca. In: Szabó László (szerk.): Evangéliumi kálvinizmus. Budapest, Kálvin Kiadó, 2009. 310.

⁸⁴ Szebik Imre: Ahogy én látom Kálvin Jánost. In: Jakab László (szerk.): Kálvin társadalmi reformgondolatainak időszerűsége. Esszégyűjtemény. A Kereszténydemokrata Néppárt Protestáns Műhelyének füzetei III. Budapest, Protestáns Műhely Kiadója, 2009. 11.

Farel született Gapban (Franciaország) 1489-ben és meghalt Neuchâtelben 1565-ben. Fő tevékenységi helyek: Basel (tanulás, reformáció korai szakasza), Neuchâtel (1529–1565), Genf (Kálvin meghívása, 1536–1538). Kálvin jó barátja, kollégája volt, több alkalommal is egy helyen végezték tevékenységüket, munkájukat.

Zwingli született Wildhaus-ban 1484-ben és meghalt Kappel am Albis-ban 1531-ben. Fő tevékenységi helyek: Glarus (1506–1516), Einsiedeln (1516–1518), Zürich (1519–1531). Nem találkoztak személyesen, hiszen Kálvin 1536-ban érkezett Bazellebe. A Zwingli-féle úrvacsoratanról kiadott Zürichi Egyezményt Kálvin Bullingerrel kötötte meg 1549-ben.

Bullinger született Bremgartenben 1504-ben és meghalt Zürich-ben 1575-ben. Fő tevékenységi helyek: Kappel (1523–1529, tanár), Zürich (1531–1575). Vitázott és találkozott is Kálvinnal, majd halálát követően a kálvini tanokat hirdette.

Bèza született Vézelay-ban (Franciaország) 1519-ben és meghalt Genfben 1605-ben. Fő tevékenységi helyek: Párizs, Orléans (tanulmányok), Lausanne (professzor, 1549–1559), Genf (1559–1605, Kálvin utódja). Kálvin jó barátja, utóda, akivel együtt alapították az első modernkori szellemű Református Teológia Akadémiát.

MÁSODIK FEJEZET

Az Institutio-ban rögzített alkotmányos tanok

Kálvin jogalkotói tevékenységét tanulmányozva, arra a következtetésre juthatunk, a mai jogértelmezői nézőpontból, hogy két nagyobb csoportra osztható kodifikátori munkássága.

Az Institutio feldolgozását követően, arra a következtetésre jutottam, hogy Kálvin jogalkotói tevékenysége alkotmányjogi és polgári jogi vetületű csoportokra bonthatóak.

Álláspontom szerint az alkotmányjogi vetületéhez az alábbi témakörök tartoznak:

- az államforma,
- a kormányzat,
- a vallásszabadság,
- az ellenállási záradék,
- a népek szuverenitása,
- a hatalmi ágak elválasztása,

- a közösségi döntéshozatal, valamint
- a vallási alapjogok [alapjogok, vallás-jog-erkölcs, jogi norma].

Másrésről a polgári jogi vetület témakörei az alábbiak: a polgári jog, a családjog, hivatássetika, a banketika, a kamatetika. Azonban a jelen disszertáció nem terjed ki a polgári jogi vetület elemzésére, ismertetésére, annak ellenére, hogy annak egy részét képező családi jog⁸⁵ napjainkban alkotmányos alapjognak minősül. A kálvini jogalkotás kiindulópontja, alapvetése általánosságban: Kálvin tanainak alapja a Szentírás. A Szentírás pedig a kálvini jogi norma is egyben.

Az *Institutio*-ban „*a társadalmi együttélés egész rendjére nézve*”⁸⁶, azaz a politikára, a gazdaságra, az egyénre, az egyházi és a társadalmi élet minden szintjeire tekintettel kívánt jogdogmatikai megoldást találni a tekintetben, hogyan élhetünk egy jobb világban, egy jobb állami berendezkedésben.

Fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy a primerszöveg forrásom a magyar fordításban⁸⁷ megjelent 1536-os és 1559-es *Institutio*. Mindkettőt összevetve együttesen értelmezem, de vannak olyan részek, ahol, esetleg eltérés található, azt külön feltüntettem jelen fejezetben.

Az általam elemzett kálvini jogi tanokat kizárólag az *Institutio* szövegein keresztül igyekeztem értelmezni, mint a kiinduló jogszabály szövege. A jogi kidolgozottság az első változattól a végső *Institutio* változatig egyenes arányban kiteljesedetté vált.

Szekunder szakirodalomként, némely fejezetekben más-más kálvinisták írásával hasonlítom össze Kálvin írását. Összehasonlítás lényeges alapja, hogy Kálvinról a kálvinisták, a kálvinizmus követői, illetve a református jogtudósok miként vélekedtek, hogyan értelmezték Kálvin írásait, milyen következtetésre jutottak, amelyekkel kapcsolatban álláspontjaimat is összevettem. A kálvini hatásokról szóló fejezetekben, Kálvin életében keletkezett és a halálát követő időszakokban keletkezett írásokat gyűjtöttem össze, majd elemzem.

---

⁸⁵ A kálvini polgári jog, házassági jog témában ajánlom, Magyar Balázs Dávid református vallásánár által írt kiváló disszertációját.

⁸⁶ Fazakas Sándor (szerk.): Kálvin időszerűsége. Tanulmánykötet Kálvin János teológiájának hatásáról Magyarországon. Budapest, Kálvin Kiadó, 2009. 8.

⁸⁷ A felhasznált magyar fordítások kiadásai: 1909-es, 1912-es, 1993-es, 2014-es.

2.1. Kálvin elve az államformákról

Kálvin a már ismert platóni államformákból indult ki, de mégsem a hagyományos értelemben vett monarchia, arisztokrácia és demokrácia hármásából. Kálvin Cicerohoz hasonlóan vegyes államformát gondolt megfelelőnek, vagyis az arisztokratikus demokráciát. Ebből arra következtethetünk, hogy részben a mai értelemben vett demokrácia előképét lehet ez alatt értenünk.

Napjainkban is állandó kérdés, mit tekinthetünk a legmegfelelőbb államformának, jó állami berendezkedésnek, illetve mely az az államforma, amely a legjobban tudja segíteni a kormányzatot. Kálvin is hasonlóan tette fel a kérdést, hogy melyik a legjobb állami berendezkedés.

Kálvin szerint, amennyiben teljesül a jó államforma, ennek következtében lesz megfelelő az állami berendezkedés, valamint ebben az esetben teljesülhet maradéktalanul a vallás megfelelő előmozdítása, a társadalmi rend fenntartása, valamint a népek szuverenitása.⁸⁸

Kálvin az államformákkal kapcsolatosan az alábbi következtetésre jutott: *„És ugyancsak meddő volna, ha magánemberek vitatkoznának arról, hogy azon a helyen, ahol ők élnek, melyik államforma a leghelyesebb; mert nem őket illeti az állami szervezet megállapítására vonatkozó tanácskozás. Aztán meg nem is lehet vakmerőség nélkül egyszerűen eldönteni ezt, mivel ennek a vitának az eldöntése a körülményektől függ.*

És ha magukat az államformákat a körülmények nélkül hasonlítjuk össze egymás között, nem lesz könnyű megkülönböztetni, hogy melyik hasznosabb: annyira egyenlő feltételekkel mérköznek. A királyságból könnyű a zsarnokságba átsiklani, de nem sokkal nehezebb az előkelők uralmából a kevesek párturalmába, s még ennél is könnyebb a népuralomból a lázongásba jutni. Bizonyára, ha magukban vizsgáljuk ama három kormányformát, amelyet a bölcselők emlegetnek, egyáltalán nem tagadhatom, hogy az arisztokrácia, vagy az általa és polgári közrend által kormányzott állam a többit, valamennyit messze felülmúlja. [...] Ha nem csupán egy államra vagyunk tekintettel, hanem egyúttal az egész föld kerekességét is megtekintjük és megfigyeljük, vagy tekintetünket legalább nagyobb területeken hordozzuk

---

⁸⁸ Forrás: M. Eugene, Osterhaven: Az egyház hite. Történelmi fejlődés-református szempontból. Budapest, Kálvin Kiadó, 1995. 222.

végig, bizonyára tapasztalni fogjuk, hogy az isteni gondviselés nem ok nélkül rendezte azt úgy, hogy a különböző vidékek különböző kormányforma szerint igazgassanak.”⁸⁹

Kálvin előnyben részesítette az arisztokratikus demokráciát: *„Csakugyan, ha megvizsgáljuk azt a három kormányformát, amelyet a filozófusok szoktak tárgyalni, ami engem illet, a legkevésbé sem tagadom, hogy ezek közt az arisztokrácia vagy az arisztokrácia és a polgári közrend közös kormányzata emelkedik ki leginkább. Nem azért, mert önmagában jó lenne, hanem azért, mert igen ritkák az olyan királyok, akik kellő önmérsékletet gyakorolva sosem térnek le az igaz és helyes útról, vagy volnának annyira bölcsek és józan felfogásúak, hogy belátnák mi az elég.”⁹⁰*

Sebestyén Jenő is állást foglalt több tanulmányában a kálvini államforma kérdésének témakörében, amelyeket fenntartással kell kezelni, hiszen az a kor, amelyben élt, nem a teljesen szabad demokrácia fénykora volt. Azonban egy nagyon lényeges kérdést tett fel Kálvinnal a XX. század elején itthon című tanulmányában. A tanulmányában annak az elemzésre is kitér, hogy napjainkban és a kálvinista felfogás rendszerében az államforma lehet-e elvi kérdés.

Mivel Kálvin sem ragaszkodott egy típusú államformához, mert mindegyiknek megvan a maga hátránya, így a kálvinisták sokáig azt az álláspontot képviselték, hogy *„az államforma kérdése nem elvi kérdés.”⁹¹*

Később a kálvinista politikusok felvetették, hogy az államforma kérdéskörét valóban nem szükséges-e elvi kérdéssé tenni.

„Ezt a gondolatot különösen a fasiszta és nemzetiszocialista államelméletek megszületése és érvényesülése óta hirdetik, mert szerintük az államforma sem lehet egy keresztény népközösség számára közömbös, annál is inkább, mert az államformát mindig a vallott világnézet határozza meg. Egy államforma mögött tehát igen sokszor speciális világnézet lappang, amely esetleg a kereszténységgel teljes ellentétben is lehet. Általában azt mondhatjuk, hogy a nép állam formájának a megválasztásánál az elvi szempontok mellett

---

⁸⁹ Czeglédi Sándor–Rábold Gusztáv (ford.): Kálvin János. A keresztyén vallás rendszere. Pápa, Református Főiskolai Könyvnyomda, 1909. 754–755.

⁹⁰ Buzogány Dezső (ford.): Kálvin János. Institutio. A keresztyén vallás rendszere II. Budapest, Kálvin Kiadó, 2014. 515.

⁹¹ Sebestyén Jenő: Kálvinnal a XX. század elején itthon. In: Protestáns Füzetek II. Kálvin társadalmi reformgondolatainak időszerűsége, esszégyűjtemény. Budapest, Protestáns Műhely, 2009. 50.

tekintetbe kell venni a nép életének történelmi és politikai fejlődését és jellegét is és azt egy-egy adott történelmi helyzetben a helyi és idő körülményeihez mihez kell alkalmazni.”⁹²

A mai értelemben vett államforma fogalma „*az állam, jogi formájára vagy politikai alakzatára utaló alkotmánytani kifejezés. Jogi formaként az állam közjogi berendezkedésének alapvető megoldásait, így az államfő eredetét, jogállását és felelősségét jelzi, melyek befolyásolják más vezető tisztségek viselőinek kinevezését és felelősségét, s általában az állam szerkezetét és működését. Politikai alakzatként a tartós állami rend szerkezeteinek és intézményi megoldásainak jelzésére szolgál, gyakran nem formai, hanem közvetlenül is tartalmi kérdésekre utalva.*”⁹³

Véleményem szerint attól, hogy Kálvin egy, nem a hagyományos értelemben vett államformát álmódott meg, hanem a mai felfogás és értelmezés alapján egy vegyes arisztokratikus demokráciát, ettől ez nem azt jelenti, hogy nem elvi kérdésként tekintett volna rá. Sőt álláspontom szerint elvi élel hangsúlyozta, azt, hogy egy olyan megfelelő államformát, állami berendezkedést kell létrehozni, amely garantálja a megfelelő állami működést, a vallás szabadságát, a népek szuverenitását, valamint az egyház és az állam mellérendelt szerepét. Nem ragaszkodott ahhoz a platóni hármas tagolású rendszerhez, amelyet az ókori filozófusok megalkottak – egyébként számos Kálvin tanulmányból is olvasható, hogy több ízben sem értett egyet velük. Kálvin az államforma és annak tartalmi meghatározásánál az elvi meghatározottsággal azonos súllyal tekintett a helyi sajátosságok befolyásoló tényezőinek a figyelembevételére is.

2.2. Kálvin elve a polgári kormányzásról az *Institutio* alapján

„Az államforma jellemzően önmagában nem írja le a tényleges hatalomgyakorlást. A kiegészítő fogalom a kormányforma, amely azt jeleníti meg, hogy milyen a tényleges hatalomelosztás egy államban.”⁹⁴

---

⁹² Sebestyén Jenő: Kálvinról a XX. század elején itthon. In: Protestáns Füzetek II. Kálvin társadalmi reformgondolatainak időszerűsége, esszégyűjtemény. Budapest, Protestáns Műhely, 2009. 50.

⁹³ Takács Péter: Államforma. In: Jakab András - Könczöl Miklós - Menyhárd Attila - Sulyok Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia. Letöltés: <http://ijoten.hu/szocikk/allamforma> (Letöltés: 2025.12.31.)

⁹⁴Varga Zs. András: Hatalommegosztás, az állam- és a kormányforma. In: https://publikacio.ppke.hu/id/eprint/1344/1/PLWP_2013-05_Varga.pdf (Letöltés: 2025.12.31.)

Az, hogy Kálvin az *Institutio*-ban külön írt az állami kormányzásról, ezzel annak a bizonyosságát adja, hogy igen nagyfokú valóságérzettel rendelkezett. Amennyiben meghatározásra került a legmegfelelőbb államforma, akkor rögzíteni kell azt, hogy hogyan kell működnie a polgári kormányzatnak. Továbbá azt, hogy a polgári kormányzaton belül kinek mi a feladatköre, a felelőssége, hogyan lehet szankcionálni a jogsértéseket, a hatalommal való visszaélést, a törvénszegést, valamint az egyénnek mi a szerepe a társadalomban, illetve az egyház működésének és a polgári kormányzatnak a viszonyait is rendezni kell.

Kálvin az 1526-os *Institutio* VI. fejezetében, valamint az 1559-es *Institutio* IV. könyv 20. fejezetében fejti ki a polgári kormányzásról való elveit, jogi tanait, normáit.

Az 1559-es *Institutio*, a IV. kötet 20. fejezetében foglalkozik a polgári kormányzattal.⁹⁵ „*A polgári kormány gondoskodik arról, hogy a vallás nyilvános kifejezésére jusson a keresztyének társaságában, és hogy az emberiség fennmaradjon az emberek közt.*”⁹⁶

Az 1559-es *Institutio*-ban a kormányzásról alkotott korát meghaladó felismerése, véleménye: „*A kormányzatnak nincs szerencsésebb formája, mint az, ahol a szabadság megfelelő önfegyelemmel társul és bölcs módon állandó tartósságra rendezkedik be. Magam is azokat tartom a legboldogabbaknak, akiknek megadatott, hogy ezt az állapotot élvezzék... Igen, a felsőbbeknek arra kell törekednie a legnagyobb erőfeszítéssel, hogy a legkisebb mértékben sem engedjék meg, hogy csökkentsék vagy megsértsék azt a szabadságot, aminek megvédésére őket iktatták be. Amennyiben ebben a vonatkozásban hanyagok vagy túlságosan kevés gonddal látják el feladatukat, akkor hűtlenek hivatalukban és szülőföldjük árulóivá lesznek*”.⁹⁷

A fentiek alapján összegezve, amennyiben a 2.1. fejezetben kifejtettek szerint megalakult a megfelelő kálvini államforma és az állami berendezkedés, akkor biztosított a megfelelő kormányzás is. Kálvin szerint a polgári kormányzatra nem lenne szükség, ha a bűn nem rontotta volna meg az eredeti rendet. Az *Institutio* II. könyvében foglalkozott Kálvin a bűn

---

⁹⁵ Antal Géza (szerk.): Kálvin János. A keresztyén vallás rendszere 1559. II. kötet. Pápa, Református Főiskolai Könyvnyomda, 1910. 746.

⁹⁶ Antal Géza 1910. i.m. 746.

⁹⁷ Joachim, Staedtke: Kálvin János megismerés és formálódás. Vásárosnamény, Vásárosnaményi Református Egyházközségért Alapítvány, 2009. [Ins. IV. 20. 8.]

jogalapjával, amely véleménye szerint, egyetemes romlást idézett elő a világban. A kormányzat szükségese a rendetlenség megfékezésére.

A bűn alapján kiindulva az alábbi hármasság megléte kellett ahhoz, hogy a polgári kormányzat létrejöhetett:

1. a bűn meglétének a ténye,
2. Isten jósága,
3. az emberi társadalom megőrzésének a célja.

A kormányzat „*olyan mértékben szükséges a rendetlenség megfékezésére és a jelenlegi istenileg létrehozott rendnek legalább, mint látszatnak fenntartására, hogy Kálvin azokat, akik 'örjögve törekszenek annak felforgatására... eszteleneknek és barbároknak' mondja. A kormányzat funkciója semmivel sem kisebb, mint a 'kenyérre, a vízre, a napfényre és a levegőre' valóban tisztességének helye még ezeknél is jóval magasabban áll.*”⁹⁸ Ezért lehetséges az, hogy Kálvin több célkitűzést írt elő a polgári kormányzatnak.

Kálvin még arra is rámutatott művében, hogy „*az emberi bűn és romlottság miatt biztonságosabb és tűrhetőbb, ha többen tartják kezükben a kormányzatot, hiszen így egymásnak kölcsönösen segítségére lehetnek, taníthatják és figyelmeztethetik egymást és, ha valaki a kelletténél magasabbra akarna törni, a többiek, bírák és a tanítók módjára megszorodó ezt hagyják vágyát.*”⁹⁹ A zsarnoki felsőbbtség létezésére Kálvin azt a választ adja, hogy ők is Isten munkáját végzik. A zsarnoki polgári kormányzat nem más, mint az „*Úr bosszúja*”.¹⁰⁰ De ennek okán helyezi előtérbe azt, hogy minden zsarnoki felsőbbtség – Isten jóságából – megdönthető, emiatt a zsarnokok „*hallják meg ezt a fejedelmek és rettegjenek.*”¹⁰¹

Kálvin tanításaiból kitűnik az a meggyőződése, hogy megkülönböztetni lehet, de szétválasztani nem a keresztény ember lelki-egyéni és a társadalmi életét (olvasható a

---

⁹⁸ M. Eugene, Osterhaven: Az egyház hite. Történelmi fejlődés-református szempontból. Budapest, Kálvin Kiadó, 1995. 222. (1559-es Institutio IV. könyv 20. fejezet 3.)

⁹⁹ Buzogány Dezső (ford.): Kálvin János. Institutio. A keresztény vallás rendszere II. Budapest, Kálvin Kiadó, 2014. 515.

¹⁰⁰ Buzogány Dezső 2014. i.m. 515.

¹⁰¹ Buzogány Dezső 2014. i.m. 515. [Ins.4.20.31.]

szociáletikájából).¹⁰² Ebben az esetben is Kálvin a jogtudományban való kiemelkedő jártasságáról és a közéleti tapasztalatáról tesz tanúságot.

Kálvin különbséget tett a „*lelki és világi uralom*”¹⁰³ között az 1536-os *Institutio VI.* fejeztében is. Az 1536-os *Institutio*-ban az állami közkormányzatból három tényezőt emelt ki:

- „1. *a felsőbbbséget,*
2. *a törvényeket és*
3. *a népet.*”¹⁰⁴

A felsőbbbség „*a törvények sáfárja és a törvények őre*”.¹⁰⁵ Buzogány Dezső Kálvin *Állam- és társadalom szemlélete* című írásában írta a felsőbbbség „*az élő törvény*”.¹⁰⁶

Az 1559-es *Institutio*-ban a polgári kormányzatból szintén három tényezőt emelt ki. Azonban a felsőbb helyett „*hatóság*”-ként nevezte, de tartalmában megegyező.¹⁰⁷ „*A hatóság, amely a törvények felügyelője és őre; a törvények, amelyek szerint a felsőbbbség a hatalmat gyakorolja; a nép, akit törvények irányítanak és engedelmeskedik a hatóságnak.*”¹⁰⁸

Mindkét *Institutio*-ban meghatározta a felsőbbbség hatalmának eredetét, feladatát, valamint a nép feladatát, jogait és kötelezettségeit. Hangsúlyozta a törvények fontosságát, a törvénnyel elérni kívánt cél erejét, valamint kikényszerítésének lehetőségeit. Kálvin rámutatott arra, hogy a „*felsőbbség rendszere, vagyis az állam szervezeti felépítése nagyon differenciált.*”¹⁰⁹ A felsőbbbség hatalma még nem a néptől, hanem kizárólag Istentől ered, az isteni feladatokat delegáltan látják el. A feladata a törvény, a szabadság, és a rend érvényre juttatása, valamint a közjót előtérbe kell helyeznie. A felsőbbbség, csakis Istenhez való viszonya alapján értékelhető, megbízatása Istentől származik, hivatása az is, hogy jóakarattal és igazságosan járnak el a néppel szemben, vagyis az anarchiát mellőzniük kell. „*Ennél fogva semmit találóbban nem lehetne mondani, mint hogy a törvény néma felsőbbbség, a felsőbbbség pedig*

---

¹⁰² Bolyki János: Válogatás Kálvin János műveiből. Budapest, Kálvin Kiadó, 1993. 246.

¹⁰³ Victor János (ford.): Kálvin János *Institutioja*. Budapest, Stichting Hulp Oost Europa, 1995. 6. fejezet 265.

¹⁰⁴ Forrás: Victor János 1995. i.m. 5. fejezet

¹⁰⁵ Victor János (ford.): Kálvin János *Institutioja*. Budapest, Stichting Hulp Oost Europa, 1995. 6. fejezet 300.

¹⁰⁶ Buzogány Dezső: Kálvin Állam- és társadalom szemlélete. In: Magyar Tudomány 171. évfolyam (2010) 2. szám 135-151.

¹⁰⁷ Buzogány Dezső 2014. i.m. 512.

¹⁰⁸ Buzogány Dezső 2014. i.m. 512.

¹⁰⁹ Kónya István: Kálvinizmus és társadalomelmélet. Budapest, Akadémia Kiadó, 1979. 387.

élő törvény.”¹¹⁰ „A felsőbbtség célja, a törvények, a szabadság és a rend érvényre juttatása és fenntartása.”¹¹¹ Azonban, ha a felsőbbtség visszaél hatalmával, akkor szembe kerül a néppel, akik jogszerűen fellázadhatnak ellene, valamint Istennel, aki szankcionálja, „mert ha hibáznak, nemcsak az emberekkel szemben igazságtalanok, akiket gonoszul meghurcolnak, de megsértik Istent is, akinek szentséges igazságát beszennyezik.”¹¹²

Az 1536-os Institutio-ban a felsőbbstégnél megjelent a vallás védelmező feladata is. „A polgári államnak szolgálnia kell azt is, „hogy semmilyen bálványimádás, Isten nevének gyalázása, az Ő igazsága ellen szóló káromlás és a vallásnak egyéb nyilvános megtámadása fel ne üthesse a fejét és el ne terjedhessen a nép között (..) kiemelem a polgári rendtartásnak azt az áldását, amellyel gondoskodik róla, hogy az Isten törvényében foglalt igaz vallás nyíltan és nyilvános szentségtöréssel ne legyen büntetlenül megsérthető és beszennyezhető.”¹¹³

A törvény, „amely szerint amaz (felsőbbtség) gyakorolja a hatalmat”¹¹⁴, az a keret, amely meghatározza a magatartási és cselekvési normáinkhoz, illetve a bűn esetén aszerint ítélkezhet a felsőbbtség. „Az állami életben a felsőbbséghez legközelebb állnak a törvények, ezek jelentik az állam leghathatósabb erejét.”¹¹⁵ Az 1559-es Institutio-ban Kálvin szavaival élve: „Az állam életében közvetlen a hatóság mellett állnak a törvények, ezek az állam legerősebb idegszállai.”¹¹⁶

A törvény célja az, hogy a határokat megteremtse, mint az isteni tízparancsolat is egyfajta margó „a hogyan éljünkre”, alapelvek mentén. A törvénynek a nép javát szükséges szolgálnia, úgy, hogy a törvényeknek hasznosnak is kell lenniük. A jó állam alapja a felsőbbtség és a nép közötti kölcsönös kötelezettség. Azaz a természetjogi alapelveknek és a teremtés rendjének megfelelő alá- és fölérendeltségi viszonyokból fakadó társadalmi

---

¹¹⁰ Buzogány Dezső (ford.): Kálvin János. Institutio. A keresztény vallás rendszere II. Budapest, Kálvin Kiadó, 2014. 512.

¹¹¹ Forrás: Antal Géza (szerk.): Kálvin János. A keresztény vallás rendszere 1559. Pápa, Református Főiskolai Könyvnyomda, 1910.

¹¹² Buzogány Dezső (ford.): Kálvin János. Institutio. A keresztény vallás rendszere II. Budapest, Kálvin Kiadó, 2014. 514.

¹¹³ Victor János (ford.): Kálvin János Institutioja. Budapest, Stichting Hulp Oost Europa, 1995. 6. fejezet 299., valamint Kónya István: Kálvinizmus és társadalomelmélet. Budapest, Akadémia Kiadó, 1979. 386.

¹¹⁴ Victor János (ford.): Kálvin János Institutioja. Budapest, Stichting Hulp Oost Europa, 1995. 6. fejezet 300-301.

¹¹⁵ Bolyki János: Válogatás Kálvin János műveiből. Budapest, Kálvin Kiadó, 1993. 250. [Ins. IV. 20. 14-16.]

¹¹⁶ Buzogány Dezső (ford.): Kálvin János. Institutio. A keresztény vallás rendszere II. Budapest, Kálvin Kiadó, 2014. 522.

alapszerződés, amelyet a felsőbbség és a nép kölcsönös kötelességei és jogai körül határolnak és szabályoznak. A nép alárendelt Mózes törvényeinek és az állami vagy, ahogy ő nevezte népek közös törvényének is. A 3.4. és 3.6. fejezetekben jobban kifejtésre kerül az evangélium, a politikum és a törvény közötti kapcsolat.

A nép „*a törvények uralma alatt él és a felségnek alája van rendelve.*”¹¹⁷ A nép az egyház irányában kötelezettséggel tartozik, de a vallásában szabad ember „*semmilyen vallásos kötöttséget ne érezzünk isten előtt, hanem szabad tetszésünk szerint éljünk velük vagy mellőzzük őket.*”¹¹⁸ „*Csak azt az egyet hangsúlyozom, hogy az emberek lelkiismeretét nem szabad kényszer alá vetni olyan dolgokban, amelyekben Krisztus szabaddá tette őket.*”¹¹⁹ A polgári kormányzat irányában a népnek jogai és kötelezettségei is vannak egyaránt. A felsőbbség hatalma nem a néptől ered még, mint a mai értelemben vett demokráciában, hanem kizárólag Istentől. Azonban Isten hatalmát a felsőbbségnek adja át. A népnek lojálisnak kell lennie a földi hatalomhoz és Istenhez az egyházon keresztül is.

A nép jogai a felsőbbség által biztosított békés együttélés, szabad vallásgyakorlás és gyülekezés, felsőbb hatalmával való visszaélés esetén lázadási jog. Azonban a népnek nem csak joga, de kötelessége a törvények betartása és a felsőbbség hatalmának túlterjeszkedése esetén az ellenállási (fék) záradék, vagyis megfogalmazta az uralkodóval szemben gyakorolható nép fellebbezési jogát.

A keresztény ember az egyházi és a polgári kormányzatnak is alá van rendelve. Kálvin emiatt is foglalt állást abban, hogy „*az ember mintegy két külön világban él, amelyekben más-más uralomnak, más-más törvényeknek van alávetve.*”¹²⁰

Kálvin szerint az állampolgári kötelezettségek kiterjednek továbbá arra, hogy a nép köteles adózni, a törvényeket politikai kötelezettségeként betartani minden körülmények között. A háború esetén katonai szolgálat teljesítésére, a rászorulóknak pedig szociális támogatással, szolidaritással tartoznak.

---

¹¹⁷ Victor János (ford.): Kálvin János Institutioja. Budapest, Stichting Hulp Oost Europa, 1995. 6. fejezet 301.

¹¹⁸ Victor János 1995. i.m. 6. fejezet 257.

¹¹⁹ Victor János 1995. i.m. 6. fejezet 265.

¹²⁰ Victor János 1995. i.m. 6. fejezet 265.

Azonban Kálvin az erőszakot elítélte, mind a felsőbbtség részéről, mind a nép részéről egyaránt. Kálvin hangsúlyozta, hogy: „A felsőbbtségnek két végleletet kell elkerülnie. Egyfelől azt, hogy túlzott szigorral ne hogy inkább sebezzen, mint gyógyítson, másfelől pedig azt, hogy a kegyelem babonás mímelésével kegyetlenebb kíméletbe ne essen és azzal – gyenge és következetlenül elnéző lévén a bűnösök iránt – az ártatlanok sokaságának pusztulását ne okozza.”¹²¹ Később a kálvinizmus által alakult át eme eszme forradalmi jellegűvé.

A *polgári kormányzat*¹²² Istentől rendelt és szükséges, nem a néptől. A hatalom Isten adománya, azaz felülről származó abszolút szuverenitás, melyeket az erkölcsi törvények szabályoznak. Nem más, mint a legkézzelfoghatóbb törvény a Tízparancsolat, amelyet erősen kihangsúlyozott. A hatalom pedig Istentől származik, amelynek ereje szükséges a társadalmi rend fenntartásához a béke érdekében. Owen Chadwick (a továbbiakban: Chadwick) állítása szerint: „minden ékesen és jó renddel” valósulhasson meg.¹²³ A polgári kormányzat a „külső jó erkölcsök fenntartására vonatkozik.”¹²⁴

Rendkívül fontosnak tartotta Kálvin, hogy az állami és az egyházi kormányzatot külön kell választani. Ebből következik, hogy az ember [lélekben] kétféle kormányzatnak van alávetve. Az isteni és földi, azaz a két kormányzás nem ellentétes. Hiába vannak törvények, azokat a földön mégis voltak és lesznek is, akik azokat megszegik, így szükséges egy világi (külső erkölcsre vonatkozó) ellensúly, akik megbüntetik a szabályszegőket és egy olyan szervezet, amely a rendet betartatja a néppel. Azaz a nép életét az emberi társadalomhoz illő magatartásra vezeti, a „társas viszonyulásait a polgári igazságosságnak megfelelően szabályozza, illetve előmozdítja az egyetemes békét.”¹²⁵

Természetesen ez magával vonzza, hogy szükség van polgári törvényekre is, mivel a felsőbbtséget szolgálják az állami életben. Ezek a legerősebb kötelékei, ahogyan Cicero is

---

¹²¹ Békési Andor (ford.): Kálvin János. Tanítása a keresztyén vallásra 1559. Rövidített formában. Budapest, MRE Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1991. 293. [Ins. IV.20.10.]

¹²² Birkás Antal: Luther és Kálvin jogfilozófiai és politikai filozófiai nézetei. Ph.D értekezés. Miskolc, Miskolci Egyetem, 2008.

A 1624-es magyar nyelvű fordításban szerepel, „világi gubernálás”, illetve „községi igazgatás” (mindez Kálvin *Institutio*-jának a Szenci Molnár Albert által 1624-ben Hanoviában megjelent magyar nyelvű változatában olvasható ekként, annak 1505. oldalán.

¹²³ Owen, Chadwick: A reformáció. Budapest, Osiris Kiadó, 1998. 77.

¹²⁴ Victor János (ford.): Kálvin János Institutioja. Budapest, Stichting Hulp Oost Europa, 1995. 6. fejezet 298.

¹²⁵ Békési Andor (ford.): Kálvin János. Tanítása a keresztyén vallásra 1559. Rövidített formában. Budapest, MRE Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1991. 286.

mondta – „*amelyek nélkül nem állhat fent a felsőbbtség, amint viszont azok sem a felsőbbtség nélkül.*”¹²⁶ Vagyis, ha Istenen kívül – a felsőbbtség – törvénykezik, az jogos.

Mindebből arra tudtam következtetni, hogy a kálvini államforma gyakorlati tartalmát a kormányzat jogainak és kötelezettségeinek a rendszere, feladatmegosztása adta, azzal, hogy e keretben határozta meg a felsőbbtség és nép viszonyát is.

2.3. A kommentárok fontossága

A kommentárjainak lényege, az, hogy olvasó megértse az eredeti művet, amelyről szól a kommentár, részben szövegkritikát fogalmaz meg, szó-stílus és érv elemzéseket folytat, valamint történeti magyarázatokat is fűzött hozzá. Kálvin „*nagymértékben engedi érvényesülni saját klasszikus műveltségét az írásmagyarázat munkájában.*”¹²⁷ Napjainkban is fontos, hogy a jogalkalmazók megértsék a jogszabályokat és azokat alkalmazni tudják. Sokszor tudjuk, hogy a jogalkotói szándék hiába nemes célt szolgált, a jogszabály normaszövege indokolást igényel.

A kálvini életműnek szintén fontos eleme a kommentár. Kálvin *Institutio*-jához és más műveihez kapcsolódik, amelyeknek ad egy részletesen elemző „szakmai-tudományos” kiegészítést.¹²⁸ A kommentárok is dogmatikai alpművek. „*A Római levélből született meg az Institutio dogmatikája*”¹²⁹ is.

Kálvin kommentárjai az alábbiak, amelyek nem jelentek meg: a Jelenések könyvéhez (Apokalipszis) nem írt kommentárt. Ezékiel 21–48. fejezetekhez kommentár nem készült el. Lukács evangéliumának kommentárja csak részben maradt fenn.

2.3.1. Kálvin Rómabeliekhez írt levél kommentárja

Kálvin *A Rómabeliekhez írt levelét* 1551-ben írta meg, amely az *Institutio* IV.20. ponthoz szolgált magyarázatául, annak jogi értelemben vett kommentárja volt. A jogszabálynak megfelelően érvényre kell jutnia, hogy a jogalkotói szándékot beteljesítse, annak céljával megegyezzen. Kálvin rámutatott arra, hogy a törvényeket csak akkor lehet betartani,

---

¹²⁶ Békési Andor (ford.): Kálvin János. Tanítása a keresztyén vallásra 1559. Rövidített formában. Budapest, MRE Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1991. 296.

¹²⁷ Galgóczy Sándor–Stefán, Scheld: Kálvin hermeneutikája, szellemtörténeti feltételek és alapvonalak. Budapest, Kálvin Kiadó, 1997. 80.

¹²⁸ Forrás: Kónya István: Kálvinizmus és társadalomelmélet. Budapest, Akadémia Kiadó, 1979. 174.

¹²⁹ Emanuel, Stickelberger: Kálvin. Budapest, Sylvester Rt., 1937. 165. 28. jegyzet

megfelelően alkalmazni, ha azt megérti a jogalkalmazó is, így a kommentárookra feltétlen szükség van.

E kommentárban kifejti azt is, hogy milyen államformáknak milyen veszélyei lehetnek, mint például a monarchiának a zsarnokság; az előkelők uralmának a pártharcok; a népuralomnak a lázongás (anarchia). *„A legfőbb felsőbbtség Isten, mindenki más felsőbbtség hatalma csak tőle származhat.”*¹³⁰ *„Isten igazságának ismeretét a törvények útján nyerhetjük el.”*¹³¹

A III. rész 20–21. versében, amelyben Pál apostol az *„Isten igazságát, amelyről tanúbizonyosságot tesznek a törvény és próféták”*¹³² részét magyarázza meg, rávilágít, hogy Istentől származnak a törvények, és az ember azt fogadja és ismeri el. Akik pedig kiforgatják a törvényt, azok bűnt követnek el. *„A hit igazságának nem kell segítenie a törvényt, mert azt annak tanúbizonyossága erősíti meg.”*¹³³

Kálvin Dániel kommentárjában is – amelyet a jelen disszertációm nem tárgyal – látható, hogy *„a fő veszélyt a zsarnokságban látta. Nem szólított fel a zsarnokság megdöntésére, de ama bizonyosság fényében, hogy Isten azt megdöntheti, alaposan elemzi a zsarnokság természetét, és a legrosszabbat abban látja, hogy az emberek azt szívesen követik elvakultan, és hogy a zsarnokság gyakorta szívesen használja hatalma támaszaként a vallást.”*¹³⁴

A mindenkori felsőbbségnek köteles engedelmeskedni a nép, – a 3.3. fejezetben részletesebben kifejtésre kerül – amelyet mind az Institutio-ban, mind a jelen kommentárban is kifejtette Kálvin. A Róm 13,1-hez írott részben Kálvin ekként írt: *„Pál itt „Felső hatalmasságoknak nem csak a legfelsőket nevezi, amelyek a legfőbb hatalomnak vannak birtokában, hanem általában azokat, amelyek a többi emberek felett kiemelkednek. Tehát az alattvalókra tekintettel nevezi így a hatóságokat, nem pedig a különböző hatóságok egymás közt való összehasonlítása alapján.”*¹³⁵

---

¹³⁰ Rábold Gusztáv–Nagy Barna (ford.): Kálvin János. A római levél magyarázat. Budapest, Kálvin Kiadó, 1992. XIII. rész.

¹³¹ Rábold Gusztáv–Nagy Barna 1992. i.m. 86.

¹³² Rábold Gusztáv–Nagy Barna 1992. i.m. 65.

¹³³ Rábold Gusztáv–Nagy Barna 1992. i.m.

¹³⁴ Eberhard, Busch: Kálvin és a demokrácia. In: Confessio 20. évfolyam (1996) 2. szám 7-10.

¹³⁵ Kónya István: Kálvinizmus és társadalomelmélet. Budapest, Akadémia Kiadó, 1979. 388.

Ebben a kommentárban található az ellenállási jog részét képező háborúhoz való jog és annak a jogosságának vizsgálata is. A fegyver használata a háborúban is jogszerű. A kormányzatot elnyomó belső és külső funkciói is kapcsolódnak egymáshoz: *„Ennél fogva mind a természetes méltányosság, mind a kötelesség azt diktálja, hogy a fejedelmek legyenek felfegyverkezve nemcsak avégből, hogy a magánemberek cselekedeteit tartsák féken törvényszéki büntetésekkel, hanem hogy az oltalmukra bízott országokat is megvédelmezzék háborúval, ha valamikor ellenséges támadástól szenvednek.”*¹³⁶

Kálvin a belső elnyomásra jobban fókuszál, mert a korba, amelyben élt, igencsak jellemzőek voltak a polgárháborúk. *„A kibontakozó polgárosodás, a végletekig kiéleződött és országok egész sorában véres parasztfelkelésekben kirobbant földesúr-jobbágy osztályharc, amelyet ideológiailag vallásos köntös leplezett, érthetővé tesz Kálvin rendkívül szigorú hangvételű állásfoglalását a felsőbbtség erőszakhoz való joga mellett.”*¹³⁷

Kálvin a Rómabeliekhez írt levél 13. részének 4. verséhez az alábbi jegyezte meg: *„Mert nem ok nélkül viseli a fegyvert. Ez a hatóságok tisztének másik része, hogy a karhatalommal kell megfélemlíteni a gonoszok orcátlanságát, akik nem hajlandók önként eltérni, hogy törvényekkel igazgassák őket, s ezek gazságait olyan büntetésekkel kell sújtaniuk, melyeket Isten ítélete megkíván. Mert Pál világosan kijelenti, hogy nemcsak a hiú külső kedvéért vannak felfegyverezve a karddal, hanem azért, hogy lesújtsanak a gonosztevőkre. Azután ez a kifejezés: bosszúálló a haragra, annyit jelent, mintha azt mondta volna, hogy Isten haragjának végrehajtója. Ezt pedig az Úr által kezükbe adott kard használatával bizonyítja. Nevezetes szakasz ez a pallosjog bizonyítása szempontjából. Mert ha az Úr a hatóság felfegyverzésével a kard vagy pallos használatát is reá bízta, akkor a hatóság — valahányszor halálbüntetéssel sújtja a bűnösöket — az Isten bosszúállásának végrehajtásával az ő parancsainak engedelmeskedik. Tehát Istennel perlekedjenek, akik tilosnak tartják a gonosztevő emberek vérének kiontását.”*¹³⁸

2.3.2. Kálvin Apostolok Cselekedeteihez írt magyarázata¹³⁹

---

¹³⁶ Czeglédy Sándor–Rábold Gusztáv (ford.): Kálvin János. A keresztyén vallás rendszere. Pápa, Református Főiskolai Könyvnyomda, 1909. 757.

¹³⁷ Kónya István: Kálvinizmus és társadalomelmélet. Budapest, Akadémia Kiadó, 1979. 406.

¹³⁸ Rábold Gusztáv–Nagy Barna (ford.): Kálvin János. A római levél magyarázata. Budapest, Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventje, 1954. 273-274.

¹³⁹ Forrás: Szabó András (ford.): Kálvin János magyarázata az Apostolok Cselekedeteihez. Székelyudvarhely, Könyvnyomda Rt., 1943. és Károli Gáspár (ford.): Biblia. Budapest, Magyar Bibliatársulat, 2001.

Kálvin magyarázata az Apostolok Cselekedeteihez (a továbbiakban: ApCsel) feldolgozását követően, az Institutio-ban is megtalálható párhuzamokat kívánom a 2.3.2. fejezetben összefoglalóan bemutatni. Hiszen nem csak az Institutio-ban dolgozta ki a polgári kormányzattal kapcsolatos nézeteit, hanem a kommentárokból is hangsúlyozta.

Kálvin az ApCsel kommentárjában három fő témakört érint: a felsőbbség hatalmát, valamint az egyház és az állam viszonyát. A leglényegesebb fejezetek ApCsel 4, 5 és 23.

Az ApCsel 4: Péter és János a főtanács elé kerül (ApCsel 4,1–22), az ígét hirdették, függetlenül attól, hogy a hatóság milyen rendeletet hirdetett ki. A felsőbbégeket tiszteletben kell tartani, azonban, ha akadályozzák az evangélium hirdetését, akkor megtagadható a felsőbbség és kizárólag Istennek kell engedelmességet. Vagyis a világi hatalmat is el kell ismerni, de elsődleges az Isten előtti engedelmesség.

Az ApCsel 5, amely az isteni engedelmisséget definiálja. A halottak feltámasztásáról szóló történet után az apostolok újra a főtanács elé kerülnek (ApCsel 5:27–29). Kálvin kommentárja szerint a tanítványok bátor válasza egyértelmű: Isten ígéje fölötté áll minden emberi hatalomnak, tehát az apostolok nem hallgatnak a főtanácsra, hanem kizárólag Istenre.

2.3.3. Kálvin Thesszalónikabeliekhez írt első levél kommentárja

Érdekesképpen megjegyezném, hogy Kálvin a humanista oktatási- és nevelési eszményeket képviselő Mathurion Cordierrel (a továbbiakban: Cordier), akinek felajánlotta a kommentárt, valamint ezzel köszönetet is mondott tanító mesterének, hogy bevezette őt a tanulmányokba a tanítás módszereinek meg jobbításába.¹⁴⁰

Röviden Cordier-ről, aki francia születésű teológus, tanár, humanista és pedagógus volt, aki leginkább Genfben tevékenykedett. Az 1520-as években tanította Kálvint, amely miatt ajánlotta fel neki Kálvin a kommentárt is.

A nézetei miatt Cordier-t elítélték és 1536-ban elmenekült Franciaországból. Genfben talált menedéket, ahol Kálvinnal és Farellel együtt tanítottak. 1559-ben ismét visszatért Genfbe, amikor szintén találkozott Kálvinnal. 1562-ben a genfi zsinat újabb tanári állást ajánlott fel Cordier-nek, aki elfogadta. 1564. szeptember 8-án halt meg.

---

¹⁴⁰ Galgóczy Sándor- Stefan, Scheld: Kálvin hermeneutikája, szellemtörténeti feltételek és alapvonalak. Budapest, Kálvin Kiadó, 1997. 71.

A kívánságának megfelelően, a svájci plainpalais-i temetőben temették el, Kálvin sírjának feltételezett helyéhez közel.¹⁴¹

Kálvin ajánlása: „*Illő, hogy te is részt vegyél munkánkban: akinek vezetésével a tanulás szakaszába léptem, és legalább idáig eljutottam, hogy némi hasznára lehessen Isten Egyházának. Amikor apám fiúként Párizsba küldött, miután még csak a latin nyelv alapjait ismertem meg, isteni ajándékként rövid időre téged ajánlottak fel nekem nevelőnek, aki megtanítasz a tanulás igazi módszerére, úgy, hogy aztán valamivel jobban elő tudnék lépni*”.¹⁴²

2.4. A hatalommegosztás elve és a népek szuverenitása Kálvin nézetében

Kálvin szintén korszakalkotó gondolata volt a népek szuverenitása. Nem a mai értelemben vett népszuverenitást kell érteni alatta, hanem a népek békés együttélésének jogát, a keresztény szabadságot, a gyülekezéshez való jogot, valamint a szabad vallásgyakorlást. A felsőbbségnek e jogokat törvényileg biztosítania kellett.

Az Institutio-kban a keresztény szabadság alatt értette:

1. az igazságos törvény,
2. a kikényszerítő törvényi erő,
3. a vallásszabadság.

Az ember és Isten, valamint az emberek egymás közti viszonyát, „*azaz a keresztény szabadságot újra értelmezi. Az emberek közötti teljes jogegyenlőség eszméje, az ember természetes jogainak elismerése a demokratikus (alkotmányos) állam fogalmának a létrehozását jelentette*”,¹⁴³ amely később a kálvinizmus révén a népszuverenitás elvéhez vezetett.

---

¹⁴¹ Forrás: Joachim, Staedtke: Kálvin János megismerés és formálódás. Vásárosnamény, Vásárosnaményi Református Egyházközségért Alapítvány, 2009.

¹⁴² Latin fordítású szövegváltozat: „*Te quaque in partem laborum nostrorum venire aequum est: cuius ductu in literarum stadium ingressus huc saltem usque progressus sum ut ecclesiae Dei aliquid prodessem. Quum puer gustatis duntaxat latinae linguae rudimentis Lutetiam a patre missus essem, mihi divinitus ad exiguum tempus oblatu fuisse praeceptor, qui veram discendi rationem sic traderes, ut deinde possem aliquanto melius proficere.*” In: Galgóczy Sándor-Stefan, Scheld: Kálvin hermeneutikája, szellemtörténeti feltételek és alapvonalak. Budapest, Kálvin Kiadó, 1997. 155.

¹⁴³Szabó Zsolt: A demokrácia alapelveinek protestáns gyökereiről. In: Collegium Doctorum. Magyar Református Teológia 17. évfolyam (2021) 2. szám 175–181.

Béza, mint Kálvin tanainak tovább éltetője a népakaratról a XVI. században így nyilatkozott: „*A népek régebbiek, mint a hivatalnokaik, következésképpen egyetlen nép sem a magisztrátusért van, hanem a magisztrátus van a népért!*”¹⁴⁴

Az Istentől származtatott szuverenitás, a politika területén, az maga az állam. A szuverenitás megjelenhet az államban, a társadalomban és az egyházban. Csak a szabad államban lehet szuverén az egyház.

A hatalommegosztásának elvi megalapozottsága több szinten is jelen volt Kálvin tanaiban:

- a) Isten hatalma és a polgári kormányzat hatalma között.
- b) Isten és a keresztény ember között.
- c) Az egyház és az állam viszonyrendszerében.
- d) Az egyházon belüli hatalommegosztásában.

Mint azt korábban is megjegyeztem, Kálvin nem ragaszkodott egyféle államformához, ezért a tekintély és a szabadság helyes viszonyán volt a hangsúly. Azaz Isten, a nép bűneiért állított felsőbbiséget, de egy embernek sincs joga hatalmaskodni más felett. Így az abszolutizmust erősen elítélte, míg a monarchiát és a demokráciát életképes államformáknak tekintette.¹⁴⁵

Kálvin szerint a királyságot mindenképpen korlátozni kell, mint ahogyan ezt tették a történelem során a római konzult a néptribunus, az athéni szenátust a demarkhoszok. Jelen korunkban a kormányzat hatalmát az országgyűlés korlátozza. Az Institutio IV. 20. 31.: „*A túlhatalmat mérsékelték egykor lakedaimoni királyok felügyelői, a római konzulok ellenőrzésére rendelt nép tribunusok vagy az athéni szenátus fölé helyezett elnökök.*”¹⁴⁶

Kálvin az uralkodó hatalmat annak visszaélése esetén mindenképpen korlátozná, amely kapcsán hangsúlyozta: „*mert annak egyáltalán nem vagyok ellene, hogy a királyok önkényének mérséklésére népből választott hatóságok, adott esetben, hivatalból közbelépjenek; sőt, ha meghunyászkodnának a féktelenül tomboló és a népet sanyargató királyok előtt, kertelés nélkül kijelentem, hogy ez a szándékos mulasztásuk istentelen*

---

¹⁴⁴Christian, Link: A kálvinizmus szellemisége. In: Jakab László (szerk.): Kálvin társadalmi reformgondolatainak időszerűsége. Esszégyűjtemény. A Kereszténydemokrata Néppárt Protestáns Műhelyének füzetei II. Budapest, Protestáns Műhely Kiadója, 2009. 9.

¹⁴⁵Forrás: Abraham, Kuyper: Kálvinizmus és modernitás. Kolozsvár, Koinónia, 2001.

¹⁴⁶Buzogány Dezső (ford.): Kálvin János. Institutio. A keresztény vallás rendszere II. Budapest, Kálvin Kiadó, 2014. 2014. 534.

hitzegés, mivel hűtlenül elárulják a nép szabadságát, holott tudják, hogy Isten rendelése állította őket, annak oltalmazására.”¹⁴⁷

Ennek okán Kálvin szerint a hatalmat javasolt megosztani, mert az uralkodók „*nem tudnak kellő önmérsékletet gyakorolva*”¹⁴⁸ uralkodni. A hatalommegosztás elve Kálvinnál kibontakozott egyrészt az állam-egyház viszonylatban, másrészt az egyházon belül. Egyes értelmezések szerint Kálvinnál a mai értelemben vett hatalommegosztásról nem beszélhetünk, hiszen az Isten kezében van, hanem szolgálat megosztásról, amely az Újszövetségben¹⁴⁹ is jelen volt. Azonban Kálvin több helyen is említi, hogy a felsőbbség vagy a hatóság¹⁵⁰ Istentől delegáltan kap hatalmat és gyakorolja. Ily módon közjogi értelemben a hatalommegosztás elve Kálvinnál Isten és felsőbbség között is létrejön.

A hatalommegosztás elvi megalapozottságát Szűcs Ferenc is alátámasztja Kálvin tanítása az egyházkormányzásról című írásában. „*A bűnös emberek kezében minden hatalom korrumpálódhat, ezért nem engedhető meg, hogy egy ember, vagy egy csoport kezében összpontosuljon minden hatalom, így helyesebb, ha megosztjuk azt (Ins. IV. 20. 8.). Ezzel Kálvin valóban elvi megalapozója lett a hatalmi ágak későbbi elválasztásának a modern polgári demokráciákban.*”¹⁵¹

Kálvin feltételezte a hit meglétét a felsőbbség képviselőiben, ezért, aki őket megveti, az Isten rendeltetését és az ő uralmát kérdőjelezi meg, még abban az esetben is, ha a nép aláveti magát a felsőbbségnek, s így vallásos értelemben adózni kell az irányukba. Kálvin tanaiban az uralkodó mindennek ellenére Istentől kapja a megbízatását, illetve a helytelenül uralkodó vezetőt Isten a nép vétkeink büntetéséből adja. Kálvin tudta azt is, hogy „*az állam és az egyház között van egy eszkatologikus tekintélyű feszültség is... Az állam az ideiglenesség állapotában regnál, az egyház pedig a mennyei állampolgárság víziójában rendezi a kapcsolatát a világgal*”.¹⁵²

---

¹⁴⁷ Buzogány Dezső (ford.): Kálvin János. Institutio. A keresztény vallás rendszere II. Budapest, Kálvin Kiadó, 2014. 2014. 534.

¹⁴⁸ Buzogány Dezső 2014. i.m. 515.

¹⁴⁹ Krisztusi messiási szolgálatok megosztása, mint az ígértetés és tanítás feladata.

¹⁵⁰ Szóhasználatok: felsőbbség az 1536-os Institutio-ban, míg hatóságként szerepel az 1559-esben.

¹⁵¹ Szűcs Ferenc: Kálvin tanítása az egyházkormányzásról. In: Confessio 31. évfolyam (2007) 3. szám 12-18. További forrás Busch, Eberhard: Kálvin és a demokrácia. In: Theológiai Szemle 47. évfolyam (2004) 3. szám

¹⁵² Rákos Lóránt: Protestáns jogteológiai summárium. Általános rész. Komárom, Selye János Egyetem Református Teológiai Kar, 2010. 27.

2.5. Az állam és egyház viszonya

Kálvin példát és modellt mutatott az egyház és a polgári kormányzat számára, azaz megmutatta „*a gondolat és a cselekvés engedelmisségét, a szociális és politikai engedelmisséget.*”¹⁵³

Mint ahogyan azt a polgári kormányzatnál kibontottam, Kálvin az isteni engedelmisség mellé a földi hatalomhoz való lojalitás szükségességét rendeli. Kálvin elmékedése: „*elsősorban Istennek kell engedelmeskednie, de ez a kötelessége nem zárja ki azt, hogy neki engedelmeskedve a lojális földi hatalmakat is elismerje, hiszen azokat – a már hivatkozottak szerint – Isten rendelte eszközként a földi ember számára.*”¹⁵⁴

A történelemben először, Kálvin által kidolgozott genfi Polgári Törvénykönyv deklarálta azt, hogy az állam és az egyház mellérendelt, de együttműködő két önálló szervezet, illetve az államnak az egyház részére elválasztott működést kell biztosítania. „*Kálvin elvi megalapozója lett hatalmi ágak későbbi szétválasztásának a modern polgári demokráciában.*”¹⁵⁵

Az egyházon belül négy tisztséget hozott létre, amelyek betöltésére választás útján volt lehetőség, valamint az egyházon belül a döntéseket a korábbi papi alá-fölé rendeltségi hierarchiát, az egy kézben összpontosuló döntéshozatalt mellőzve, közösségi döntéshozatal útján hozták meg.

Az Általános Tanács 1543. január 28-án fogadta el az új Polgári Törvénykönyvet, az előjárók hálájuk jelképekül egy hordó bort adtak Kálvinnak. Ennek köszönhetően jött létre Genfben az első demokratikus gyökerű Polgári Törvénykönyv, amelyben lefektették, hogy az állam és az egyházi hatalom két külön, de egymással egyetértve működő hatalom. Az egyháznak pedig saját egyházi rendtartással, kormányzattal bíró szervezete lett, amely meghatározott feladatkörökkel és hatáskörökkel volt ellátva.¹⁵⁶

---

¹⁵³ Benke György: Kálvin társadalmi etikája. Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1986. 12.

¹⁵⁴ Szatmáry Béla: A kálvini reformáció és a jogegyenlőség – adalékok a jogállamiság eszmetörténetéhez. In: Acta Humana 6. évfolyam (2018) 3. szám 43–58.

¹⁵⁵ Szűcs Ferenc: Kálvin tanítása az egyházkormányzásról. In: Confessio 31. évfolyam (2007) 3. szám 12-18.

¹⁵⁶ Forrás: Victor János (ford.): Kálvin János Institutioja. Budapest, Stichting Hulp Oost Europa, 1995. 2. fejezet

Az 1500-as években számos rendtartás volt érvényben, de a legkiemelkedőbb mű, amely „nem csak teológiai, hanem jogi remekmű is az Kálviné volt.”¹⁵⁷ Amennyiben egyházrendtartásról beszélünk legtöbbször egyházfegyelmi eljárásokra, azok büntetőjogi felelősségvonására asszociálunk. Azonban a rendtartás nem csak ezeket foglalja magába, hanem egy általános jellegű margót ad a megfelelő működéshez, dogmatikailag lefekteti a működési elveket, az egyházszervezői tevékenységet, a lelki és a szervezeti alaptételeket, a gyülekezeti normákat, a szabályokat és az eljárásrendeket.

Mindezt úgy, hogy közösségi szinten is Istenhez igazodnak, vagyis „a fegyelem az egyházban (...) Krisztusnak az egyházban való uralma érdekéért gyakoroltatik.”¹⁵⁸ Mint ahogyan az állami berendezkedés esetén az uralkodóhoz. Az Institutio számos szempontból is figyelemre méltó a korabeli rendtartásokhoz képest, mint például, hogy „a többtől eltérő módon az egyház teljesen függetleníti magát a külvilágtól.”¹⁵⁹

Kálvin „le akarta fektetni a rendszabályokat, hogy a reformációt folyamatosan akadálytalanul, egy hivatalos, a város által kiadott, de ő általa összeállított iratra hivatkozva”¹⁶⁰ biztosított legyen a működésük. A jogi és teológiai remekműve valójában „intézményként is írja le az egyházat, illetve hitbeli alapokon nyugvó szervezetként”¹⁶¹ definiálja, szabályozza. Kálvin tételesen levezeti az egyházon belüli viszonyokat, a tisztségeket, a döntéshozatalt, a határozatok érvényesítésének jogosságát, a betöltött hivatalok rendszerét, a szereplőinek feladatait, hatáskörét, felelősségét, valamint az egyház mellett működő mellérendelt állami viszonyt, valamint a berendezkedést.

A strasbourgi száműzetését követően új egyházszervezeti ismeretekre tett szert, amelyek alapján „négy hivatal felépítését építette be saját rendtartásába”¹⁶², valamint a belső, egyházi szervezeti rendtartást újra reformálta. Ugyanis elődje, Luther az egyház addigi tanain, a szertartásain és annak szervezetén kívánt változtatni, amelyek a Szentírással ellentétesek voltak. Továbbá azokon, amelyek nem ellenkeztek a Szentírással, azok

---

¹⁵⁷ Az egyházi rendtartások kiemelkedő alakjai többek között például Zwingli és Bullinger.

¹⁵⁸ Molnár János: A keresztyénység. Keresztyén vallások és felekezetek. 1. kiadás, Komárom, CJ Teológiai Akadémia, 2003. 122.

¹⁵⁹ Görözdi Zsolt: Protestáns egyházértelmezés a reformáció századában a jelentősebb egyházi rendtartásokban. Budapest, L' Harmattan Kiadó, 2014. 19.

¹⁶⁰ Görözdi Zsolt 2014. i.m. 22.

¹⁶¹ Görözdi Zsolt 2014. i.m. 22.

¹⁶² Forrás: Alister E., McGrath: Kálvin, A nyugati kultúra formálódása. Budapest, Osiris Kiadó, 1996. 114-116., 126.

megmaradtak a lutheri egyház gyakorlatában. Emiatt is mondják, hogy a lutheranizmus sokban hasonlít külsőleg a katolikus egyházhoz, illetve a reformja kizárólag teológiai irányú. A reformációját nem kapcsolta össze a társadalmi forradalommal.¹⁶³

Kálvin a református egyházon belüli reformjaként megalkotott *Institutio*-val, vagyis az egyházi rendtartással, „*egyházi alkotmányával összesen négy hivatalt és két egyházi bizottságot hozott létre*”.¹⁶⁴

Hivatalok az alábbiak:

- a lelkipásztor (ministres),
- a doktor (docteurs),
- a presbiter (anciens),
- a diakónus (diacres).

Bizottságok az alábbiak:

- a konzisztórium (consistoire),
- a lelkészek testülete (vénérable compagnie).

Néhány sorban – jogi szempontból releváns módon – ismertetném a hivatalok és a bizottságok hatás- és feladatköreit.

Kálvin az egyházi tisztségek betöltésére a kiválasztási rendszert is kidolgozta, mivel úgy gondolta, hogy ha valaki az egyházat szolgálja, akkor azt „*szabályszerűen hívják el*”¹⁶⁵ és a betöltendő hivatali pozíciójára alkalmas legyen, annak megfelelően. A mai állami berendezkedésünk egyik alappillére is az, hogy aki állami tisztséget kíván betölteni, annak egy kiválasztási és pályaalakmassági folyamaton kell átmenni.

A lelkipásztorok tisztségét „*egyetemes tisztségként kezelte*”.¹⁶⁶ A feladatkörük az Ige hirdetése, a sákramentumok kiszolgáltatása, a gyülekezetbe új tagok toborzása, illetve a gyülekezeti tagok életvitelének fegyelmezése volt. A lelkipásztorok tanításai nyilvánosak voltak, de családokhoz is jártak „*magán-intelmek*”¹⁶⁷ kiszolgáltatásáért. Kálvinnak a 3.3. fejezetben részletesebben kifejtett kegyelemtanában is visszaköszön az, hogy a

---

¹⁶³ Forrás: Csohány János: Vázlatok a reformációs és ellenreformáció egyháztörténelméhez. Debrecen, Református Teológiai Akadémia Kiadó, 1994. 8.

¹⁶⁴ Forrás: Karl, Heussi: Az egyháztörténet kézikönyve. Budapest, Osiris Kiadó, 2000. 327.

¹⁶⁵ Bolyki János: Válogatás Kálvin János műveiből. Budapest, Kálvin Kiadó, 1993. 151.

¹⁶⁶ Szücs Ferenc: Kálvin tanítása az egyházkormányzásról. In: Confessio 31. évfolyam (2007) 3. szám 12-18.

¹⁶⁷ Bolyki János: Válogatás Kálvin János műveiből. Budapest, Kálvin Kiadó, 1993. 149.

lelkipásztoroknak – az egyházban betöltött szerepkörüket úgy kellett ellátniuk – a méltóság birtoklása mellett, hogy „*Krisztus tudományával a népet az igazi jámborság arra tanítsák; a szentségeket kiszolgáltassák, megtartsák és gyakorolják a helyes fegyelmet.*”¹⁶⁸

A doktorok alá voltak vetve az egyházfegyelemnek, de az egyházon belül nélkülözhetetlenek voltak. Feladatuk a tiszta tanok tanítása, a törvények magyarázata volt, valamint a pásztorok felett őrködtek. Fontos még az is, hogy a doktorok megfelelő képzése folyamatosan biztosítva legyen, mivel azon az állásponton volt Kálvin, hogy a megfelelő kormányzat a megfelelő oktatástól függ. A doktoroknak ügyelniük kellett arra, hogy „*tisztán és épen maradjon meg a hívek között a tudomány.*”¹⁶⁹

A vének a világi (városi) tanács testület tagjai voltak és feladatukként az erkölcs és az egyházi fegyelem betartására kellett ügyelniük, valamint részleges ítélkezési jogkörben, a városi tanácsban világi büntetés kiszabását is kezdeményezhették. A vének nem mások, mint az egyháznak a kormányzói, akiket a mai népszuverenitás elvén alapuló népből választott emberek voltak.

A vének tanácsát nevezzük presbitériumnak. „*A vének tanácsa eredete minden bizonnyal a zsidó hagyományban gyökerezik, és maga a presbyteros = idősebb kifejezés is a LXX. közvetítésével került a korai gyülekezetek szóhasználatában. Nem az életkorra vonatkozott, hanem a hitben, tapasztalatban érettebb személyi tekintélyének a kifejezése volt.*”¹⁷⁰

A szegények és betegek gondozásával, valamint az adományok begyűjtésével és elosztásával a diakónust bízták meg. Feladatukat részletesen a Rómaiakhoz írt levél kommentárjában fejtette ki Kálvin, ugyanis Pál kétféle diakónusi feladatkört különböztetett meg. Egyrészt létezett olyan diakónus, akinek feladata „*az alamizna kiosztása*”¹⁷¹ volt, vagyis a mai értelemben vett szociális segélyt nyújtottak a rászorulóknak részére. Másrészt volt azok a diakónusok, akik egész életüket a szegények és betegek gondozására fordították az életüket, vagyis a mai értelemben vett szociális ápolót érthetjük ez alatt.

A konzisztórium tagjai a lelkipásztorok és a vének voltak. Feladatuk önálló képviselői joggal az egyház belső ügyeinek igazgatása, mai értelemben vett zsinati tevékenységek

---

¹⁶⁸ Bolyki János: Válogatás Kálvin János műveiből. Budapest, Kálvin Kiadó, 1993. 149.

¹⁶⁹ Bolyki János 1993. i.m. 149.

¹⁷⁰ Szűcs Ferenc: Kálvin tanítása az egyházkormányzásról. In: Confessio 31. évfolyam (2007) 3. szám 12-18.

¹⁷¹ Bolyki János: Válogatás Kálvin János műveiből. Budapest, Kálvin Kiadó, 1993. 150.

ellátása. Az első konzisztórium 1542-ben jött létre, tizenkét presbiterrel, akiket a magisztrátus évente választott.¹⁷² Leginkább lelkipásztori és jogi kérdésekben kellett állást foglalniuk, dönteniük.

A lelkészek testülete a lelkipásztorokból és a doktorokból állt. A tanítói hivatal felügyeletével, valamint a lelkészek megválasztásával foglalkoztak. Az első testület 1542-ben jött létre először kilenc, majd 1564-től tizenkilenc taggal.¹⁷³ Kálvin számára hatalmas jelentőséggel bírt, hogy a lelkészek semmilyen világi hatalommal nem rendelkezhetek (ebben a későbbi összeférhetetlenség intézményének eredete jelent meg), mivel számára fontos volt, hogy az egyházi és a világi hatalom elváljon egymástól, de ettől függetlenül együttműködjenek egymással. Kivételes esetekben bevonják a világi hatalmat, ha és amennyiben erőszak kikényszerítésére vagy büntetésre lenne szükség valamely gyülekezeti taggal szemben, akkor a világi tanácsra bízták az adott ügy elbírálását. *„Lényeges az egyházra nézve a hivatalok közötti kölcsönös kapcsolat. Miközben az egyház alapvető szolgálatait látják el, együtt is működnek. Egymást kiegészítő hivatalai egy testületet alkotnak.”*¹⁷⁴

A fenti hivatalok mellérendelt szervezeti egységek, minden szervezeti egységnek saját feladatköre volt és a döntéseket közösségi döntéshozatal útján hozták meg. *„Amint a Krisztus üdvözítő tudománya az egyház lelke, úgy benne a fegyelem az idegek szerepét tölti be. Így történik meg, hogy a test tagjai, mindegyik a maga helyén, egymással összefügg.”*¹⁷⁵ – Kálvin az Institutio-ban ezt a hasonlatot írta az egyházi fegyelemről. A fent felsorolt egyházszerkezeti tisztségek Szűcs Ferenc szerint inkább *„típusmodellek, amelyek alapvetően szükségesek az egyházi léthez, de a szolgálatok sokszínűsége miatt ez bővíthet. Lényegük szerint nem hatalmat, hanem szolgálatot látnak el.”*¹⁷⁶

Az egyház, egy körülhatárolható közösség, amely az isteni igehirdetésre és a szentségek kiszolgáltatására köteles, ami csak egy konkrét helyi gyülekezetben valósulhat meg. Minden gyülekezet egy teljes egyház. A gyülekezeteket *„közösségként értelmezte, amelyben minden*

---

¹⁷² Forrás: Alister E., McGrath: Kálvin, A nyugati kultúra formálódása. Budapest, Osiris Kiadó, 1996. 124.

¹⁷³ Forrás: McGrath 1996. i.m. 124.

¹⁷⁴ Lukás, Vischer: Kálvin öröksége és a református egyházak jelenkori szakadása. Budapest, Kálvin Kiadó, 2003. 57.

¹⁷⁵ Antal Géza (szerk.): Kálvin János. A keresztyén vallás rendszere II. kötet 1559. Pápa, Református Főiskolai Könyvnyomda, 1910. 510–511.

¹⁷⁶ Szűcs Ferenc: Kálvin felfogása a hatalomról és az államról In: Jogtörténeti Szemle 23. évfolyam (2007) 4. szám 1-7.

*nagyobb testület a gyülekezetekért és a közös szolgálatokért*¹⁷⁷ volt. A leírtak alapján egy politológus azt mondaná, hogy az egyházban a szubszidiaritás elve érvényesül.¹⁷⁸ Ez azt jelenti, hogy helyi, közösségi szinten intézték az ügyeiket. A helyi egyházközösség választotta a lelkipásztorokat, amely intézmény fenntartásáról önállóan gondoskodtak, megválasztották a presbitereit, akik a közösségi vezetést gyakorolták. Ezzel a gyülekezeti rend a helyi demokrácia működésének modelljévé vált, válhatott. A további testületek zsinati elvű működése pedig a szövetségi elvnek a mintáit hordozták. Ennek megfelelően elmondható, hogy *„a presbiteri rendszer a demokratikus döntéshozatal megalapozója volt.”*¹⁷⁹

Kálvin jól látta az állam és az egyház szétválasztásánál, valamint azt a négy hivatal létrehozásában, hogy az államhatalmi ágakat nem elég elválasztani, hanem ki is kell azokat egyensúlyozni. Mindennek a kulcsfogalma a pontosan megfogalmazott hatáskör.¹⁸⁰ A későbbi fékek és ellensúlyok rendszerének eredete lelhető fel.

Kálvin szerint a közösségi döntéshozatal teológiai okokra vezethető vissza. Az ember bűnös és korlátozott volta miatt szükséges a kölcsönös kiigazítás, különösen a döntéshozatal, a kormányzás terén. A kölcsönös kiigazítás pedig a legjobban a közösségi döntéshozatalban érhető tetten. A kálvini egyházban a különböző lelkészi testületek tagjai egy-egy adott ülés alkalmával kölcsönösen mutattak rá egymás hibáira. Nemcsak a kölcsönös kiigazítás és ellenőrzés miatt volt erre szükség, hanem a döntéshozatal fontossága által megkövetelt bölcsesség miatt is, illetve a különböző vélemények és nézőpontok elengedhetetlenek egy adott döntés meghozatalánál.

Kálvin több vitája során is hangsúlyozta, hogy az államnak és az egyháznak két külön szervezetnek kellene lennie, de együttműködésük szükséges, illetve kizárólag meghatározott esetekben hagyná az államra a beavatkozási jogot (például bűncselekmények esetén).

---

¹⁷⁷ Szűcs Ferenc: Kálvin felfogása a hatalomról és az államról In: Jogtörténeti Szemle 23. évfolyam (2007) 4. szám 1-7.

¹⁷⁸ Forrás: Szűcs Ferenc: Kálvin hatása a nyugati gondolkodásra. In: Jakab László (szerk.): Kálvin társadalmi reformgondolatainak időszerűsége. Esszégyűjtemény. A Kereszténydemokrata Néppárt Protestáns Műhelyének füzetei III. Budapest, Protestáns Műhely Kiadója, 2009. 14.

¹⁷⁹ Szűcs Ferenc 2009. i.m. 14.

¹⁸⁰ Forrás: Kukorelli István (szerk.): Alkotmánytan I. Budapest, Osiris Kiadó, 2002. 44-46., Petrétei József: Magyar Alkotmányjog I. Budapest-Pécs, Dialóg-Campus Kiadó, 2002. 101-102.

Istentől származó szuverenitás tehát megjelenhet az államban, a társadalomban és az egyházban egyaránt. Ugyanakkor csak a szabad államban létezhet szuverén egyház.

Már a jelen alfejezetben korábban említettem, hogy az egyházon belüli közösségi döntéshozatal bevezetését, annak jelentőségét. Kálvin egyik legjelentősebb jogi doktrínájára, miszerint az egyházon belüli rendszert is megreformálta, olyan intézményekkel és jogi normákkal, amelyek rendkívül korszakalkotók, ezek a későbbi alkotmányos demokráciák alappilléreként, szabályozott módon köszönnek vissza az egyes európai országok alkotmányaiban.

Kálvin az egyetemes zsinat gondolatáról az Institutio-ban az alábbi álláspontot képviselte: *„Szívesen elismerjük, hogy egy hétcikkelyt érintő véleményt különbség megoldására nincs jobb orvosság, mint a vita folytatása céljából összehívni egy zsinatra a valódi püspököket. Lényegesen nagyobb súlya van a gyülekezetek lelkipásztorai által hozott együttes és egyhangú döntésnek, mind az olyan válasznak, amit mindenki maga, avagy ketten-hárman adnak a népnek az igehirdetéssel kapcsolatos kérdésekre. Továbbá, mikor a püspökök egybegyűlnek, alkalmuk nyílik a véleménycserére, és annak a mérlegelésére, hogy mi és milyen formában tanítandó; egyhangú állásfoglalással elejét lehet venni annak, hogy a különbözőség botránkozásra adjon okot. Szent Pál rámutat, hogy ez az a rend, amit figyelembe kell venni, hogy a tan felől világosan lássuk (1Kor 14,29). Mert mikor az egyes egyházat fel is ruhazza az ítélet jogával, egyben rámutat a helyes eljárási módra: az egyházak csak együttesen juthatnak el az ismeretre.*

Az értelem is erre a következtetésre vezet: ha valaki az egyház életét egy ideig ismeretlen, új tanítással annyira felbolygatja, hogy szakadást kell tartani, akkor az egyháznak egybe kell gyűlni, hogy a kérdést megvizsgálják, s miután mindent mérlegeltek, olyan, a Szentírással megegyező döntést hozzanak, amely a nép minden kételyt megszünteti, azokat pedig, akik a vitát is a nyugtalanságot hiúságból vagy büszkeségből szítják, elhallgattatja.”¹⁸¹

Kálvin ennél többet nem fejt ki az egyetemes zsinat gondolatáról, inkább a megújult zsinati gyakorlat szükségességét, a közösségi döntéshozatalt, az önálló egyházi működést szorgalmazta. Ez az időszak még nem volt felkészülve egy általa kialakított egyetemes zsinat összehívására. Számára is egyértelmű volt, hogy az egyházszakadás elkerülhetetlen annak ellenére, hogy ezzel a szakadással nem feltétlen értett egyet. Ezen gondolatokat fogalmazta meg: *„Úristen, hová jutunk ismét? Amikor Krisztus szolgáitól el kell válnunk, úgy éreztük,*

Lukas, Vischer: Kálvin öröksége és a református egyházak jelenkori szakadása. Budapest, Kálvin Kiadó, 2003. 58. [Ins. IV.9.13.]

mintha a szívünket szakították volna ki testünkől (quam si viscera nostra a nobis evellerentur). S most pedig játszi könnyedséggel kellene közösségünkől nem csak valamelyik tagot, hanem az életfontosságú szerveket kiszakítani?”¹⁸²

Megemlítendő, hogy Genfben az egyháznak nyújtott világi együttműködési támogatás mellett, a világi bírósággal együtt döntöttek a jogvitákban és a büntetések kiszabásában, noha ez utóbbit Kálvin nem támogatta. Emiatt szintén kiéleződött a világi és az egyházi hatalom közötti együttműködés. Az egyház együttműködése a világi bírósággal abban is megnyilvánult, hogy a város által elítélteket az egyházi bíróság szintén meghallgatta, az egyházi tekintélyével is a világi bíróság büntetését helyben hagyhatta, illetve véleményezhette. Habár nem ismert, hogy az egyházi szakvélemény az elkövetett vétkekről mennyire befolyásolhatta a többséget a döntésében. Mindenesetre a lelki testület kinyilváníthatta a véleményét, amelynek mérlegelése után a világi bíróság döntött a büntetés kiszabásáról.¹⁸³

Kálvin az *Institutio*-ban is különbséget tesz súlyos bűncselekmények és enyhébb vétkek között, amelyeket álláspontja szerint máshogyan is szükséges büntetni. „*Az enyhébb bűnökben nem kell akkora szigorot alkalmazni, hanem elégséges a szóval való megdorgálni is. (...) A cégyeres bűnöket azonban keményebb orvosszerrel illik büntetni.*”¹⁸⁴

Genfben ez mégis örökös vita tárgya volt, mivel a magisztrátus úgy vélte, hogy az Egyháztanács nem önálló egyházon belüli szerv, hanem a világi hatalom részét képezi, és ez csorbíthatja az ő tekintélyét. Kálvin maga sem értette hozzáállásukat, hiszen nem, hogy nem értették meg őt, de rútol is bántak vele.

A viták során mégis higgadt tudott maradni, valamint diplomatikusan annyit jelentett ki: „*Most hát van egyháztanácsunk (presbyterorum iudicium) és egyfajta egyházfegyelem (disciplina), ahogy azt a mai gyengeségünk szerint el tudjuk hordozni*”. Metaforikusan Mózesre vagy Dávidra hivatkozott még érvelésében: „*Istenfélő királyokhoz hasonlóan, az elismert rendet óvták tekintélyükkel, kötelességük szerint. Az egyháznak azonban*

---

¹⁸² Lukás, Vischer 2003. i.m. 57. Eredeti forrás: 1539. május 19. André Zébédéhez intézett levél CO 10/2, 346.

¹⁸³Forrás: Görözdi Zsolt: *Protestáns egyházértelmezés a reformáció századában a jelentősebb egyházi rendtartásokban.* L' Harmattan Kiadó, Budapest, 2014. 46.

¹⁸⁴ Jean, Cadier: *Kálvin. Egy ember Isten igájában.* Budapest, Kálvin Kiadó, 1994. 106.

meghagyták az önrendelkezést, ahogy a papoknak is azokat a feladatokat, amiket az Úr rájuk bízott.”

Véleménye szerint az egyházalkotmánya körül folyó viták leginkább az egyház és a világi hatalom viszonyának megítélésének elfogadásán múlt. Végül számos vitát követően 1541-ben a Tanács és a Népgyűlés is elfogadta, majd 1555-ben a kálvini értelmezés szerinti egyházi kormányzatot a magisztrátus is érvényes határozatában elismerte és kihirdette.

Ezt követően felkérték Kálvint, hogy az újonnan elfogadott egyházi rendtartása után – a Tanács egy megbízottjával – a Polgári Törvénykönyv módosításában is működjön közre, amelyhez nagy segítséget tudott nyújtani jogi végzettsége.

Megjegyezném, hogy a kálvini egyházalkotmány Svájcön kívül az 1500-as években és azt követően is az európai államokban eltérően alakult ki.

Elsősorban azokban az államokban térhetett el, ahol a kálvinisták a katolikus vagy az ógyházi államban éltek, mint például Franciaországban, eleinte Skóciában vagy Németalföldön. Mint ahogyan a 4. részben részletesebben kifejtem, ezen államokban zajló folyamatos vallásháborúk, kálvinista hívők elnyomása vagy kegyetlen lemészárlása okán vált szükségessé, a kálvini gondolatok radikálisabb felfogása és érvényesítése. Vagyis a híveknek kötelessége a „*máshitű felsőbbtség kíméletlen leváltása*”.¹⁸⁵ A kálvini gondolatok legradikálisabb megnyilvánulása a hugenotta felkelésekben, valamint a skót felekezeti küzdelmekben nyilvánult meg.

2.6. A törvény, az evangélium és a politikum

2.6.1. Törvény, evangélium és politikum

A korábbi 2.2 alfejezetben elemzetten a felsőbbtség, a nép és a törvények kikényszeríthetőségének erejének hármassága egyik alappillére a kálvini törvényeknek. Kálvin meghatározta a törvény célját, fontosságát, valamint viszonyulását a politikumhoz, az evangéliumhoz.

---

¹⁸⁵ Karl, Heussi: Az egyháztörténet kézikönyve. Budapest, Osiris Kiadó, 2000. 328.

A 2.2 fejezetben rögzítettek felül a törvények elemzésénél fontos kitérni, hogy Kálvin szerint milyen viszonyban áll a törvény az evangéliummal, valamint ezek politikai fontosságát hogyan határozta meg. „*A törvény a polgári rendet testesíti meg, az evangélium Krisztus lelki országát*”,¹⁸⁶ amelyek távol eső dolgok, ámde egymás mellett, egymást kiegészítve nem állhatnak az egyén szabadságának útjába. A lelki és világi törvények, azaz a kettő közti viszonyrendszerre, illetve annak alkalmazására különféle felfogásmódok léteznek.

Kálvin az Institutio 17. fejezetének is azt a címet adta: „*A törvény ígéretei és az evangélium összetartoznak.*”¹⁸⁷ A törvények ereje és az evangélium kettős fontossága nyilvánul meg Kálvinnál. „*A törvényben felkínált minden ígélet erőtlen és hiábavaló lenne, ha nem sietne segítségünkre Isten jósága az evangélium által*”.¹⁸⁸

Az Ó- és Újtestamentum helyes viszonyát a törvény és az evangélium egymáshoz való viszonya szabja meg. A református felfogás szerint a teljes Szentírást organikus egységnek vallják, amely Isten Igéjét közli. Isten Igéjében nincs értékkülönbség, mint ahogyan a Kijelentésekben sem. A Szentírás, az Ige irodalmi teste és minden porcikájában a testté lett Igétől függ, azaz róla tesz bizonyosságot. Ellenben az Ige minden árnyalatának magyarázója Krisztus, vagy, ahogy a Rómabeliekhez írt levél magyarázata kimondja ez a hit szabálya.¹⁸⁹ Az „*Ige az maga Istennek a közlése, amellyel a szövetséget létrehozta és táplálja. Ez a szövetség szeretetközösség, amely két tényezőtől áll. Egyrésztől Isten ad és vár benne, másrésztől ajándékozik és igényel. Adja önmagát és kéri cserébe az embert. Isten minden Igéje, amelyben ad: az evangélium, és mindazon Igéje, amelyben követel, igényel, parancsol: a törvény. Amabban kegyelme jelenik meg, emebben szentsége és igazsága. Az Ige, a Kijelentés mindig törvény és evangélium is*”.¹⁹⁰

A szövetség elve alapján Krisztus és [a nép és a többség] az alattvaló közt párhuzam vonható, mivel az „*organikus egység analógiájára elképzelt állami berendezkedés nem*

---

¹⁸⁶ Bolyki János: Válogatás Kálvin János műveiből. Budapest, Kálvin Kiadó, 1993. 247.

¹⁸⁷ Bogárdi Szabó István (szerk.): Kálvin János. A keresztyén vallás rendszere 1559. Budapest, Kálvin Kiadó, 2014. 608.

¹⁸⁸ Bogárdi Szabó István 2014. i.m. 609.

¹⁸⁹ Forrás: Sebestyén Jenő: Református etika. Budapest-Gödöllő, Iránytű Kiadó, 2000. 170-177.

¹⁹⁰ Ravasz László: Kis dogmatika. Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztály, 1990. 60-61.

*támaszkodhat az egyén szubjektív megítélésre, kivéve, ha szükségesség azt követeli meg.*¹⁹¹ Ugyan megállapítható, hogy a szövetség eszméje nem sajátosan kálvini gondolat.¹⁹² Ezen államtan Arisztotelésztől ered. Azonban Kálvinnál *„később a népszuverenitás elvével kiegészülő szövetség eszme érdemében a szövetséges partner csak addig köteles kötelezettségeinek teljesítésére míg a másik fél a szerződés betartja, addig Kálvinnál a kötelességre megfélekedezett felségnek továbbra is engedelmességgel jár”*¹⁹³ az állampolgár.

Kálvin annak a lehetőségét sem zárja ki, hogy a polgári kormányzat megfélekedzik kötelességéről vagy arról, hogy a polgári hatalom zsarnokká válhat. A jogszerűtlen polgári hatalommal szembeni lázadás vagy más néven ellenállás jogként nem buzdítja a népet forradalmi megmozdulásra, annak ellenére, hogy a háború és a fegyverkezés jogát nem utasítja el. Részletesebben a későbbi fejezetekben még visszatérően, különböző megközelítésekből részleteztem a zsarnok polgári kormányzat természetét, korlátozását.

Kálvinnál a törvény és a kötelesség szorosan összekapcsolódnak. A törvény objektíve, a kötelesség szubjektíve van jelen, azaz a kötelesség akkor válik kötelezettséggé, amikor azt a lelkiismeret annak elismeri. Ugyan a lelkiismeret nem írhat elő kötelességet, mert azt csak Isten teheti meg, viszont objektíve rávilágíthat és elismerheti, [objektív jogot feltételezve] amit teljesíteni kell. A népnek és a felsőbbiségnek kötelessége Istennel, felebarátaikkal és önmagukkal szemben van. Minden kötelességünk összessége Isten iránti szeretetben áll, mert *„Ő a törvények summája.”*¹⁹⁴

A törvények nélkül nem lehet vezetni politikai közösséget, ezért álláspontom szerint Kálvin a törvényeket funkciókra osztotta fel a következők alapján társadalmi, védelmi, figyelmeztető és beteljesítő.

A társadalminak úgynevezett pedagógiai jellegű funkciónak kell lennie, mely az egész népre kihat. A törvény célja, hogy a társadalmat a bűnözéstől megvédje, az egyéni büntől való visszatartása megvalósuljon.

---

¹⁹¹Fazakas Sándor (szerk.): Kálvin időszerűsége. Tanulmánykötet Kálvin János teológiájának hatásáról Magyarországon. Budapest, Kálvin Kiadó, 2009. 133.

¹⁹² Forrás: Fazakas Sándor 2009. i.m. 133.

¹⁹³ Fazakas Sándor 2009. i.m. 133.

¹⁹⁴ Sebestyén Jenő: Református etika. Budapest-Gödöllő, Iránytű Kiadó, 2000. 177.

A figyelmeztető megmutatja az ember számára, hogy mi a helyes és elfogadható út, amely által így rávilágít a hibás cselekedetre. Ha törvénytörően cselekszünk, akkor Krisztusban beteljesítette feladatát a törvény.

Az 1559-es Institutio-ban (IV. könyv 20. 14-16.)¹⁹⁵ a törvényeket hármas funkciókba sorolta:

1. erkölcsi,
2. szertartási,
3. bírósági törvénykezési.

Az erkölcsi törvények nem írott törvények, mint a szertartási és a törvénykezési törvények, amelyek írott, normatív formában a jogalkotói akaratot tükrözik. Az erkölcsi törvények részben parancs a helyes életre, valamint Isten valódi és örök akaratát foglalja magába. Isten akarata arról hogyan éljünk.

A szertartási törvények alapja az erkölcsi törvény, de nem örökérvényűek, inkább pedagógiai, nevelő funkciót betöltő normák.

A törvénykezési törvények alapjai szintén az erkölcsi törvények, azonban mindenkire kiterjednek, mindenkire nézve biztosít jogokat és ad kötelezettségeket. A kálvini jog alapja a törvény.

Az új genfi polgári törvénykönyvben megfogalmazásra került az egyes hatalmi ágak egymáshoz való viszonyát, szabályozták a lakosság és a kormányzati testület mai értelemben vett demokratikus viszonyrendszerét. A polgári peres eljárások menetét egyszerűsítették. Kálvin a genfi szokásjogot és a római jogot próbálta harmonizálni az új polgári joggal. Úgy gondolta, hogy amint az egyházi rendjében megfogalmazott célokat át tudja formálni a világi hatalomba – amelyben a magisztrátusnak meghatározott, körül határolható hatásköre van –, úgy az megfelelően el tud különülni az egyházi kormányzattól.

Majd 1545-1549 közt Kálvin magánéleti problémái keletkeztek, felesége elhalálozott és két gyermek gondozását látta el. E nehéz időkben egy barátja sem segített neki. Ennek következtében 1555-ig a városi döntéshozatalból teljesen ki is szorult.

---

¹⁹⁵ Forrás: Buzogány Dezső (ford.): Kálvin János. Institutio. A keresztény vallás rendszere II. Budapest, Kálvin Kiadó, 2014. 522-523.

A nehéz időszakot követően, 1555-ben Kálvin visszatért a közéletbe. Ekkor Kálvinnál megfigyelhető egy kisebb lecsillapodás, megnyugvás. Megjelent az *Institutio* újabb, de egyúttal az utolsó kiadása.¹⁹⁶

A kései Kálvin számára a politikum lelkisége három pontot érintett:

1. a két-hatalom tana,¹⁹⁷
2. a felismerés és
3. a kötelezettség.

A jelen disszertációmban konzekvensen két-hatalom tanként hivatkozok Kálvin államhatalmi kormányzataira, mert ő maga is így hivatkozott rá. Számos tanulmányban különböző megnevezés olvasható, mint a két-birodalom tana, látható és láthatatlan kormányzat vagy a két-ország tana.

A két-hatalom tana szerint – amelyet a 2.4. fejezetben is kifejtettem – két törvény létezik: a lelki és a polgári, amely utóbbit Kálvin mellett a kálvinisták is világinak is nevezték. Kálvin nem az egyes emberre, hanem csak az emberre helyezi a hangsúlyt. Ez azt jelenti, hogy a két világ az emberen belül tud érvényesülni. Az evangélium és a törvények kikényszerítő ereje egyszerre van jelen az emberben, így történhet meg az, hogy olyat cselekszik, amelyről tudja, hogy helytelen, de mégis megteszi. Vagyis az evangélium így hat ki a politikára is.

A kötelezettség tekintetében Kálvin az 1536-os *Institutio*-ban a polgári kormányzatról szóló rész kilencedik pontjában két alapvetőt említ meg: „*igazságtételt és ítéltevést.*”¹⁹⁸

Az 1559-es értekezésében még egy kötelezettséget említ, a hit védelmezését. Ez utóbbi a magisztrátusok feladata és kötelezettsége is volt.

A hatalomgyakorlás tekintetében az 1559-es *Institutio* IV. fejezetében a hatalom egy kézbe történő összpontosítása helyett, annak megosztását kívánta megvalósítani. Emellett gondolt a hatalmi ágak szétválasztására is, amely az úgynevezett ellenérdekeltség, a nyilvánosság, és az ellenőrizhetőség elvén alapult. Kálvin szerint a nyilvánosság és az ellenőrizhetőség elve a korrupciót is jobban korlátozhatná.

---

¹⁹⁶ Az utolsó változat részletes kifejtése a 1.2 fejezetben található.

¹⁹⁷ Luther kettős birodalmi tana, az *Institutio*-ban egy tovább fejlesztett kálvini változatban is megjelenik. Kálvinnál is levezethető az 1536-os és 1559-es *Institutio*-ban is egyaránt.

¹⁹⁸ Birkás Antal: Luther és Kálvin jogfilozófiai és politikai filozófiai nézetei. Ph.D értekezés. Miskolc, Miskolci Egyetem, 2008. 147.

Jelen esetben Kálvin szerint fel kell ismernünk, hogy az a célja a törvényeknek, hogy ez a legjobb eszköz számunkra arra, hogy jobban és biztonságosabban megtanuljuk általa, hogy „*mi Istennek akarata és a legjobb eszköz arra, hogy annak értékelésében megerősödjenek.*”¹⁹⁹ Azaz így lehet Istennek legjobban engedelmessé válni. Későbbi alkotmányfejlődésben is nyomkövethető, hogy a törvényeknek célhoz kötöttnek kell lenniük.

2.6.2. Kegyelemtan és a kálvini törvények kapcsolata

Kálvin kegyelemtana rávilágít arra, hogy levezessék belőle az egyház és az állam egymástól való elválasztásához szükséges polgári indoklást.

Az egyetemes vagy általános kegyelem tana dogmatikai, teológiai-elméleti kiindulópont ahhoz, hogy a kálvinizmus gyakorlatilag is rendezhesse viszonyát a világhoz: a politikai, a gazdasági, a tudományos, a kulturális és a művészeti élethez.

Kálvin az általános kegyelemről szóló tanában „*az embert bűnösnek, mégis erkölcsileg felelősnek ismerte el.*”²⁰⁰ Az abszolút szuverén Isten fogalmára épített kegyelemtanában – legyen az egyetemes vagy különös – „*az evilági cselekvést felszabadította a feudális megkötöttségek alól.*”²⁰¹ Kálvin számára a világ valójában: *theatrum gloriae Dei* – Isten dicsőségének színtere - teológiájának fókuszja ezzel összhangban: „*Egyedül Istené a dicsőség- Soli Deo Gloria!*”²⁰² „*A bűnbeesés következtében megrontott és elhomályosult emberi ész világosságát a kálvinizmus kegyelemként fogja fel, amely még mindig az emberi természet egyik lényegi részét alkotja. Ez az isteni kegyelem abban segíti az embert, hogy előrelátó bölcsesség [prudentia] révén evilági dolgaiban boldoguljon, valamint az erkölcsi életben is eligazításul szolgál, ezen túl pedig minden ember képes a társadalmat irányító törvények princípiumainak megértésére.*”²⁰³

---

¹⁹⁹ Bolyki János: Válogatás Kálvin János műveiből. Budapest, Kálvin Kiadó, 1993. 219.

²⁰⁰ Tóth Kálmán: A dialektika a kálvinizmus politikai etikájában. Budapest, Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt. 1940. 7.

²⁰¹ Fazakas Sándor (szerk.): Kálvin időszzerűsége. Tanulmánykötet Kálvin János teológiájának hatásáról Magyarországon. Budapest, Kálvin Kiadó, 2009. 113.

²⁰² Cadier, Jean: Kálvin. Egy ember Isten igájában. Budapest, Kálvin Kiadó, 1994. 173.

²⁰³ Tóth Kálmán: A dialektika a kálvinizmus politikai etikájában. Budapest, Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt. 1940. 30.

Kálvin kegyelemtanának az a „különlegessége, hogy a kiválasztottak nemcsak, hogy együtt kell éljenek e világ társadalmában a bűnös többiekkel, hanem maguk is a bűn hatalma alól nem mentesülnek az üdvözülésig, Isten színelátásáig, ez a kettősség fogalmi szinten nem csupán a kegyelem személyi kör szerinti megkettőződésében képződik le, hanem a „két ország” és a „két törvény” tan-ban is tetten érhető.”²⁰⁴

Kálvin kegyelemtanában a teremtményeknek három fajtáját különböztethetjük meg:

1. az egyetemleges közönséges [gratia communis universalis],
2. az általános [gratia communis generalis] és
3. a szövetségi [gratia communalis foederalis].

Tóth Kálmán,²⁰⁵ értelmezésében rámutatott arra, hogy „az ember akarata gyenge és a bűn hatalma alá van vetve, ezért az isteni kegyelem funkciója az, hogy a bűn tombolását, annak következményeiben (is) féken tartsa, ez a lélekre ható „belső fék”, a külső pedig a polgári törvények visszatartó erejében mutatkozik, az emberben munkáló belső fékentartó erő viszont a polgári rend fenntartását is elősegíti. A polgári élet tehát a közönséges kegyelem hatószférájába tartozik „s a közönséges kegyelem támogatja azt először közvetlenül, természetes úton: a természeti moralitás belső fékezőerője által; másodsor pedig közvetve, mechanikus úton, a polgári kormányzat külső fékezőerője által.”²⁰⁶ Azaz a belső fék az egyén és a lelkiismerete, míg a külső fék alatt a polgári kormányzatot és a polgári törvényeket értjük, amely szintén azt a kálvini felfogást támasztja alá, – kegyelemtana összekapcsolódik az 1559-es Institutio IV. könyvében rögzítettekkel – hogy az ember kétféle törvénynek van alárendelve.

Kálvin azt tűzte ki célul, hogy „a rendtartás betartásával (is) a hit és a kegyelem minél inkább érhető, reprezentált, manifesztálódott legyen az egyházi életben.”²⁰⁷

Kálvin az egyetemes vagy az általános kegyelemtana önmagában elvont dogmatikai kérdés lenne, azonban kifejtése nagyon is gyakorlati jellegű. Az eredeti tőkefelhalmozás korának legmerészebb polgárai számára ugyanis azt jelenti, hogy az Isten szabad cselekvési

---

²⁰⁴ Tóth Kálmán: A dialektika a kálvinizmus politikai etikájában. Budapest, Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt. 1940. 30.

²⁰⁵ Tóth Kálmán 1905-1988 élt, egyháztörténész, aki Szentírás fordításáról, magyarázatírásáról, valamint Kálvin műveinek feldolgozásáról ismert.

²⁰⁶ Tóth Kálmán: A dialektika a kálvinizmus politikai etikájában. Budapest, Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt. 1940. 35.

²⁰⁷ Görözdí Zsolt: Protestáns egyházértelmezés a reformáció századában a jelentősebb egyházi rendtartásokban. Budapest, L' Harmattan Kiadó, 2014. 25.

lehetőséget engedélyez az embernek a földi életben. Tehát ezt a szabadságot ugyan az Isten dicsőségének szolgálatára kell felhasználni, de cselekedeteivel sem érdemeket nem szerezhethet a túlvilági üdvözlés, sem esetleg kárhozát nem okozhatja, tehát nem befolyásolja a földi tevékenységére, vagyis az ember túlvilági sorsa a különös kegyelem szférájába tartozik és arról az Isten már eleve döntött.

Kálvin kegyelemtana élesen elutasítja – a reformáció más nagy alakjaival ellentétben is – a feudális kereszténység érdemszerző jó cselekedeteiről szóló tanításait, de egyúttal felszabadítja az embert a földi evilági cselekvés számára, azaz létrehozza a kálvini dogmatika feudális kötöttségektől szabad embert a földi cselekvés számára.

Ez a kegyelemtan arra is alkalmas, hogy belőle levezessék az egyház és a világ, vagyis a természet is bizonyos mértékig a társadalom egymástól való elválasztásához szükséges polgári indokolást. Vagyis kiindulópont a polgári szabadságjogok levezetéséhez a feudális megkötöttség felszámolása. Innen indul ki a kálvinizmus szociális doktrínája, társadalomelmélete, amely lehetővé teszi a köztársasági berendezkedést az állami életben.²⁰⁸

Kálvin kegyelemtanában levezette az isteni gondviselés alapját is, amellyel kapcsolatban számos kritikai is érte. E rágalmakra az alábbiakat írta: „*Istennek az egész emberi nemzetség iránti szeretetét számtalan bizonyíték tanúsítja, azoknak mindegyike azoknak a hálátlanság ágát mutatja ki, akik elvesznek és pusztulásra jutnak.*”²⁰⁹ Ez azt jelenti, hogy az isteni kegyelem és az Ő szeretete nemcsak a kiválasztottakra irányul, hanem általános kegyelmet rögzít és mindenkire egyetemesen érvényesen. Kálvinnál [konkrétan] meg nem fogalmazódott jogegyenlőség elvének alapja is egyben.

HARMADIK FEJEZET

Kálvin közvetlen vagy közvetett hatása

Az első két fejezetben megismerhettük Kálvin életét és alkotmányjogi vetületű jogalkotási tevékenységét, valamint azon jogi tanait, amelyek hozzájárultak az alkotmányeszmé megvalósulásához. Azaz arról, hogy miként vélekedett az államformáról, a kormányzatról, a közösségi döntéshozatalról, a népek szuverén együttéléséről, a szabad vallásgyakorlásról,

---

²⁰⁸ Szabó Piroska (szerk.): Kálvin. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1986. 161-162.

²⁰⁹ Benke György: Kálvin társadalom etikája. Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1986. 54.

a közösség döntéshozatal megalkotásáról, valamint az állam és az egyház viszonyának rendezéséről.

Jelen III. fejezetben szeretném elhatárolni és ismertetni Kálvin fentebb megismert tanainak hatását, amelyek egyrészt még életében megvalósultak, azaz amelyek esetében a református egyházon belüli alkotmányos előre lépéseket tette meg. Másrészt tanainak közvetlenül történő beépülését, mint az általam definiált kálvini hatás bemutatását. Mindemellett érintőlegesen a közvetett módon történő az egyes, általam vizsgált európai alkotmányokba történő beépülését, mind a kálvinisták és kálvinizmus által kialakult, átalakult, tovább fejlesztett tanok ismertetését.

Továbbá a tanainak későbbi hatásait átfogóan a korrupcióról, az etikáról, a politikumról, a kormányzatokról, az állam és egyház viszonyáról, valamint az alkotmányeszmé fejlődéséről.

A polgári forradalmak időszakáig, a zsarnokság elleni küzdelem mindig aktuális probléma volt. Minden kálvinista filozófiai elméletben, politikai művekben és irodalomban megtalálható a kálvini ellenállási jog különféle értelmezése. A zsarnoksággal szembeni fellázadást közvetlen hatásként emlegetik, amely nem csupán egy állam berendezkedését, hanem szinte egész Nyugat-Európa államainak berendezkedését átformálta.

„Semmit sem hallgattam el abból, ami hasznos, hanem inkább hirdettem és tanítottam azt nektek nyilvánosan.”²¹⁰

3.1. Elhatárolási kérdések

Először fontos különbséget tenni Kálvin közvetlen és közvetett hatása között. A kálvini tanok hatása nem feltétlen egyenlő a kálvinizmus hatásával vagy a kálvinisták tanainak hatásával. A kettő hatás elkülönítése nem egyszerű, kultúrtörténeti szempontból is egyé vált. A kálvinista írok nem definiálják, nem tesznek konkrétan különbséget a két hatás között, azonban tanulmányaikban néhol elkülönül.

A közvetlen hatás alatt értem – kutatásom során nyert megállapításaim alapján – Kálvin, még életében formált és vezetett reformációt, amellyel személyesen befolyásolta az adott ország politikai és vallási rendszerét, az állam és az egyház viszonyát, valamint tanainak

---

²¹⁰ Apostolok Cselekedetei 20:20. In: <https://szentiras.hu/biblia/szit/act/20.4> (Letöltés: 2026.01.22.)

közvetlen beépülését az egyes, általam vizsgált európai alkotmányfejlődésbe. E tekintetben azt vizsgáltam továbbá, hogy Kálvin hajlott a demokrácia felé, de eme gondolatsor „gyöngyszemeit nem fűzte tovább”, amelyet az utána következő nemzedékeknek kellett megtenniük.

A közvetett hatáson – a feltárt kutatási anyag alapján – értendő az, hogy Kálvin barátai, tanítványai révén, illetve a kálvinizmus által, miként tudott az eszmerendszer egy adott országban örök érvényűen fennmaradni. Az európai gondolattörténeti múltban nem egyszer volt látható, hogy a hatás és érvényesség különállóan is létezhet. Kálvin munkássága nem pusztán járulékos elemei voltak az európai történelemnek, hanem éppen általuk vált a nyugati kultúra önmagává. Ilyen értelemben a közvetett hatás nyilván kitörölhetetlen.²¹¹

Kálvin közvetlen és közvetett hatását a következő országokra nézve elemeztem részletesebben: Svájc, Franciaország, Németalföld, Németország, Skócia, Anglia és Magyarország. Ezen országokban vizsgáltam azt is, hogy a kálvinizmusnak milyen egyház- és államtörténeti hatásai voltak, s maga a kálvinizmus miként tudott teret hódítani magának. Szerettem volna szemléltetni, hogy a protestantizmus a kálvinizmus révén miként fejlődött tovább, hogyan formálta át a történelmet, a politikát, a jogtudományt.

Katolikusként, katolikus szemléletemnél fogva rendkívül érdekesnek tartottam, hogy a református, kálvini dogma és az etika milyen politikai és egyháztörténelmi „forradalmon” ment át az általam feltérképezett országokban. Egyébiránt a kálvinizmus által hogyan alakultak át, fejlődtek a különböző államtani megközelítések, az államformák, a kormányzatok, és legkiemelkedőbben az alkotmányeszmé gondolata.

Álláspontom szerint Jézus sem volt keresztény, úgy Kálvin sem volt kálvinista.

De vajon honnan is ered az a kifejezés, hogy kálvinista. Később hogyan alakult ki az a szó, hogy kálvinizmus. A kálvinista kifejezést a katolikusok találták még ki Kálvin életében. Mindazokra a személyekre értették, akik, Kálvin tanítását elfogadták és nézetük szerint nem Krisztusnak a tanítványai, követői.

---

²¹¹ A kálvinisták és a kálvinizmus hatása nehezen elhatárolható. Ennek okán a közvetett hatás alatt mind a kálvinisták, mind a kálvinizmust, mint mozgalmat képviselők tanait, írásait, elemzéseit, hatásait értem.

Kizárólag a XVIII. századtól vált a kálvinista és a kálvinizmus elnevezés is a reformátusok körében is népszerűvé, illetve ekkor már pozitív tartalommal is bírt, már nem csak gúnynévként használták.

Mint ahogyan fentebb és a korábbi fejezetben is kifejtettem a kálvinistákat nem szabad összekeverni a kálvinizmussal, hiszen maga a kálvinizmus Kálvin tanainak és egész életművének világtörténeti hatásait is értjük.²¹²

Rendkívül érdekesnek tartom azon elképzeléseket, hogy Nyugat-Európában milyen párhuzamokat vontak le a kálvinista dogma és az alkotmányeszmé közt, hogyan értékelték a közjog szerepét, az egyház és az állam viszonyrendszerét, az egyházon belül a gyülekezet és a laikusok szerepét.

Meglátásom szerint Kálvinnak és a kálvinizmusnak volt, van és lesz is mondanivalója.

Ezért szükségesnek tartottam, hogy a kálvinizmusnak nem csak közvetlen hatásait tárom fel, hanem egy teljes nyugat-európai kultúr- és egyháztörténeti, államtani, történelmi vonatkozásait is bemutatom. Kálvinnak a polgári kormányzatról alkotott tanait a követői, a kálvinizmus jeles képviselői elfogadták, elismerték és azok saját tanuk megalkotásához is kiindulópontul szolgáltak számukra.

Kálvin halálát követően hatása a világban megerősödött, hiszen a kálvinizmus már a XVI. század végére nemzetközi mozgalommá és vallássá vált. Ekkor látszódtott Európában, hogy Kálvin gondolatai és reformjai meghatározóak lesznek, mint ahogyan azt a történelem igazolta is. Azonban vitatott kérdés, hogy vajon elősegítette Kálvin a politikai szabadság kibontakozását. E kérdésre is választ ad a disszertációm. Kálvin tanai és a „*reformáció eszmetörténeti jelentősége szinte valamennyi*”²¹³ jog- és társadalomtudományi ágazatra hatást gyakorolt.

Összegezve álláspontomat a nyugat-európai alkotmányfejlődésbe, államtani, jogtudományi alapokra Kálvin jogi doktrínája kétféle módon gyakorolt hatás, azaz részben közvetlenül az alkotmányjogi tanainak, valamint közvetlenül és közvetett módon az alkotmányfejlődést elősegítő tanainak beépülésével.

---

²¹² Forrás: Révész Imre: Egyháztörténelem. I. könyv. Debrecen, Debrecen és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda-vállalata, 1933. 72.

²¹³ Révész Imre 1933. i.m. 72.

A kálvini rendtartás tartalmi szempontból túlmegy a mai értelemben vett egyházi kereteken, ugyanis az egyházi ügyintézés összhangban kell működtetni az állami törvényhozással és a közigazgatással egyaránt. A szabad egyházközségek társulására felépülő demokratikus egyházalkotmány szinte önként idézte elő a demokratikus állam létrejöttének és felépítésének koncepcióját. Ezzel magyarázható, hogy a kálvinizmus elterjedésével mindenütt teret nyert az államszerződéses felfogása.

Kálvin a társadalmi és gazdasági elveit nem nemzedékek tapasztalataiból, ezzel foglalkozó tudósoktól vette át, hanem „*Isten Igéjének*”²¹⁴ engedelmessé alakította ki. „*A kálvini norma alapja maga a Szentírás*”²¹⁵ volt. „*Ezért is hívják exegétának,*”²¹⁶ mivel úgy vélte, hogy Isten Igéje az alapja a világi, a társadalmi és a gazdasági szektornak. Természetesen a modern világban nem minden konkrét megoldása lenne helytálló, de ettől függetlenül minden történelmi helyzetben „*érvényes és a keresztyén egyházban követendő példa.*”²¹⁷ Karl Barth a következőt írja: „*Kálvin igaz tanítványa egy utat követhet: engedelmeskedni, nem Kálvinnak magának, hanem annak, Aki Kálvinnak is mestere volt.*”²¹⁸

Ezáltal rendkívüli módon hatottak Kálvin tanításai a kultúrára és a tudományok fejlődésére egyaránt. Érdekesképpen szeretném megemlíteni, hogy Kálvin a kultúrára és tudományok fejlődésére azért is volt hatással, mert nem a teológia ellenségének látta a tudományok fejlődését. Nyitott volt a társadalom- és természettudomány fejlődésére is. A közművelődés²¹⁹ fejlesztése érdekében iskolarendszert alakított ki.²²⁰ Fontosnak tartom megjegyezni, hogy a későbbiek során sokan művelődés-ellenesnek ítélték Kálvint. Ugyanis a templomokban olyan intézkedést vezetett be, miszerint a falakról a képeket, illusztrációkat

---

²¹⁴ Benke György: Kálvin társadalom etikája. Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1986. 11.

²¹⁵ Benke György 1986. i.m. 11.

²¹⁶ Jelentése írásmagyarázó. In: Benke György: Kálvin társadalom etikája. Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1986. 10.

²¹⁷ Benke György: Kálvin társadalom etikája. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1986. 13.

²¹⁸ Benke György 1986. i.m. 13.

²¹⁹ A kálvinista „*Arany János életrajzában is megemlékezik arról, hogy a betűvetést a nagyszalontai kálvinista családban az öreg biblián és a kalendáriumban keresztül sajátította el.*” In: Szűcs Ferenc: Kálvin hatása a nyugati gondolkodásra. Továbbá forrás Jakab László (szerk.): Kálvin társadalmi reformgondolatainak időszere. Esszégyűjtemény. A Kereszténydemokrata Néppárt Protestáns Műhelyének füzetei III. Budapest, Protestáns Műhely Kiadója, 2009. 16.

²²⁰ Forrás: Szűcs Ferenc: Kálvin hatása a nyugati gondolkodásra. In: Jakab László (szerk.): Kálvin társadalmi reformgondolatainak időszere. Esszégyűjtemény. A Kereszténydemokrata Néppárt Protestáns Műhelyének füzetei III. Budapest, Protestáns Műhely Kiadója, 2009. 16., valamint Voinovich Géza: Arany János életrajza 1817 – 1849. Budapest, Akadémia Kiadó, 1929.

Másik híres költőnk Áprily Lajos is megemlékezik Kálvin című versében Kálvinról és az Institutio-ról alkotott szerzeményében, amelyet mellékletként csatolok jelen disszertációhoz.

le kellett venni [bálványimádás elkerülése végett]. Célja csupán annyi volt, hogy jobban ösztönözze a népet az olvasás és írás tudományának elsajátítására.²²¹

Az európai országokban, ahol a reformáció központi szerepet töltött be a nép széles rétegeiben, azon „ország gazdasági és szociális életét radikálisan átalakította”²²² és mozgalmakat, forradalmakat vagy akár háborúkat is indított el, vagyis történelmet írt. Kálvin, ha nem is tudatosan, de Európa nagyobb országainak jelentős részében egyfajta forradalom elindító löketet adott. Célja az volt, hogy az egyház és az állam elkülönüljön, de együttműködő maradjon, illetve a keresztény hit szellemében a közéleti gondolkodást átformálja,²²³ a belpolitikát megerősítse, valamint a dinamikusabb szemléletmód kialakítása a társadalmi viszonyok modernizálása miatt.²²⁴

A kálvinizmus Kálvin tanainak fenntartására, illetve ezen eszmék és tanok tovább gondolásának céljával alakult ki. Ezen kálvinista mozgalomnak köszönhetően indultak el Nyugat-Európában a polgári forradalmak, Kálvin egyik fő tana, a zsarnok uralommal szembeni ellenállási jog volt.

Meglátásom szerint már Kálvin is radikálisan érvelt eme jogkorról, amit kiterjesztően mind az uralkodóknak, mind a népnek megengedett, azokkal szemben, akik „*annak dühöngését fékezik meg, aki mind külön az egyesek nyugalmát, mind az egésznek közbékességét megzavarja, aki lázongva zavarog, és aki erőszakos támadásokat és méltatlan gonosztetteket visz véghez. Azok a háborúk, amelyeket így kezdenek el, törvényesek*”.²²⁵

A kálvinisták, Kálvin tanaiból levezethető ellenállási jogot, csak a hatalmával visszaélő uralkodóval szemben gondolták érvényesíteni. Később az ellenállási jogot a kálvinizmus

---

²²¹ A kálvini művészetellenességet helyett annak támogatását alátámasztja, hogy a templomi festészet helyébe lépett „*a polgári otthonokat díszítő művészet*”. Kálvin a művészi tehetséget „*egyenesen a Szentlélek munkájának tekintette*”. Az idézett szöveg forrása Szűcs Ferenc: Kálvin hatása a nyugati gondolkodásra. In: Jakab László (szerk.): Kálvin társadalmi reformgondolatainak időszerűsége. Esszégyűjtemény. A Kereszténydemokrata Néppárt Protestáns Műhelyének füzetei III. Budapest, Protestáns Műhely Kiadója, 2009. 16.

²²² Benke György: Kálvin társadalom etikája. Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1986. 9.

²²³ Közjólét javítása céljából szociális intézkedéseket vezettek be Genfben Kálvin hatására. In: Benke György: Kálvin társadalom etikája. Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1986. 169.

²²⁴ Később igazolódott Kálvin azon álláspontja, miszerint az állam és az egyház két különálló szervezetnek kell tekinteni, amelyhez pedig elengedhetetlen alkotmányos alapelv a vallásszabadság is, mint ahogyan azt több ország Alkotmánya. Hazánkban, az Alaptörvényünk (Szabadság és felelősség) VII. cikke is deklarálja.

²²⁵ Antal Géza (szerk.): Kálvin János. A keresztyén vallás rendszere 1559. Pápa, Református Főiskolai Könyvnyomda, 1910. 759.

követői többféleképpen és egyre modernebb formában, gondolkodásmódban fejlesztették tovább.

3.2. Kálvin és a korrupció, annak hatásai a kormányzati szektorra

Kálvin hatásának vizsgálatában fontosnak tartom azt, hogy elemezzem Kálvin korrupció ellenes küzdelmét, valamint e témában alkotott véleménye miként befolyásolhatta a kormányzat átláthatóságára vonatkozó szabályait. E téma nem tisztán közjogi terület, de szorosan kapcsolódik a polgári kormányzat megfelelő, átlátható működéséhez.

Kálvin egyik alapvető hatása, amely életében és azt követően is formálta az állami berendezkedést, a kormányzati belső mechanizmusok, amely nem más, mint a korrupció ellen formált elképzelései.

Mióta is létezhet a korrupció, tehetjük fel a kérdést? Amennyiben a Bibliából indulunk ki – mint az egyik legrégebből fennmaradt kéziratból – a korrupció közel 3700 évvel ezelőttire visszavezethető.

A történelem során kezdetektől fogva nyomon követhető különböző feljegyzésekből a korrupció megléte, annak előfordulása. A Biblia is számoltatja az alábbi eseteket, illetve tanításaiban élesen küzd, fellép ellene. Az Ószövetségben találkozhatunk vele, amikor Ézsau fáradtságát és éhségét kihasználva Jákób egy tál lencselevesért cserébe így szólt: *„Add el nekem azonnal a te elsőszülöttségedet!”*²²⁶

Ézsau története után közel ezer évvel Ámosz a következőképpen perelt: *„12. Mert tudom, hogy vétkeitek milyen számosak, bűneitek milyen súlyosak: ellenségei vagytok az igaznak, elfogadjátok a megvesztegetést, és a kapuban elnyomjátok az igazat”*²²⁷

Kálvin magyarázatában írta, hogy *„bizony jó volna ma is gyógyítani ezt a betegséget, mert azt látjuk, hogy a királyok is, akik csak hatalommal vannak felruházva sérthetetlenek akarnak lenni és nem tűrnek el bírálatot. Egyszerűen úgy akarnak uralkodni, mint akik mindenki fölött állnak, uralmuk viszont nem más, mint feltétlen szabadosság.”*²²⁸

---

²²⁶ Ószövetség, Mózes 1. könyve, 25., 29-31., <https://szentiras.hu/UF/1M%C3%B3z> (Letöltés: 2021.08.01.)

²²⁷ Ószövetség, Ámosz 5. könyve 12., <https://szentiras.hu/SZIT/%C3%81m5> (Letöltés: 2021.08.01.)

²²⁸ Tóth Kálmán (szerk.): Kálvin János magyarázata Ámosz próféta könyvéhez. Budapest, Kálvin Kiadó, 2002. 114.

Kálvin által többször bemutatott uralkodói hatalommal való visszaélés a korrupció ellenes tanában is megjelenik. Kálvin azon felül, hogy egyetértett Ámosz próféta írásaival arra a következtetésre jutott, hogy az általa kifejtett problémák az ő korában, mint „manapság” is előfordulnak.

Jézus eljövetele előtt hétszáz évvel Mikeás is kiállt a korrupt álláspontok ellen: *„Kezük ügyes tenni a rosszat, a főember követelőzik, a bíró ajándék fejében osztja az igazságot, a vezető kénye-kedve szerint beszél. Ne bizzatok társatokban, ne reménykedjete barátotokban!... Köztük a legjobb is olyan, mint a tövis, a legigazabb, mint a szúrós sövény. Ma északról megérkezett próbatételük, bekövetkezik megszegésük.”*²²⁹

Az Ószövetségen kívül az Újszövetségben is megtalálható a korrupció, amely úgy vélem nem más, mint az első vallási korrupció, amelyet Júdás az árulásával követett el. A fenti példákön át látható, hogy a Biblia nem csak szembesít, hanem már élesen is küzdött a korrupció ellen.

A társadalmi együttműködés rendszerének a kezdetektől fogva negatív, romboló hatású jelensége a korrupció, amely megjelenési formájában rendkívül változatos lehet. Azonban súlyos esetben a társadalmi működés alapvető elvévé, módszerévé is változhat, ennél fogva már a kismértékben jelenlevő korrupció is üldözendő.

A korrupció elleni küzdelem hatékonysága érdekében olyan közgondolkodás kialakítása szükséges, amelyben a korrupció elítélt jelenséggé válik, és amelyben az ezt elkövető egyén nem kaphat felmentést. Ehhez viszont olyan társadalmi közmegegyezést kell megteremteni, amely támogatja a szabályozó joganyagot, az alkalmazott intézkedéseket, és mozgósítja az emberek többségét, hogy aktívan vegyenek részt a korrupció elleni küzdelemben. Ugyanakkor tekintettel kell lenni arra a sajátosságra, hogy *„a korrupció elleni harc maga is táplálhatja a korrupciót.”*²³⁰

A korrupciónak nemcsak gazdasági és társadalmi következményei vannak, hanem az értékeket is aláássa. Megtöri a törvényes rendet, a morális normákat, az ember személyiségét és a közösséget is. Eredménye az, hogy az egyén egyszerre két értékrend, két normarendszer szerint kell, hogy éljen és így korlátozza az ember szabadságát, aláássa személyiségének

---

²²⁹ Ószövetség, Mikeás 7. könyve 3-4., <https://szentiras.hu/SZIT/Mik7> (Letöltés: 2021.08.01.)

²³⁰ Csefkó Ferenc–Horváth Csaba (szerk.): Korrupció Magyarországon. Pécs, Pécs-Baranyai Értelmiségi Egyesület, PTE-ÁJK, 2001. 21.

autonómiáját, csorbítja az etikus viselkedést, szétzúzza az emberi erkölcsöt, az alapvető normákat.

A korrupció ugyanis megtöri és szétzilálja a közösséget, mert – „*mint a társadalmi, gazdasági, politikai élet negatív szegmense – megzavarja, eltorzítja a közösségi együttélés szabályrendszerét.*”²³¹ Csökkenti a politikai, a társadalmi, a gazdasági rendszer átláthatóságát és az ellenőrizhetőségét. Ezáltal veszélyezteti az adott állam kormányozhatóságát, akadályozza, torzítja a demokratikus intézmények működését. Eltorzítja a piac, és általában a gazdaság működését, a versenyszellemet, csökkenti a teljesítményeket, a kiszámíthatóságot. Ennek okán bizonytalanságban tartja az embereket, amely szorongással tölti el őket, gyengíti az emberek törvénytiszteletét és társadalmi felelősségérzetét, csökkenti az emberek egymás iránti bizalmát, szolidaritását, aláássa az emberek hitét a társadalmi igazságosságban, az adott társadalmi rendben és az ország vezetésében. „*A jelenség okának, mibenlétének és társadalmi hatásának tekintetében egyaránt az elméleti pluralizmus uralkodik, ami számos okra vezethető vissza*”:²³² a korrupció többféle társadalomtudományi perspektívából közelíthető meg.

Minden egyes kultúrán belül máshogy bontakozik ki, így egy mindent átfogó egységes fogalmat nehéz kialakítani. A megjelenése sem mindenhol egységes, az állami és a politikai élet valamennyi színterén, valamennyi szereplőjével és ezek valamennyi tevékenységével kapcsolatban megjelenhet.

A korrupció, vallási, jogi, politikai, gazdasági, társadalmi élettérben is jelen van évszázadok óta. Véleményem szerint a vallási szempontból vizsgált korrupció felbukkanása az erkölcsi világrend megbomlásának az eredménye. Ezért tisztában kell lennünk azzal, hogy mi az ember lényege erkölcsi szempontból. Az ember Isten törvényeinek engedelmeskedik (erényes és jó) vagy áthágja azokat (bűnös).

„*Az ember lényege erkölcsi szempontból a jónak a képe: imago Boni, azaz a jóra képes és arra törekvő erkölcsi személyiség és az annak megfelelő lelki berendezettség. Gyümölcse a*

---

²³¹Petrétei József: A korrupció jellemzői és az ellene való küzdelem lehetőségei. In: <http://rmjk.adatbank.transindex.ro/pdf/003Petretei.pdf> (Letöltés: 2020.01.25.)

²³² Gulyás Gyula: Politikai korrupció. Budapest, Aula Kiadó, 2004. 7.

cultus Boni et oboedientia, tehát az erkölcsi jó szakadatlan megvalósítása és cselekvése.”²³³

Tehát az emberben nem csak a vallásosságnak kell jelen lennie, hanem egyszerre az erkölcsiségnek is.

A vallási szektorban a református etika – Kálvin tanainak nyomán – a leghatékonyabb korrupció ellenes védekezéshez három fő terület együttműködésében látja a megoldást: az Isten segítségével, az emberi akaratban és az etikus magatartásban.

A korrupció, mint bűn erkölcsi megközelítése a keresztény etikában. A bűn empirikus hatalomként uralkodik az erkölcsi világban.²³⁴

A bűnt nemcsak teológiai szempontból, hanem erkölcsstani szempontból is lehet vizsgálni, mivel a bűn az erkölcsi téren bontakozhat ki leginkább. Sebestyén Jenő szerint a bűn az erkölcsi célban rejlik, vagyis bűn három dologban jöhet létre.

1. Az „én-ben”, aki a bűnre vágyik, akiben megvan a hajlandóság.
2. Az iudicium practicum-ban, ami azt jelenti, hogy aki nem Isten törvényét követi, vagyis ellenséges az Istennel, az Ő akaratával, törvényével és jogával szembenő.
3. Az ember akaratában.

A református etika szerint a bűn elkövetésének súlyát is mérlegelni szükséges. Az alábbi négy alapvető vizsgálati tényezőt kell figyelembe venni és a szerint a bűnt minősíteni súlyosabbá vagy enyhítettebbé:

1. az elkövető személye: súlyosabb minősítés akkor, ha azt keresztény ember teszi;
2. az elkövetés ténye: milyen parancsot, törvényi tételt szeg meg az ember;
3. az elkövetési magatartás: félbeszakadt vagy végrehajtott;
4. a cél szerintiség: mi miatt követi el.

A református etika, valamint Kálvin szerint nem csupán az a lényeg, hogy az ember bűnt követett el, hanem „*ezzel a természete is megromlik, vagyis a bűn nemcsak cselekedet, hanem állapot is.*”²³⁵ Az ember a bűn által a vallási, a jogi, az erkölcsi elvekkkel, az értékrenddel is szembe megy, így lesz a hit helyett hitetlenség, a jog helyett jogtalanság, a jó helyett rossz.

---

²³³ Sebestyén Jenő: Református etika. Budapest-Gödöllő, Iránytű Kiadó, 2000. 116.

²³⁴ Forrás: Sebestyén Jenő 2000. i.m. 121.

²³⁵ Sebestyén Jenő 2000. i.m. 121.

A korrupció szó szerinti jelentése a latin *corrumpere* (jelentése: összetörni) igére vezethető vissza. A korrupció, az ószövetségi sahat fogalmából ered, mely pusztítást jelent, valamint latin megfelelője a *corruptio*. Fogalmilag nehezen határozható meg, mivel a korrupció, mint jelenség mind stratégiaileg és technikailag dinamikusan és rugalmasan alkalmazkodik a változó körülményekhez és lehetőségekhez.

A korrupció régóta szerves része az emberi együttélésnek, de a társadalmi beágyazottsága időben változik, akár egy adott kultúrán belül is. A korrupció „*megfoghatatlan, ezerarcú, a társadalmi kölcsönhatások szürke övezetében létező jelenségként is*” nevezik.²³⁶

A korrupció ellen az államokat irányítókon (vezetőkön) kívül számos szerv, szervezet és egyház is különböző módon, eszközökkel, programokkal is fellép. Mint ahogyan azt korábban említettem a történelem során számos vallási történet, műalkotás is beszámol arról, hogy a korrupció miként jelent meg, valamint hogyan próbáltak ellene védekezni. A történelmi folyamatokból kiemelve, a jelen tanulmányban részben szeretném körvonalakban összegezve ismertetni Kálvin által felvázolt korrupciós szektorokat, ágazatokat, valamint az általa kidolgozott korrupció ellenes szemléletét, mint a kormányzatot érintő elemet.

Kálvin fő művében, az *Institutio*-ban három fejezetet szentel a korrupció kibontására. Amelyekben az eredendő bűnt jelöli meg, mint okozót, valamint elemezte az értelem és az intelligencia, valamint az akarat korrupsztását. Kálvinnak az *Institutio* II. könyvének 1-3. fejezeteiben kerül kibontásra a korrupcióról alkotott véleménye és ahhoz fűzött megelőzési instrukciói.

Ez a probléma sokat foglalkoztatta, hiszen a korrupcióval Genfben folyamatosan szembesült és küzdött ellene. Kálvin korában, Genfben a korrupció megjelenései okait többek között az idegengyűlölet váltotta ki. Ő maga ugyanis a városban a hugenotta menekültek letelepedését segítette, akik között zsidók és törökök is voltak. Az ekkori Genf nem volt felkészülve a vallásszabadságra, ezért inkább az őshonos genfieket részesítették előnyben.²³⁷

Kálvin az ősbűnt tartja a korrupció megjelenésének okozójaként, ekként jellemezte: „*Az ősbűn természetünk örökletes korrupcióját és perverzítésát, elferdülését idézte elő. A*

---

²³⁶ Csefkó Ferenc–Horváth Csaba (szerk.): *Korrupció Magyarországon*. Pécs, Pécs-Baranyai Értelmiségi Egyesület, PTE-ÁJK, 2001. 13.

²³⁷Forrás: Békefy Lajos: *Kálvin szellemében a korrupcióról*. In: Jakab László (szerk.): *Kálvin társadalmi reformgondolatainak időszerűsége*. Esszégyűjtemény. A Kereszténydemokrata Néppárt Protestáns Műhelyének füzetei III. Budapest, Protestáns Műhely Kiadója, 2009. 22.

természeti ajándékok a bűn következtében megromlottak, korrumpálódtak, a természetfeletti pedig megsemmisültek".²³⁸ Az idézet szerint is eredeti okként az eredendő bűnt jelölte meg. Amely álláspontom szerint is Kálvin úgy gondolja ez vezetett a kezdeti bukáshoz.

Kálvin szerint a kormányzáson múlik a korrupció visszaszorítása, az uzsorások felszámolása, és a szolidáris társadalom létrehozása. A szegénységet és a nyomort tűrhetetlennek tartotta, a luxust egoizmusnak tekintette. Szerinte a megoldás az önmegtagadás, ami aktív és segítőkész önzést jelentett – később Eberhard Busch professzor szavaival élve – a „*gazdagok önzésével szemben*”,²³⁹ amelynek köszönhetően kialakulhat a szolidáris társadalom.²⁴⁰ A célja elérésének eszközeül a törvények szolgálnak. Állította, hogy törvények nélkül nem lehet vezetni politikai közösséget. Ugyanakkor megteremtette a polgári világ törvényei és a lelkiesség közötti összhangot.

Kálvin gazdaság-etikájában a kölcsönös kötelezettség vállalása is szerepelt, melyben a felsőbbség és a nép viszonyát szabályozta. Meghatározta, hogy melyek lehetnek egy állam jogai és kötelezettségei. Körülírta a tulajdon védelmét, és azt, hogy melyek lehetnek az egyéni jogok, valamint meghatározta a polgárok engedelmességi kötelezettségét az állam felé. Az államnak feladata gondoskodni a tisztességes kereskedelmi szabályok bevezetéséről, illetve a korrupció megfékezéséről.

Elmondható, hogy Kálvin korrupció ellenes intézkedései a saját korát meghaladva napjainkig fellelhetők a nemzetközi egyezményekben,²⁴¹ valamint a keresztény etika erkölcsi határmezsgyéjén felépített állami és egyházi szektorban megjelenő, kiépített és keretek között szabályozott korrupció ellenes intézkedésekben. Ennek példázataként ismertetem ezeket, párhuzamot vonva a kálvini gyökerekkel.

---

²³⁸ Békefy Lajos: Kálvin szellemében a korrupcióról. In: Polgári Szemle 6. évfolyam (2010) 2. szám

²³⁹ Eberhard Busch: Ki volt egykor és ki ma Kálvin? In: Jakab László (szerk.): Kálvin társadalmi reformgondolatainak időszerűsége. Esszégyűjtemény. A Kereszténydemokrata Néppárt Protestáns Műhelyének füzetei II. Budapest, Protestáns Műhely Kiadója, 2009. 18-23.

²⁴⁰ Eberhard Busch professzor, Kálvin és Barth Károly életművének kutatója, számos hasonló témájú könyv, tanulmány szerzője.

²⁴¹ A Református Világszövetség (RVSZ) 2004-ben az accrai világgyűlésén „Az egyházban és a társadalomban pusztító korrupció leküzdésére létrehozott” című programot fogadott el.

Kálvinnak igaza lehet abban, hogy a korrupció gyökere az emberi természetből eredhet, vagyis mint eredendő emberi hajlam bármikor megnyilvánulhat, és ezt a megnyilvánulást kell a lehető legminimálisabbra visszaszorítani. Ennek eszközei meghatározásában történelmi előfutára volt a ma is a leghatékonyabban alkalmazott módszereknek, mint a nyilvánosság, transzparencia.

3.3. A kálvini jog, norma, etika viszonya

A 2. részben már több ízben részleteztem, hogy a kálvini norma alapja az erkölcsi és polgári törvényeken alapul. Ennek okán is tartom fontosnak, hogy részletesebben áttekintsük, hogy a kálvini etika, norma és törvény milyen viszonyban állnak egymással Kálvin közvetlen és közvetetten a kálvinizmus hatása nyomán.

3.3.1. Vallás, jog és erkölcs

Merülhet fel a kérdés, hogy mi jogos és mi erkölcsös a kálvini nézetből. *„A jog és erkölcs kapcsolatát ad absurdum csak egyes diktatúrákban kérdőjelezték meg.”*²⁴² Kálvin pedig egyértelműen megkérdőjelezte az uralkodó hatalmát abban az esetben, ahol túlterjeszkedett hatalmán, hatáskörén. Ahogyan Lajos Edina is részletezi egyik tanulmányában, hogy *„A jog egyrészt olyan magatartások tanúsítását várja el, amelyek az erkölcs értékrendje szerint is követendők, másrészt az olyan viselkedést tiltja, amelyet nem tekintünk etikusnak.”*²⁴³

*„A társadalom működését, az emberek életét és a gazdaságot több normarendszer fogja keretek közé. A vallás mellett az erkölcs és a jog tölt be fontos szabályozó szerepet. (...) Az erkölcs és a jog közötti különbséget azonban elsősorban nem az – egyre kisebb számú – eltérő megítélés adja. Bár közismert, hogy a jog nem azonos az igazsággal, de ezen nem azt kell érteni, hogy minden jogi norma igazságtalan. A jogi normák döntő többsége kiállja az erkölcsi szempontú vizsgálat próbáját. A jogi és etikai normák tartalmi rokonságban állnak egymással, sőt igen sokszor azonos tartalmúak. A jogi és erkölcsi normák tartalmi rokonsága segíti a másik normarendszer elfogadását.”*²⁴⁴

---

²⁴²Jakab Éva: Gondolatok Pólay Elemér korai tanulmányaihoz. A nemzeti szocializmus és a római jog. In: Acta Juridica et Politica 10. évfolyam (2020) 2. szám 127.

²⁴³Lajos Edina: A jog és erkölcs összefüggésének alapjai. In: KRE-DIt 6. évfolyam (2023) 1. szám 158.

²⁴⁴Miskolczi Bodnár Péter: Az erkölcs és a jog szoros kapcsolata In: Polgári Szemle 11. évfolyam (2015) 4-6. szám 27-33.

Kálvinnál is vizsgálhatjuk több oldalról is, a vallás, a jog és az erkölcs hármasságát. Egyrészt a tekintetben, hogy a polgári és az egyházi szabályok hogyan viszonyulnak egymáshoz, a többség miként uralkodik, erkölcsösen, hatalmával nem visszaélő módon. Továbbá a nép miként igazodik a polgári és az egyházi törvényekhez, azok betartásához, valamint a jogszerű ellenállási jogot mely esetben alkalmazhatja.

Kálvin kifejezett célja volt, hogy az *Institutio*-ja minden genfi polgár számára kötelezővé váljon, amely azt bizonyítja, hogy akkor lehet egy törvényt megfelelően betartatni, ha az mindenkire nézve kötelező. A törvények megszegése esetén a szankcionálás jogos, jogszerű lesz. *„Az a tény, hogy a jogi norma többnyire sokakhoz szól, egy sajátos hátránnyal jár. A jogszabály – ha sokakat akar elérni – olyan követelményt kell, hogy tartalmazzon, ami sokakra vonatkozik. A mindenki számára közös követelmények köre viszont véges. Az olyan normák, amelyek egy szűkebb közösséget céloznak, tartalmilag részletesebbek lehetnek. Ez a különbség alkalmat ad arra, hogy kialakuljon egyfajta munkamegosztás a jogi és az etikai normák között.”*²⁴⁵

A kálvinista álláspontból kiindulva, a vallás és erkölcs egymáshoz való viszonyának alapja az, hogy mit mond Isten, vagyis az *„erkölcs van a vallásra építve és nem fordítva.”*²⁴⁶ A református értelemben vett erkölcsi világrend felülről érkezik. Az ember teremtésétől fogva az erkölcsi világrend tagja, aki erkölcsi életet él, hiszen lényegileg hozzátartozik. Így az emberi erkölcsiségről nem csupán keresztény, hanem természeti [*homo naturalis*] szempontból is lehet beszélni.

A református etika szerint a jog forrása nem más, mint Isten. A magyar nyelvben a „jog” szó a „jó” szóra vezethető vissza, vagyis mi a jogos cselekedet, ami nem jogos, az helytelen. Az a törvény, amely nem Istentől ered, azon felüli vagy kívüli, az jogtalan.

3.3.2. A kálvini norma és etika

Kálvin erkölcsstanára²⁴⁷ (etikájára) jellemző a törvény eligazító vagy vezérfonal-szerepének kidolgozása azoknak az életében, akik tudják, hogy Isten a teremtés és a megváltás jogán feltétlen (abszolút) és teljes (totális) igényt tart az életünkre. *„Az akarat buzgóságát a*

---

²⁴⁵ Miskolczi Bodnár Péter: Az erkölcs és a jog szoros kapcsolata In: Polgári Szemle 11. évfolyam (2015) 4-6. szám 27-33.

²⁴⁶ Sebestyén Jenő: Református etika. Budapest-Gödöllő, Iránytű Kiadó, 2000. 71.

²⁴⁷ Az erkölcsöt jelen fejezetben a kálvini törvények viszonyaként tanulmányoztam. A jelen fejezetben részletesebben elemzésre került a vallás, a jog és az etika hármasságának viszonyrendszere.

törvény, a helyes irányba igazítja.”²⁴⁸ Mivel „a természeti törvények nagyon homályosak (*lex naturalis*), így szükséges rendelni hozzájuk egy írott törvényt, – *lex scripta*”²⁴⁹ – mert azt határozottabban és tisztábban meg lehet érteni és be lehet tartani, tartatni.

Bolyki János²⁵⁰ nézetéből kiindulva Kálvin az erkölcsi törvényt három funkcióra osztotta:²⁵¹

- A tükör. Azaz az a jogi norma, amely megmutatja azt, hogy hogyan éljünk.
- A szankció. A törvények kikényszeríthetőség érdekében szükséges szankciót is szabályozni.
- A célhoz kötöttség megléte. Szükség van meghatározni, hogy a törvény milyen okkal jött létre.

A törvények betartására kell törekednie minden kereszténynek, „*hogy egykor majd tisztán és büntetlenül állhassanak meg Isten színe előtt; de miután e földi élet legjobb és legkiválóbb állapota sem több, mint némi előrehaladás, e célhoz végül csak akkor jutunk el, amikor e bűnös testet levetve teljesen egyesülünk az Úrral*”.²⁵²

A törvény tükörként is szolgál, amely „*megmutatja arcunk szeplőit is. Erre vonatkozik az apostol mondása, hogy a bűn ismerete a törvény által van (Róm 3,20) (Inst. II.7., 6-7)*”.²⁵³

Napjainkban is láthatjuk, hogy egy törvény megfelelő kikényszerítésének érdekében, feltétlen szükség van szankcionálás előtérbe helyezésére. Azaz Kálvin szerint, „*amikor szörnyű tüntetéseiről hallanak, legalább a bűnhődést való félelemmel zabolázza meg azokat, akik az igazsággal és jóval egyáltalán nem törődnek*”.²⁵⁴

Az erkölcsi törvény harmadik funkciója vagy feladata az, hogy valamely célt szolgáljon a törvény, amely a keresztény élet alapvető részévé kell, hogy váljon, valamint azt kötelezően be lehessen tarttatni.

---

²⁴⁸ Bolyki János: Válogatás Kálvin János műveiből. Budapest, Kálvin Kiadó, 1993. 223.

²⁴⁹ Békési Andor (ford.): Kálvin János. Tanítása a keresztyén vallásra 1559. Rövidített formában. Budapest, MRE Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1991. 80.

²⁵⁰ Bolyki János élt 1931-2011 között, teológia doktor, valamint a Károli Gáspár Református Egyetem jogelődjének a Budapesti Református Teológiai Akadémiának volt tanára. Fő kutatási témái Kálvin és az újszövetség írásmagyarázata.

²⁵¹ Forrás: Bolyki János: Válogatás Kálvin János műveiből. Budapest, Kálvin Kiadó, 1993. 217-219.

²⁵² Bogárdi Szabó István (szerk.): Kálvin János. A keresztyén vallás rendszere 1559. Budapest, Kálvin János Kiadó, 2014. 622.

²⁵³ Bolyki János: Válogatás Kálvin János műveiből. Budapest, Kálvin Kiadó, 1993. 218.

²⁵⁴ Bolyki János 1993. i.m. 218.

Összegezve elmondható, hogy Kálvin a törvények tekintetében annak szerepéről, fontosságáról, funkciójáról, társadalomban és a társadalmi rendben betöltött szerepéről is alkotott, formált véleményt, valamint azokat írásán keresztül hangsúlyozta. A megfelelő társadalmi berendezkedés alapjaként tekintett rá. Tehát a törvények jogi normájának alapjául a Szentírást tekintette, azzal, hogy a törvényeket úgy kell megalkotni, hogy alapelvekkel, illetve normatív jelleggel rendelkezzenek.

3.3.3. Kálvin természetjoga és hatása

A természetjog elemzése megkerülhetetlen a jog, az erkölcs és a vallás hármasságának, viszonyrendszerének vizsgálatakor. Jelen tanulmányban, több fejezetben is érintettem a kálvini etikát, erkölcsiséget, mint például a korrupciónál, a törvények fontosságánál, a kormányzatnál, a felsőbbbséggel szemben alkalmazható ellenállási jog jogszerűségénél, valamint a kegyelemtanának elemzésekor.

Kálvin jogi hatásainak vizsgálatánál erősen megjelenik az erkölcsi és jogi morálnak a kérdésköre. A felsőbbbséggel szemben gyakorolható ellenállási jog meddig jogos és etikus. Kálvin által rendkívül fontosnak tartott törvények jogosak és erkölcsösek is egyben, amely kérdésekre próbálok rávilágítani, Frivaldszky János²⁵⁵ tanulmányán keresztül.

Kálvin ugyanis „*jogi tanaival nemcsak a politikai és a közjogi gondolkodás terén fejtett ki nagy hatást, hanem a kimondottan természetjogi gondolkodás terén is – tanainak utóéletét tekintve – nagy hatású teoretikusnak számít, bár azzal egyet tudunk érteni, hogy természeti tana nem racionalista megalapozottságú, hanem elsősorban az isteni szuverén akarat, valamint a bűnbeesés ellenére is megmaradt természetes moralitás később kifejtendő alapigazságaira épül.*”²⁵⁶

A kálvini etika „*elsősorban az Isten és ember viszonyában található, s az isteni szuverenitás ideájában kifejezett teológiai szempontnak és az emberi romlottság ideájában kifejezett antropológiai szempontnak a viszonyából áll.*”²⁵⁷ A központi témája az „*az emberi méltóság és az emberi romlottság*”²⁵⁸ kapcsolata. A „*természeti törvény tartalmi lehetőségeit a*

---

²⁵⁵ Frivaldszky János 1969-ben született, jogfilozófus, politológus, aktív oktató egyetemi tanár. Fő kutatási témái az államelmélet, jogfilozófia, természetjog.

²⁵⁶ Frivaldszky János: *Természetjog*. Budapest, Szent István Társulat, 2001. 176.

²⁵⁷ Frivaldszky János 2001. i.m.

²⁵⁸ Frivaldszky János 2001. i.m.

kálvinista politikai etikában”²⁵⁹ meglelhetjük a két-hatalom tanán keresztül, amelyben az egyházi és a polgári kormányzat egymás közti kapcsolatát szabályozza.

„Nézetünk szerint a kálvinista dialektika az egyik fő problémát a politikai etika területén mutatja, mivel az emberi dolgokat az istenibe vonja, az istenit pedig közvetlenül teszi jelenvalóvá a romlottá és bűnössé vált ember ügyeiben, továbbá pedig elvileg megteremtődik a lehetősége annak, hogy az említett minőségek a „demonizáció” retorikájával, azaz az isteninek az emberkézben történő sátánivá válásával, önkényesen tulajdoníthatnak ilyen vagy olyan politikai jelenségeknek, szereplőknek, tetteknek stb. még akkor is, ha ezen közvetlen attribúciót a kálvinista teoretikusok Kálvin nyomán tagadják, s inkább a teoretikusan kielégítő megoldást a dialektika belső fokozásával és dinamikus differenciálásával látják megoldottnak; a lehetőség fennáll, s a gyakorlat is azt mutatja, hogy a politikai élet szereplői a történelemben számos esetben éltek is ezen tulajdonítások adta lehetőségekkel.”²⁶⁰

Kálvinnak „természeti törvényének tartalmát az Isten-kétségéről szóló tana határozza meg. Minthogy az ember eredeti igazságosságát teljesen el nem vesztette, mivel „Isten kegyelmének (*gratia communis*) közbelépése által az esszenciális istenkép megőriztetett, s ennek következtében az embernek most is megvan, ha nem is eredeti, de a polgári élet számára elégséges igazságossága (*iustitia civilis*) és méltósága”.²⁶¹ Azaz a kálvini tanban „a bűnbeesett ember (morálisan) felelős is maradt. Az embert így természetében, akaratában megromlott lényként állítják elénk, aki nagyon messze került Istentől, királyától, de mégis nem olyan messzire, hogy előtte felelős ne maradjon döntéseiért. Bár Kálvin vallja, hogy a lelkiismeretben a természeti törvény szólal meg, mégis ez utóbbi egyetlen célja pusztán az, hogy az embert Isten ítélőszéke előtt menthetetlenné tegye, ezért is az ember gyakorta úgy kerül említésre a természeti törvénnyel kapcsolatban, mint a törvény megszegője [*transgressor*].”²⁶²

Első sarkalatos pont, hogy „Isten és az ember viszonyában áll, azaz Isten szuverenitásának és az ember semmi voltának viszonyában. A két ideával csakis egymással kapcsolatban van értelme foglalkozni, minthogy kölcsönhatásban lévő koordinált fogalmak. Isten

---

²⁵⁹ Frivaldszky János: Természetjog. Budapest, Szent István Társulat, 2001. 176.

²⁶⁰ Frivaldszky János 2001. i.m. 180-181.

²⁶¹ Frivaldszky János 2001. i.m. 184.

²⁶² Frivaldszky János 2001. i.m. 184.

szuverenitása az egész teremtett világra vonatkozik: a természetre, az államra, a társadalomra, az egyházra és az egyes egyénekre egyaránt.

A feszültség másik pólusa az ember bűnössége, amit a természeti törvény vonatkozásában gonoszságként [*improbitas*] határoz meg közelebbről Kálvin a Galatákhöz írt levél Kommentárjában,” amelynek elemzésére jelen disszertációm nem terjed ki. „Ha a bűnbeesés nem történt volna meg, ha tehát nem lenne bűn, Isten maradt volna mindenütt és mindenkor minden ember egyedüli királya. Hogy mit is jelent az isteni szuverenitás teológiai és jogi fogalma: most legyen elég csupán annyit megállapítani, hogy teológiai értelemben Isten akaratának abszolút mértékben történő érvényesülését jelenti, az emberi akarat által történő meghatározottság nélkül, amely definícióban az isteni akarat korlátlansága és korlátozatlansága a meghatározó.”²⁶³

A természetjog az az egyetlen olyan jog, amely változtathatatlan még Isten sem tudja megváltoztatni főszabály szerint. A természetjog jogforrása az ember társas természete. Ennélfogva a jog-igazság -méltányosság mértéke is az ember természetét adja. Ezzel összhangban áll az igazság és a jogosság, minden, amely ezzel ellenkezik, az igazságtalan és jogtalan.²⁶⁴ A jogtalanság pedig a természetes társadalmi rend megsértését jelenti.²⁶⁵

Összességében a kálvini természeti törvényt a kálvini tanrendszerben döntően „*az isteni szuverenitás teocentrikus politikai idealizmusa és az ember bűnös voltának realitása*”²⁶⁶, valamint az ezzel járó politikai számonkérés határozza meg.

Kálvin kegyelemtanából is levezethető két-hatalom tan szerinti lelki törvény mögött „*ott rejtőzködik a természeti törvény*”²⁶⁷ is. A lelki törvényekkel együtt értékelhető „*a polgári kormányzat evilági törvényeit, valamint hasonlóképpen a természetjogot.*” Kálvin „*doktrínájának belső koherenciája azt kívánja, Lutherhez hasonlóan azt tanítja, hogy Isten akarata minden jognak a forrása. Isten motiválatlan (minden külső motívum nélküli) akarata az igazságosság legfőbb szabálya, és amit Ő akar, azt igazságosként kell elfogadni, pusztán azért, mert Ő így akarta. Isten akarata azonban mindig rendezett akarat, s rendezett akaratként forrása a jognak, mivel Isten lényegében [essentia]*

---

²⁶³ Frivaldszky János: Természetjog. Budapest, Szent István Társulat, 2001. 185-186.

²⁶⁴ A 2.6., a 3.3.1. fejezetben és az 5.2.2. (Spinoza) fejezetekben is kifejtettem e témakört.

²⁶⁵ Forrás: Hugo, Grotius: A háború és béke jogáról. I. könyv. Budapest, Akadémia Kiadó, 1960. 175-176.

²⁶⁶ Frivaldszky János: Természetjog. Budapest, Szent István Társulat, 2001. 185.

²⁶⁷ Frivaldszky János 2001. i.m. 188.

*hatalmát [potentia] és
igazságosságát [iustitia]*

nem lehet elválasztani egymástól, így Tőle semmi más nem származik, csak ami helyes [rectum].”²⁶⁸

Kálvin az ordo naturae és a lex naturae kifejezések között is különbséget tesz. „Az „ordo” két jelentést sűrít magába, a parancsoltságot és az organizáltságot, azaz a természeti rend Isten akarata, parancsa szerint való, s az is tartja fenn, továbbá pedig az Ő bölcsessége által elrendezett, ami maga a természeti rend [ordo naturae], a természet rendje következképpen fogalmilag tartalmazza a valós működésben megnyilvánuló belső elrendezettséget, amelyet Isten akarata tart fenn, és az Ő bölcsessége rendez el, a természet törvénye pedig az, ami a természet rendjéhez igazodik.”²⁶⁹

A természetjogi hatásokat alátámasztja az is, hogy Kálvin közjogi szempontból közelíti meg az isteni szuverenitást, „a summa potestas vagy a római jogból kölcsönzött princeps legibus solutus”²⁷⁰ fogalmaival, amelyek szerint is Isten uralma minden törvény felett való.

Az erkölcsi törvény megegyezik a természeti törvénnyel, a méltányosság elvét a természeti törvényt adja, azaz a „természeti törvénynek [...] az ideális, tiszta formája a méltányosság. A méltányosságként feltáruló természeti törvény a vezérlő elve és fogalmi törvényi határkritériuma minden törvénynek.”²⁷¹

A kálvini törvényeknek méltányosnak kell lenniük és szükséges rendelkezzenek céllal, mércével és korláttal, valamint azzal, amely aequitas a természeti törvénynek is ideális. A méltányosságot szükséges összekapcsolni a politikai törvényekkel. „Mivel az aequitas szabálya minden népnek és nemzetnek a természet törvényében megadatott, ekképpen minden nemzet képes rá, hogy a közönséges kegyelem vezérlete alatt, megalkossa a maga számára a politikai élet pozitív törvényeit polgári életük igazgatására.”²⁷²

A polgári törvények elsődleges funkciója a természetjogi megközelítés szerint, hogy féken tartson, normális állami berendezkedést tegyen lehetővé. A polgári kormányzat feladata a törvények „nagy szigorúsággal való érvényesítése kell, hogy legyen a felsőbbség az ítéletek végrehajtásában semmit sem cselekszik magától, hanem magának Istennek a legsajátabb

---

²⁶⁸ Frivaldszky János: Természetjog. Budapest, Szent István Társulat, 2001. 188.

²⁶⁹ Frivaldszky János 2001. i.m. 188.

²⁷⁰ Frivaldszky János 2001. i.m. 190.

²⁷¹ Frivaldszky János 2001. i.m. 191.

²⁷² Frivaldszky János 2001. i.m. 194.

ítéletét hajtja végre törvénynek, mint isteni ordinanciának kell engedelmeskednünk s az állam szintén, mint Istentől rendelt intézmény van hivatva arra, hogy a törvényt – ha kell, erőszakkal is – megtartassa. Ez alkotja a dialektika isteni oldalát, amellyel „az engedetlen, lázadó, törvénszegő ember szembeszegül.”²⁷³

Kálvin nem tagadja a természeti rend és a természeti törvény létét, amelyekre alapozza az egyének közötti jogi és erkölcsi viszonyainak rendszerét. Kálvin *„a kinyilatkoztatott és a természeti törvény közötti hierarchikus különbséget eltüntette, s mindkettőt az alapul szolgáló Isteni Törvénnyel azonosította, tulajdonképpen a természeti törvényt az Isteni Törvény magaslatára emelte fel.”²⁷⁴*

Következtetésképpen a természeti törvény Kálvin érvelése szerint olyan törvény, amely erkölcsi kötelességet foglal magában. A kálvinizmusban gyökerező elméletek szerint az egyén eredeti és *„elidegeníthetetlen természeti jogait fedi, amellyel a társadalomban rendelkeznek, illetve azokat részlegesen átruházzák az államra.”* Kálvin az egyéni természetjogát az emberi méltóságra alapozza, *„de ezen méltóság az istenképiségen alapul, tehát annak egyértelműen bibliai megalapozását adja, s nem pedig az ember eredeti természeti állapotáról, mint egyfajta primitív őállapotról ír.”²⁷⁵*

3.3.4. A kálvinista etika

„A kálvinizmus Nyugat-Európában cselekvő politikai erő tette lehetővé, hogy a militáns kálvinista politikai nézetek a korai polgári forradalmak ideológiájává váltak. Akkor azonban már nem kálvinizmusuk volt a lényeges, hanem a polgári tartalmuk. A kálvinizmus ily módon, végső soron a politikai gondolkodás szekularizálásához járult hozzá.”²⁷⁶

A kálvinizmus erkölcsi ideálját Kálvin szavaiból kiindulva ismerhetjük meg: *„A tökéletesség, amelyre folyton törekednünk kell, amíg csak el nem távozzunk a világból.”²⁷⁷*

Kálvin szerint mindenekfelett Isten áll, aki az etikai élet forrása is egyben, akiből a felebaráti és önmagunk szeretete is indul, s ezek szoros kapcsolatban vannak az Isten iránti szeretettel. Kálvin hagyatékának jellegzetes vezérgondolata az Isten szuverenitása, erre épül valójában a kálvinista teológiai is.

---

²⁷³ Frivaldszky János: Természetjog. Budapest, Szent István Társulat, 2001. 199.

²⁷⁴ Frivaldszky János 2001. i.m. 199.

²⁷⁵ Frivaldszky János 2001. i.m. 199-200.

²⁷⁶ Samu Mihály–Szilágyi Péter: Jogbölcselet. Budapest, Rejtjel Kiadó, 1998. 93.

²⁷⁷ Sebestyén Jenő: Református etika. Budapest-Gödöllő, Iránytű Kiadó, 2000. 209.

A református etika szerint az államnak saját külön szuverenitása van, ami nincsen alárendelve az egyháznak. Az állam rendeltetése, hogy a népet közösségi formában tartsa, a bűnt megakadályozza, valamint a nép erkölcsi, szellemi és gazdasági fejlődését elősegítse. Vagyis az államnak úgy kell gyakorolnia a hatalmát, hogy a nép szabadságának jogait figyelembe vegye, valamint azt tiszteletben tartsa.

A kálvinista etika az egyház és az állam elkülönítésén kívül megkülönbözteti a magánembert a politikai hatalomban résztvevő, illetve a közhatalom megbízatását teljesítő embertől. A kálvinizmus új alapokra helyezi az egyén és a hatalom viszonyát azzal, hogy visszavezeti az egyházat az evangéliumi tanításra. *Az ember és Isten, valamint az emberek egymás közti viszonyát, azaz a keresztény szabadságot*²⁷⁸ újra értelmezi.

Az emberek közötti teljes jogegyenlőség eszméje, az ember természetes jogainak elismerése a demokratikus (alkotmányos) állam fogalmának a létrehozását jelentette, mely később a kálvinizmus révén a népszuverenitás elvéhez vezetett. *„Részese lett a keresztény ember a mindennapi életnek, s annak meghatározó erkölcsi alapjait fektette le.”*²⁷⁹

3.4. Kálvin és a kálvinizmus

A kálvinizmus a kálvini tanok tovább éltetője és az eszmerendszer térhódításának megvalósítója, vagyis nem szabad összekevernünk Kálvint az úgynevezett kálvinizmussal.

A kálvinizmus fogalma nem igazán a teológiához kapcsolódik, hanem inkább egy általános kultúrtörténethez *és a szociológiához*, amely a lutheri irányzatból vált ki.²⁸⁰ Ugyanakkor *maga Kálvin még életében tiltakozott* az ellen, hogy tanait kálvinizmusnak és követőit kálvinistáknak nevezzék el, amelyet *„Jeremiás könyvéhez írt kommentárjában meg is fogalmazott”*.²⁸¹

---

²⁷⁸ Szabó Zsolt: A keresztény szabadság és a kereszténydemokrácia mai értelmezési lehetőségei. Hagyomány, identitás, történelem (2019) 1. szám 337–348. In: Szabó Zsolt: A keresztény szabadság és a kereszténydemokrácia mai értelmezési lehetőségei. In: Károli Gáspár Református Egyetem Egyház és Társadalom Kutatóintézetének Reformáció Öröksége Műhelye, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar Egyháztörténeti Kutatóintézet, Budapest, Magyarország, 2020.

²⁷⁹ Szathmáry Béla: Kálvin a kortársunk? In: Fazakas Sándor (szerk.): Kálvin időszerűsége. Tanulmánykötet Kálvin János teológiájának hatásáról Magyarországon. Budapest, Kálvin Kiadó, 2009. 377.

²⁸⁰ Forrás: Fazakas Sándor (szerk.): Kálvin időszerűsége. Tanulmánykötet Kálvin János teológiájának hatásáról Magyarországon. Budapest, Kálvin Kiadó, 2009. 113.

²⁸¹ Williem, Van't Spijker: Kálvin élete és teológiája. Budapest, Kálvin Kiadó, 2003. 141.

Kónya István²⁸² is a kálvinizmus térhódításának okára azt vezette vissza, hogy „*a reformáció összes fő irányzatai közül éppen a kálvinizmus volt a legexpanzívabb. E jellegének kialakulásához hozzájárult az a sokrétű, bonyolult nemzetközi tevékenység is, amelyet az irányzat kifejlesztője, Kálvin végzett. E tevékenység méretei éppoly impozánsak, mint Kálvin életművének írásbeli megnyilvánulásai vagy genfi társadalomátalakító szervező munkája és harcai.*”²⁸³

„*Froude szerint a kálvinizmus volt az utóbbi háromszázad politikai haladásának legfőbb forrása.*”²⁸⁴ A kálvinizmus „*vallásos világnézetű*”,²⁸⁵ kereszténységben belüli irányzat, amely Kálvin hatása.

Kálvin tanainak fenntartására, illetve ezen eszmék és tanok tovább gondolásának céljából alakult ki. Ezen kálvinista mozgalomnak köszönhetően indultak el Nyugat-Európában a polgári forradalmak. Hiszen Kálvin egyik fő tana, a jogszerű lázadás joga vagy mai terminus technikkal élve az ellenállási jog az anarchista, zsarnok uralom elleni védekezés alapja. Kiterjesztően mind a királyoknak és mind a népnek biztosította, vagyis mindazokkal szemben, akik „*annak dühöngését fékezik meg, aki mind külön az egyesek nyugalmát, mind az egésznek közbékességét megzavarja, aki lázongva zavarog, és aki erőszakos támadásokat és méltatlan gonosztetteket visz véghez*”. „*Azok a háborúk, amelyeket így kezdenek el, törvényesek*”.²⁸⁶

A kálvinisták is csak Kálvin tanaiból levezethető ellenállási jogot, a hatalmával visszaélő uralkodóval szemben gondolták érvényesíteni. Később az ellenállási jogot a kálvinisták vagy a felvilágosodáskori jogászok, jogtudósok, filozófusok többféleképpen és egyre modernebb formában, gondolkodásmódban fejlesztették tovább.

Benda Kálmán, Kálvin ellenállási jogát aktív jogi cselekvésnek nevesítette, valamint állást foglalt a tekintetben is, hogy Kálvin utóda, Béza az ellenállási jogot miként fejlesztette tovább.

---

²⁸² Kónya István 1923-2004 között élt kiemelkedő vallástörténész, egyetemi tanár, valamint fő kutatási témája a kálvinizmus volt.

²⁸³ Kónya István: Kálvinizmus és társadalomelmélet. Budapest, Akadémia Kiadó, 1979. 180.

²⁸⁴ Sebestyén Jenő: Református etika. Budapest-Gödöllő, Iránytű Kiadó, 2000. 197.

²⁸⁵ Szatmáry Béla: A kálvini reformáció és a jogegyenlőség – adalékok a jogállamiság eszmetörténetéhez. In: Acta Humana 6. évfolyam (2018) 3. szám 43–58.

²⁸⁶ Antal Géza (szerk.): Kálvin János. A keresztyén vallás rendszere 1559. Pápa, Református Főiskolai Könyvnyomda, 1910. 759.

Korábban, a 2.2. fejezetben is már idéztem [„Hallják meg ezt a fejedelmek és rettegenek.”] erre vonatkozó kálvini gondolatot. Az Institutio-ban e mondat értelmezését részletesebben is kifejtette miszerint: „ha vannak a néptől szervezett bizonyos felsőbbiségek, amelyeket a királyok önkényének korlátozására állítottak fel (amilyenek voltak hajdan a lakedaimoniaknál a királyok ellenőrzésére rendelt eforoszkok, vagy a római konzulokkal szembeállított néptribunok, vagy az athéni szenátussal szemben a demarkoszkok, és amilyen hatalommal talán a mostani viszonyok közt egyes országokban a három rend működik, amikor országgyűlést tart). Akkor nem vagyok ellene, hogy ezek kötelességszerűen közbelépjenek a királyok dühöngő önkénye ellen; sőt, ha ezek az erőszakosan önkényeskedő és a föld népét sanyargató királyokkal szemben gyáván meghunyászkodnak, hallgatásukat elvetemült hitetlenségnek állítom, mivel álnokul elárulják a nép szabadságát, noha tudják, hogy Isten annak védőüül rendelte őket.”²⁸⁷ Kálvin tanait „az ellenállásról még tovább fejlesztette tanítványa, Béza Theodor, aki nemcsak megengedte, hanem bizonyos esetekben kötelességévé tette a felsőbb és alsóbb magisztrátusoknak a zsarnok uralkodóval szembeni fegyveres ellenállást.”²⁸⁸

Kálvin és a kálvinizmus új alapokra helyezte az egyén és a hatalom viszonyát azzal, hogy visszavezeti az egyházat az evangéliumi tanításra. Az ember és Isten, az emberek egymás közötti viszonyában újraértelmezték a keresztény szabadságot. Ugyan Kálvin ember és Isten közötti viszonya abban merült ki, hogy az ember szabadon választhatta meg vallását, meggyőződése alapján szabadon gyülekezhetett.

Később mindez az emberek közötti teljes jogegyenlőség eszméjét, az ember természetes jogainak elismerését, a demokratikus (alkotmányos) állam fogalmának a létrehozását jelentette. Ez a kálvinizmus révén a népszuverenitás elvéhez vezetett. Részesé lett „a keresztyén ember a mindennapi életnek, s annak meghatározó erkölcsi alapjait fektette le.”²⁸⁹

---

²⁸⁷ Buzogány Dezső (ford.): Kálvin János. Institutio. A keresztény vallás rendszere II. Budapest, Kálvin Kiadó, 2014. 533-534.

²⁸⁸ Benda Kálmán: A kálvini tanok hatása a magyar rendi ellenállás ideológiájára. In: Helikon Világirodalmi Figyelő 17. évfolyam (1971) 3-4. szám 323-324.

²⁸⁹Fazakas Sándor (szerk.): Kálvin időszerűsége. Tanulmánykötet Kálvin János teológiájának hatásáról Magyarországon. Budapest, Kálvin Kiadó, 2009. 113.

A kálvinizmus is az egyház és az állam elkülönítésén kívül hangsúlyozza, hogy megkülönbözteti a magánembert a politikai hatalomban résztvevő, illetve a közhatalom megbízatását teljesítő embertől.

Kálvin a társadalmat és a társadalmi rendet is új alapokra helyezte a fenti személyi kör viszonyrendszerének átalakítását követően. Kálvin „a *teremtésben vezeti le etikai elkötelezettségeinket egymás és a világ iránt.*”²⁹⁰ Azt jelenti, hogy az ember természetétől fogva társas lénynek minősül, ezért minden ember lelkébe jelen van „a *polgári tisztességre és rendre irányuló általános*”²⁹¹ normája. Ezért ezt az emberi társadalmat törvényekkel kell összetartani, amely miatt a törvényeknek alapelvekkel kell rendelkezniük. Az embernek szüksége van társadalomra, vagy akár „*külső gyámolító eszközökre.*”²⁹² Emiatt a polgári kormányzatnak folyamatos fejlődésre van szüksége, hogy eleget tudjon tenni a feladatának.

Az emberi békés együttélés, minden társadalom és társadalmi rend alapja, egyéb esetben ez anarchiát okoz – mint ahogyan azt Kálvin az államformák esetében tett elemzéseiben is, illetve a Rómabeliekhez írt levél kommentárjában is kifejtette. Vannak olyanok, akik az anarchiát akarják éltetni, azért, mert így lehet a társadalmi rendet a legmegfelelőbbben fenntartani. Kálvin nyomatékosan kiemelte erre vonatkozólag, hogy: „*Azok, akik az anarchiát szeretnék behozni, azt a kifogást teszik, hogy ámbár hajdan a durva nép élén a királyok és a bírák álltak, mégis manapság azzal a tökéletességgel, amelyet Krisztus az Ő evangéliumában hozott, egyáltalán nem illik össze a kormányzásnak ama szolgai formája. És ebben nemcsak tudatlanságuk, hanem ördögi gőgje őket is elárulják, amikor azt a tökéletességet követelik maguknak, amelyeknek század részese nem látható bennük.*”²⁹³

Fontos megemlíteni, hogy Kálvin által kitűzött, elérni kívánt célt a kálvinizmus is fontosnak tartott, amelyek mentén később a kormányzati berendezkedéseket is kialakították. Néhány – az általam vélt – lényegesebbet sorolok fel a következőkben:

- a) „a törvényes uralomnak a közjót kell szolgálnia;
- b) modern gazdasági formák felépítése;
- c) világformálás feladata;

---

²⁹⁰ Benke György: Kálvin társadalom etikája. Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1986. 61.

²⁹¹ Benke György 1986. i.m. 62.

²⁹² Benke György 1986. i.m. 61.

²⁹³ Benke György 1986. i.m. 62.

- d) *a politikum lelkesége;*
- e) *harc az uzsorások ellen;*
- f) *testvériség,*
- g) *szolidáris társadalom;*
- h) *az irgalom etikája;*
- i) *kegyelemetika;*
- j) *gazdaság és banketika;*
- k) *kamatetika;*
- l) *tulajdon és közjó viszonya;*
- m) *tudomány és technika fejlődés előtérbe helyezése;*
- n) *munkaetika,*
- o) *szociális állam kialakítása;*
- p) *koldulás tilalma.*²⁹⁴

Kálvinnak a polgári kormányzatról alkotott tanait követői, a kálvinizmus jeles képviselői elfogadták, elismerték és azok kiindulópontul szolgáltak számukra.²⁹⁵ Egy jól működő államban a hit, erkölcs, szabad vallásgyakorlásnak, a jogegyenlőségnek, a szabad gyülekezésnek, a békés együttélésnek, a kultúrának és a politikumnak összehangoltan kell működnie ott, „*ahol az isteni törvény nem szennyezhető be.*”²⁹⁶

Max Weber és Ernst Troeltsch²⁹⁷ a kálvinizmus által próbálták az európai modernség kialakulását megfejteni. „*Kálvin teológiája szinte közvetlenül megy át a politikába úgy, hogy közben szabadon hagyta a politika mozgásait*” – vélekedett Troeltsch.²⁹⁸

---

²⁹⁴Fazakas Sándor (szerk.): Kálvin időszerűsége. Tanulmánykötet Kálvin János teológiájának hatásáról Magyarországon. Budapest, Kálvin Kiadó, 2009. 104-139.

²⁹⁵Szabó Zsolt: A demokrácia alapelveinek protestáns gyökereiről. Collegium Doctorum. Magyar Református Teológia 17. évfolyam (2021) 2. szám 175–181.

²⁹⁶Forrás: Jakab László (szerk.): Kálvin társadalmi reformgondolatainak időszerűsége. Esszégyűjtemény. A Kereszténydemokrata Néppárt Protestáns Műhelyének füzetei II. Budapest, Protestáns Műhely Kiadója, 2009. 12-18.

²⁹⁷Fazakas Sándor (szerk.): Kálvin időszerűsége. Tanulmánykötet Kálvin János teológiájának hatásáról Magyarországon. Budapest, Kálvin Kiadó, 2009. 113.

²⁹⁸Tókéczky László: Kálvin hatása a magyarságra és a magyar politikára. In: Fazakas Sándor (szerk.): Kálvin időszerűsége. Tanulmánykötet Kálvin János teológiájának hatásáról Magyarországon. Budapest, Kálvin Kiadó, 2009. 367-377.

Egy ismert Kálvin-fordító, Otto Weber²⁹⁹ (a továbbiakban: Weber) leszögezte, hogy *„Ami a kálvinizmus képviselőit mozgatta, az a kiválasztás bizonyosságából fakadó erőteljes ösztönzés volt, hogy Isten dicsőségére kell fellépni a történelemben és az egyházban is, és Isten iránti hálánkat kell így megmutatni, ami egyedül őt illeti. Így tehát a világformálás, az átalakítás lenne a leginkább szakszerű kifejezés arra, ami a kálvinizmusból fakad.... Az ilyen igénnyel fellépő mozgalom nem maradhatott meg a teológia keretein belül.”*³⁰⁰

Weber *„sajátos elméletét, a protestáns etika és a kapitalizmus szellemének összekapcsolását főként az angol puritán eszmék tanulmányozásából vonta le. Számára a vallás majdnem kizárólag etikai-világnézeti rendszert jelentett, amelynek természetes következménye egyfajta meghatározott cselekvésrendszer és magatartásforma. Ennek kialakulása szerinte elsősorban a predestináció keltette üdvözülési pánikkal és az ezzel járó szorongással magyarázható. Kérdés azonban, hogy a magyarországi kálvinistáknál megtalálható-e ez az üdvpánik, és ha igen, akkor az ebből keletkező szorongást miképpen oldották fel.”*³⁰¹

Max Weber, A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme című művét, Molnár Attila³⁰² könyv terjedelmű tanulmányában vizsgálta annak a tekintetében, hogy a weberi protestáns etika miként érvényesült Magyarországon. E tanulmány elemzésére jelen disszertációm nem terjed ki, mert a weberi etika nem a kálvini jogi normák közvetlen hatásának minősülnek. Már csak azért sem, mert *„magyar kálvinizmus etikája a weberi mintától erős eltérést mutat.”*³⁰³

Albert Gábor³⁰⁴ szerint a kálvinizmusnak *„azt a vallásos világnézetet nevezzük, melynek az élő Isten szuverenitását hirdeti. A kálvinizmus nem liberalizmus, bár sokáig együtt járt vele.*

---

²⁹⁹ Otto, Weber 1906-1966 között élt, elismert Kálvin fordító, református teológia kutatója volt.

³⁰⁰Jakab László (szerk.): Kálvin társadalmi reformgondolatainak időszerűsége. Esszégyűjtemény. A Kereszténydemokrata Néppárt Protestáns Műhelyének füzetei II. Budapest, Protestáns Műhely Kiadója, 2009. 7-12.

³⁰¹Albert Gábor 1929-2017 között élt, író, fordító, könyvtáros, valamint az Új Magyarország című napilap alapító főszerkesztője volt.

³⁰²Molnár Attila 1961-ben született, vallásszociológus, akinek fő kutatási témái a protestáns etika, a lelkiismeret szabadsága, valamint Edmund Burke és munkássága. [Megjegyzés: Edmund Burke szerint az ember természeti állapota az, hogy társadalmi rendben él. Kálvinhoz hasonlóan vallotta, hogy az államnak méltányosnak és igazságosnak kell lennie, azonban ennek korlátja nem egyetemes jellegű. Azzal, hogy nem jár mindenkinek egyetemlegesen politikai szavazati jog, az még nem azt feltételezi, hogy az állampolgárok nem egyenlőek vagy, hogy az állam által garantált jó dolgokban ne részesülhetnének. Forrás: Edmund, Burke: Töprengések a francia forradalomról. Budapest, Atlantisz-Medvetánc Kiadó, 1990.]

³⁰³Albert Gábor: A magyarság és a kálvinizmus kölcsönhatása. In: Confessio 20. évfolyam (1996) 1-4. szám 419.

³⁰⁴Albert Gábor 1996. i.m. 416.

(..) *A kálvinizmus az Isten szuverenitása előtt való meghajlás, az ebből következő világismeret és a szuverén Isten szeme előtt berendezkedő egyéni és nemzeti élet. Kegyelemből való élet, mert egydöntő, elhatározó, kormányzó és élő Isten dekrétumával és predesztinációjával számol.*³⁰⁵

Johannes Althusius³⁰⁶ (a továbbiakban: Althusius) munkásságát kiemelkedően fontosnak tartottam a kutatásomban megemlíteni. Hiszen már Kálvin halálát követő időszakban érződött a közvetlen hatásnak a beépülése. Althusius esetében megjelent a kálvini tanoknak, jogoknak és gondolkodásmódnak az alkotmány-fejlődésbe való beépülése, valamint az alkotmányeszmé kialakulására gyakorolt hatása.

Althusius 1603-ban megjelent *Politica methodice digesta et exemplis sacris et profanis* című művében *„a kálvinizmus korai politikai tanait”*³⁰⁷ foglalta össze. Kálvin tanát továbbgondolva azt vallotta, hogy az államhatalom gyakorlására szolgáló szervezet nem Istentől, hanem a néptől származik, azaz a szerződéses államelméletet tartja megfelelőnek. A kálvini kormányzás különféle formájának létjogosultságát elismeri.³⁰⁸ Althusius *„a szuverenitást a társadalom tagjainak megállapodásából vezeti le, és majdnem teljesen azonos módon írta le a népfelség elvét, mint 150 év múlva Rousseau.* (..) *Am gondolkodásában képtelen volt átlépni azokat a korlátokat, amelyeket kálvinista hite és hazájának, Hollandiának politikai viszonyai jelentettek, ezért művében - miként a korabeli holland politikai életben is - szétválaszthatatlanul összefonódik a hit és a politikum.*³⁰⁹ – írta Papp Gábor.

Althusius, Kálvinból kiindulva, a hatalomgyakorlás módját, és annak intézményesülését kutatta leginkább. *„Először is megkülönbözteti a minden államban fellelhető felségjogoktól (iura maiestatis) az állam alaptörvényét (lex fundamentalis), amely szerinte nem minden államban létezik.”*³¹⁰ *„Az állam alaptörvénye az - mondja Althusius -, amely szerint az ország vagy az állam létrehozott és amelyre az állam a nép vagy az országglakók közös egyezsége,*

---

³⁰⁵ Albert Gábor: A magyarság és a kálvinizmus kölcsönhatása. In: *Confessio* 20. évfolyam (1996) 1-4. szám 419.

³⁰⁶ Johannes Althusius 1557-1638 között élt állam- és jogtudós, fő kutatási témái Kálvin, a kálvinizmus, illetve a népszuverenitás korai gondolatának tana volt.

³⁰⁷ Forrás: Szathmáry Béla: A kálvini reformáció és a jogegyenlőség – adalékok a jogállamiság eszmetörténetéhez. In: *Acta Humana* 6. évfolyam (2018) 3. szám

³⁰⁸ Forrás: Kovács István: Magyar alkotmányjog. I. kötet. Szeged, JATE Kiadó, 1990.

³⁰⁹ Papp Gábor: Vázlat az alkotmányeszmé szellemtörténeti fejlődéséről. In: <https://mek.oszk.hu/01300/01394/01394.htm> (Letöltés: 2026.01.02.)

³¹⁰ Papp Gábor i.m.

*jóváhagyása és rendelkezése szerint mint alapra támaszkodik, illetve, ami szerint az állam vagy az ország minden tagja egy vezetés alatt egyetlen testben van összefogva.*³¹¹ Ugyanis abból indult ki, hogy Kálvin egyházalkotmánya is egy alaptörvény.³¹²

Azonban Kálvin a törvények erejének és fontosságának, valamint a jogszabályoknak a dogmatikai felépítésénél, normatív tartalom feltételeinek és alapelveinek meghatározásánál előre mutatóan írt arról, hogy szükség van egy olyan törvényre, amely mindenkire vonatkozik, azaz a többségre is. Azaz e törvény (alaptörvény) korlátozná a többséget, annak mindenki alá lenne vetve.

A magyar egyházjogász, Kun Béla³¹³ álláspontja Kálvin tanain keresztül levezetett kálvinizmus által megfogalmazott egyház, egyházi hatalom fogalmáról foglalt állást: *„Azok, akik a megfelelő szervezetet fogalmi kelléknek állítják, megfelelnek látszanak arról, hogy az egyház Kálvin szerint is egységes, egyetemes és rajta kívül nincs az üdvösségnek reményése.*”³¹⁴

Álláspontom szerint a történelem során a keresztény vallási irányzatok közül a kálvinizmus és a római katolicizmus tudott csak határozott és különálló módon politikai jelentőségűvé válni. Abraham Kuyper³¹⁵ (a továbbiakban: Kuyper) álláspontja szerint: *„A történelem cáfolhatatlanul bizonyítja, hogy ez az alkotmányos közjog nem a római katolikus vagy a lutheránus államokban virágzott, hanem a kálvini típusú népek körében.*”³¹⁶ A kálvinizmus teológiai eredetű gondolatrendszer ugyan, de kezdettől fogva határozottan a kereszténység politizáló formája volt. Ennek tükrében mondta, hogy a vallás és a politika elválaszthatatlanok. A kálvinizmus szerint a politikával foglalkoznunk nem csak jogunk, hanem kötelességünk is. Írása többnyire a kálvinizmusról szólnak és nem Kálvinról.

Jelentős különbséget tesz az állam és az egyház, illetve a kultúra közt, mindhármat Isten uralma alatt tekinti.

---

³¹¹ Kovács István: Államjog I. Budapest, Akadémia Kiadó, 1980. 130.

³¹² Az Institutio alaptörvényi elemeit a 2.6 és a 3.5 fejezetekben részletesebben feltérképeztem.

³¹³ Kun Béla 1815-1892 között élt jogász, egyháztörténész. [Nem azonos Kohn/Kun Béla kommuniszapárti politikussal.] Fő kutatási területei: az egyházi jogtudomány, valamint a kálvini egyházalkotmány értelmezése volt.

³¹⁴ Kun Béla: Kálvin, mint egyházszervező. Emlékezés Kálvinra. Budapest, Magyar Protestáns Irodalmi Társaság, 1909. 238.

³¹⁵ Kuyper 1837-1920 között élt, a történelmi kálvinizmus mozgalom ösatyja, Hollandia miniszterelnöke, teológusa.

³¹⁶ Abraham, Kuyper: Kálvinizmus és modernitás. Kolozsvár, Koinónia Kiadó, 2001. 95.

Kuyper³¹⁷ 1874-ben adta ki *A kálvinizmus politikai jelentősége* című munkáját. A kálvinizmus, mint az alkotmányos szabadságok alapja és biztosítója címmel jelent meg. Kuyper „*ebben a munkájában részletesen kifejtette és indokolta köztörténeti adatokkal és a korabeli jogbölcseleti, jogelméleti, filozófiai nézetek elemzésével, hogy a kálvinista rendszerből egy igazi alkotmányos közjog származik.*”³¹⁸ Kuyper e tanulmányában jelentette ki azt is, hogy „*a kálvinizmusnak a polgári szabadságra vonatkozó szerzői jogát többé kétségbe ne vonjuk.*”³¹⁹

Kuyper³²⁰ abban foglalt állást, hogy: „*A kálvinizmus, ugyanis mint világnézet, a maga eredetére nézve természetesen teljes mértékben teológiai megalapozású, de éppen olyan határozottan politikai jellegű is egyszersmind. A református ember sohasem elégedett meg a csendes, építő, de világkerülő kegyesség szellemével, hanem a maga keresztyénységét mindig élet- és világfelfogássá akarta kiépítve látni; tehát teológiailag és politikailag szeretett gondolkodni egyszerre, mert a kettőt egy magasabb egységben tudta látni az Isten szuverenitásának tükrében.*”³²¹

Kálvinhoz hasonlóan három szinten képzelel el a kormányzást. A legfelsőbb szint a *magisztrátus*, a törvények sáfárja és őre. A középső szint a *törvények*, ahol a felsőbbség gyakorolja a hatalmat. Végül a harmadik szint a *nép*, akik a törvények alatt élnek és a felsőbbségnek engedelmeskednek.

Kuyper elemzésében rámutatott arra, hogy Kálvinnak köszönhető az önálló állami berendezkedés, a nemzetiségek megalakulása is. „*A kálvinizmus ezzel szemben bebizonyította, hogy valóban rendelkezésére áll az az erő, amit a lutheri reformáció nélkülözött, és miként Róma, úgy az is a saját elvei alapján az állami élet számára önálló rendszert teremtett. Kálvin megcselekedte azt, amire Luther nem volt képes, nevezetesen nemzetiségeket hozott létre. (..) Ezzel szemben Kálvin határozott kijelentése így hangzik: Kijelentem, hogy a köztársasági kormányforma, legyen az bár tisztára arisztokratikus jellegű vagy legyen az arisztokratikus és demokratikus elemek vegyülete, nekem felettébb tetszik – oly meggyőződés, melyet nem az emberi kiválás gondolatából, sőt éppen*

---

³¹⁷ Kuyper 1901-1905 között Hollandi miniszterelnöke volt, a politikáját és a szemléletmódját erősen a kálvinizmus hatásai jellemezték.

³¹⁸ Szatmáry Béla: A kálvini reformáció és a jogegyenlőség – adalékok a jogállamiság esztörténetéhez. In: *Acta Humana* 6. évfolyam (2018) 3. szám 43–58.

³¹⁹ Szatmáry Béla 2018. i.m. 43–58. (Forrás továbbá: Miklós Ödön (ford.): *A kálvinizmus politikai jelentősége. A kálvinizmus, mint az alkotmányos szabadságjogok alapja és biztosítója.* Budapest, Holland-Magyar Református Bizottság, 1923.)

³²⁰ Abraham Kuyper: A történelmi kálvinizmus mozgalom ősatyja, Hollandia miniszterelnöke, teológus.

³²¹ Sebestyén Jenő: *Református etika.* Budapest-Gödöllő, Iránytű Kiadó, 2000. 197.

ellenkezőleg, a bűnről alkotott mélységes gondolataiból merít. Mert ezt a megjegyzést fűzi hozzá: az ember bűnös természete az oka annak, hogy biztosabb és jobb egyidejűleg többet állítani a kormányrúd mellé, hogy egyik a másikat visszatartsa ott, ahol a bűnös uralomvágy önkényre fajulna.”³²² A kálvinizmus azzal, hogy a kormányzati és törvényhozói hatalmat elválasztotta, függetlenítette egymástól, ezzel „saját eszméjéből megteremtette az alkotmányos közjogot.”³²³

Kuyper írását Kónya István is értelmezte. Kálvinnak a jogszerű lázadás mellett a háborúról alkotott álláspontját a 2.3.1. fejezetben már részleteztem. Kónya István szerint, a kálvinizmus a háború viselés jogában – megjelenő kard szimbolikában három egységet látott, egyrészt a magisztrátus kardja, amely az igazságot képviseli. Másrészt a rendet védelmezni, minden polgári kormányzat elleni támadástól védelmezi, harmadszorban maga a háború, amely az „*állam becsülete, joga és érdeke megvédésére*”³²⁴ szolgál.

A fentiek alapján az következik, hogy a történelem folyamán más és más formában jelent meg a kálvinizmus, ámde a különbségek ellenére is fenn tudott maradni, hogy kifejthesse hatását a történelem során. *A „kálvinista időszakban három nagyobb jelentőséggel bíró forradalom is lezajlott, amik nem csorbitották Isten dicsőségét, hanem az Ő elismeréséből indultak ki.”³²⁵ A történelem azt is bizonyította, hogy az alkotmányos közjog a kálvinista népek körében terjedt el és honosodott meg előbb.*

Tévhitként terjedt el, miszerint a kálvinisták úgy gondolták, hogy a politika igaz hű kereszténynek nem méltó foglalkozás. A politika által a keresztény népek, az államok és az egyházak kiszolgáltatják magukat a világi elemeknek. Ezzel teljesen ellentétesen azt vallották, hogy a vallásosság és a politika nem, hogy összeférhetetlen vagy kizárná egymást, hanem kiegészítik egymást. Minden vallásban van politikai erő. A vallás mindennemű cselekedeteinket szabályozza, így jelen van bennünk a politikai és szociális szervezőerő is. Kálvin halálát követően a polgári forradalmi fejlődésben egy új formába lépett. *„A polgárság forradalmi filozófiája tényleg az ember képességeit, értelmi erejét állította a társadalom átalakításáért vívott harcban reménysége középpontjába. A forradalmi polgárság az*

---

³²²Kuyper, Abraham: A kálvinizmus politikai jelentősége. In: https://leporollak.hu/egyhtori/kalvin/izmus/KUY_POL.HTM (Letöltés: 2026.01.06.)

³²³ Kuyper, Abraham: Kálvinizmus és modernitás. Kolozsvár, Koinónia Kiadó, 2001. 95.

³²⁴ Kónya István: Kálvinizmus és társadalomelmélet. Budapest, Akadémia Kiadó, 1979. 408.

³²⁵ Kuyper, Abraham: Kálvinizmus és modernitás. Kolozsvár, Koinónia Kiadó, 2001. 87.

*emberre mondott igent, s eseményeinek (szabadság, egyenlőség testvériség) megvalósíthatóságát az embertől remélte.*³²⁶ Igenis elmondható az, hogy Kálvin jogi tanai, doktrínái hozzájárultak, lendületet adtak, illetve elősegítették a demokratikus eszmék, alapjogok, hatalmi ágak szerinti döntéshozatal alkotmányos fejlődését.

3.5. Kálvin és a kálvinizmus hatása az alkotmányeszmé megvalósulásához

A korábbi fejezetben meghatároztam, hogy álláspontom szerint miben különbözik vagy hasonlít Kálvin és a kálvinizmus. Vagy akár mely jogi doktrínákban, jogdogmában azonosak is egymással.

Valamennyi e témában releváns Kálvin-kutató írását is megismerhetjük a fentebbi fejezetben, hogy Kálvin fő tanairól és általában véve a kálvinizmusról, annak hatásáról miként vélekedtek.

A XV. század végén, a XVI. század elején jelentek meg az első olyan politikai művek, melyek a teológiától külön álltak. A politikai ideológiák küzdelme még hosszú időn át a különböző egyházi tanítások egymással folytatott harcában fejeződik ki. Ez meg is magyarázza, hogy az első polgári forradalmak is a reformáció során már kialakult vallásban, a kálvinizmusban találták meg a maguk teológiáját.

A reformáció politikai ideológiáját Luther alapozta meg, az egyház és az állam elválasztásának tanával. Kálvin e lutheri tant fejlesztette tovább az államhatalom konkrét szervezett formáira, illetve a hatásköri megosztások összes szervezeti konzekvenciáit is levonta.

*Az alkotmányeszmé „kialakulását számos tényező segítette elő. Az egyik legfontosabb, a törvények fontosságáról alkotott véleménye, azon belül is a hatalmat korlátozó funkciójának kialakítása, amely az állam egyik legfontosabb feladata.”*³²⁷

---

³²⁶ Szabó Piroska (szerk.): Kálvin. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1986. 171.

³²⁷A jogállamiság elve protestáns megalapozásáról. Forrás: Szabó Zsolt: Az alkotmányosság elveinek eredete a protestáns gondolkodásban. Hit 2018: Hagyomány, Identitás, Történelem. In: Kiss Réka- Lányi Gábor (szerk.): Károli Gáspár Református Egyetem Egyház és Társadalom Kutatóintézetének Reformáció Öröksége Műhelye, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar Egyháztörténeti Kutatóintézet, Budapest, L' Harmattan Kiadó, 2019. 169–184.

A másik tényező, az egyházalkotmány megalkotása, más néven egyházi rendtartás vagy egyházi fegyelem, amelyben Kálvin „*demokratizálta*”³²⁸ az egyházi tisztségeket, illetve hivatalokat és megerősítette a világiak szerepét az egyházban.³²⁹ A világi hatalomnak semmilyen beleszólása nem lehetett az egyház hitvallásának kialakításába és az egyház közösségi rendjébe. A világi kormányzatnak teljesítenie kellett a kötelességét: „*Istennek külső tiszteletét ápolja és védelmezza, a kegyességnek igazi tudományát és az egyháznak állapotát oltalmazza, életünket az emberi társasághoz szabja, erkölcsünket a polgári jó rendhez idomítsa, minket egymás között megbékéltessen, a közös békét és a nyugalmat őrizze.*”³³⁰

Az alkotmánygondolat kezdete, az államszerződéses felfogásából kiindulva egyidejűleg a királyi abszolutizmus kialakulásával alakult ki a joggyakorlatban: a királyi hatalmat korlátozni szükségeltetik,³³¹ az önkény megakadályozásának érdekében.

Kálvin tanai a teológia területe mellett, a politikai és gazdasági viszonyok megreformálásának megindításában is nagy szerepet játszottak. A presbiteri-zsinati egyházalkotmány pedig „*joggal tekinthető a nyugat-európai demokrácia keletkezési gyökerének.*”³³²

A kálvini tanokból a politika területén a szövetség gondolata vált eredményessé. A kormány és a nép, illetve Isten és a választott népe közt Kálvin párhuzamot állított fel. „*Kölcsönös elkötelezettség (=mutua obligatio)*”³³³ van a felek között, a hatalomnak vagy „*a kormányzásnak a közjót kell előtérbe helyezni (=bien commun),*”³³⁴ és a szabadságért és biztonságért kell fellépnie. Ezt a magisztrátus számonkérhető kötelezettségévé tette.

---

³²⁸ Békefy Lajos (ford.): Kálvin János élete és teológiája röviden. Hat levél. Budapest, Magyar Református Presbiteri Szövetség, 2009. 9.

³²⁹ Barbara, Schenck-Georg Rieger: Kálvin János élete és teológiája röviden. Budapest, Magyar Református Presbiteri Szövetség Kiadó, 2009. 9.

³³⁰ Antal Géza (szerk.): Kálvin János. A keresztyén vallás rendszere 1559. Pápa, Református Főiskolai Könyvnyomda, 1910. 748.

³³¹ Békési Andor (ford.): Kálvin János. Tanítása a keresztyén vallásra 1559. Rövidített formában. Budapest, MRE Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1991. 303.

³³² Max, Weber: A politikai és gazdasági viszonyok aktív és hatékony formálása. In: <https://mek.oszk.hu/02000/02006/02006.pdf> (Letöltés: 2022.12.20.)

³³³ Christian, Link: A kálvinizmus szellemisége. In: Jakab László (szerk.): Kálvin társadalmi reformgondolatainak időszerűsége. Esszégyűjtemény. A Kereszténydemokrata Néppárt Protestáns Műhelyének füzetei II. Budapest, Protestáns Műhely Kiadója, 2009. 9.

³³⁴ Link 2009. i.m. 9.

Kálvinnál és követőinél „*a néphez való fellebbezéssel (=crie au peuple)*”³³⁵ pedig minden nehéz kérdésben akkoriban rendszeresen éltek.

A felsőbbtség kötelessége a nép alapjogait biztosítani, a nép a törvények keretében köteles engedelmeskedni. Ez a későbbi társadalmi szerződés gondolatának csíráját adja, amely „*szerint minden emberi társas élet a társadalom egyes tagjai által kötött szerződésen alapul.*”³³⁶

A 2.2. fejezetben a polgári kormányzatnál, és a 2.3 fejezetben a kommentárokból kifejtett zsarnoksággal kapcsolatos értelmezéseit, valamint a 2.6 fejezetben a bűn és erkölcs viszonylatában tanulmányoztam a kálvini ellenállást, zsarnokság mibenlétét, és korlátozásának szabályait.

Másik elemzési szempontból megközelítve a kálvini mutua obligatio maga a jogállam előképe. A lényegének magvaként tartalmazza a „*kölcsönös kötelességeket*”, a természetjogi alapelveket és a teremtés rendjének megfelelő alá- és fölérendeltségi viszonyokból fakadó társadalmi alapszerződést. Azt, amelyet a felsőbbtség és az alattvalók kölcsönös kötelességei és jogai határolnak körül és szabályoznak.³³⁷ Nem számol önálló jogokkal és kötelességekkel, hanem kizárólag az egyénnek a közösség iránti elkötelezettségével, amely mindkettőjük az Isten előtti felelősségéből következik.³³⁸ Az alattvalóknak pedig kötelességük a felsőbbstégnek engedelmeskedni, törvényeiket betartani. Az igazságtalan és zsarnokoskodó felsőbbstég pedig Isten büntetése a nép vétkeiért. Kálvin az Institutio-ban akként érvelt, hogy: „*a büntetések pedig Isten tiszta szentségét tárják fel, amely nem tűr meg semmiféle szennyet.*”³³⁹ A zsarnokoknak nem kell engedelmeskedniük, ellenük felléphetnek (ellenállási joggal rendelkezhetnek). Az Institutio I. könyvében írt a tőrésről, hogy mi az a határ, ameddig köteles tőrni a nép, és mikor szükséges fellázadni. Ezzel megjelenik a tőrési kötelezettség.

---

³³⁵ Christian, Link: A kálvinizmus szellemisége. In: Jakab László (szerk.): Kálvin társadalmi reformgondolatainak időszerúsége. Esszégyűjtemény. A Kereszténydemokrata Néppárt Protestáns Műhelyének füzetei II. Budapest, Protestáns Műhely Kiadója, 2009. 9.

³³⁶ Kónya István: Kálvinizmus és társadalomelmélet. Budapest, Akadémia Kiadó, 1979. 389.

³³⁷Forrás: Christian, Link: A kálvinizmus szellemisége. In: Jakab László (szerk.): Kálvin társadalmi reformgondolatainak időszerúsége. Esszégyűjtemény. A Kereszténydemokrata Néppárt Protestáns Műhelyének füzetei II. Budapest, Protestáns Műhely Kiadója, 2009.

³³⁸ Joachim, Staedtke: Kálvin János megismerés és formálódás. Vásárosnamény, Vásárosnaményi Református Egyházközségért Alapítvány, 2009. 55.

³³⁹ Bogárdi Szabó István (szerk.): Kálvin János. A keresztyén vallás rendszere 1559. Budapest, Kálvin Kiadó, 2014. 278.

A zsarnok felsőbbiséget az Isten megbosszulja akként, hogy: *„És itt tűnik ki csodálatos jósága, valamint hatalma és gondviselése. Mert majd az ő szolgálói közül támaszt nyilvános bosszúállókat és parancsolatával látja el őket, hogy megtorlást vegyenek a bűnös uralkodásért, és hogy az igazságtalan módon elnyomott népet a nyomorult balsorsból kiemeljék.”*³⁴⁰

Kálvin kifejtette, hogy a zsarnokság feletti nyilvános földi bosszúállók mely személyek lehetnek. Ez *„az alkotmányos monarchiában biztosított rendi országgyűlés.”*³⁴¹

Tovább menve Kálvin azon álláspontját kibontva, hogy *„ha vannak most a néptől szervezve bizonyos felsőbbiségek, amelyek a királyok önkényének korlátozására vannak felállítva (eforusok, néptribunosok), és aminő hatalommal talán a mostani viszonyok közt működik egyes országokban a három rend, mikor országgyűlést tartanak): annyira nem vagyok az ellen, hogy ezek kötelességszerűleg közbelépjenek a királyok dühöngő önkényével szemben.”*³⁴² Ez pedig megalapozta az alkotmányos ellenállási jogot.

A jogállam alapja számos helyen megjelenik Kálvinnál, mint a kölcsönös engedelmesség esetében, a törvények erővel, céllal, korláttal rendelkeznek, valamint a szolidáris, gondoskodó állam, az emberi és vallásjog megalkotásánál.

Mint ahogyan az megjelent Kálvinnál, amikor a zsarnokságot, annak természetét elemezte. A zsarnokságot csak Isten törheti le. *„Másrésről ehhez egy messzemenő politikai eszme-futtatást is hozzáfűzött, Luther gondolatain túlmenően - miszerint egy államközösséghez nemcsak a kormány és kormányzottak ellentéte tartozik, hanem döntően egy harmadik is, amelyik mindkettővel egyformán ellentétben áll: a „törvények”, a jog, a jogállamiság. Ennek mind a kormány, mind a kormányzottak alávetettjei. A jog kettős szereppel bír: garantálnia kell az ígéretés szabadságát és gondoskodnia kell a humanitásról, a nyilvános békéről és a közjóról.”*³⁴³

Kálvin hajlott a demokrácia felé, de eme gondolatsor „gyöngyszemeit nem fűzte tovább”, amelyet az utána következő nemzedékeknek kellett megtenniük. Bár a kálvinizmus a XVI. századi formájában nem éppen nevezhető demokratikusnak a szó mai értelmében, de a

---

³⁴⁰ Antal Géza (szerk.): Kálvin János. A keresztyén vallás rendszere 1559. Pápa, Református Főiskolai Könyvnyomda, 1910. 776

³⁴¹ Kónya István: Kálvinizmus és társadalomelmélet. Budapest, Akadémia Kiadó, 1979. 411.

³⁴² Kónya István 1979. i.m. 777.

³⁴³ Eberhard, Busch: Kálvin és a demokrácia. In: Confessio 20. évfolyam (1996) 2. szám 7-10.

protestantizmus által megfogalmazott elvek és gyakorlatok alapján mégis felfogható egyfajta demokráciaként, illetve ezek az elvek hosszú távon a demokrácia irányába hatottak.³⁴⁴

Kálvin politikai alapelvei már a szabadság, egyenlőség, testvériség címszavakkal értelmezhetők és magyarázhatók. Az egyenlőség olyan érték, amely a demokrácia és a közösségi döntéshozatal szempontjából nélkülözhetetlen.

Véleményem szerint a protestantizmus és Kálvin is hozzájárult a modern alkotmányeszmé megszületéséhez, valamint számos párhuzam figyelhető meg a kálvinista tanok és a liberális alkotmányelmélet közt, amelyek bemutatására jelen disszertációm nem terjed ki.

A polgári forradalmak időszakáig, a zsarnokság elleni küzdelem mindig aktuális probléma volt. Minden kálvinista filozófiai elméletben, politikai művekben és irodalomban megtalálható a kálvini ellenállási jog különféle értelmezése. A zsarnoksággal szembeni felkelést közvetlen hatásként emlegetik, amely nem csupán egy állam berendezkedését, hanem szinte egész Nyugat-Európa államainak berendezkedését átformálta.

„A zsarnokkal szembeni ellenállás joga a keresztények erkölcsi kötelessége. Az ellenálláshoz való jog már nemcsak legitim, hanem túllépi a jogosultság határait, kötelességgé válik. (..) A felvilágosodás gondolköre számára, amely objektíve maga is a szellemi ellenállás egy sajátos és hatékony válfaja volt, Az ellenállási jog, illetve az engedetlenség joga a továbbiakban is elsősorban ott jelentkezik, ahol szükség volt a valóságos gyakorlati szembenállás ideológiai megalapozására.”³⁴⁵

Ahhoz, hogy a polgári engedetlenség létrejöhessen és érvényesüljön, ahhoz *„demokratikus, alkotmányos, az emberi jogokat elismerő, a hatalom megosztását alkalmazó államok kialakulására volt szükség. Ez a folyamat az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában lényegében a XVIII. század második felétől indult meg és a XIX. és XX. században teljesedett ki.”³⁴⁶*

Amennyiben az állami berendezkedés demokratikus, ahol jogállam van, miért lehet szükség legitimált engedetlenségre. Földesi Tamás megállapítása szerint *„az államok*

---

³⁴⁴ Birkás Antal: Reformáció, államhatalom, politika. Budapest, Luther Kiadó, 2011. 148.

³⁴⁵ Földesi Tamás: A polgári engedetlenség - az emberi jogok „mostohatestvére”. In: Lenkei Júlia (szerk.): A polgári engedetlenség helye az alkotmányos demokráciákban. Budapest, T-Twins Kiadói és Tipográfiai Kft. Kiadó, 1991. 145.

³⁴⁶ Földesi Tamás 1991. i.m. 146.

*demokratizálódása egy bonyolult és ellentmondásos folyamat, amelynek során számos állam úgy volt demokratikus, hogy alkotmánya és tényleges gyakorlata, tevékenysége számos vonatkozásban még antidemokratikus maradt, másrészt arra, hogy egy viszonylag konzekvensen demokratikus felépítményű és alkotmányú állam is hozhat olyan intézkedéseket, törvényhozó szervei alkothatnak olyan jogszabályokat, amelyek igazságtalanok, sőt a demokratikus fölépítésű rendszer ellen hatnak.*³⁴⁷

A jogállam meglétének szintén fontos eleme, a hatalmi ágak elválasztása.

A hatalommegosztás elvének kidolgozása Arisztotelészre vezethető vissza, „*aki a kormányzás fő résztvevőiként az államügyekről tanácskozik testületét, a tisztviselőket és az igazságszolgáltatást gyakorlók testületét határozta meg.*”³⁴⁸

A hatalmi ágak elválasztása, valamint a hatáskör témakörében Balássy Ádám Miklós, A hatalommegosztás és a hatalomfelosztás doktrínája című tanulmányában foglalta azt össze, hogy „*a hatalommegosztás csak akkor képes érvényesülni, amennyiben a hatalmi ágak hatáskörét képesek vagyunk élesen elválasztani egymástól és megállapítani azoknak a különböző hatásköreit. Ennek a sikeres megállapítása után – követve a standard montesquieu-i tanokat – tudunk csak a hatalmi ágak funkcionális megosztásáról beszélni.*”³⁴⁹

Kálvin a hatalmi ágak korlátozásának témakörében elemezte és kidolgozta azt, hogy a felsőbbtség hatalmát hogyan lehet törvényes keretek között korlátozni. Balássy Ádám Miklós ugyanezen írásában találjuk meg a választ arra, hogy „*A magistratus populares fogalma lényeges a kálvinizmus minden reprezentálója számára. A nevek változhatnak, mégis a fogalom ugyanaz marad: nevezetesen a magistratus superior és a nép között álló, felelős, reprezentatív kormányzó testület.*”³⁵⁰

Tóth Kálmán, Kálvin ezen írása alapján azt a konzekvenciát vonta le, hogy „*a legfőbb garancia nem az uralkodó részéről való erkölcsi kötelesség- és felelősségérzet, sem pedig az*

---

³⁴⁷Földesi Tamás: A polgári engedetlenség - az emberi jogok „mostohatestvére”. In: Lenkei Júlia (szerk.): A polgári engedetlenség helye az alkotmányos demokráciákban. Budapest, T-Twins Kiadó és Tipográfiai Kft. Kiadó, 1991. 148.

³⁴⁸Varga Zs. András: Hatalommegosztás, az állam- és a kormányforma. In: https://publikacio.ppke.hu/id/eprint/1344/1/PLWP_2013-05_Varga.pdf (Letöltés: 2025.12.31.)

³⁴⁹Forrás: <https://ojs.elte.hu/jesz/article/view/6945/5415> (Letöltés: 2025.12.31.)

³⁵⁰Czeglédy Sándor-Rábold Gusztáv (ford.): Kálvin János. A keresztyén vallás rendszere. Pápa, Református Főiskolai Könyvnyomda, 1909. 777.

*Egyház prófétai követelésének hatékonyságába vetett bizalom, hanem a magistratus populares hatalma.*³⁵¹ *Ez pedig lényegében: a polgári demokratikus parlament.*³⁵²

Kónya Tóth, Benda Kálmán írására reflektálva arra igyekezett rámutatni, hogy Kálvin nem ment el gondolati síkon a demokratikus parlament megalkotásáig, hanem a kálvinisták építették be jogi doktrínájukba, fejlesztették tovább, azaz *„Kálvin tehát elvileg megalapozza a zsarnokkal szembeni ellenállás kálvinista tanát, de azt részleteiben tanítványai fejtik ki.*”³⁵³

A kálvini dogmatikai rendszer is alapjául szolgálhat az alkotmányok fejlődéséhez, mivel normatív tartalmúak, mindenkire nézve kötelezőek, valamint az írott jogszabálynak jogrendszert ad. Ugyanis a demokratikus államban *„lehetetlen alkotmány nélküli jogrendszert*”³⁵⁴ elképzelni.

Eleve Kálvin *„rendszerezett és összeszedett szemlélete*”³⁵⁵ okán is az egyházi rendtartását csak dogmatikai rendszerben, összeszedetten tudta kidolgozni. Birkás Antal tanulmányában azt is kiemelte, hogy *„az alkotmányeszmé igényli a parancsoló tekintélyt. A dogmáknál. az elfogadott alkotmány megírójának tekintélye is fontos legitimációs tényező.*”³⁵⁶

Továbbá a dogmatika magával hordozza a rendszerjellegét. *„A rendszerjellegét a dogmatika esetében kinyilatkoztatott igazság, értelmes kerek egészként való megragadása teszi lehetővé -elsősorban az alkotónak köszönhetően. Ezért lehetséges magának a dogmának a rendszerszerű vizsgálata, s nem csupán egymástól függetlenként kezelt megállapítások kidolgozása. A dogmatika eleve a fogalmi gondolkodás síkján mozog, mely fogalmak egyfajta rendbe sorakoznak - és ezáltal alkotnak rendszert. Az alkotmányeszmé mindezt jól beépíthette a maga "identitásába" is, hisz az, amire vállalkozik - hogy egy egész jogrendszernek legyen az alapja, "anyajoga" - ugyancsak rendszerszemléletet feltételez.*”³⁵⁷

Kálvinnál a dogma, a törvények, a tanítások őrzői a doktorok voltak. E tekintetben kiemelendő, hogy a dogma magával hordozza az őrzői testület létrehozását. *„Fontos szerepe van a kanonizáló testületnek: őrzi és védi a dogmák és a tanítások tisztaságát. Az*

---

³⁵¹ Tóth Kálmán: A dialektika a kálvinizmus politikai etikájában. Budapest, Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt. 1940. 83-84

³⁵² Czeglédy Sándor–Rábold Gusztáv (ford.): Kálvin János. A keresztyén vallás rendszere. Pápa, Református Főiskolai Könyvnyomda, 1909. 777.

³⁵³ Kónya István: Kálvinizmus és társadalomelmélet. Budapest, Akadémia Kiadó, 1979. 412.

³⁵⁴ Birkás Antal: A kálvinista dogmafelfogás és az alkotmányeszmé. In: Jura 11. évfolyam (2005) 1. szám 160.

³⁵⁵ Birkás Antal 2005. i.m. 161.

³⁵⁶ Birkás Antal 2005. i.m. 161.

³⁵⁷ Birkás Antal 2005. i.m. 161.

*alkotmánynak megfelelő jogrendszer tisztaságát minden modern, normálisan működő demokratikus államban testületek őrzik.*³⁵⁸

A polgári hatalomhoz való engedelmisség alapja az, hogy „minden államban Istennek kell engedelmeskednünk. Ez az értelme az egyház és állam pozitív viszonyának. Mert az, hogy Istennek tartozunk engedelmisséggel, nem zárja ki, hogy Istennek engedelmeskedve lojális földi kormányzóságokat is elismerjünk. Isten rendelte őket eszközként, „adminisztrációként”, hogy ebben a múlandó világban segítsenek megőrizni emberiességünket. De ez nem azt jelenti, hogy Isten lemondott volna ezekre a kormányzóságokra való jogáról. A földi kormányzóságokkal szemben nem létezik feltétlen, csak feltételes és korlátozott engedelmisség. Ez tesz kritikussá és felelőssé minden földi államhatalom autoritásával szemben. Ez teszi hangsúlyossá a „liberté de conscience-t”, a lelkiismereti szabadságot.”³⁵⁹

Vitatott kérdés, hogy vajon elősegítette-e Kálvin a politikai szabadság kibontakozását. Émile Doumergue³⁶⁰ nagy gondot fordított annak kimutatására, hogy az egyenlőség olyan érték, amely a demokrácia és a közösségi döntéshozatal szempontjából nélkülözhetetlen.³⁶¹ Mindemellett kifejtette, hogy a polgári vagy más néven világi kormányzatra miért van szükség: „Teljesen ugyanaz a logika, amelynek az erejével a kálvinista ember a maga dogmájából kényszerűen le kellet, hogy vezesse az egyház alkotmányát, teljesen ugyanaz a logika kényszeríti őt arra, hogy egyházából viszont vezesse le a polgári kormányzatnak alkotmányát, az államnak a formáját.”³⁶²

Mint fentebb említettem (Doumergue-nél) Kálvin szerint a közösségi döntéshozatal teológiai okokra vezethető vissza. Az ember bűnös és korlátozott volta miatt szükséges a kölcsönös kiigazítás, különösen a döntéshozatal, a kormányzás terén. A kölcsönös kiigazítás pedig a legjobban a közösségi döntéshozatalban érhető tetten. A különböző lelkesítő testületek tagjai egy-egy adott ülés alkalmával kölcsönösen mutattak rá egymás hibáira. Nem csak a kölcsönös kiigazítás és ellenőrzés miatt volt erre szükség, hanem a döntéshozatal

---

³⁵⁸ Birkás Antal: A kálvinista dogmafelfogás és az alkotmányeszmé. In: Jura 11. évfolyam (2005) 1. szám 161.

³⁵⁹ Eberhard, Busch: Kálvin és a demokrácia. In: Confessio 20. évfolyam (1996) 2. szám 7-10.

³⁶⁰ Émile, Doumergue: Kálvin-kutató is volt és életrajzíró.

³⁶¹ Birkás Antal: Reformáció, államhatalom, politika. Budapest, Luther Kiadó, 2011. 95.

³⁶² Forrás: Émile, Doumergue: Kálvin jelleme. Budapest, Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség Kiadóvállalata, 1922.

fontossága által megkövetelt bölcsesség miatt is, illetve a különböző vélemények és nézőpontok fontosak egy adott döntés meghozatalánál. Ennek következtében ezeket az elveket nem volt nehéz átültetni a világi politika színterére.³⁶³

A kálvinizmus számos alapkérdést is érintett, valamint az új szemléletmóddal az emberi szerepek átértékelését is megfogalmazták. A kálvinizmus felfogásának központi témái a jogról, az államról és a hatalomról szólnak leginkább.

A kálvinizmus alapja *„Isten tekintélye és az ember szabadságának, valamint annak kapcsolatának megfelelő értelmezése.”*³⁶⁴ Doumergue a kálvini individualizmus lényegét megértette és felismerte, hogy: *„Az ember, mint egyén cselekszik, de a cselekvéseinek szabályait Isten adja meg. Az ember az egyén, az Én mindent Isten ereje által, Isten nevében és Isten dicsőségére cselekszik. Minden az Énből indul ki, de semmi sem az Én javára. Az egyén tevékenységének valósággal döbbenetes erejű lendületével feszül neki a kívüllágnak, a társadalomnak. Az egyéni élet erőközpontjából sugarak húzódnak a közélet egész kerületének minden pontjára: család, társadalom, állam – semmi sem kerülhet ki a megszentelődött egyéni erő hatásai alól.”*³⁶⁵

Doumergue szerint Kálvinnál levezethető az alkotmányosság, a választási elv, valamint az általános szavazati jog jogintézménye. *„A kálvinista államnak első fő jellemvonása, hogy alkotmányos. A második pedig az, hogy választáson alapul. Ahogyan választják az egyházban a lelkipásztort, úgy kell választani az állam hivatalosait is. A választás a Kálvin szemében szent cselekmény, amelyet nem győz elragadtatott szavakkal dicsőíteni. Harmadik fő jellemvonása Kálvin államának az, hogy demokratikus. Újra meg újra hangoztatja Kálvin: A lehető legkívánatosabb állapot az, amikor a hivatalosokat általános népszavazással választják. Itt van tehát Kálvinnál az általános szavazati jog.”*³⁶⁶

Doumergue azzal is foglalkozott, hogy a polgári társadalom szerződésen alapul-e. *„A polgári társadalomnak is az egyesség az alapja: egy kormányzati szerződés (contractus), amelyre a fő és a tagok kölcsönös szövetkezéssel kötelezik el egymást. Jegyezzük meg jól, hogy ez az*

---

³⁶³ Birkás Antal: Reformáció, államhatalom, politika. Budapest, Luther Kiadó, 2011. 95.

³⁶⁴ Szathmáry Béla: A kálvini reformáció és a jogegyenlőség – adalékok a jogállamiság eszmetörténetéhez. In: Acta Humana 6. évfolyam (2018) 3. szám

³⁶⁵ Szathmáry Béla 2018. i.m. (Eredeti forrás: Émile, Doumergue: Kálvin jelleme. Budapest, Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetség Kiadóvállalata, 1922.)

³⁶⁶ Émile, Doumergue: Kálvin jelleme. Budapest, Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetség, 1922. 100-103.

alapvető egység kormányzati, nem pedig társadalmi szerződés (vagyis nem contrat social).”³⁶⁷

Vagyis tagadta, hogy ez az egység vagy kormányzati szerződés azonos lenne, mint a jelenkori polgári demokráciák társadalmi szerződése.

Doumergue, a kálvini politikáról az alábbi összegzéssel jellemezte Kálvin tanait: „*Kálvin teológiája és a Kálvin politikája között ott áll a Kálvin egyháza, tehát az ő életének a leghíresebb, s mindenesetre a szemmel legláthatóbb műve... Amilyen a teológia, olyan az egyház; és amilyen az egyház, olyan a polgári és politikai társadalom.*”³⁶⁸

Szücs Ferenc,³⁶⁹ kálvinista kutató elemzéseinek középpontjában az Institutio és a kálvini teológia áll. Kálvin hatása a nyugati gondolkodásra című tanulmányában két hatást említ meg: közvetett és a közvetlen hatást. Álláspontja szerint „*Kálvin teológiájából közvetlenül nem vezethető le a modern képviselői demokratikus rendszer.*”³⁷⁰ Emiatt szerinte a közvetett hatás a legfontosabb, amely legfőként a nyugat európai polgári demokráciák kialakulásában játszott hatalmas szerepet. Jól működő polgári demokrácia ott létezik, ahol a kálvinista felfogást követték.

Ennél direktebb hatását láthatjuk a hatalomról való tanításában. A hatalom kérdését az 1559-es Institutio IV. fejezetében fejt ki Kálvin, hogy a hatalom egy kézbe összpontosítása helyett annak megosztását kívánta megvalósítani. Emellett gondolt a hatalmi ágak szétválasztására is, amely az úgynevezett ellenérdekeltség, a nyilvánosság, és az ellenőrizhetőség elvén alapszik. A nyilvánosság és az ellenőrizhetőség elve a korrupciót is jobban korlátozhatná.

Fazakas Sándor írásán keresztül megismerhetjük Friedrich Engelsnek (a továbbiakban: Engels) Kálvinról alkotott nézőpontját. Engelsnek³⁷¹ fontos útmutatása vezet annak a kérdésnek a vizsgálatában, hogy Kálvin miként hatott a polgári demokratikus fejlődésre.

---

³⁶⁷ Émile, Doumergue: Kálvin jelleme. Budapest, Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség, 1922. 99.

³⁶⁸ Doumergue 1922. i.m. 90.

³⁶⁹ Szücs Ferenc 1942-2020 között élt kiemelkedő teológus, Kálvin kutató. A Károli Gáspár Református Egyetem rektora volt 2008-ig. Kutatási területei a református etika, hitvallás-etika voltak.

³⁷⁰ Szücs Ferenc: Kálvin tanítása az egyházkormányzásról. In: Confessio 31. évfolyam (2007) 3. szám 12-18.

³⁷¹ Engels 1820-1895 között élt, filozófus, politikus, társadalomtudós. Engels kálvinista irányzatú (pietista) családban nevelkedett. A materialista történelemszemlélet szemszögéből elemezte Kálvint és a kálvinizmust. Álláspontja szerint a „*polgárság második nagy felkelése a kálvinizmusban készen kapta a maga harci elméletét.*” In: Hahner Péter: A kálvinizmus sikerei és kudarcai. Rubicon 20. évf. (2009) 9. szám. Engels által írt, a kálvinizmusról és Kálvinról alkotott tanulmányai, álláspontjainak bővebb elemzésére a jelen disszertációm nem tér ki.

Engels így fogalmazott: „Kálvin egyházalkotmányának politikai jelentőségéről és történelmi hatásáról: „Calvin egyházalkotmánya keresztül-kasul demokratikus és republikánus volt; s ahol Isten országát köztársasággá tették, maradhattak-e ott e világ országai királyoknak, püspököknek és hűbéruraknak alávetve? Míg a német luteranizmus kezes szerszámmá vált a fejedelmek kezében, a kálvinizmus Hollandiában köztársaságot, Angliában pedig, s mindenekfelett Skóciában, tevékeny köztársasági pártokat alapított volt.”³⁷²

Fazakas Sándor tanulmányán keresztül megismerhető, hogy Engels foglalkozott Kálvin egyházszervezési gyakorlatával is, „óva intve attól, hogy rendszerét egészében a modernkori demokrácia közvetlen előzményének tekintsük – ám a hatalommegosztás elve kétségkívül Kálvin hatása nyomán vált a demokráciák egyik alapelvévé.”³⁷³

Míg Szűcs Ferenc tanulmányában arra a végkövetkeztetésre jutott, hogy „Kálvin le tudta győzni a humanizmus emberközpontú világlátását, mert már nem az embert helyezi a világszemlélet tengely központjába.”³⁷⁴

E fejezetben tárgyalt Kálvini tanok alkotmányeszmére gyakorolt hatásainak végkövetkeztetése a jelen disszertáció záró gondolatok részében található meg.

NEGYEDIK FEJEZET

A kálvini hatások vizsgálata az egyes európai országokban

Az első három nagyobb fejezetben megismerhettük Kálvint, jogi munkásságát, az Institutio-ban rögzített alkotmányjogi vetületű nézeteit, dogmáját, etikáját, jogi normáját, alapelveit. Továbbá Kálvin és a kálvinizmus közti párhuzamot, tanokat, politikai elveket, társadalmi berendezkedésről alkotott alaptéziseket, valamint az alkotmányeszmére gyakorolt hatását.

Az egyes európai országokban tetten érhető kálvini hatást – elsődlegesen terjedelmi okok miatt a kezdetektől kiindulva – tehát a protestantizmus kialakulásához vezető történelmi körülmények leglényegesebb elemeinek rövid történelmi ismertetése során – kizárólag azt vizsgáltam, milyen főbb okok vezettek a katolicizmus egyeduralkodói megszűnéséhez. Továbbá az esetlegesen érvényesülő kálvini tanok mikor, milyen dokumentum formájában

---

³⁷²Friedrich, Engels: Bevezetés A szocializmus fejlődése az utópiától a tudományig 1892. évi angol kiadásához. Budapest, MÉM 20. kötet. Kossuth Kiadó, 1963. 597.

³⁷³Fazakas Sándor (szerk.): Kálvin időszerűsége. Tanulmánykötet Kálvin János teológiájának hatásáról Magyarországon. Budapest, Kálvin Kiadó, 2009. 104-139.

³⁷⁴ Fazakas Sándor 2009. i.m. 104-139.

kerültek deklarálásra az általam vizsgált országokban. Az egyes országok esetében a történeti áttekintést, ennek következtében az egyházalkotmány létrejöttével zárom. Ennek pedig az az oka, hogy úgy vélem, az Institutio-val rokon bármely egyházalapokmány önmagában megteremtette annak a lehetőségét, hogy megkerülhetetlen hatást gyakoroljon a világi állam fejlődésére, így annak alkotmányjogára is, amelyek iránya – még ha eltérő tartalommal is –, de a demokratizálódás felé vezetett.

Az egyes európai országok alkotmányjogába beépülő kálvini gyökerekre visszavezethető alkotmányjogi alapelvek, normák vizsgálatára a jelen dolgozatban nem tértem ki, mert külön kutatás tárgyát képezheti.

A korábbi fejezetekben kifejtetteket szeretném az egyes, általam vizsgált európai országokban történő lebontással elemezni a kálvini tanok és azok továbbfejlesztett elemeinek beépülésének vizsgálatát, szemléltetni, hogy hogyan fejlődött az alkotmányeszmé, miként hatott Kálvin az állami berendezkedésekre, a társadalomra, a jogrendszerre, a vallás és a szabadságjogokra. Továbbá azt, hogy a XVII. századig bezárólag milyen forradalmakat, vallási szabadságharcokat indított el, azok milyen hatást gyakoroltak Nyugat-Európára.

Egyes fejezetekben kizárólag azért történik mélyebb vagy részletesebb történelmi, illetve vallástörténeti bemutatás, mert Kálvint idézve, írásmagyarázatai során úgy vélte ahhoz, hogy megértsük az írást, a tant, a törvényt, ahhoz szükséges ismernünk a kortörténeti, illetve vallási háttért, a viszonyrendszert, amelyben az adott mű, jogi anyag, jogszabály, törvény íródott.

Ennek okán a kálvini gondolatok újszerűsége és időszerűsége érzékeltetésének érdekében szükségszerű volt néhány európai ország tanulmányozásában – kizárólag az egyházalkotmánytan fejlődése vonatkozásában – a történelmi előzményeket is feltárnom, ismertetnem.

Kálvin írásmagyarázó módszertanát követve bizonyos későbbi fejezetekben, mint például Franciaország vagy Svájc tekintetében sokkal részletesebben tártam fel a jog- és vallástörténeti hátteret. Kizárólag annak tekintetében, hogy jobban megértsük az adott kort, amelyben Kálvin és a kálvinisták éltek és alkottak, valamint az egyes országokban Kálvinnal összefüggésbe hozható hatások miként érvényesültek.

Azonban a történelmi, vallástörténeti folyamatok teljes és részletes bemutatására, Kálvinra vagy a kálvinisták szempontjából nem annyira releváns történeti részek ismertetésére nem terjed ki a jelen disszertációm. Továbbá az egyes országok mélyebb, átfogóbb, vallásjogi és alkotmányjogi fejlődésére, valamint egyes országokban létrejött egyházi rendtartások, hitvallások mélyebb elemzésére sem terjed ki a jelen disszertációm.

A negyedik fejezettel elérni kívánt céloom, a jelen kutatásom során az volt, hogy szemléltetve feltárjam Kálvin és a kálvinisták munkásságát, valamint további kiemelkedő, politikában is szereppel bíró történelmi személyeket, akik hatással voltak a későbbi alkotmányos, vallási alapjogok megalapozására. Nyomon követhető a kálvinizmusban, miként alakult át a kálvini ellenállás gyakorlati megvalósulása.

4.1. Franciaország

4.1.1. Kálvin évek

A franciák, a reformációt a legtöbbször Kálvinnak köszönhetik, mivel nélküle egy kezdetleges, állandóan belső viszályokra alapozott, politikai hatalommal nem bíró és gyorsan feldarabolódó közösség maradt volna.

Az országban, a reformáció elterjedése jelentős mértékben függött I. Ferenc³⁷⁵ külpolitikájától. Az 1515-ös marignanói csatát³⁷⁶ követően a milánói hercegséget is megszerezte magának. Ugyanakkor a Német-Római Császári címet is szeretne volna megszerezni. Ennek okán a császár és a király közt [1519-1558] több háború is zajlott.

Ferenc király Melanchtont, teológiai tanácsadójának meghívta Párizsba, hogy a német protestánsok rokonszenvét megnyerje.³⁷⁷ Egy időben ezen eseménnyel pedig szintén a francia fővárosban a protestánsokat üldözték is, így ez a stratégiai fogás hiteltelenné vált. Ezt követően Rómához való kötődését a Pragmatica Sanctio alatt kiadott királyi rendelettel szentesítette, amelyet 1438-ban a francia felsőpapság el is fogadott.

---

³⁷⁵ I. Ferenc uralkodott Franciaországban 1515-1547-ig. A marignanói csatával alapozta meg a Pápai Állam és a Francia Királyság közti szövetséget, a nagy francia forradalomig.

³⁷⁶Érdekesképpen: A francia–svájci háborúk egyik döntő ütközete volt. A francia győzelmi kimenetelű csatát követően Milánó francia kézre került, a legyőzött svájciak ekkor hagytak fel nagyhatalmi terjeszkedésükkel.

³⁷⁷ Willem, Van't Spijker: Kálvin élete és teológiája. Budapest, Kálvin Kiadó, 2003. 14.

Az 1500-as évek elején megnőtt azon eretnekek száma, akiket – főként a protestánsok – az egyházi bíróságok elé állítottak, majd az általuk hozott ítéletnek a végrehajtását, a világi hatóságokra bízta. Rendszerint máglyahalált tartalmazott az ítéletben szereplő szankció.

A reneszánsz hajnalán maga a király is hajlott a fejlődésre, a humanizmusra. Az uralkodó ezen vallásos humanista oldalára próbált hatni Kálvin is. Ennek okán hivatkozott arra az *Institutio* előszavában, hogy a reformációért ért vádak hamisak és alaptalanok. A francia vallásos humanizmus³⁷⁸ teljesen más ütemben fejlődött, mint bármely más korabeli mozgalom. Kálvin kezdetben követte a vallási humanizmust, később 1534-ben eltávolodott tőle. Ekkor teljesen szakított Rómával és megtért. Ezzel egyidőben döntött, hogy elhagyja „*Franciaországot 1533. november második felében és önkéntes száműzetésbe ment.*”³⁷⁹

4.1.2. Kálvin francia évei

Genfől Farellel együtt Kálvint száműzték. Ekkor Kálvin Franciaországba visszatért, ahol 1541-ig tartózkodott. Strasbourgban élt 1538-1541-ig, ahol folytathatta a lelkészi, a jogalkotói és az írói munkásságát. Európában, ebben az időszakban volt Strasbourg a legnagyobb élettel teli, nyüzsgő központ. Itt lelkipásztori és politikai tapasztalatokkal lett gazdagabb.

A város reformátora Bucer volt, aki által Kálvin az egyházi- nemzetközi diplomáciát is megismerhette. Ezzel egy időben az irodalmi munkássága is szárnyalt, a legtöbb könyvét kiadta. Többek közt 1539-ben az *Institutio*-t, ami 1541-ben francia fordításban is megjelent, majd kiemelkedő kiadása volt a Pál Rómabeliekhez írt levelének kommentárja. Ezen időszak alatt a jogelméleti eszméi párosultak a joggyakorlati élettel.

Az átdolgozott, 1539-es *Institutio*-ban már több ógyházi hivatkozás található, amelyekhez indoklást is fűzött. A teológiájának megvédésével (apologetikai jellegével) kapcsolatos eszméjének kifejtése, hangvétele is megváltozott. A jobban kimunkált, újabb témák kifejtése miatt a fejezetek száma is bővült. Az *Institutio* XIII-XV. fejezetekben részletesebben tárgyalta a keresztény szabadságot, az egyházi és a vallási kormányzás kérdéseit.³⁸⁰

---

³⁷⁸ Forrás: Willem, Van't Spijker: Kálvin élete és teológiája. Budapest, Kálvin Kiadó, 2003. 16.

³⁷⁹ Alister E., McGrath: Kálvin, A nyugati kultúra formálódása. Budapest, Osiris Kiadó, 1996. 81.

³⁸⁰ Willem Van't Spijker: Kálvin élete és teológiája. Budapest, Kálvin Kiadó, 2003. 58.

Kálvin élete újabb mérföldkőhöz ért, amikor 1540 júliusában strasbourgi polgárjogot szerzett és Bucer hatására, ajánlásával³⁸¹ elvette az özvegy Idelette de Bure-t. Mindemellett jelentős szellemi és társadalmi elismerésre is szert tett.

Fordulópontot, a francia nyelven kiadott 1541-es Institutio hozta meg az országban, mikor már saját anyanyelven mindenki számára elérhetővé váltak a kálvini reformok, megalapozottan alátámasztott érvekkel. 1541 októberben Genfből érkeztek Farel követői a farelisták, annak okán, hogy szerették volna, ha Kálvin visszatérne Svájcba. Hosszas győzködés után végül beleegyezett a visszatérésbe. Kálvin úgy tervezte, hogy miután rendet tesznek Bucerrel, visszatér Strasbourgba, de erre nem került már sor.

Amint Kálvin elhagyta Franciaországot és Genfben visszatért, 1542. júliusában a párizsi parlament elrendelte, hogy három napon belül minden heterodox³⁸² írást, különös tekintettel az Institutio-ra, be kellett szolgáltatni (az összes példányt) a hatóságok részére. Majd a párizsi parlament 1545 júniusában kiadott egy tiltott művekről szóló jegyzéket, amely a Genfben nyomtatott könyvek nagy részére is kiterjedt. Azt az álláspontot képviselte a párizsi parlament, hogy ellenmozgalmat indított ellenük a genfi reformáció, amely ellen a könyvkereskedők erélyesen fellázkodtak, hiszen akkor tönkrementek volna [a könyveik jelentős hányadát Genfben nyomtatták akkoriban]. Ezért ettől függetlenül a genfi könyvek továbbra is áramoltak az országba. Ennek köszönhetően jelent meg a könyvcsempészet az országban.³⁸³

Az ország újabb mérföldkőhöz érkezett. 1559-ben az első nemzeti, párizsi zsinata összeült. Kálvin egy hitvallás tervezetét küldött, amelyet elfogadtak, csupán első cikkelyét módosítottan. Ez lett a „*francia református egyház hivatalos hitvallása*.”³⁸⁴ Napjainkban is francia hitvallásként tartják számon. A La Rochelle-i hitvallás, más néven a Confessio Gallicana néven vált ismertté.

---

³⁸¹ Az 1.3.5. fejezetben idéztem Bucer erre vonatkozó elmélkedéseit.

³⁸² Jelentése: eretnek, téves hitű.

³⁸³ Ugyan ez a titkos kereskedelmi módszer az 1565-ben kezdődő vallásháború miatt már akadályozva lett, de ekkorra már Kálvin nem élt és hosszú éveken át húzódó vallási háborúk vették kezdetüket.

³⁸⁴ Jean, Cadier: Kálvin. Egy ember Isten igájában, Budapest, Kálvin Kiadó, 1994. 163.

4.1.3. Kálvin hatása halála után Franciaországban

A kálvinizmusi ideológián alapuló vallásháborúk Franciaországot területileg, politikailag és társadalmilag megosztották. A reformáció főként a dél-franciaországi nagyobb városokban terjedt el (Lyon, Orléans, Párizs, Rouen).

Kálvin halálának idejében a francia reformátusok, a hugenották, már nagy szellemi és társadalmi súllyal bírtak az országban. Az egyházi életük a genfiekével vetekedő tisztasággal fénylett és az állam ellenséges indulata csak az önállóságát növelte. A kálvini jog hatásának érvényesülésében jelentős szerepet töltöttek be a francia hugenották.

Franciaországban bontakozott ki legjobban – véleményem szerint a genfi reformációval egyidőben – a közvetlen kálvini hatás. Így ezen keresztül mutatnám be, hogyan *„alakultak át az evangéliumi mozgalmak öntudatos szervezkedéssé, melyeket a kegyetlen állami és egyházi hatóságok próbáltak megsemmisíteni.”*³⁸⁵

4.1.4. Kálvinizmus Franciaországban

A mozgalmak, a szervezkedések és végül a vallási szabadságra irányuló háborúk kitörésében az országban élő hugenották – akik Kálvin halálakor nem csak szellemi, hanem társadalmi súllyal is bírtak már az országban – szerepvállalásával valósult meg. De valójában kik is a hugenották? Ezt a kifejezést használjuk a Franciaországban élt *„Kálvin-követőkre (réformés), valamint 1545 és 1787 közti vallási menekültekre (francois réfugiés) egyaránt.”*³⁸⁶

A XIX. századi Németországban megszilárdult reformált franciákat összefoglaló hugenotta névhasználat. A hugenotta kifejezést 1561-ben az állam betiltotta, majd az 1560-1629 közötti időszakban a reformáltak politikai mozgalmára is kibővítették, amely az államhatalomba való beavatkozás jogáért küzdött. A hugenotta vallási szabadságért vívott háború közel harminc éven át tartott.

Az első vallásháború vagy vallási jellegű polgárháború Franciaországban 1562-1563 között zajlott. A központi kormányzat meggyengülését követően 1562. januárjában kibocsátották

---

³⁸⁵ Révész Imre: Egyháztörténelem. I. könyv. Az őskereszténységtől az ellenreformációig. Dunamelléki Református Egyházkerület, Ráday Nyomda, Budapest, 1993. 1-21.

³⁸⁶ Eberhard, Gresch: A hugenották története, hite és hatása. Budapest, Kálvin Kiadó, 2008. 64-72.

„a saint-germain-en-laye-i ediktumot, amely egy korlátozott türelmi rendeletnek számított. E szerint nagyon szigorú feltételek mellett a kálvinista hugenották nyilvános istentiszteletet gyakorolhattak.”³⁸⁷ Ez volt Európában az első olyan ediktum, amely két felekezet egymás melletti működését is eltűrte. Franciaország déli részein ez ellen fellázadtak és kezdetét vette a polgárháború, ahol a politika és a vallás szervesen összefonódott.

A saint-germain-en-laye-i ediktum ellenére 1562. márciusában Ferenc herceg, egy wasy-i pajtában, ahol református istentiszteleten vettek részt a református hívők, vérfürdőt rendezett. Hatvan hugenottát agyonvertek és közel százan megsebesültek. A királyi ediktum megsértése okán a „hugenották már nem érezték magukat biztonságban.”³⁸⁸

Végül az első vallásháború Ferenc herceg halálát követően, IX. Károly által 1563-ban kiadott amboise-i ediktummal zárult. Ez egy ideiglenes vallási békének bizonyult a katolikus és a hugenotta vagy protestáns vallású állampolgárok között. Ebben elismerték minden ember korlátlan lelkiismereti szabadságát.

A béke nem tartott sokáig az országban, újabb, azaz a második vallásháború 1567-1568 tört ki. A „francia anyakirálynő és a spanyol herceg találkoztak, amelytől a hugenották tartottak, hogy a találkozás hatására Franciaország a spanyol érdekeknek veti alá magát. Mihály napján a hugenották Nimes-ben katolikus vérfürdőt rendeztek. A longjumeau-i béke csak átmeneti fegyverszünetet hozott.”³⁸⁹

A harmadik vallásháború 1569-1570 között zajlott. A longjumeau-i fegyverszünetet hatályon kívül helyezték, amely miatt a hugenották megsemmisítő csapást mértek. Ezt követően 1570-ben következett be újabb béke, ahol a hugenottáknak először adtak visszavonhatatlan örök érvényű engedményeket. Mint például:

- A polgári egyenjogúságban részesültek.
- Eredményképpen a hugenották állami hivatalokban dolgozhattak, egyetemekre jelentkezhetek és iskolákba járhattak.
- Biztosították számukra az általános lelkiismereti szabadságot, valamint nyilvános istentiszteleteket tarthattak.³⁹⁰

Sajnálatos módon ezzel nem ért véget a francia vallás- és szabadságharcok korszaka.

---

³⁸⁷ Alister E., McGrath: Kálvin, A nyugati kultúra formálódása. Budapest, Osiris Kiadó, 1996. 58.

³⁸⁸ Eberhard, Gresch: A hugenották története, hite és hatása. Budapest, Kálvin Kiadó, 2008. 25.

³⁸⁹ Forrás: Gresch 2008. i.m. 26.

³⁹⁰ Forrás: Gresch 2008. i.m. 26.

Ebben az időszakban Franciaország admirálisa Gaspard de Coligny³⁹¹ kiemelkedő személyiségnek bizonyult, a hugenották vezetőjeként és hadvezéréként. A longjumeau-i békekötést követően nagy befolyással bírt IX. Károlyra. Az anyakirálynő nem nézte jó szemmel, ennek okán Gaspard de Coligny ellen merényletet rendeltek el először 1572-ben Párizsban, amely kudarcot vallott. Majd ugyanezen évben nagyobb mérsárlást rendeltek el, „Bertalan éjjelén, szintén Párizsban, egy esküvőre összegyűlt násznép ellen. A király nevében, Párizsban mintegy háromezer hugenottát gyilkoltak meg köztük Gaspard de Coligny-t is. Továbbá elmondható, hogy nagyon kevés hugenotta nemes tudott megmenekülni egy részük külföldre menekült más részük pedig visszatért régi hitükhöz. A katolikus pápa Rómában hálaadó misét celebrált ennek győzelmére, valamint emlékművet is veretett.”³⁹²

Mivel a párizsi vérengzés miatt a hugenották szerveződése meggyengült, ezért a déli tartományokban a hugenották katonai és politikai szervezeteket állítottak fel. A Szent Bertalan-éji vérengzés, valamint az azt követő harcok közömbösen érintették az uralkodót. Gaspard de Coligny után a következő hugenotta hadvezér François de la Noue lett. Sikerült ideiglenes fegyverszünetet kötnie, amelyben három városra korlátozódott, s amelyben szabad vallásgyakorlást engedélyeztek a hugenották részére.

1574-ben III. Henrik került hatalomra,³⁹³ aki 1576. májusában megkötötte a hugenották számára rendkívül előnyös beaulieu-i békét. Az alábbi jogokat, engedményeket biztosították a részükre:

- A szabad vallásgyakorlást biztosították Párizson kívül, mindenhol az országban.
- Valamennyi vallási okból hozott bírósági ítéletet hatályon kívül helyeztek.
- A Szent Bertalan éjszakájának áldozatait rehabilitálták.
- Elismerték a lelkipásztorok által kötött házasságokat is.

A béke nem volt tartós, ezt követően további vallási háborúk törtek ki, 1577-ben kezdetét vette a hatodik, 1579-80 között a hetedik, 1585-1598 között a nyolcadik.³⁹⁴

---

³⁹¹ Gaspard de Coligny 1519-1572 között élt Franciaország admirálisaként. Szent Bertalan-éjszakán ölték meg.

³⁹² Eberhard, Gresch: A hugenották története, hite és hatása. Budapest, Kálvin Kiadó, 2008. 27.

³⁹³ IX. Károly halálát követően került hatalomra.

³⁹⁴ A jelen disszertációban elemzett alkotmányjogi hatások tekintetében nem releváns a további vallásháború részletesebb kifejtése.

Majd újabb hatalomváltást követően, a hatalom IV. Henrik kezében összpontosult. Kiadta az 1598-as nantes-i türelmi rendeletet (XIV. Lajos 1685-ben eltörölte), amellyel véget vetett a 36 éves vallási jellegű polgárháborúnak. A nem katolikus hívők vallásszabadságukat ténylegesen és véglegesen csak a nagy francia forradalom után nyerték el.

Az ediktum négy részből állt, de az első bírt törvényerővel, amelyben

- garantálták a lelki- és vallásszabadságot.
- Többek között elismerték benne a francia protestáns vallást és biztosították a vallás szabadságát, a szabad vallás gyakorlását (kivéve Párizs környékén).
- Megszüntették a vallási üldözéseket.
- Külön bíróságokat hoztak létre, azaz katolikus és protestáns vallású ítélőszékeket.
- Azonban az államvallás továbbra is a katolikus hit maradt.
- Állami hivatalokat tölthettek be a protestánsok.³⁹⁵

IV. Henrik uralkodása idején a hugenotta kálvinizmus irányzatának az etikája, valamint az egyházi rendje az alábbiakat tartalmazta:

A királyságot Isten kegyes rendelkezésének tartották, amelynek engedelmességgel tartoztak. Fontosnak tartották az egyházi hitélet mellett a kereskedelmet, a kézművességet, az ipart, a pénzügyi ügyletek átláthatóságát, az állami hivatalokban betöltendő szerepet.

A presbiteri-zsinati egyházi rendben laikusokat is bevontak, a közösségért való felelősségteljes magatartásra buzdították a híveiket. *„Az a felfogás, hogy maga a gyülekezet, illetve a megválasztott képviselők Isten szavára való figyelés után saját érdekeiről tanácskozik és dönt, amely később a demokratikus struktúrák kialakulásának példaképe lehetett.”*³⁹⁶

Azonban a kálvinista etikához való szoros kötődés oldódott, már nem a kálvinista erényt és magatartási kánont képviselték. A hugenották nem tisztelték a szenteket, ezért több, mint ötven munkanappal több napjuk volt egy adott évben, mint a katolikusoknak. Ennek köszönhetően a több munkával több pénzre is tettek szert. A kálvini szerénység megtartása elfakult, a spekulatív nyereségszerzés, a kapzsiság, az önérdek, a pazarló luxus is megjelent a hugenottáknál.

A kálvini rendtartás szerinti eljárásrend helyett, a véneket a családfők választották vagy maga a presbitérium. *„Amennyiben senki sem emelt kifogást ellenük, az istentisztelet*

---

³⁹⁵ Forrás: Eberhard, Gresch: A hugenották története, hite és hatása. Budapest, Kálvin Kiadó, 2008. 30-31.

³⁹⁶ Gresch 2008. i.m. 35.

keretében ünnepélyes esküt tettek. Az egyházi rendre hivatali idejük néhány évig tartott, de újra lehetett őket választani. Felelősségteljes pozíciójuk látható jeleként a templomban az úrasztala körül ültek, a hetente tartott presbitérium üléseken a gyülekezetet érintő dolgokat beszéltek meg.”³⁹⁷

Ugyan a diakónusi feladatokat és szociális gondozást már az 1559-es francia egyházi rendben rögzítették, attól nem tértek el. Fontos volt számukra a nevelés és a képzés, mint ahogy Kálvin megalapította a genfi akadémiát, a hugenották is saját oktatási és nevelésügyi rendszert hoztak létre.

IV. Henriket 1610-ben meggyilkolták, így a hugenották ismét tartottak a katolikus elnyomástól.

Nem hiába, ugyanis Franciaországban ismét vallásháború tört ki, 1621-1622 között immáron a kilencedik. Ennek lezárásaként korlátozták a politikai jogukat. 1625-1629 között a tizedik vallásháborút követően, a protestánsoknak a politikai és katonai jogukat is korlátozták.³⁹⁸

A hugenotta vallást legjobban sújtó intézkedés az 1685-ös fontainebleau-i ediktum volt, amellyel XIV. Lajos hatályon kívül helyezte az 1598-as nantesi ediktumot.

Főbb rendelkezései a következők voltak:

- Betiltotta a reformált vallásokat.
- Templomaikat lebontásra kötelezte.
- Megszüntetésre került egész Franciaország területén a protestáns vallás és annak gyakorlása.
- A szabad vallás megválasztásának jogát eltörölve a katolikus vallásra való áttérésre kényszerítették a hugenottákat.

Ennek hatására tömeges menekülés vette kezdetét, így Európába közel 160 000 hugenotta érkezett.

Ez az ediktum jelentette jó időre a franciaországi protestantizmus megsemmisülését.

Később XVI. Lajos kiadott egy elismerési rendeletet 1787-ben, amely a nem katolikus vallásúak számára is:

---

³⁹⁷ Eberhard, Gresch: A hugenották története, hite és hatása. Budapest, Kálvin Kiadó, 2008. 37.

³⁹⁸ Gresch 2008. i.m. 42.

- Elismerte a polgári jogot, így a születést, házasságot és a haláleseteket is bejegyezték az állami anyakönyvbe.
- Garantálta a lelkiismereti szabadságot, de nem kapták meg a szabad vallásgyakorlás jogát, sem pedig a hivatalokhoz való korlátlan hozzájutás jogát.
- Az emberi és polgári jogok biztosításával 1789-ben végül minden nem katolikus számára biztosították a szabad és nyilvános vallásgyakorláshoz való jogot, valamint hugenották újra elfoglalhatják helyüket a társadalomba.
- Több katolikus templomot is átadtak a protestánsok számára, valamint szorgalmazták új protestáns templomok építését. Nimes-ben, 1792-ben vehették át új templomukat.³⁹⁹

1801-ben „*a katolicizmus elvesztette uralkodó helyzetét, mint államvallás.*”⁴⁰⁰ Ennek hatására a következő mérföldkőnek számított az, hogy 1802-ben Napóleon a protestáns vallás alaptörvényével a református egyházat alárendelte az államnak, de az új egyházrend módja és tartalma azonban nem felelt meg az 1559-es hugenotta egyházi rendtartásnak. A már, most államilag elismert protestáns egyházban templomaik védve voltak, prédikátoraikat az állam fizette, a zsinatok tartását viszont továbbra sem engedélyezték.

Az 1804-es „*francia polgári törvénykönyv (Code Civil) garantálta minden francia teljes egyenjogúságát, azaz a személyi szabadságot, magántulajdont, jogegyenlőséget.*”⁴⁰¹

Ezt követően az 1815-ös párizsi béke egy szövetségi szerződést garantált, amely egy kálvini szövetségi forma megvalósulását tette lehetővé. A szerződés garantálta a 22 kanton korlátozás nélküli szuverenitását, amelyek szövetségi szinten a Szövetségi Gyűlésbe küldött képviselőik útján képviselték érdekeiket.

Az 1852-es dekrétumnak köszönhetően a református egyház szabadegyházzá alakult, az egyházi közösségeknek újra lehettek presbitériumai, de zsinat tartását nem engedélyezték. Egy sajátos református döntéshozatali struktúra jött létre, ahol a gyülekezetek képviselői közül választott zsinat döntött az egyházi kérdésekben. Tehát nem az isteni hierarchia által rendelt szerepkörei voltak a döntéshozóknak, hanem a gyülekezeteknek és az általuk küldött képviselőkön alapult és nyugszik a mai napig is.

³⁹⁹ Forrás: Eberhard, Gresch: A hugenották története, hite és hatása. Budapest, Kálvin Kiadó, 2008. 52.

⁴⁰⁰Gresch 2008. i.m. 53.

⁴⁰¹ Gresch 2008. i.m. 53.

Elmondható, hogy „Kálvin korában, illetve halálát követően is vannak olyan bizonyos nyugat-európai országok, ahol nem feltétlen az *Institutio*-ban rögzítettek szerint működik a közösségi döntéshozatal, ezért érdekes felvetés, hogy miután már Kálvin korában is így volt, ezt minek nevezhetjük közvetett vagy közvetlen hatásnak.”⁴⁰²

4.1.5. Brazil hugenották

Érdekesképpen – a francia hugenottákhoz kapcsolódóan – szeretném Brazíliában tett kálvini közvetlen hatást is röviden, érintőlegesen ismertetni. A latin-amerikai ország ugyan nem európai ország, ellenben Kálvin közvetlen hatása tetten érhető a francia hugenottákon keresztül.

Amerika 1492-es felfedezését követően, megkezdődött egy európai gyarmatosítás. A portugálok gyarmataivá vált 1500-ban a mai Brazília területe. A Szent Bertalan éji megszárlást követően számos hugenotta emigrált Franciaországból a mai Brazília területén fekvő Újvilágba.

Kálvin összesen „14 hugenottát”⁴⁰³, vagyis „két lelkészt és tizenegy laikust”⁴⁰⁴ küldött Brazíliába. Azért küldte el a hugenottákat a portugál gyarmatra, hogy megalapítsák az újvilági kálvinista egyházat.

Ezt követően 1624-ben az Újvilágban a második reformációs hullám a kálvinizmusnak volt köszönhető, amely a kálvinista hollandok által nyert térhódítást. A brazil gyarmaton terjesztették a kálvinista egyházfegyelmet, rendtartást, tanításokat, valamint templomokat építettek. A brazil kálvinista egyház és a kálvinista alapjogi fejlődésre gyakorolt hatások vizsgálta koherensen nem kapcsolódik a jelen kutatásomhoz, ezért azt nem elemzem a jelen alfejezetben.

---

⁴⁰² Lukás, Vischer: Kálvin öröksége és a református egyházak jelenkori szakadása. Kálvin Kiadó, Budapest, 2003. 57.

⁴⁰³ Békefy Lajos: Kálvin Brazíliától Kínáig. In: Jakab László (szerk.): Kálvin társadalmi reformgondolatainak időszerűsége. Esszégyűjtemény. A Kereszténydemokrata Néppárt Protestáns Műhelyének füzetei II. Budapest, Protestáns Műhely Kiadója, 2009. 118.

⁴⁰⁴ Bíró Anna: Az első protestánsok felbukkanásai Brazília történetében. In: Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Theologia Reformata Transylvanica, 68. évfolyam (2023) 1. szám 116.

4.2. Svájc

4.2.1. Kálvin és Zwingli

A XVI. század elején alig 800 000 fő az egész svájci lakosság és ebből több, mint negyede Zürichben vagy Bernben élt.⁴⁰⁵ Svájc három területcsoportból állt, tizenhárom kantonból és csatlakozott területekből. Egyetlen állami céljuk az volt, hogy mindenki független legyen, szövetségesként. Ehhez szükséges volt, hogy a döntéshozás is egyforma maradjon. A döntéshozatal a reformáció idején jelentős érdekütközésekhez és konfliktusokhoz vezetett, hiszen más és más volt a felfogás, hogy mi szolgálja az államszövetség javát. A kantonok szabadon dönthettek a vallási kérdésekben, kivéve az alávetett területek.

Genf Kálvin előtt egy hanyatló püspöki város volt, amelyet a XIII. századtól Savoyai hercegség irányított.⁴⁰⁶ A több éven át tartó függetlenségi mozgalmat Zwingli zürichi reformációja törte meg 1519-ben. Alapelveit a városi tanács elfogadta, szavazás útján el is fogadták azt.

Néhány szót érdemel Zwingli élete és munkássága. A svájci első generációs reformátort Maria-Einsiedeln-be⁴⁰⁷ nevezték ki papnak.

Zwingli a reformáció egyik kiemelkedő alakja, tanulmányait Bázelen és Bécsben folytatta. 1523-ben kezdte meg reformátori tevékenységét, tanaival szemben legnagyobb mértékben Luther tanai élesedtek ki. Zwingli „*egyházalkotmánya demokratikus szellemű*”⁴⁰⁸ volt. Zwingli hasonlóan első generációs református, mint Luther. De a különbség köztük abban is rejlik, hogy „*egyrésről Németország és Svájc történelmi viszonyait nézzük, másrészt Luther és Zwingli egyénisége és fejlődési útja*”⁴⁰⁹ között is sok különbség van. „*Zwingli nem a világtól elvonuló szerzetesként, kolostori cellából kilépve indult, hanem életörömmel teli humanistaként, akiből világi pap, tábori lelkész, politikus lett, és aki mindig is a derűs és tágas valóság talaján állt. Belső fejlődését nem kísérték súlyos lelki megrázkódtatások, nem volt része misztikus élményekben.*”⁴¹⁰

---

⁴⁰⁵ Ulrich, Gäbler: Huldrych Zwingli, Bevezetés életébe és munkásságába. Budapest, Kálvin Kiadó, 2008. 11.

⁴⁰⁶ Huszár Pál: Kálvin János, élete, teológusi, reformátori és egyházszerzői munkássága, 1059-1564. Budapest, Kálvin Kiadó, 2009. 100.

⁴⁰⁷ Ebben az időben egy jelentős búcsújáráhely volt.

⁴⁰⁸ Gecse Gusztáv (szerk.): Vallástörténeti lexikon. Budapest, Kossuth Kiadó, 1977. 328.

⁴⁰⁹ Karl, Heussi: Az egyháztörténet kézikönyve. Budapest, Osiris Kiadó, 2000. 304.

⁴¹⁰ Heussi 2000. i.m. 305.

1549-től pedig Kálvinnal folytatott éles vitákat, amelyekkel kapcsolatban egyezsége jutottak, így Zwingli követői egyesültek később Kálvin követőivel is.⁴¹¹ Kálvin még be is ismerte, hogy vitái során Zwinglivel „*hevesebb voltam, mint akartam*”.⁴¹²

Kálvin az úrvacsora tanáról alkotott álláspontját leszámítva, elismerte Zwingli munkásságát, mint másik reformátust, ezzel megteremtve az ökumenikus megértést. Kölcsönös megértéssel, elismeréssel Luther tanait is elismerte Kálvin, amelyről így írt: „*Meghitt összekötetésbe léptem Luther véleményének fő védelmezőivel s azokkal, akik ezt a nézetet a leghatározottabban oltalmazzák és ők egymással versengve mindnyájan barátilag fogadtak. Sőt azt, hogy maga Luther is, miután irataiba tekintett, milyen nézetet alkotott felőlem: megfelelő tanúkkal könnyű bebizonyítanom.*”⁴¹³

Kálvin teljes mértékben felháborodott azon, hogy az egyházának tana nincs egyetértésben a Szentírással, illetve a búcsújáráshelyen elterjedt babonák miatt imádják a szent képeket. Ez ellen felemelte a hangját. Kálvin felkérést kapott egy zürichi templomba, hogy mondjon beszédet és fejtse ki ezzel kapcsolatos véleményét.⁴¹⁴ Sok értelmiségit megmozgatott szónoklataival vallási és politikai szempontból egyaránt. De a legfőbb nézeteltéréseket, a reformáció követői és a kantonok közti felfogás szerint úrvacsoráról való álláspont váltotta ki.

Genf politikai helyzete 1519-ben a „*nemzetközi politikai ütközési területévé vált.*”⁴¹⁵ A genfi polgárok jó anyagi helyzete, tetszetős volt a Savoyai Hercegség számára, aki megpróbálta maga alá gyűrni a várost. Ebben az időszakban a genfiak egy polgári jellegű önkormányzatot hoztak létre és építettek ki, valamint megfelelő fékekkel és ellensúlyokkal ellátott közigazgatási rendszert állítottak fel. További szövetségeket keresett egy esetleges támadás esetére is. Ennek következtében 1526-ban Bernnel, majd 1536-ban Freiburggal lépett szövetségre.

Savoya Hercege „*sokáig nem mondott le arról, hogy Genfet fennhatósága alá vegye, ennek okán később 1602-ben egy nagyobb ostromot is mért a városra, de polgárai megvédték.*”⁴¹⁶

---

⁴¹¹ Forrás: Gecse Gusztáv (szerk.): Vallástörténeti lexikon. Budapest, Kossuth Kiadó, 1973. 328.

⁴¹² Bolyki János (szerk.): Válogatási Kálvin János műveiből. Budapest, Kálvin Kiadó, 1993. 175.

⁴¹³ Bolyki János 1993. i.m. 176.

⁴¹⁴ Véleményében kifejtette milyen a helyes egyházi rendtartás, megfelelő tanok követése. Évekkel később erre tekintettel, megjelent a nagyböjt elleni irata is, amelyre kutatásom nem terjed ki.

⁴¹⁵ Huszár Pál: Kálvin János, élete, teológusi, reformatori és egyházszervezői munkássága, 1059-1564. Budapest, Kálvin Kiadó, 2009. 42.

⁴¹⁶ Genf – Die 23 Kantone der Schweiz. (Svájc 23 kantonja) Eine Schichtenreihe publiziert von 1987 bis 1990. Zürich, Zweitauflege (1987-1990 között publikált írások sorozata), 2. kiadás. 1990. 13.

4.2.2. Kálvin első genfi tartózkodása

Kálvin megérését követően 1535-be Bázalbe ment (Martinus Lucianus néven, ami nevének anagrammája). Genfből figyelte csendesen az európai eseményeket, a reformáció fejlődését, alakulását. Ezért fogalmazódott meg benne az Institutio megalkotása, amelynek teljes, végleges kidolgozására elegendő ideje is volt.

Ezt követően kiadták az 1535-ös coucy-i ediktumot, amely kimondta, hogy a vallási száműzöttek visszatérhettek Franciaországba. Ha és amennyiben hat hónapon belül nyilvánosan visszavonják tanaikat. Az ediktumot kihasználva Kálvin hazautazott családi ügyeket intézni, majd Strasbourg felé vette az irányt.

A császár és a király közti frontvonal miatt kénytelen volt kerülőutat tennie, így az egyik városban egy éjszakára megszállt.⁴¹⁷ „...azután Franciaországba utazott családi ügyeinek rendezése végett, majd magához véve egyetlen élő testvérét, Antalt, Bázalben vagy Strasbourgban óhajtott letelepedni. De a háború miatt más út el lévén zárva, kénytelenek voltak a megkezdett irányt elhagyva, Dél-Franciaországon át folytatni útjokat. Így érkezett Genfbe, ahol semmi különösebb terve nem volt, de nemsokára nyilvánvalóvá lett, hogy egyenesen a Lélek vezérelte őt e városba”.⁴¹⁸

Egy évvel később, 1536-ban, ahol 1538-ig tartózkodott, Genfbe ment. „Köztudott, hogy Kálvin János nem csupán származásában, de lelkeségét is ízig vérig francia volt és maradt.”⁴¹⁹ Azonban ettől függetlenül Kálvin fő tevékenységének helyszíne Franciaországon kívül, a francia földről történő elűzetése okán, az „elmenekült protestánsokat befogadó, nekik oltalmat nyújtó Genf városa volt.”⁴²⁰

1536-ban újabb vitasorozatot robbantott ki, amellyel a genfi polgárokat és az egyház szerkezetének alapjait megváltoztatta. „Farellel együtt 1536 végén kidolgozták a 21. Cikkelyű Hitvallást,”⁴²¹ latinul a Confessio Fidei-t, amely a városi polgároknak készült. Nem más, mint „a helyi egyház kormányzásának a cikkelyei,”⁴²² a hitvallási alapelveket is magába foglalta, emellett ebben került először megfogalmazásra, hogy a gyülekezetnek

---

⁴¹⁷ Alister E., McGrath: Kálvin, A nyugati kultúra formálódása. Budapest, Osiris Kiadó, 1996. 92.

⁴¹⁸ Huszár Pál: Kálvin János, élete, teológusi, reformátori és egyházszerzői munkássága, 1059-1564. Budapest, Kálvin Kiadó, 2009. 46. [Eredeti forrás: Theodor Béza: Kálvin János élete 17.]

⁴¹⁹ Huszár Pál 2009. i.m. 42.

⁴²⁰ Huszár Pál 2009. i.m. 42.

⁴²¹ Willem Van't Spijker: Kálvin élete és teológiája. Budapest, Kálvin Kiadó, 2003. 47.

⁴²² Török József: Egyetemes egyháztörténelem II. Budapest, Szent István Társulat, Apostoli Szentszék Kiadó, 1999. 156.

egyházfegyelemre és rendre van szüksége, illetve fontos lenne a gyülekezeti éneklés és a hitoktatás megteremtése is.

Az egyházi rend azt jelentette, hogy az egyes városrészekben megbízott emberekkel lehetett ellenőrizni a helyben élő polgárok életét és hitbéli életvitelét. Továbbá, ha valaki letérne a helyes útról, akkor tájékoztatni kellett az érintett lelkészt, ha a szóbeli intés nem vezetett eredményre. Ha ennek ellenére sem mutatott a vétkes semmilyen megbánást, akkor ki kellett zárni a gyülekezetből.

A Genfi Káté, azt is tartalmazta, hogy a genfi lakosoknak esküt kell tenniük a református tanításra. Később azt elfogadta a városi tanács is. Ennek ellenére is Genf lakosai közt megosztott volt a tanok elfogadása.

A Kétszázak Tanácsa 1538 januárjában kimondta, hogy szabadon gyakorolható az úrvacsora, habár ebben az időben nem volt tisztázott, hogy ki jogosult vallási kérdésekben döntést hozni és azokat ki hajthatja végre. A *„magisztrátus semmiképpen nem szerette volna ezt a hatalmi jogkör gyakorlását csak az egyházra bízni.”*⁴²³

Kálvin az egyházi rendtartás mellett, magát a fegyelmezést is fontosnak tartotta. Azonban felmerülhet a kérdés, hogy pusztán a fegyelmezés jogi kérdésnek minősül-e vagy Kálvin jogkérdésként vizsgálhatta-e. Incze Gábor 1934-es kritikái írása szerint *„a fegyelmezés talán egyáltalában nem is jogi kérdés, hanem az igehirdetés egyik elhanyagolt, a köztudatban csaknem teljesen elhomályosult formája. A fegyelem éppúgy Isten szuverén és változhatatlan törvényén alapul, mint az Ige.”*⁴²⁴

Valójában Kálvin fontosnak tartotta azt, hogy hitvallását és rendtartását egyaránt Genf összes lakosa számára kötelezővé tegyék. Emellett azt is szerette volna elérni, hogy Bernből hozott kultuszelemek teljes mértékben kivesszenek az istentiszteleti elemekből, *„amelyeket nem talált a Bibliában megalapozottnak. Mind például azt, hogy az úrvacsorát kovásztalan kenyérrel ünnepeljék, vagy azt, hogy megtartsák a templomunkban a keresztelő medencénket, illetve a vasárnapon kívül más ünnepnapot is megünnepeljék.”*⁴²⁵ Ezután Farel és Kálvin a Tanács utasításait megszegve *„húsvét vasárnapján nem osztottak úrvacsorát.”*⁴²⁶

---

⁴²³ Willem Van't Spijker: Kálvin élete és teológiája. Budapest, Kálvin Kiadó, 2003. 47-49.

⁴²⁴ Incze Gábor: Alvinczi Péter. In: Protestáns Szemle 43. évfolyam (1934) 11. szám 654.

⁴²⁵ Lányi Gábor: A kálvinizmus nyitánya. Budapest, L' Harmattan Kiadó, 2017. 147.

⁴²⁶ Lányi Gábor 2017. i.m. 147.

Még ezen évben, a februári választások során az ellenzék nyert. Olyan polgármestereket választottak meg, akik nem hagyták a reformátusokat érvényesülni. Kálvin és Farel népszerűtlen intézkedéseit⁴²⁷ követően a közhangulat is ellenük fordult. Mint jó ürügy az úrvacsora kiosztásának megtagadására tekintettel, Kálvint és Farelt 1538. április 23-án száműzték Genfből.

Béza írásából később megtudhatjuk, hogy Kálvin elűzésének valódi oka nem az úrvacsora megtagadása volt. Hanem ettől sokkal mélyebb, azaz az egyházi rendtartás genfi megszigorításának bevezetésébe fulladt bele, amelyről az alábbiak szerint írt: *„Említettük már, hogy bebocsátották ugyan a városba az evangéliumot és ünnepélyesen elhagyták a pápistaságot, de a legtöbben azzal egyidejűleg nem távolították el azt a sok aljasságot, amely annyi éven át virágozott ebben a kanonok és tisztátalan életű klérus hatalma alá vett városban. Ezek ellen elébb gyöngéd figyelmeztetéssel, később keményebb dorgálásnál küzdött Kálvin, de mind hasztalan, mert a baj annyira fokozódott, hogy a város polgársága a pártszenvedély hatása alatt különböző részekre szakadt és sokan egyáltalán nem tettek esküt az új állami törvények megtartására.”*⁴²⁸

Kálvin egy ideig még Bazelben élt, míg el nem fogadta Bucer meghívását. A korábbi fejezetben tárgyaltak szerint Strasbourgan telepedett le, ahol szakmailag és társadalmilag sikeres volt. Ez idő alatt Genfben nem csitultak a kedélyek és folytatódott a harc a függetlenségért. Ám a pártok közt egyre növekedett az ellentét. 1539-ben pedig a pápa felszólította a genfi polgárokat és a Tanácsot, hogy hagyományaikat megőrizve, térjenek vissza a római katolikus hitre. Kálvin ekkor kifejtette a Római levelekhez írt kommentárjában, hogy *„az egyház egysége az egyházfegyelmen, a tanításon, és a sákramentumok kiszolgáltatásán alapszik”*.⁴²⁹

A genfiiek számára pedig világossá vált, hogy Kálvinnak még mindig nagyon fontos a gyülekezetük, annak ellenére, hogy ekkor Strasbourgan tartózkodott. Ugyan próbál közömbös maradni a genfi politikától. Ezután kérték fel Farelt, hogy próbálja visszahívni Genfbe, aki a következő ékesszólással bírta rá: *„Hát én a Mindenható Isten nevében mondom*

---

⁴²⁷ Kálvin és Farel azt követelték, hogy az ellenszegülők szankciója legyen az úrvacsora megtagadása, amelyet a Tanács nem támogatott, hiszen, az olyan vallási alapjog, amely senkitől nem tagadható meg.

⁴²⁸ Theodore, Béza: Kálvin János élete. Budapest, Kálvin Kiadó, 2004. 32.

⁴²⁹ Willem Van't, Spijker: Kálvin élete és teológiája. Budapest, Kálvin Kiadó, 2003. 63.

*neked, aki tanulmányozási szándékkal hozakodol elő, hogy ha velünk együtt nem akarsz munkálkodni az Úrnak ezen dolgaiban, az isten átka nehezedik reád, mert a magad hasznát keresed, és nem a Krisztus ügyét veszed figyelembe”.*⁴³⁰

4.2.3. Kálvin második genfi tartózkodása

Kezdetben nem volt hajlandó Kálvin visszatérni, majd 1541 februárjában Farelnek sikerült meggyőznie, hogy ismét térjen vissza Genfbe, ahol 1564-ig tartózkodott. Ugyan az eredeti terve az volt, hogy Bucerrel utazik. Abban reménykedett, *„miután rendet tettek, visszamegy Strasbourgba, azonban a strasbourgi tanács nem engedte el Bucert.”*⁴³¹

Kálvin második genfi tartózkodása alatt, már tapasztalt szervező, jelentős, megfontolt tapasztalatokkal rendelkező, képzett emberré vált. Jelentősen megváltoztatta a hatalmi viszonyokat, annak egyensúlyát. A Kistanács és a Nagytanács elé tárta az egyházalkotmányba foglalt egyházfegyelemét és az Egyháztanács kialakításáról szóló tervezetét, melyet még Bucer hatására dolgozott ki.

Kálvin második genfi tartózkodása során Béza a következőket jegyezte le: *„... Minden második héten mindennap prédikált, minden héten három nap teológiai előadást tartott, némely vasárnap elnökölt a presbiteri gyűlésen, a péntekenként tartott úgynevezett kongregációkban a Szentírást magyarázó felolvasásokat tartott, a Biblia egyes könyveit tudós magyarázatokkal világosította, most a vallás ellenségeit verte vissza, majd a világ különböző részeibe írt a felmerülő kérdésekről. Ezeket olvasva elcsodálkozhatunk, hogyan végzett egyetlen ember ennyiféle és ilyen nagy dolgokat.*

Leginkább segítették Farel és Viret, de ő ezeknél mégis sokkal többet dolgozott. Szerfölött kedvelte ezek barátságát, a velük való egyetértést, amit a gonoszok éppúgy irigyeltek, mind aminő örömmel szemlélték a kegyesek. És igazán gyönyörűség volt látni és hallani az isten egyháza e három nagy munkásnak teljes egyetértését, holott mind a hárman különböző jeles tulajdonságokkal ékeskedtek. Farelt Bizonyos lelki nagyság tüntette ki, az ő mennydörgő szavát nem lehetett megrendülés nélkül hallgatni, s és megindító forró könyörgése mivel

---

⁴³⁰ Huszár Pál: Kálvin János, élete, teológusi, reformátori és egyházszervezői munkássága, 1059-1564. Budapest, Kálvin Kiadó, 2009. 49.

⁴³¹ Huszár Pál 2009. i.m. 63.

*mindenkit mintegy az egekbe ragadott fel. (...) Kálvin ahány szót kiejtett, annyi nagyszerű gondolattal töltötte be hallgatóinak lelkét.*⁴³²

Kálvin és Zwingli között kialakult egyházi alaptan vitát, 1549-ben, Kálvinnak és Bullingernek⁴³³ sikerült megoldania. A zürichi és a berni úrvacsora fogalmat egyesítették az úgynevezett Zürichi Egyezményben.⁴³⁴

4.2.4. Kálvin hatása később Svájcban

A kálvini életút bemutatásakor már említettem, Bézát, akit 1559-ben, Kálvin által alapított Genfi Teológiai Egyetem rektorává tett. Az egyetem alapítása miatt Kálvint *„a modern egyetem atyjának is mondják.*”⁴³⁵ Az akadémiában számos olyan tantárgyat oktattak, mint például: a nyelvek, az irodalom, vagy a biblia- és hittudomány, amely oktatott anyagokkal képezték a reformált lelkipásztoraikat. Béza Kálvin halálát követően *„kiépítette a teljes kálvinizmust és ennek maradandó emléke a második helvét hitvallás.*”⁴³⁶

Kálvin üldöztetései és száműzetésének köszönhetően Genf *„kálvinista központtá és egyben menedékvárossá nőtte ki magát, amely megtöbbszörözte a város példájának hajtóerejét,*”⁴³⁷ amely később a kálvinizmust is *„nemzetközi jelentőségűvé tette.”*⁴³⁸

Elmondható, hogy *„Kálvin szelleme Genf városának és tartományának társadalmát teljesen átalakította, erkölcsi magaslatra emelte, politikai tekintélyt szerzett és anyagi jólétet teremtett.*”⁴³⁹

---

⁴³² Huszár Pál: Kálvin János, élete, teológusi, reformatori és egyházszerzői munkássága, 1059-1564. Budapest, Kálvin Kiadó, 2009. 49-50.

⁴³³ Bullinger 1504-1575 között, a XVI. században az egyik legnagyobb befolyással bíró svájci református lelkésze volt. Az úgynevezett Második Helvét Hitvallás (1566) is nevéhez fűződik. Ez a legszebb emléke a francia és a német svájci reformáció szellemi egyesülésének Kálvin hatása alatt, s egyúttal a református protestantizmusnak máig az egyik legtöbbször becsült hitvallási irata külföldön s hazánkban is. Kálvinnal való kapcsolata a 2.3 fejezetben került kifejtésre.

⁴³⁴ Forrás: Ulrich, Gäbler: Huldrych Zwingli. Bevezetés életébe és munkásságába. Budapest, Kálvin Kiadó, 2008. 144.

⁴³⁵ Marilynne, Robinson: A gondolkodás szabadsága. Kálvinista tünődések. Budapest, Kálvin Kiadó, 2018. 28.

⁴³⁶ Lippay Lajos: A protestantizmus. Budapest, Szent István Társulat, 1935. 33.

⁴³⁷ Marilynne, Robinson: A gondolkodás szabadsága. Kálvinista tünődések. Budapest, Kálvin Kiadó, 2018. 11.

⁴³⁸ Robinson 2018. i.m.

⁴³⁹ Lippay Lajos: A protestantizmus. Budapest, Szent István Társulat, 1935. 27.

4.3. Német-római Birodalom

4.3.1. Előzmények

Az őskeresztény egyházi hierarchikus alkotmány, az alá-fölérendeltségen alapszik, amely alapvetően meghatározta, a lényegét adta az egyház működésének. Az őskeresztény egyházban nem voltak a gyülekezetnek hivatalnokai, hanem a hívek a vezetőket előljáróiknak, a lélek embereinek tekintették. Majd az idő előre haladtával a gyülekezetek száma egyre csak növekedett, ezért egyre szükségesebbé vált egy összpontosítottabb, határozottabb vezetés. A II. században a püspök kezében összpontosult a gyülekezeti élet irányítása. A püspök alárendelt segédjei voltak a presbiterek és a diakónusok. E hivatali rend lassan korlátlan egyházi hatalommá nőtte ki magát.

A püspököket az apostolok utódjának, a hagyomány őreinek és Krisztus képviselőinek tekintették, ennek következtében erőteljesen elkülönültek a hívóktól. A püspökök alatti hierarchiában alakult ki a klérus, akik magát a papságot alkották. Kezdetben csak a felszenteléshez voltak kötve, később pedig megkövetelték, hogy szegény körülmények közt éljenek, majd a házasságkötést sem engedélyezték a részükre. Kialakult a katolicizmusban a papi alá-fölérendeltségi, hierarchikus rend. Az ilyen jellegű hatalmi rendszernek alapfeltétele a parancs, amelyben hamar megfélekeztek az egyház Urának parancsszavairól, ennek okán a papság kezdett parancsolni a népnek. A városi püspökség pedig a vidéki keresztény gyülekezetek felett uralkodott, a püspökök aktívan belefolytak a politikai életbe, és rendszerint zsinatokat (gyűléseket) tartottak. Az elfogadott határozatok a Szentlélek különös ihletése alatt jöttek létre. Elnökük rendszerint az érsek volt, aki több püspök felett gyakorolta a hatalmat. Több érsek felett a főérsek állt, keleten a pátriárka (Konstantinápoly, Alexandria).⁴⁴⁰

Ezen pápai hatalom csúcspontját az investitúra-harcok után érte el, mikor a papság került ki győztesnek és III. Ince alatt a világhatalom teljességét élvezhette, ahol Európa tényleges urává vált.⁴⁴¹ Ezzel egyidőben a hanyatlásuk is megjósolható volt. „*A makacs és önfejű VIII.*

---

⁴⁴⁰ Révész Imre: Egyháztörténelem, I. könyv. Az őskereszténységtől az ellenformációig. Budapest, Dunamelléki Református Egyházkerület, Ráday Nyomda, 1993. 19-21.

⁴⁴¹ Révész Imre 1993. i.m. 38.

*Bonifác pápa első nagy megalázását IV. (Szép) Fülöp francia királytól érte el.*⁴⁴² A világi hatalomra törő papság „nem tudott megbirkózni egy erős, egységes nemzeti állammal.”⁴⁴³

„Később reformzsinatok jöttek létre, hogy az egyház állapotát békés úton, minél előbb helyre tudják állítani. Ekkor már a humanizmus hajnalán – mely előnyére vált a reformációnak – a szellemi élettől, az erőtől duzzadó és a szépségtől sugárzó antik embereszményben dúskál Európa.”⁴⁴⁴ Ekkor szólalt fel először Luther, aki őszinte híve volt az evangéliumnak és a humanizmus tudományosságának, amelyen keresztül beszélt a néphez. Nem hiába lett a humanizmus a reformáció első generációjának a legerősebb fegyvere.

Kijelenthető, hogy a megoldást Luther hozta meg, aki az eredeti keresztény szellemiséget, tanokat és eszméket hirdette. „Neki köszönhető, hogy Németországban 1570 körül a birodalom lakosságának 9/10-e protestáns vallásúvá vált. A lutheri tan nem a papi tekintély uralmát kívánta előtérbe helyezni, hanem a keresztyén ember vallását, ami egészen szabad, szellemi és személyes.”⁴⁴⁵

A reformáció a XVI. században kialakult a Német-római Császárságban. Akkori helyzete eléggé széttagolt, a császár hatalma névleges, több száz tartomány, város alkotta az államot. A reformáció első generációs nagy alakja és megindítója, a német Luther volt. Lutherrel összefüggésben a halálát [1546] követő hatásokat és eseményeket tettem a vizsgálatom tárgyává.

4.3.2. A német kálvini reformáció hatása

A reformáció eszméje immár a birodalom minden zugában elterjedt. Az evangélikus hitre több fejedelem is áttért, így támogatásukkal akár háborút is indítottak vallásuk elfogadásáért.

Kálvin strasbourggi éve alatt Bucerrel részt vett a római katolikus egyház és a német reformáció képviselői között lezajlott egyeztető tárgyalásokon. V. Károly császár belátta, hogy a Német-Római-Birodalom békéjét nem fegyverrel, hanem megegyezéssel, a vallási egység helyreállításával lehetne legegyszerűbben helyreállítani. Az egyeztető tárgyalások kudarccal, a két egyház megegyezése nélkül végződtek.

---

⁴⁴² Révész 1993. i.m. A konkrét vita ismertetésétől itt eltekintek bonyolultsága és terjedelme miatt.

⁴⁴³ Révész Imre 1993. i.m. 48.

⁴⁴⁴ Révész Imre 1993. i.m. 52.

⁴⁴⁵ Révész Imre 1993. i.m. 19-21.

⁴⁴⁵ Révész Imre 1993. i.m. 62.

A protestantizmus tovább bontakozott és terjedt a birodalomban, amelyhez nagyban hozzájárult az is, hogy V. Károlyt 1532 nyarától lefoglalták a Franciaországgal és Törökországgal vívott háborúi. Azonban „1541-ben a császár megrendítette a német protestantizmus stratégiai pozícióját ezzel előkészítve”⁴⁴⁶ a Schmalkedeni Szövetség⁴⁴⁷ összeomlását. V. Károly külön „megállapodásra kényszerítette Fülöp tartománygrófot, így politikailag ellehetetlenítette a legaktívabb protestáns fejedelmet, amelynek köszönhetően az erőviszonyok a császár javára tolódtak el.”⁴⁴⁸ A birodalomban próbáltak további szövetségeseket keresni, délen és északon, valamint nyugaton is, ahová a kölni érsek meghívta 1543-ban Bucert és Melanchthont.

A császárnak sikerült lezárnia háborúit, így megkezdhette hadjáratát a német eretnek lázadó fejedelmek ellen, valamint III. Pál pápával is megegyezett a zsinat kérdéseiben. Ennek köszönhetően a pápa 1544-ben Tridentben összehívta a zsinatot. „Azonban a német protestánsok az 1545-ös wormszi birodalmi gyűlésen elutasították azt, hogy részt vegyenek a tridenti zsinaton.”⁴⁴⁹ Következésképpen elkerülhetetlen volt egy következő vallásháború (1546-1547) kitörése, „amely a Schmalkaldeni Szövetség vereségével végződött.”⁴⁵⁰ Móric herceg a császár ellen fordult és átigazolt a protestánsokhoz, valamint kérte Melanchthont is, hogy csatlakozzon csapataihoz.⁴⁵¹ A császár leverte a reformátusokat, elkezdte a pápa bevonása nélkül, a birodalmi egyházi ügyek rendbetételét. A tridenti zsinat is feloszlott.⁴⁵²

Később 1548 decemberében sikeresen módosították a vallásügyi rendelkezéseket (lipcsei interim), amiben a lutheránus hitvallás értelmezését is engedték, bár a szertartások továbbra is katolikus rendben zajlottak. Ezen intézkedés ellen Észak-Németország fellázadt. A protestánsok zöme ezt továbbra sem fogadta el, míg a katolikusok magát az intézkedés érvényességét vonták kétségbe. Ebben az időben V. Károly nem ölte meg a lutheránusokat, hanem kettéosztotta a táborukat. Az „egyik oldal a mérsékeltek, Wittenbergben, a másik oldalon a szélsőségesek, Jéna központtal működtek tovább.”⁴⁵³ Wittenbergben a

---

⁴⁴⁶ Karl, Heussi: Az egyháztörténet kézikönyve. Budapest, Osiris Kiadó, 2000. 309.

⁴⁴⁷ Schmalkaldeni Szövetség: az 1531-ben megkötött 6 évre szóló háborús védelmi szövetség, amely az úgynevezett nürnbergi haladék vagy másképpen a fegyverszüneti egyezmény, amely első alkalommal mondta ki az evangélikusok megtérését, valamint a birodalmi főtörvényszéken az egyházi birtokok visszavételéről kapcsolatos pereket pedig meg kellett szüntetni.

⁴⁴⁸ Karl, Heussi: Az egyháztörténet kézikönyve. Budapest, Osiris Kiadó, 2000. 311.

⁴⁴⁹ Megjegyzés: ugyanebben az évben Luther meghalt.

⁴⁵⁰ Karl, Heussi: Az egyháztörténet kézikönyve. Budapest, Osiris Kiadó, 2000. 313.

⁴⁵¹ Forrás: Owen, Chadwick: A reformáció. Budapest, Osiris Kiadó, 1998. 135.

⁴⁵² Forrás: Karl, Heussi: Az egyháztörténet kézikönyve. Budapest, Osiris Kiadó, 2000. 314.

⁴⁵³ Owen, Chadwick: A reformáció. Budapest, Osiris Kiadó, 1998. 136.

lutheránusokat Melanchton vezette, azonban az egyház nem nyerte vissza a korábbi egységét.⁴⁵⁴

A Protestáns Ligának (Franciaország és Móríc Szászország hercege) sikerült kiharcolnia 1555-ben az augsburgi vallásbékét a császártól. A békeszerződés hatvan évre vallási békét teremtett Németországban. Minden tartomány uralkodója és alattvalója szabadon választhatott vallást, és aki 1552 előtt is lutheránus volt, törvényesen is az maradhatott.

A vallásbéke legfontosabb határozatai.⁴⁵⁵

- A katolikus vagy református hívők ellen háborút nem lehetett indítani. Azonban akik ezen kívüliek, kirekesztettek, azok voltak a zwinglisták.
- A részleges vallásszabadság kimondásra került, azaz a tartományok uralkodói jogkörébe telepítették, hogy választhattak vallást, ellenben az alattvalók csak azt vallhatták, amelyet a földesúr is.
- A birodalmi városokban a katolikus kisebbséget meg kellett tűrni.
- Elválasztották az egyházi és az állami tisztségeket egymástól.
- A birodalmi főtörvényszék tagjait mindkét felekezeti képviselőiből kellett választani.

Az „1563-as Heidelbergi Katekizmusmal a pfalzi választófejedelem elfogadta a kálvinizmust. Ez a legelterjedtebb káté, hitvallási könyvnek és tankönyvnek szántak.”⁴⁵⁶ Főként Hollandiában, az alsó-rajnai vidéken és Magyarországon formálta a hitéletet. Így teret nyert a kálvinizmus Németországban is.

4.3.3. Kálvinizmus hatása, a hugenották tevékenysége⁴⁵⁷

A Birodalomnak ebben az időszakában nem volt központosított hatalma, mint Franciaországnak vagy Angliának. Hanem önálló, független tartományok laza államszövetsége jellemezte, külfölddel szövetkező területi fejedelmekkel és birodalmi városokkal. Ez a felépítés nagyobb teret adott a reformáció terjedésének, a XVI. század közepétől. A református vallás több módon is tartósan fenn tudott maradni. Ennek okai, hogy egyrészt, ha egy adott fejedelem hite protestáns volt, akkor kötelezővé tették a protestáns vallást. Másrészt Hollandia és a Rajna-vidék szomszédságában lévő területeken önállóan

---

⁴⁵⁴ Jénában a kálvinisták inkább filippistáknak nevezték magukat.

⁴⁵⁵ Forrás: Karl, Heussi: Az egyháztörténet kézikönyve. Budapest, Osiris Kiadó, 2000. 314-315.

⁴⁵⁶ Alister E., McGrath: Kálvin. A nyugati kultúra formálódása. Budapest, Osiris Kiadó, 1996. 213.

⁴⁵⁷ E fejezet forrásának alapja Eberhard, Gresch: A hugenották története, hite és hatása. Budapest, Kálvin Kiadó, 2008. 5. fejezet

jöttek létre a protestáns gyülekezetek. Harmadrészről növekedtek a bevándorolt református idegengyülekezetek révén. A franciaországi harmincéves vallásháború idején indult meg az első bevándorlási hullám a Német-Római-Birodalomba, majd ami ezt követően 1670-től erősödött meg újra.

Az első hullámban 6000 főre becsülték a vallonok számát (francia nyelvű vallási menekültek Spanyol-Németalföldről). A felsőbbtség (fejedelmek) engedélyével és a védelme alatt független gyülekezeteket hozhattak létre.

A második nagy bevándorlási hullám 1670-1720-ig tartott, ahol mintegy 40 000 hugenotta telepedett le Német-római Birodalomban, akik a birodalmon belül is vándoroltak. Fő központjuk Frankfurt volt.

A hugenották körülbelül 200 gyülekezetet alapítottak saját presbitériummal és prédikátorokkal. A fő letelepedési helyük Brandenburg - Poroszország volt (közel 18 000 fővel). Emellett 50 teljesen új települést is létrehoztak az országban, illetve számos iparágat és szakmákat is fellendítettek. Mint például a kézművességet, manufaktúrákat alakítottak ki, az iparművészetet. Ennek hatására a kereskedők, a katonák, az akadémikusok, a jogászok, a művészek, az orvosok és a patikusok száma jelentősen megnőtt.⁴⁵⁸

4.4. Németalföld

4.4.1. Előzmények

A reformáció megjelenése előtt Németalföldön az iparosodás és a városiasodás fejlődése a XII-XIII. században közvetlenül érezte hatását a vallási életben is. „*A demokratikus jellegű társadalmi törekvések, a céheknek a patríciusok elleni harca egybefonódott az egyház megreformálására irányuló törekvésekkel.*”⁴⁵⁹

Németalföld, a középkori eretnecség klasszikus hazája, a XV. században a különböző vallási társulatok, zarándokok, vándorprédikátorok rendkívül színes csoportját vonultatta fel. Kizárólag gazdasági megfontolások miatt nem üldözték ebben az időben a misztikumot gyakorlóként bélyegzett és a más nem katolikus vallást gyakorló, hirdető személyeket. „Az

---

⁴⁵⁸ E szövegrész forrásának alapja Eberhard, Gresch: A hugenották története, hite és hatása. Budapest, Kálvin Kiadó, 2008. 5. fejezet

⁴⁵⁹ Wittman Tibor: Németalföld aranykora. Budapest, Gondolat Kiadó, 1965. 53.

*egyházellenes érzelmek a főpapok botrányos életmódja miatt egyre nőtt.*⁴⁶⁰ Németalföld a készen kapott reformációs eszmerendszereket formálta át saját igényeinek megfelelően. Mégis Luther programjának meghirdetése után indult el a katolikus egyház és tanítása elleni rendszeres támadás. A városokban terjesztették 1519-től Luther írásait, melyeket flamand nyelvre is lefordítottak, hogy minél több polgárhoz elérjenek a tanok. Elsősorban „*Antwerpen lett az új vallási eszmék gyűjtője és elosztója.*”⁴⁶¹

„*A kálvinizmus hozta meg a döntő fordulatot. Észak-Franciaország felől kezdett hódítani, folyamatosan kiszorítva a lutheranizmust.*”⁴⁶² Habár mást jelentett a polgárok és nemesek számára is, így itt sem volt egyöntetű a fogadása. Ami bizonyos, hogy ennek az új vallásnak a szervezeti és dogmatikai sajátosságai feleltek meg legjobban a forradalmi válságba jutott társadalom körülményeinek. A feltörő polgár a gazdasági vállalkozás igazolását és politikai érvényesülés biztosítékát látta bennük, a „*városi tömegek pedig a leghatásosabb harci eszközt találták meg a kálvinizmusban a katolikus egyház privilégiumai és vagyona ellen.*”⁴⁶³ A kálvinizmus elterjedése a tömegek közt különböző társadalmi indítékoktól meghatározva történt. Itt is a városokban terjedt jobban, mint sem, hogy vidéken a parasztság körében. Leginkább Antwerpen és a körülötte lévő posztiparral foglalkozó városokban hódított teret magának. A létrejött kálvinista közösségek a forradalom idején „*eretnek köztársaságokat képeztek.*”⁴⁶⁴

Az 1550-es években egyre jobban megindult a református vallásúak üldözése, így az emigránsok szerepe is nőtt, akik a később elnevezett hugenották. „*Az emigránsok németországi menedékhelye Pfalz volt, ahol maga Johann Casimir gróf vette őket pártfogásba. (Ekkoriban Franciaországban még nem számíthattak hivatalos támogatásra).*”⁴⁶⁵

4.4.2. Gay de Brés munkássága és a Belga hitvallás

Genfben Gay de Brés 1556-ben hallgatta Kálvin előadásait. Ennek hatására megírta a Confessio Belgicát⁴⁶⁶ (hitelvek összefoglalóját), amelyet 1563-ban el is fogadtak. Nagy

⁴⁶⁰ Wittman Tibor: Németalföld aranykora. Budapest, Gondolat Kiadó, 1965. 55.

⁴⁶¹ Wittman Tibor 1965. i.m. 56.

⁴⁶² Karl, Heussi: Az egyháztörténet kézikönyve. Budapest, Osiris Kiadó, 2000. 330.

⁴⁶³ Wittman Tibor: Németalföld aranykora. Budapest, Gondolat Kiadó, 1965. 58.

⁴⁶⁴ Wittman Tibor i.m. 59.

⁴⁶⁵ Wittman Tibor i.m. 60.

⁴⁶⁶ Forrás: Jean, Cadier: Kálvin, Egy ember isten igájában, Budapest, Kálvin Kiadó, 1994. 163

jelentőséggel bírt a heidelbergi káté és a zsoltárok flamand nyelvre való lefordítása is, ami Pierre Dathenus nevéhez fűződik, aki Gay de Brés mellett, az egyik legnagyobb németalföldi reformátor volt.

Az 1561-es belga hitvallás egyike a XVI. század klasszikus református hitvallásainak. Szerzője a vallon származású prédikátor, Guy de Brés (1521-1567), „*e században mártírságot szenvedő tragikus alakja.*”⁴⁶⁷ A vallon terület az akkor spanyol megszállás alatt lévő egységes Németalföld része volt.

Guy de Brés az 1521-es protestáns üldözés miatt négy évig Angliában tartózkodott, ahol behatóan tudta tanulmányozni a reformáció eszméit.

Majd Genfben hívták (1556-1559), ahol közvetlen kapcsolatot létesített Kálvinnal. Ezután 1559-ben hazament, megalkotta a Belga Hitvallást, amelynek az Institutio és a Helvét Hitvallás volt legfőképpen az alapja. A Belga Hitvallásban szintén külön cikkelyek szabályozták a következőket, amelyek az Institutio-ban is megtalálhatóak: 32. cikkelye tartalmazza „*Az egyház hatalma az egyházi törvények megtartásában és a rend fenntartásában*”⁴⁶⁸ címmel, illetve a 36. cikkelye „*A világi uralom*”⁴⁶⁹ szabályozása.

Munkássága tragikusan ért véget, az inkvizíció áldozatává vált, amikor 1567-ben Antwerpenben elfogták, kegyetlenül megkínozták és kivégezték.

4.4.3. Kálvin későbbi hatása

Az 1540-es években az inkvizíció itt sem volt kegyes a reformátusokkal. 1546-ban kiadták a tiltott könyvek listáját, amelyet a leuveni egyetem állított össze. Majd folyamatosan bocsájtották el a humanista gondolkodókat és sorra adták ki a protestánsokat korlátozó rendeleteket. A letelepedni kívánóktól megkövetelték, hogy mutassák be a katolicizmusra vonatkozó igazolványukat. Ha nem tudták felmutatni, nem telepedhettek le, a külföldi protestánsokat pedig letartóztatták. Ekkor a nemesség és a polgárság köreiből is eluralkodott a terror, a félelem, a nyugtalanság. Sokan a nemesek közül az eretnekek felé mutattak rokonszenvet, vagy akár emiatt a reformációt kezdték el éltetni.

---

⁴⁶⁷ Horváth Levente (szerk.): Belga Hitvallás. Kolozsvár, Koinónia, 1998. 5.

⁴⁶⁸ Horváth Levente 1998. i.m. 48.

⁴⁶⁹ Horváth Levente 1998. i.m. 54.

Majd ezt követően „1648-ig folytatódott az úgynevezett nyolcvanéves háború (németalföldi szabadságharc, ami 1575-ig tartott)”⁴⁷⁰. A háború a münsteri szerződéssel zárult. Így létrejött 1648-ban Vesztfáliában, Münster városában Hollandia, mint független állam.⁴⁷¹

Ezt követően 1579-ben a hollandok kivívták szabadságukat a spanyol uralom alól is, létrehozták az utrechti uniót, amely kálvinista alapokon állt, azaz a genfi befolyás érvényesült.⁴⁷² Az unió „államvallássá nyilvánította a kálvinizmust, amely maga után vonta a katolikusok teljes elnyomását, sőt még a nyilvános istentiszteletek eltiltását is.”⁴⁷³

Az 1700-as évekre pedig teret hódított magának a francia felvilágosodás eszméje a lelkészek körében is. Hollandia 1793-tól részt vett a forradalmi Franciaország elleni első koalíciós háborúban, amelyet a lelkészek támogattak.

Majd 1806-ban Napóleon testvére lett a Holland Királyság uralkodója, ő maga, Napóleon pedig 1810-ben bekebelezte a teljes országot, amely mind a népre, mind az egyházra negatív hatással bírt. Végül „1813-ban a lipcsei csata után sikerült visszaszerezni magukénak Hollandia függetlenségét.”⁴⁷⁴ A bécsi kongresszus 1815-ben létrehozta az Egyesült Németalföldi Királyságot, amely után úgy tűnt végre boldogabb korszak köszönt be az állam és az egyház javára. Hamarosan kiderült, hogy ez a korszak nem hosszútávú. Ugyanis az 1816-ban kiadott rendelet az egyházat megfosztotta önállóságuktól, jogaiktól és a presbiteri-zsinati kormányzati rendszer helyett létrehozott egy tizenegyes bizottságot, amelybe az uralkodó nevezte ki tagjait, a felvilágosult lelkészeket és más tudós férfiakat. Az egyházi elválasztott működés megszűnt, felváltotta a teljes állami befolyásolási rendszer. A kálvini egyházi fegyelem pedig teljesen megszűnt.

Az 1820-as évekre érezték, hogy újra meg kellene reformálni az egyházat és vissza kellene hozni a kálvini tanokat. 1839-ben létrehozták a Különvált Keresztyén Egyházat, amelyet a middelburgi zsinaton elismertek, majd 1869-től a Keresztyén Református Egyház név alatt működött tovább.

---

⁴⁷⁰ Horváth Levente (szerk.): Belga Hitvallás. Kolozsvár, Koinónia, 1998. 7.

⁴⁷¹ A münsteri béke a vesztfáliai békerendszer egyik eleme. A vesztfáliai béke egy összefoglaló elnevezés több, 1648-ban kötött szerződésekre. A münsteri béke a spanyol–holland konfliktust rendezte.

⁴⁷² Forrás: Marilynne, Robinson: A gondolkodás szabadsága. Kálvinista tünődések. Budapest, Kálvin Kiadó, 2018. 10.

⁴⁷³ Lippay Lajos: A protestantizmus. Budapest, Szent István Társulat, 1935. 35.

⁴⁷⁴ Belgium 1830-ban vált függetlenné Holland Egyesült Királyságtól.

A vallási ébredést követően a politikai élet is ennek hatására újjáéledt Groen von Prinsterer az élen, akinek utódja lett Abraham Kuyper.

Groen felismerésre jutott, hogy a forradalom tanai romboló hatással voltak Európára, mert a forradalom tana ellenkezik Kálvin tanításaival: mivel egyedül Isten szuverén, az állam vagy a nép szuverenitása csak „leszármazott”. Szerinte a nemzet alkotmányos szabadságának forrása és záloga a kálvinizmusban van. *„Jelszava volt: „A forradalommal szemben az Evangéliumot.” Majd 1871-ben megalapította a forradalom ellenes pártot, melynek halálig (1876) tagja volt.”*⁴⁷⁵

4.5. Skócia

4.5.1. John Knox tevékenysége

A skót kérdést Anglia mindig belügyi problémának tekintette. Disszertációmban nem térek ki a skót és angol viszályokra, háborúkra és uralkodói összeesküvésekre.

Skóciában, John Knox,⁴⁷⁶ aki 1559 nyarán tért vissza Genfből, a radikális kálvini reformációt honosította meg. Skóciában szinte a reformáció elejétől fogva a kálvini irány volt a meghatározó.⁴⁷⁷

Az uralkodó, Stuart Mária betiltatta a protestantizmust, emiatt vallásszabadságra irányuló harcok kezdődtek meg. A skótok formálisan 1559. október 24-én megfosztották Stuart Máriát régensi titulusától.

Knox titkos megbeszéléseket folytatva, angol segítséget kért. Mária 1560-ban hirtelen bekövetkezett halála véget vetett a vallási szabadságharcoknak, így még ugyanebben az évben Knoxnak sikerült felállítania az államegyházat, bevezette a Confessio Scotica-t (Skót Hitvallást). Ámbár a református egyházkormányzat bevezetését nem emelték törvényerőre, amelynek célja lett volna, hogy az erkölcsi felügyeletet az egyháztanács és a presbiterek által lehetett volna gyakorolni. Létre hozták a skót nemzeti zsinatot (*General Assembly*), ami a hugenották országos zsinatának a megfelelője volt. Majd a genfi mintára jóváhagyták a Book

---

⁴⁷⁵ Ladányi Sándor: A hollandiai neo-kálvinizmus („kuypernarizmus”) hatása a magyarországi református egyházban. Budapest, KRE Idegennyelvi Lektorátusa, Egyetemi Jegyzet, 1998. 28-54.

⁴⁷⁶ John, Knox 1514-1572 között élt skót reformátor, kálvinista teológus és egyházszerző volt.

⁴⁷⁷ John, Knox: a skót reformátor, In: <http://kalvinev2009.reformatus.hu/cikk.php?ID cikk=48> (Letöltés: 2024.08.20.)

of Common Order című könyvet, ami az istentiszteleti rendtartást foglalta össze. Később 1564-ben zsoltárokkal együtt adták ki, emiatt is hívták inkább a Zsoltároskönyvnek.

4.5.2. Skót Hitvallás

Az egyházi fegyelem ugyan nem emelkedett törvényi erőre, de ettől függetlenül a gyakorlatban érvényesült, mint ahogyan azt a St. Andrews-i gyülekezet jegyzőkönyvéből (1559) is kiderült.⁴⁷⁸ A nép teljes körében nem tudott az egyházi rend könnyedén beépülni, hiszen a következő 130 évben Skócia egyháztörténelme a presbiteri rendszer bevezetése mellett vagy ellen hullámáról szólt, vagy még inkább arról, hogy mindez jogi megerősítéssel vagy a teljes függetlenség kivívásával menjen végbe.

Knox egyházában nem volt hierarchia, még az uralkodók sem irányíthatták a hitéletet, a helyi gyülekezet önkormányzata (presbiterek) szabályozták a hívők vallásos tevékenységét. Ha egy katolikust harmadjára is a vallása gyakorlásán értek, akkor halálra ítélték. Ez a demokratikus, ugyanakkor merev gondolkodású hitélet jellemezte a skót demokráciát.

Genfről, Kálvinról és hatásáról 1556-ben Knox a következőképpen vélekedett: *„Bátor vagyok kijelenteni, hogy Genf Krisztus legtökéletesebb iskolája, amilyen még nem volt a földön az apostolok kora óta. Elismerem, hogy másutt is maga igaz voltában tanítják Krisztust, de nem ismerek még egy várost, ahol az erkölcsök és a vallás ilyen tökéletesen meg lenne reformálva”*.⁴⁷⁹

Salmond, *„aberdeeni pap azt mondta, hogy a kálvinizmus volt az, amely Skóciát nemzetté, szabad nemzetté és puritán nemzetté tette.”*⁴⁸⁰ A skót polgárháborút viszonylag könnyű volt megnyerni; Mária rövid uralkodása, és *„a reformáció a koronával szemben Kálvin legkeményebb tanítvány, Knox vezetésével nyert teret.”*⁴⁸¹

---

⁴⁷⁸ Owen, Chadwick: A reformáció. Budapest, Osiris Kiadó, 1998. 164.

⁴⁷⁹ Jean, Cadier: Kálvin. Egy ember Isten igájában. Kálvin Kiadó, Budapest, 1994. 163.

⁴⁸⁰ Sebestyén Jenő: A református etika. Budapest-Gödöllő, Iránytű Kiadó, 2000. 197.

⁴⁸¹ Owen, Chadwick: A reformáció. Budapest, Osiris Kiadó, 1998. 165.

4.6. Anglia

4.6.1. Előzmények

A XV. század végén Angliát jelentősen megváltoztatta a protestáns reformáció. A mozgalom nem állt meg a vallási kérdéseknél, hanem új politikai szervezetek is jöttek létre és kivirágoztak a demokrácia eszméi.

Az 1500-as évek elején Angliában éles ellenszenv volt Rómával szemben, így VIII. Henrik 1534-ben kihirdette azt, hogy a pápa helyett, magát tette meg az angol egyház fejévé. *„A benne felszínre tört anglikanizmusa nem igazán kapcsolódott eleinte vallási elvekhez.”*⁴⁸²

VIII. Henriknek a pápasággal kapcsolatosan eredeti konfliktusa abból indult ki, hogy első feleségétől, Aragóniai Katalintól⁴⁸³ szeretett volna elválni, mert a felesége nem tudott fiút szülni. Majd kijelentette, hogy végül is, Istennek nem tetsző, hogy bátyja özvegyével éljen házasságban. Ezért *„felkérte a pápát, hogy mentesítse házassági esküje alól.”*⁴⁸⁴ VII. Kelemen pápa pedig ennek, nem tett eleget. A pápa vonakodásának pedig elvi, politikai okai voltak, mivel Katalin unokaöccse volt V. Károly német-római császár, aki pedig a pápát bármikor elmozdíthatta volna.

Ekkor ébredt rá VIII. Henrik, hogy a protestáns mozgalom a megoldás problémájára, mivel a Szentírás tiltja a fivér özvegyével kötött házasság, így protestáns vitákat folytatott ez ügyben.

*„1529-ben összehívta VIII. Henrik a Parlamentet, hogy előkészítse az új angol egyház szervezetét, illetve törvények születtek, ahol korlátozták a pápai jogkör gyakorlását Angliában.”*⁴⁸⁵

Angliában a római katolikus egyházzal való szakítást, rendhagyó módon nem a kálvini hatás indította el, hanem VIII. Henrik. Thomas Canterbury érsek 1533-ban érvénytelenítette VIII. Henrik és Aragóniai Katalinnal való házasságát, hogy *„elvehesse ekkor már tőle várandós Boleyn Annát.”*⁴⁸⁶ Legnagyobb elkeseredésére – a későbbi uralkodó – *„lánya született 1533-*

---

⁴⁸² Szántó György Tibor: Anglia története. Budapest, Maecenas Könyvkiadó, 1992. 112-114.

⁴⁸³ VIII. Henrik testvérének felesége is volt.

⁴⁸⁴ Szántó György Tibor: Anglia története. Budapest, Maecenas Könyvkiadó, 1992. 114.

⁴⁸⁵ Szántó György 1992. i.m. 114.

⁴⁸⁶ György Antal: Kálvinról mindenkinek. Órbottyán, Órszentmiklósi Református Gyülekezet, 2011. 93.

ban, I. Erzsébet. Ez az érvénytelenítés jelentette a római katolikus egyháztól való teljes elszakadást.”⁴⁸⁷

Ezt követő évben, 1534-ben az angol parlament jóváhagyta, hogy a király az egyház feje címet is viselje ezentúl. Megtiltották a pápa szó kiejtését, a katolicizmus elleni üldözések, vérengzések pedig tetőfokra hágtak. „VIII. Henriknek ezt követő uralkodása már nem követte a logikus államférfi szerepét.”⁴⁸⁸

4.6.2. Hat Cikkelyes Hitvallás

VIII. Henrik még 1539-ben kiadta a Hat Cikkelyes Hitvallást, amely haláláig volt érvényben. Ebben rögzítették

- az egyházi tanítást,
- Rögzítésre került, hogy Krisztus látható egyháza a hívők gyülekezete.
- Az egyháznak joga van ceremóniák és szertartások tartására.
- Az lehetett a gyülekezeti nyelv, amit a nép megértett.
- A papi cölibátust eltörölték.
- Az egyházi hagyományoknak nem kellett mindenhol egységesnek lennie.
- A polgári hatóság parancsára a keresztyének fegyvert foghattak és hadakozhattak.
- Kimondták, hogy az ország főbenjáró bűnei ellen elkövetett súlyos bűncselekményért, halál járt, a legfőbb kormányzási jog öfelségéé, a királynőé.
- A római püspökök ebben az országban semmilyen nemű fennhatóságot nem gyakorolhattak.⁴⁸⁹

---

⁴⁸⁷ Szántó György Tibor: Anglia története. Budapest, Maccenas Könyvkiadó, 1992. 115.

⁴⁸⁸ Szántó György Tibor 1992. i.m. 115.

⁴⁸⁹ Forrás: Lippay Lajos: A protestantizmus. Budapest, Szent István Társulat Apostoli Szentszék Kiadó, 1935. 80.

Később hatodik feleségét, Katherine Parrt vette feleségül, aki egy katolikus főúr, protestáns hívő özvegye volt.⁴⁹⁰ Ezután az országban „nem tudtak eligazodni VIII. Henrik épp melyik vallást pártolja vagy támadja, amely örület teljesen a halálig tartott.”⁴⁹¹

VIII. Henrik életútjában a reformáció pusztán annak okán érvényesülhetett, terjedhetett, hogy házasságát éppen melyik vallási irányzat támogatta leginkább. Nem meggyőződésből vagy azért, mert a római katolikus elnyomással szemben akart volna fellépni.

A kálvinista gondolatok és a reformáció angliai elterjedésében, stabilizálódásában nagy szerepet vállalt Bucer. VIII. Henrik halálát követő időszakban száműzték Strasbourgból Bucert.

Ekkor 1547-ben meghívást kapott Wittenbergbe Melanchtontól és Genfbe Kálvinhoz, de ő mégis Anglia mellett döntött. Úgy vélte, hogy ebben az országban tudja a legjobban kibontakoztatni a reformációt. Eddig is voltak angol kapcsolatai, amelyekre csak másodlagosan tekintett. Az ott tartózkodásának megerősítéséhez John Hales járult hozzá, aki egy gazdag, politikában jártas politikus és Cranmer⁴⁹² érsek a somerseti herceg barátja is volt egyben.⁴⁹³

Azonban ebben az időszakban több felkelés is volt a reformáció ellen. Ennek következtében az egyik oldalon álló felkelők VIII. Henrik 1539-es Hat Cikkelyes Hitvallását követelték visszaállítani, míg a másik oldalon az 1549-es változatú A közös imádság könyve⁴⁹⁴ című hitvallást szerették volna helyreállítani. Az utóbbiban a római katolikus értelmezéstől, egészen Zwingli, Bullinger és Kálvin gondolatai, szellemiségük és tanaik is megtalálhatóak voltak.

---

⁴⁹⁰ Érdekesképpen: Háromévnnyi házasság után (házasságtörésért) Annát kivégeztette, majd feleségül vette Jane Seymourt (harmadik feleség), aki fiút szült neki 1537-ben VI. Eduárdot. Azonban Jane a szülést követően nemsokára meg is halt. Majd újra megnősült, ezúttal negyedik felesége protestáns Klevei Anna, de a lány fizikailag taszította magától Henriket, emiatt a király végtelen haragra gerjedt. A negyedik feleségét máglyára vetette és újra engedte a katolicizmus gyakorlását. (Ezután nem sokkal ötödik feleségét, Katherine Howardot is lefejeztette, az angliai népen pedig úrrá lett a rettegés). Forrás: György Antal: Kálvinról mindenkinek. Órbottyán, Órszentmiklósi Református Gyülekezet, 2011. 97.

⁴⁹¹ Szántó György Tibor: Anglia története. Budapest, Maccenas Könyvkiadó, 1992. 116-120.

⁴⁹² E tájt az egyik leghatalmasabb ember volt Angliában.

⁴⁹³ Forrás: Koczó Pál (ford.): Martin Greschat – Martin Bucer, egy reformátor és a kor, amelyben élt. Budapest, Kálvin Kiadó, 2011. 280.

⁴⁹⁴ Eredeti nyelven: Book of Common Prayer.

Bucer 1549. április 5-én Londonba ment, ahol Cranmer fogadta, majd május 5-én bemutatták VI. Edward királynak és az egész udvarnak.⁴⁹⁵ Számos publikációja jelent meg ebben az időben. Bucert elismerték és becsülték a királyságban.

4.6.3. *Negyvenkét Cikkelyes Hitvallás*

Az 1547-ben meghalt VIII. Henrik egyetlen fia, VI. Eduárd lett a trónörökös, aki ekkor 9 éves volt. Két protektort neveztek ki mellé, Somerset és Warwicket.

Somerset a Melancthon-féle lutheranizmus felé hajlott, ezért hatályon kívül helyezte a Hat Cikkelyt és a papok nősülését is engedélyezte, az eretnekek elleni törvényhozást is megszüntette, így Angliába özönlöttek újra a protestánsok.⁴⁹⁶

Warwick kormányzása alatt pedig Genf újra megerősödött, majd kiadta a Negyvenkét Cikkelyt, amely a svájci reformáció hitvallását tartalmazta, részben Bullinger, részben Kálvin befolyásolása is érezhető benne.⁴⁹⁷ Majd a kis 15 éves Eduárd tüdőbetegségben meghalt.

Aragóniai Katalin lánya, Tudor Mária lett a királynő, aki ismét Róma irányába nyitott. 1553. január 3-án megszavazta a „*Róma iránti engedelmességét, homlokegyenest szembement az elődök valláspolitikájával, és 273 protestánst végzett ki.*”⁴⁹⁸

4.6.4. *Harminckilences Cikkelyes Hitvallás*

Bucer 1551. február 28-án éjjel hosszú betegség után 60 évesen elhunyt. Március 2-án a Great St. Mary-templom karzatán ünnepélyesen temették el. I. Mária királynő politikájának áldozata lett halála után. 1556-ban elítéltette az elhunyt Bucert eretnekség miatt, így koporsóját és összes elérhető írásával együtt elégették Cambridge piacán. Napjainkban egy réztábla emlékeztet a Great St. Mary-templom karzatán arra a helyre, ahol egykor sírja volt.⁴⁹⁹

---

⁴⁹⁵ Forrás: Koczó Pál (ford.): Martin Greschat – Martin Bucer, egy reformátor és a kor, amelyben élt. Budapest, Kálvin Kiadó, 2011. 280.

⁴⁹⁶ Forrás: Koczó Pál 2011. 280.

⁴⁹⁷ Forrás: Koczó 2011. i.m.

⁴⁹⁸ Forrás: Koczó Pál 2011. i.m. 282.

⁴⁹⁹ Koczó Pál 2011. i.m. 282.

Bucer halálát követően, azonban Róma és Anglia közötti kiengesztelődés lehetősége, I. Mária által vezetett és vesztesen lezárt háborúját követően, azzal járó területi megfosztást és halálát követően örökre eltűnt.⁵⁰⁰

Az új királynő, Boleyn Anna lánya, I. Erzsébet lett, aki 1559-ben megalapította az anglikán egyházat, amely ideiglenes átmeneti megoldásként szolgált a római katolicizmus és a kálvinizmus közti viták enyhítésére.⁵⁰¹

Megtagadta a pápai engedelmisséget, de a genfi protestánsokkal sem szimpatizált. Az „1553-as Negyvenkét Cikkelyes hitvallást leváltották, az 1563-as Harminckilences Cikkelyes Hitvallásra, amely hivatalosan az egyház hitvallása is lett egyben. Később 1571-ben, jogszabállyá emelkedett. Ezen hitvallásban a római és kálvini tanok keveredtek.”⁵⁰²

A hitvallás nem csak teológia alapelveket rögzít, hanem alapszabályokat, rendtartást is megfogalmaz, vallási jogokat biztosít. Összefoglalva azokat, amelyek kálvini jogból levezetettek:

- a világi hatalomnak, azaz az uralkodónak Istentől ered a hatalma és jogos tekintéllyel bír;
- a pápa nem rendelkezett hatalommal az állam felett;
- a keresztény embernek engedelmesnek kellett lennie a törvényes hatalom és az egyház irányába; a háború, a fegyverviselés és a halálbüntetés jogszerű volt;
- a polgári jogrendet és a tulajdonviszonyokat nem szüntette meg az egyházi jogrend, de a szegényeket segíteni kellett;
- a kereszténység nem állt szemben az állammal és a jogrenddel;
- a hívő ember törvénytisztelő állampolgár, vállalhatott hivatalt, esküt, katonai szolgálatot;
- egyház nem uralja az államot, de erkölcsi irányítást ad; a hit belső meggyőződésen alapult.⁵⁰³

---

⁵⁰⁰ A spanyolok oldalán Franciaország elleni háborúba sodorta Angliát, amelyet nem, hogy elvesztettek, de még hozzá Calais-t is elcsatolták, amely 210 éven át Anglia kontinentális hídfőállása volt, és amelyet természetesen az országban nemzeti sérelemnek éltek meg. A királynő ellen merényletet kíséreltek volna meg, azonban megelőzte merénylőit, amikor is 1558-ban elhunyt.

⁵⁰¹ Forrás: Herber Attila-Martos Ida-Moss László-Tisza László: Történelem 1500-1789. Európa államai a 16. században. Budapest, Reáltanoda Kiadó, 1995. 51-52.

⁵⁰² Szántó György: Anglikán reformáció, angol forradalom. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2000. 122.

⁵⁰³ Nagy Dávid (ford.): A 39 Hitcikkely. In: <https://www.evangelikalcsoport.hu/2019/02/23/a-39-hitcikkely-39-articles-of-religion-a-church-of-england-hitvallasa/> (Feltöltés: 2025.12.12.)

Ezt követően 1570-ben végleg szakítottak Rómával, és az uralkodó a haláláig irtotta a katolikusokat. Az anglikán egyház leginkább római katolikus szervezetre hasonlított pápa és a bíborosok kara nélkül. Hierarchikus felépítésű, amelynek élén a canterburyi és a yorki érsek állt. *„A pápai funkciót az angol uralkodó gyakorolta. A kálvini protestáns zsinatok vagy szinóduson nem jöttek létre sem kerületi tanácsok. Így elmondható, hogy az anglikán egyház nem a genfi modellt követte.”*⁵⁰⁴ Ennek hatására vált ki az anglikán egyházból egy kálvinista irányzat a puritanizmus, amely az 5.1 fejezetben részletesebben kifejtésre kerül.

4.7. Magyarország

4.7.1. Magyarország a reformáció korszakában

Az oszmán törökök ellen a reformáció megindulásakor már több, mint egy évszázada harcoló magyar nemesség harci ideológiája még az egyetemes kereszténység vallásos érzületét és motivációit tartalmazta.⁵⁰⁵ *„mi mindnyájan szent vitézek vagyunk, az Jézus Krisztusért az kik viaskodunk, hitünkért, házunkért pogányokkal víjónk.”*⁵⁰⁶

A mohácsi vész előtti időszakban, a vándorprédikátorok útján terjedt el a reformáció, akik a Szentírást a nép nyelvén hirdették. A XVI. század végére a lakosság 80-90%-a protestáns vallású volt.⁵⁰⁷

A XVII. században Kálvin és a magyar hazafiság úgy függött össze, hogy az evangélium tanításainak megértésében tűntek el a történelmi (főleg polgárisodás) különbségek:⁵⁰⁸ *„nemcsak a magyar nemzeti függetlenség és öncélúság gondolata merítette legmélyebb vallási és erkölcsi igazolását a túlnyomóan református magyar protestantizmus szelleméből, hanem a magyar szellemiségnek a politikánál mélyebb és kevésbé változó régiói is telítődtek református erkölcsi szigorúsággal.”*⁵⁰⁹

---

⁵⁰⁴ Szántó György: Anglikán reformáció, angol forradalom. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2000. 127.

⁵⁰⁵ Tökéczky László: Kálvin hatása a magyarságra s a magyar politikára. In: Fazakas Sándor (szerk.): Kálvin időszerűsége. Tanulmánykötet Kálvin János teológiájának hatásáról Magyarországon. Budapest, Kálvin Kiadó, 2009. 367-377.

⁵⁰⁶ Benda Kálmán: A végvári harcok ideológiája. In: Történelmi Szemle 6. évfolyam (1963) 1. szám 15-18.

⁵⁰⁷ Our Church: The reformed church in Hungary. Budapest, Kálvin Kiadó, 1997. 7.

⁵⁰⁸ Tökéczky László: Kálvin hatása a magyarságra és a magyar politikára. In: Fazakas Sándor (szerk.): Kálvin időszerűsége. Tanulmánykötet Kálvin János teológiájának hatásáról Magyarországon. Budapest, Kálvin Kiadó, 2009. 367-377.

⁵⁰⁹ Révész Imre: Egyháztörténelem. I. könyv. Debrecen, Debrecen és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda-vállalata, 1933. 354.

A régi magyar református elit nagy részét áthatotta Kálvin tanítása, hiszen „*az Istentől való motiváltságára hivatkozó Bocskai István végrendeletében*”⁵¹⁰ azt írja: „*engemet az idvezülendők száma közébe rendelvén a szenteknek örök életre választott seregében, társaságában részessé tett és ekképpen minden kétség nélkül bizonyos lévén idvességem felől*”⁵¹¹ S a folytatásban arról is bizonyosságot tesz, hogy „*minden emberi háládatosság között, hazánknak, nemzetünknek tartozunk mindenekfelett több jóval.*”⁵¹²

Bethlen Gábor végrendeletét elemezve, hasonlóan kálvinista felfogást vehetünk észre: „*minthogy az ember magától a jónak még csak a meggondolására is elégtelen.*”⁵¹³ Bethlen Gábor, az öntudatos kálvinista keresztény a kálvinisták képviselőjeként a következőt mondta: „*noha pápista fejedelem házában nevelkedtem ötödfél esztendeig (anélkül, hogy) (meg) cseréltem volna (hitemet), Istenemet elárultam volna, a Hazámhoz is oly állhatatos szeretetet viseltem, hogy soha véle nem ellenkeztem.*”⁵¹⁴

Bethlen Gábor, mint kálvinista fejedelem kálvini értékeket követett: „*a fösvényiséget azért elkerülje, de az utálatos tékozlást is ne kövesse, hanem a két gonosz fogatkozás között a középúton járjon.*”⁵¹⁵ Ezt azonban csak Isten ingyen való kegyelméből képes megtenni az ember: „*jó egészséggel is ingyen való kegyelméből megáldott volt... minthogy ember magától a jónak még csak meggondolására is elégtelen.*”⁵¹⁶ Bethlen a vallásszabadság híve volt, ugyanakkor ezt részben az állam és egyház elválasztásával indokolja: „*a religio felett egymással nem veszekednek, hanem annak megítélését ama nagy papra bízzák, aki lakik mennyben s ahol kinek-kinek, amint érdem tette, megfizet. Ne legyenek papokká ne idvezítsenek erővel senkit, légyen szabadságban az ország constitutioja szerint a nép recepta religio...*”⁵¹⁷

Alvinci Péter kassai prédikátor közvetlenül is hivatkozott Kálvinra a Magyarország panasz címmű röpiratában: „*És midőn semmi egyéb mód nem volna a dologban, fegyverhez is kellett nyúlni... ama kézben forgó authornak javallása és tanácsa szerint.*”⁵¹⁸

---

⁵¹⁰ Bocskai István végrendelete. In: https://adatbank.ro/html/alcim_pdf9831.pdf (Letöltés: 2025.12.28.)

⁵¹¹ Tarnóc Márton (szerk.): Magyar gondolkodók 17. század. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1979. 10.

⁵¹² Tarnóc Márton 1979. i.m. 10.

⁵¹³ Tarnóc Márton 1979. i.m. 105.

⁵¹⁴ Tarnóc Márton 1979. i.m. 106.

⁵¹⁵ Tarnóc Márton 1979. i.m. 111.

⁵¹⁶ Tarnóc Márton 1979. i.m. 105.

⁵¹⁷ Tarnóc Márton 1979. i.m. 108.

⁵¹⁸ Tarnóc Márton 1979. i.m. 135.

Könnyen választ találunk arra a kérdésre, hogy a kálvini hatás milyen erősen véste be magát a magyar politikai köztudatba. Igen jó bizonyíték az, hogy a Pázmány Péter vezette ellenreformáció sikerei után, II. Rákóczi Ferenc kuruc seregében, a főtiszti kar többsége ugyan már katolikus, de a harcoló katonaság nagyobb része református volt. S így a magyar nemzeti sorssal összefonódott kálvini egyház lett a „magyar vallás”, amely *„kisebbségi léte ellenére nemcsak a politikában, hanem a művelődésben is arányszámán felüli szerepet játszott.”*⁵¹⁹

*„Alvinczi életéről és Bethlen Gábor környezetében lévő súlyáról alig tud egyebet az utókor.”*⁵²⁰ Alvinczi hazánkban, Bécsben és sok más helyen is elismert „lelkipásztor, a magyar nemzet öncélúságát szolgáló politikus és kiegyensúlyozott tollú író”⁵²¹ is volt. A magyar kálvinista lelkipásztorról és politikusról Incze Gábor kifejtette, hogy: *„A kálvinizmus politikuma, a részekre szakadozó élet szerves egységbe fogása a vallás egységesítő fegyelmezése által, Magyarországon eddig csak Alvinczi és az erdélyi fejedelmek udvari papjai lelkének lüktetésén keresztül próbálgatta szárnyát. Politikai és diplomáciai tanácsadásban, a fejedelem utódjának nevelésében, országos írjatok, végrendeletek, kiáltványok szerkesztésében gyakran szokták az uralkodók igénybe venni gyóntató atyjukat, vagy udvari prédikátorukat. Bethlen Gábornak is belső bizalmasa Alvinczi Péter. „Kegyelmed az deák stylussal eleganciát szerezhetsz ez mi paraszti discursussal való írásunknak”, — írja Bethlen a pozsonyi békéért (1627) neki szemrehányást tevő papjának a béke indító okait magyarázó és azt kiáltványban magyaráztatni óhajtó soraiban.”*⁵²²

4.7.2. Az 1500-as évek

Magyarországon nem kimondottan a kálvinizmus hódított teret, hanem mint – az angol nyelvterületeken mondják – az „egyik legdinamikusabb formája”,⁵²³ a puritanizmuson keresztül. Főként az angol nyelvterületeken, - mint például Angliában, Skóciában és Amerikában - s innen is került át külföldön tanuló diákok által hazánkba. A mozgalom célja

---

⁵¹⁹Tőkéczy László: Kálvin hatása a magyarságra s a magyar politikára. In: Fazakas Sándor (szerk.): Kálvin időszerűsége. Tanulmánykötet Kálvin János teológiájának hatásáról Magyarországon. Budapest, Kálvin Kiadó, 2009. 367-377.

⁵²⁰ Incze Gábor: Alvinczi Péter. In: Protestáns Szemle 43. évfolyam (1934) 11. szám 553.

⁵²¹ Incze Gábor 1934. i.m. 533.

⁵²² Incze Gábor: Alvinczi Péter. In: Protestáns Szemle 43. évfolyam (1934) 11. szám 554.

⁵²³ A reformáció egyik legdinamikusabb formájának nevezték a puritanizmust. In: William, Benton: Encyclopedia Britannica, USA, Chicago, London etc. 18th ed. 1966. 879.

a kálvini irányú reformáció teljes megvalósítása az egyház életében és szervezeti intézményében.

„A magyarság a protestantizmussal a mohácsi katasztrófát követő anarchia idején találkozott, mikor nemcsak a középkori magyar állam hullott szét, de a lelkekben is összeomlott az egységes magyar nemzet képe. Igaz, a reformátori eszmék szórványosan már korábban is megjelentek.”⁵²⁴

A három részre szakadt országunkban mindenhol, főként a Felső-Tisza vidékén és a Tiszántúlon terjedt el⁵²⁵ az irányzat. Az egyházalkotmányban is megmutatkozott, mivel a kálvini forma érvényesülésével bevezetésre és kialakításra került a presbiteri rendszer. Megjelent a kálvini rendtartás az istentiszteleti rendtartásban, valamint megerősítette a lelkipásztori felelősségi köröket, valamint átláthatóbbá tette az erkölcsi normákat.⁵²⁶ A kálvini jogos fellázadás jogán a magyar tanárok és igehirdetők *„felemelték szavukat a társadalmi igazságtalanságok ellen és kemény szavakkal bélyegzik meg a jobbágyok.”*

Ez idő tájt a kálvinizmus *„pontosan ezt hirdette: „...akkor, amikor mindenki elveszítette mindenben a hitet és nagy kiábrándulás ment végbe a világon és mindenki csak arról tudott beszélni, hogy nem volt igazuk az intézményeknek és az intézmények szolgáinak – írja Ravasz László⁵²⁷ – Kálvin János friss, új, mondhatatlanul szenvedélyes, reális és élettől duzzadó hitvallást hirdetett.”⁵²⁸*

Eleinte a lutheranizmust követő Dévai Bíró Mátyás fogadta el az Institutio-ban foglalt elveket. Így emiatt a többség a kálvini reformáció követője lett. Kálvin leveleket váltott a magyar reformátorokkal és a genfi akadémián magyar diákok is tanulhattak. Az első kálvinista szemléletű magyar hitvallás Méliusz Juhász Péter (1532-1572) műve.⁵²⁹

---

⁵²⁴ Albert Gábor: A magyarság és a kálvinizmus kölcsönhatása. In: Confessio 20. évfolyam (1996) 1-4. szám 416.

⁵²⁵ Forrás: Ágoston István: A magyarországi puritanizmus gyökerei. Budapest, Kálvin Kiadó, 1997. 12-14.

⁵²⁶ Forrás: Ágoston István 1997. i.m. 14.

⁵²⁷ Forrás: Ravasz László: A magyar kálvinizmus. In: Confessio 20. évfolyam (1996). 1. szám

⁵²⁸ Albert Gábor: A magyarság és a kálvinizmus kölcsönhatása. In: Confessio 20. évfolyam (1996) 1-4. szám 417.

⁵²⁹ Jean, Cadier: Kálvin. Egy ember Isten igájában. Budapest, Kálvin Kiadó, 1994. 164.

Dévai Bíró Mátyás, Wittenbergben tanult és Melancthon barátja volt. Svájci száműzetést követően 1543 után a Helvét Hitvallást vezette be, hogy a lutheranizmust viaszorítsa.⁵³⁰ Amelyet később a debreceni zsinaton 1567-ben el is fogadtak.⁵³¹

A magyarországi Református Egyház megerősödésében jelentős szerepet játszott az is, hogy Károlyi Gáspár (később Károli) az egész Bibliát lefordította (Vizsolyban) magyar nyelvre. Magyar nyelven nyomtatásban először 1590-ben jelent meg.⁵³² *„Károli Gáspár bibliafordításának megszületését nyilvánvalóan a szótáríró, kitűnő sárospataki klasszika-filológus professzorok munkássága alapozta meg.”*⁵³³

Károlyi Gáspár 1535 körül született (pontos születési éve ismeretlen) Nagykárolyban és 1591-ben Göncön halt meg. *„Mezővárosi polgárcsaládból származott. 1540 körül válhatott protestánsná”*,⁵³⁴ *„mert a magyar mezővárosi iskolák diákjai 1550 körül árasztották el Wittenberget.”*⁵³⁵ A későbbi *„Biblia fordítások okozták nevének megváltoztatását. Károli latin formában használta és írta alá nevét: Caroli. Így később a „C” helyett az új helyesírási szabályok szerint a „C” helyett a „K”-t használták és „l” maradt meg.”*⁵³⁶ Méliusz Péter jó barátja volt, *„együtt harcoltak az antitrinitáriusok ellen.”*⁵³⁷ Életéről nem sokat tudni, mivel szándékosan háttérbe vonult. Annyi biztos, hogy 1556-ban a wittenbergi egyetem anyakönyvébe feljegyezték a nevét.

Ugyanezen kor jelentős reformátora Szegedi Kis István, aki 1505-ben született és 1572-ben halt meg. Különösen az Alföldön és a Dunántúlon terjedt a reformációt. Szegedi Kis István a Tiszántúlon terjesztette Kálvin tanait. A magyarországi reformáció *„meggyökereztetésének érdeme jórészt az övé”*.⁵³⁸ Majd a Dunántúlra vonult, ahol többek között Somogy megyében tanított, amikor török fogságba esett. Két év kínzást követően szabadult. Ezt követően Ráckevére került. *„Ő volt a legtartósabb magyar reformátor, aki svájci református szellemű*

---

⁵³⁰ Karl, Heussi: Az egyháztörténet kézikönyve. Budapest, Osiris Kiadó, 2000. 334.

⁵³¹ Our, Church: The reformed church in Hungary. Budapest, Kálvin Kiadó, 1997. 9.

⁵³² Church 1997. i.m. 16.

⁵³³ Veliky János: Kálvin. Kálvinizmus. Magyar kultúra. In: Magyar Tudomány 171. évfolyam (2010) 2. szám 130-134.

⁵³⁴ Szabó András: A rejtőzködő bibliafordító Károlyi Gáspár. Budapest, Kálvin Kiadó, 2012. 13.

⁵³⁵ Szabó András 2012. i.m. 33.

⁵³⁶ Szabó András 2012. i.m. 20.

⁵³⁷ Csohány János: Vázlatok a reformációs és ellenreformációs egyháztörténelméhez. Debrecen, Református Teológiai Akadémia Kiadó, 1994. 19.

⁵³⁸ Révész Imre: Egyháztörténelem. I. könyv. Debrecen, Debrecen és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda-vállalata, 1933. 9.

*műveire európai hírre tett szert.*⁵³⁹ Halálát követően jelentek meg tudományos munkái, amelyekben *„a reformáció által eddig elérteket – dogmatikát és hittételeket - foglalta össze.*”⁵⁴⁰

Tanítványa Méliusz Péter, aki Wittenbergben tanult 1556-57-ben, Melanchton hallgatta és a kint tanuló magyar diákok vezetője volt. Melanchton hatására kezdett érdeklődni Kálvin tanai és a svájci reformáció iránt. Hazatért, majd *„1561-ben tiszántúli református püspökké lett és megszilárdította a református egyházat.*”⁵⁴¹ Később a debreceni zsinaton 1567-ben Méliusz vezetésével egy átfogó hitvallási és törvényalkotási munkára került sor, amely összefogta Magyarország és Erdély reformátusságát.⁵⁴² Rendkívül tevékeny munkássága alatt, körülbelül ötven munkát írt és majdnem ugyanennyi került nyomtatásba is.

Az 1500-as években Kálvin jó barátja Melanchton tanai hatottak leginkább a magyar reformációra, aki különös szeretettel volt a wittenbergi magyar diákok iránt. Ennek okán a magyarországi reformátorokat *„nem csak Kálvin tanai, hanem Luther tanai is befolyásolták.*”⁵⁴³

Fontos megemlíteni, hogy a lutheri reformáció ellentársa úgymond az anabaptizmus volt, mint Kálvin idején a zwinglisták. Az anabaptizmus Magyarországon kifejezetten felvidéken terjedt el, akinek legnagyobb alakja a vértanúhalált halt – 1540 körül – Fischer András volt. Azonban az anabaptistákat hatóságilag is üldözték. Az anabaptizmus a reformáció népi irányzata, kezdetben csak az elnyomó feudalizmussal szemben léptek fel, később pedig egyházi dogmákat is elvetettek mint a gyermekkeresztséget. Jeles képviselője *„Münzer Tamás korábban Luther mellett állt ki 1521-ben a katolikus egyházzal szemben, majd különvált, később a lutheri és kálvini tanoktól eltérően önálló útra tért és saját irányzatot alapított.*”⁵⁴⁴

A mohácsi vészt követően a történelmi források megemlítik, hogy 1529-ben megjelentek Magyarországon – szintén leginkább Felvidéken – Zwingli eszméi és annak hatásai. Akik próbálták megbontani a lutheri és kálvini rendet, de e próbálkozásuk nem volt számottevő.

---

⁵³⁹ Révész Imre: Egyháztörténelem. I. könyv. Debrecen, Debrecen és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda-vállalata, 1933. 9.

⁵⁴⁰ Csohány János: Vázlatok a reformációs és ellenreformációs egyháztörténelméhez. Debrecen, Református Teológiai Akadémia Kiadó, 1994. 21.

⁵⁴¹ Csohány János 1994. i.m. 23.

⁵⁴² Csohány János 1994. i.m. 24.

⁵⁴³ Forrás: Révész Imre: Egyháztörténelem. I. könyv. Debrecen, Debrecen és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda-vállalata, 1933. 12.

⁵⁴⁴ Gecse Gusztáv (szerk.): Vallástörténeti lexikon. Budapest, Kossuth Kiadó, 1973. 21-22.

Ugyanekkor már Tiszántúlon és a Felső -Tisza vidékén a református eszmék mellett foglalnak állást. A debrecen-egervölgyi hitvallást 1562-ben kiadták Confessio Catholica név alatt, amely hitvallás kálvini szellemben a hitre és a világi életre adott kérdésekben nyújtott iránymutatást, valamint beépítették a kialakuló magyar református rendbe. E hitvallás eredetileg rendtartási szabályokat összefoglaló céllal íródott, de a benne foglalt elvek meghatározása és szerkesztési felépítése alapján, a végleges kiadott formája hitvallássá alakult. *„Három fő célt, funkciót szolgált: az uralkodó előtti megfelelést, az igazhívőség igazolását, a tanítás pozitív, normatív kifejtését, azaz a frissen egybeszerveződött tiszántúli protestáns egyházi tanítás egységét, intézményesítését.”*⁵⁴⁵

Ezt követően a magyar- és erdélyországi reformátusok együttes állásfoglalást adtak ki az ún. tarcal-tordai hitvallást (1562-1563), amely egyébként egyben *„Béza egyik alapművének nem teljes magyar fordítása.”*⁵⁴⁶

Az 1563-es hitvallást követően a magyarországi református képviselőknek szembesülnie kellett egy újabb kihívással, amelyben *„állást kellett foglalniuk az unitáriusizmus hódító fellépésével szemben. Az antitrinitarizmus”*⁵⁴⁷ Magyarországon és Erdélyben először csak *elszigetelt jelenséggént bukkant föl.”*⁵⁴⁸ Az unitáriusok a reformációnak egy vallási irányzata, amely tagadja a Szentháromságot. Magyarországon jeles képviselője Dávid Ferenc, aki tanait leginkább Erdélyben terjesztette. A kálvini követőknek sikerült Erdélyben visszaszorítaniuk ezt az irányzatot, valamint *„Dávidot elfogták, a dévai börtönben zárták és ott is halt meg.”*⁵⁴⁹

4.7.3. Az első magyar protestáns egyházalkotmány

A debreceni nagy alkotmányozó zsinaton 1567-ben a magyar reformátusság legfontosabb képviselője a II. Helvét Hitvallást⁵⁵⁰ elfogadta, amelyben erőteljesen megnyilvánult a református szellem, a kálvinizmus térhódítása.⁵⁵¹ A II. Helvét Hitvallás Kálvin és Bullinger közös irománya 1566-ból, amely a francia és a német svájci reformáció szellemi

---

⁵⁴⁵ Ács Pál–Székely Júlia (szerk.): Identitás és kultúra a török hódoltság korában. Budapest, Balassi Kiadó, 2012. 171.

⁵⁴⁶ Révész Imre: Egyháztörténelem. I. könyv. Debrecen, Debrecen és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda-vállalata, 1933. 13.

⁵⁴⁷ Ezt a kifejezést később általánosan a 17. század elejétől kezdték használni.

⁵⁴⁸ Révész Imre: Egyháztörténelem. I. könyv. Debrecen, Debrecen és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda-vállalata, 1933. 13.

⁵⁴⁹ Révész Imre 1993. i.m. 15.

⁵⁵⁰ Révész Imre 1993. i.m. 71.

⁵⁵¹ Forrás: Révész Imre 1933. i.m. 15.

egyesülésének eredménye, valamint „*együttal a református protestantizmusnak máig az egyik legtöbbre becsült hitvallási irata külföldön és hazánkban is*”.

Az első magyar protestáns egyházalkotmánya nem tisztán lutheri, kálvini volt, hanem inkább vegyes típusú. Keverednek benne a lutheri, a kálvini, valamint az unitárius tanok. Az egyház közvetlen kormányzata a lelkipásztorok kezében volt. Feladatuk elsősorban a gyülekezetben a rendtartás, de szükség esetén a világi hatóság közreműködését is kérhették.

Ezenkívül volt a lelkészek csoportja, akiket területi egységekre osztottak. Espereseket és püspököket választottak maguk közül. Az esperesek kisebb egyházvidékek élén álltak, míg a nagyobbakat a püspökök igazgatták. Az esperesi és püspöki egyházi kormányzás legfőbb eszköze, a rendszeres egyházlátogatás volt. A laikus lelkészek közössége inkább csak lelkipásztori állások betöltésével teljesült, azonban semmilyen befolyásuk nem volt az egyház ügyeinek vitelére, szavazati joggal nem rendelkezett.⁵⁵²

Az első presbitérium bevezetésére csak 1617-ben került sor Pápán,⁵⁵³ a Heidelbergben tanult Kanizsai-Pálfi János által, aki a „*kibontakozó ellenreformáció ellen védte meg a református egyházat.*”⁵⁵⁴ A presbitériumoknak csak erkölcsi, hitéleti és a tanítói felügyeleti testületei voltak, de a vagyonkezelésre nem terjedt ki a hatáskörük.⁵⁵⁵ Az egyház belső szervezete a XVII. századtól kezdve mindmáig a presbiteri rendszer szerint működik.

A körmendi zsinat 1630-ban minden dunántúli egyházközségre nézve elrendelte a presbiteri rendszer bevezetését. Majd 1646-ban a szatmárnémeti zsinaton Rákóczi György nem engedélyezte. Az 1700-as években a szatmári békét követően a protestáns vallási kérdésekben az uralkodó hatáskörébe került, így az egyház közjogi szerepe megszűnt. Innentől kezdve a véres ellenreformáció vette kezdetét.⁵⁵⁶

---

⁵⁵² Forrás: Révész Imre: Egyháztörténelem. I. könyv. Debrecen, Debrecen és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda-vállalata, 1933. i.m.

⁵⁵³ Forrás: Gergely András: Kálvin időszerűsége. Tanulmányok Kálvin János teológiájának marandó értékéről és magyarországi hatásairól. In: Magyar Tudomány 171. évfolyam (2010) 2. szám 168-174.

⁵⁵⁴ Our, Church: The reformed church in Hungary. Budapest, Kálvin Kiadó, 1997. 17.

⁵⁵⁵ Buzogány Dezső: A kálvini etikára épített egyházközségi vagyongazdálkodás. In: Fazakas Sándor (szerk.): Kálvin időszerűsége. Tanulmánykötet Kálvin János teológiájának hatásáról Magyarországon. Budapest, Kálvin Kiadó, 2009.

⁵⁵⁶ Forrás: Csohány János: Vázlatok a reformációs és ellenreformáció egyháztörténelméhez. Debrecen, Református Teológiai Akadémia Kiadó, 1994.

4.7.4. Az 1687. évi magyar országgyűlések vallásügyi törvényei

Fontosnak tartom megemlíteni az 1687. évi magyar országgyűlések vallásügyi törvényeit, amelyet 1691-ben adtak ki Carolina Resolutio⁵⁵⁷ név alatt. Később *a vallás szabad gyakorlatáról szóló 1681. évi XXV. törvénycikkben* hirdették ki.⁵⁵⁸

Összefoglalóan az alábbi jogokat biztosították a protestánsok részére:

- A protestánsok magán- és nyilvános vallásgyakorlatot engedélyeztek, amelyet bárhol nyilvánosan folytathattak.
- Tarthattak istentiszteletet, de a magán vallásgyakorlást szabályozták.
- A király engedélyével változtathatott vallást a földesúr.
- A protestáns lelkészek dogmatikailag a katolikus főesperes felügyelete alatt álltak.
- Házasságjogi bíraskodás önállóan nem, csak katolikus házassági bíróságokhoz tartoztak a protestánsok, ellenben a protestánsokat protestáns házasságjog szerint kötelesek voltak megítélni. Vegyesházasság csak római katolikus pap előtt volt köthető.⁵⁵⁹

Erre a korszakra jellemző volt, hogy a „*XVII. századi, a puritánizmus által többé-kevésbé befolyásolt magyar református prédikátorok olyan nyilatkozatai, amelyekben élesen kikelnek a fennálló társadalmi igazságtalanságok és egyenlőtlenségek ellen s félre nem érthető kemény szavakkal bélyegzik meg a jobbágyok irgalmatlan kizsákmányolását, a főrendűek gögjét és erkölcstelenségét.*”⁵⁶⁰

Hazánkban az egyház belső szabadságát először a polgári korban, a kiegyezés (1867) után nyerte el, „*amikor az ország egyházpolitikai szempontból is alkotmányos közjogi alapokra tért vissza.*”⁵⁶¹

---

⁵⁵⁷ Forrás: https://refwiki.kre.hu/index.php?title=Carolina_Resolutio_1731,_1734 (Letöltés: 2026.01.03.)

⁵⁵⁸ Csohány János 1994. i.m. 25.

⁵⁵⁹ Forrás: Csohány János: Vázlatok a reformációs és ellenreformáció egyháztörténelméhez. Debrecen, Református Teológiai Akadémia Kiadó, 1994. 25.

⁵⁶⁰ Révész Imre: Társadalmi és politikai eszmék a magyar puritanizmusban. Budapest, MTA Kiadó, 1948. 4-5.

⁵⁶¹ Révész Imre: Egyháztörténelem. I. könyv, Az őskereszténységtől az ellenreformációig. Dunamelléki Református Egyházkerület, Ráday Nyomda, 1993. 66.

4.7.5. A kálvinizmus hatása hazánkban

Kálvin a magyar történelembe mélyen beleírta magát. A kálvinista elnevezés hazánkban a XVIII. századig nem volt elfogadott Kálvin magyar követőinek a körében. Debrecen, a „kálvinista Róma”⁵⁶² „kifejezés csak 1864-ben bukkan fel”.⁵⁶³

A magyarországi reformáció feltérképezésével arra a következtetésre lehet jutni, hogy a magyarság a XVI-XVII. században a kálvinizmus hatására számos átalakuláson ment át. Elmondható, hogy „a magyarság abból a mély nemzeti és erkölcsi válságból, amelybe ha nem is a mohácsi csatavesztés juttatta, viszont az és az azt követő évtizedek döbentették rá: ebből a mély válságból a reformáció hatalmas, sodró eszmei és szellemi áramlata emelte ki. Nem holmi gazdasági pénzügyi manőverek, ideig-óráig ható ravasz politikai sakkhúzások, hanem a transzcendens primátusát hirdető, a belső, lelkiélet fontosságát hangsúlyozó kálvinizmus.”⁵⁶⁴

Természetesen vannak olyan magyar elemzések is, amelyek nem értenek egyet azzal a következtetéssel, hogy Kálvin jogi tanainak hatására, a magyar kálvinizmus eredményeképpen valósult volna meg; vagy ivódott volna be az állami joggyakorlati életbe a jogellenes felsőbbbséggel szembeni ellenállási joggyakorlás.

A 4.3. fejezetben már ismertetett Benda Kálmán⁵⁶⁵ magyar kálvinista elemző írásaival ellentétben Eckart Ferenc tanulmányában cáfolja azt a tényt, hogy Bocskai és híveinek, fejedelemnek, vagy rendeknek közjogi felfogását a kálvini ellenállási tanra alapozták volna.⁵⁶⁶ Eckart Ferenc így írt tanulmányában a magyar ellenállási jog jogalapjáról, jogtörténeti alapjáról: „A felkelés jogi alapját számukra az Aranybulla 31. cikke képezte, mely kimondta, hogyha az uralkodó a törvényekben biztosított jogokat és kiváltságokat nem tartja tiszteletben, a rendeknek joguk van egyenként és összességükben ellentmondani és ellenállni, anélkül, hogy ezzel a hűtlenség bűnébe esnének. Bocskai és híveinek Rudolf elleni

---

⁵⁶² Tökéczky László: Kálvin hatása a magyarságra és a magyar politikára. In: Fazakas Sándor (szerk.): Kálvin időszerűsége. Tanulmánykötet Kálvin János teológiájának hatásáról Magyarországon. Budapest, Kálvin Kiadó, 2009. 367-377.

⁵⁶³ Albert Gábor: A magyarság és a kálvinizmus kölcsönhatása. In: Confessio 20. évfolyam (1996) 1-2. szám 416.

⁵⁶⁴ Albert Gábor 1996. i.m. 421.

⁵⁶⁵ Benda Kálmán élt 1913-1994 között, történész, levéltáros, MTA rendes tagja. Kutatási területe az újkori magyar politikátörténet.

⁵⁶⁶ Forrás: Eckhart Ferenc: Bocskai és híveinek közjogi felfogása. Budapest, Károlyi Emlékkönyv, 1933. 133.

fellépése tehát nem Kálvin és Béza felfogására támaszkodott - állapítja meg Eckhart - „politikai meggyőződésük forrása a magyar rendi felfogás volt. Ez erősebb ösztönzője és szellemi támpontja volt gondolataiknak a király és alattvalóinak viszonyáról, mint hitbéli meggyőződésük tanítójának politikai elvei.”⁵⁶⁷

Benda Kálmán megjegyezte, hogy Eckhart Ferenc⁵⁶⁸ eredményeit alátámasztotta Révész Imre⁵⁶⁹ is. Azonban erősen megjegyzendő, hogy *„az ellenállási jogra történő hivatkozás elmaradása tudatos állásfoglalás következménye volt. Béza-nak 1562-1563 Confessio Christianae Fidei címen kiadott munkáját, annak magyar fordításából kihagyják az Istentől küldött szabadítókra és az ellenállásra vonatkozó fejtegetéseket. Vajon nem az abszolutizmusra törekvő Rákócziakra való tekintettel maradt ki a kérdéses rész a magyar fordításból?”⁵⁷⁰*

Az igazat megvallva hazánkban nem a hagyományos értelemben vett, Kálvin által főszabályként kezelendő ellenállási joggyakorlás valósult meg. Talán ez az oka annak, hogy Magyarországon, az 1604-es felkelés iratanyagában, nem fellelhető a zsarnoktól való szabadulás kálvini tétele.

„A kortársak szemléletében a Bocskai-szabadságharc nem tartozott az Institutio-ban második helyen említett rendi ellenállás kategóriájába. Magyarországon nem a rendek keltek fel a zsarnok ellen, hanem a Kálvin által az első helyen említett lehetőség valósult meg: Isten szabadítót küldött Bocskai személyében. Ebből a szempontból nézve az iratokat, egyszerre más képet kapunk és a kálvini tanok jelenlétét is megállapíthatjuk.”⁵⁷¹

Fontosnak tartom kihangsúlyozni a fenti érvelés okán is, hogy Bocskai a felkelését követően – az 1604-es álmodi csatát követően – a Történelmi Tár 1878. 31. és 284-285., továbbá a Magyar Országgyűlési Emlékek X. 607. és XI. 743. számai szerint az alábbi beszédet tartotta meg: *„Kegyelmeteknél nyilván lehet az, hogy engemet ily rövid idő alatt erre a felséges Isten*

---

⁵⁶⁷ Benda Kálmán: A kálvini tanok hatása a magyar rendi ellenállás ideológiájára. In: Helikon Világirodalmi Figyelő 17. évfolyam (1971) 324.

⁵⁶⁸ Eckhart Ferenc 1885-1957 között élt jog-és gazdaságtörténész, levéltáros, egyetemi tanár volt. Fő kutatási területe a magyar állam- és jogtörténet.

⁵⁶⁹ Révész Imre kiemelkedő magyar egyháztörténész. Jelen disszertációban valamennyi releváns kálvini szakirodalom megtalálható. Élt 1889-1967 között, történetírói munkássága a protestáns egyháztörténetre terjedt ki.

⁵⁷⁰ Benda Kálmán: A kálvini tanok hatása a magyar rendi ellenállás ideológiájára. In: Helikon Világirodalmi Figyelő 17. évfolyam (1971) 325.

⁵⁷¹ Benda Kálmán 1971. i.m. 326.

bölcs tanácsa indított (..) „ebben az Úr Isten cselekedett velem, e mostani állapotomban Istennek az ő titkos tanácsából való végzését tekintse. (..) Minden én igyekezetem s intentióm ellen vőn ez álláspontra Isten, mint Mózeset régen a pásztorságból, Dávidot a juhok aklából, a bujdosó, számkivetett Jeftét kivette és a népnek fejedelmévé, királyává tette. (..) „Istené a dicsőség, valamennyire eddig is segített.”⁵⁷² Azaz Isten küldöttének vallotta magát, akinek feladata, hogy megszabadítsa népét a zsarnokság uralma alól. Mintha akár Kálvin Soli Deo Glória jelmondatát idézné.

A kálvinista Illyés Gyula a reformáció genfi emlékműve előtt megfogalmazott kérdése igencsak gondolatébresztő a magyar kálvinista hatás vizsgálatának tekintetében. „Hiszed, hogy volna olyan-amilyen magyarság, ha nincs – Kálvin? Nem hiszem.”⁵⁷³

A történelmet a fennmaradt írásokból és elemzésekből tudjuk megismerni, vagy kikövetkeztetni. Ahogy Kálvin és a kálvinizmus esetében is tapasztalhattuk, a történelem során minden uralkodó és történetíró a maga politikai meggyőződésének irányába jegyezte le a megtörtént eseményeket, csatákat, jogvitákat.

Ennek okán különböző szövegekből tudunk egy egész képet kapni és azokból az információkból következtetni, hogy egyes események háttérében milyen ok-okozatok állhattak. Jelen esetben megállapíthatjuk, hogy a hazai kálvinista hatás jelentősége számottevő. Azonban nem minden fennmaradt írás hivatkozik közvetlen módon Kálvin tanaira, hanem inkább annak közvetett hatásán keresztül a tapasztalhatjuk a kálvinizmus közjogi gyökereit.

ÖTÖDIK FEJEZET

Irányzatok, mozgalmak, elhatárolások

E fejezetben azon kálvinista írók írásait gyűjtöttem össze, amelyek a legjobban tükrözik Kálvin jogi tanainak vagy a kálvini hatásnak a lenyomatát a jogtudományi, társadalomtudományi vagy politikatudományi ágazatokban. A kigyűjtés jellege szerint, azon

---

⁵⁷² Forrás: Benda Kálmán: A kálvini tanok hatása a magyar rendi ellenállás ideológiájára. In: Helikon Világirodalmi Figyelő 17. évfolyam (1971) 327.

⁵⁷³ Illés Gyula beszéde In: <https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/ILLYES/illyes00001/illyes00820/illyes00820.html> (Letöltés: 2026.01.10.)

írásokat igyekeztem összefoglalni, amelyek a kutatási témámmal összefüggenek, valamint számomra is meghatározóak voltak a Kálvin-kutatásom során.

5.1. Kálvinista irányzatok, mozgalmak, elhatárolások

A jelen disszertációmban említett, elemzett, létrejött irányzatokat, mozgalmakat, valamint azokkal összefüggésben kialakult további mozgalmakat igyekeztem tömören összegyűjteni. Azzal a céllal, egyrésről, hogy Kálvint körül ölelő mozgalmakkal kapcsolatos tévhiteket eloszlassam és bizonyos irányzatoknak tartalmi összefoglalót adjak. A célom volt az is hogy, a kálvinista vagy más protestáns mozgalmakra vagy irányzatokra jellemző fogalom meghatározásokat, elhatárolásokat, illetve azok dogmatikai alapjait összefoglaljam.

5.1.1. Irányzatok, elhatárolások

A lutheránusok vagy evangélikusok a németországi Wittenbergből 1517-ből eredeztethető protestáns felekezet, amelynek Luther volt a jeles képviselője és elindítója. A fenti fejezetekben kifejtettem, hogy származásukban, oktatásukban, neveltetésükben, gondolkodásmódjukban, valamint történelmi események hatásainak tekintetében is két különböző emberről – Kálvin és Luther vonatkozásában – beszélhetünk. Az egyházszervezeti felépítésük jobban hasonlít a római katolikus egyházéra. Azonban Luther konkrét jogi, jogrendszerbeli tanokat nem fogalmazott meg. Célja inkább az egyházszakadás elérése volt. Később az evangélikus követők által terjedt el.

A kálvini presbiteri egyházi berendezéssel ellentétben, inkább a katolikus egyházra hasonlító püspöki-zsinati rendszerben működtek, püspökök vezették az egyházkerületeket. A lutheranizmus *„Németországon felül Dániában, Svédországban, Norvégiában és Finnországban terjedt el.”*⁵⁷⁴

A puritánok azok a protestánsok, akik *„önmegtartóztató életet éltek és bibliás emberek voltak még akkor is, ha dogmatikailag nem is értettek egyet a kálvinizmussal.”*⁵⁷⁵ A puritanizmus és a kálvinizmus nem azonos, azonban a puritán elveket és tanokat a kálvinizmus ismeretében lehet jobban megérteni. A puritanizmus *„máig kiható szellemtörténelmi jelenség, amelynek szinte egyetemes érvényű kihatásai voltak és vannak”*.⁵⁷⁶ Azonban, ha a társadalomra

---

⁵⁷⁴ Csohány János: Vázlatok a reformáció és ellenreformáció egyháztörténelméhez. II. kiadás. Debrecen, Fábán Bt. Kiadó, 1994. 9.

⁵⁷⁵ Owen, Chadwick: A reformáció. Budapest, Osiris Kiadó, 1998. 168.

⁵⁷⁶ Ágoston István: A magyarországi puritanizmus gyökerei. Budapest, Kálvin Kiadó, 1997. 12-13.

gyakorolt hatásait nézzük, akkor a „*reformáció legdemokratikusabb kálvini irányzatának angliai változata, s a benne feltörő polgárság társadalmi és politikai követeléseai jutottak*”⁵⁷⁷ érvényre.

Az anglikán egyház a 4.5. a fejezetben kifejtetteken túli érdekessége, hogy eredetileg a római katolikus egyházból vált ki protestáns hatásokkal, amelyet I. Erzsébet angol királynő hozott létre és szilárdított meg.

Az antitrinitarizmus hívei a vallási dogmatikában tértek el, mintsem, hogy az államtani kérdésekben. Napjainkban is ismertebb néven, a szentháromság tagadók. Legjelentősebb alakja Servetus volt, akit Genfben 1553-ban tanai miatt élve elégettek.

A mozgalom jellemző tételei: a bizalmatlanság az állami berendezkedéssel szemben, a lelkiismereti szabadság, a gyermekkereszttség elvetése. Melancthon 1531-ben a wittenbergi egyetemen szorgalmazta az újra keresztelők kivégzését.⁵⁷⁸

Az anabaptisták hitvallását 1527-ben adták ki, amely tartalmazta magába, hogy „*elítéli az erőszak alkalmazását, a bírósági jogorvoslat lehetőségét, az állami hivatalban való betöltését és az eskütételt, a kocsák látogatását, ellenben támogatja és elfogadja a felnőtt keresztiséget és a világtól való elkülönítést.*”⁵⁷⁹

A reformátusok a mai értelemben vett kálvinisták.

A protestánsok névének eredete „*Luther követői 1529 április 19-én ünnepélyesen protestáltak*”⁵⁸⁰, ezért őket az 1529-től protestánsoknak hívták. Azonban ezt a nevet a reformátorok és követőik egészére is használták, használják. Luther követőit evangélikusoknak hívták. Míg Kálvin követőit kálvinistáknak nevezték magukat.

A fogalmi tisztázást követően, a későbbi fejezetek alapján összefoglalóan Kálvin és a kálvinizmus legfontosabb egyházi rendtartásai, iratai az alábbiak:

Genfi Káté (Kálvin, 1542., más néven Huszonegy Cikkelyes Hitvallásnak is nevezzük): Kálvin oktatási törvénykönyve volt. Összesen 373 kérdésből és válaszból állt, 10-15 éves

---

⁵⁷⁷ Makkai László: A magyar puritánusok harca a feudalizmus ellen. Budapest, Akadémia Kiadó, 1975. 50.

⁵⁷⁸ Forrás: Melancthon 1531-ben írt Gutachten über die Wiedertäufer című szakvéleményében fejtette ki, hogy Szervét mozgalom hívei a világi rendet veszélyeztetik, ezért a világi bíróság jogosan alkalmazhat ellenük halálbüntetést is. In: Corpus Reformatorum. New York, Halis Saxonum, apud C.A. Schwetschke et filium. 2008. Letöltés: 2026.01.20. <https://archive.org/details/corpusreformato15melagoog/page/n332/mode/2up>

⁵⁷⁹ Owen, Chadwick: A reformáció. Budapest, Osiris Kiadó, 1998. 181.

⁵⁸⁰ Lippay Lajos: A protestantizmus. Budapest, Szent István Társulat Apostoli Szentszék Kiadó, 1935. 16.

gyermek számára készült tanító célzattal. „A reformációnak jellegzetes „műfaja” a kátéirodalom. A katekizmusok segítségével lehetett az új vallásra áttért embereket a vallás alapelemeire megtanítani. Emellett a gyermekek vallásos nevelésének is nélkülözhetetlen eszközei voltak ezek a kérdés-felelet formában megírt hittankönyvek.”⁵⁸¹

Kálvin így vélekedett a kátéirodalomról: „Halálunk után azt „...bizonyára másnemű iratok is mutatni fogják, hogy mi volt a mi nézetünk a vallás dolgában, de azt, hogy egyházaink között miféle tanbeli megegyezés állott fenn, világosabb okmányból nem lehet majd észlelni, mint a katechizmusokból.”⁵⁸² A káté- és a hitvallás irodalom alapvető dogmatikai tevékenységeket tartalmaz, amely aránylag nem túl hosszú, lényegretörő, a nép által megérthető, alkalmazható, a „meggyőződésük megalapozására, hitvallásuk kinyilvánítására alkalmas, népszerű összefoglalása.”⁵⁸³

Confessio Gallicana (1559): más néven francia hitvallásnak nevezzük. A franciaországi református gyülekezet első zsinata elfogadta genfi minta alapján. 40 tételével az első református hitvallási iratnak minősül, amelyet egy nemzet fogadott el. Franciaországon kívül hugenotta gyülekezetek is alkalmazták.

Discipline Ecclesiastique (1559): egyházi rendtartás Kálvin genfi rendjéhez igazodik. Tartalmazza a követendő egyházjogot, valamint 40. §-ban szabályozza a vezetési struktúrát, annak felépítését, működését, egyházi büntetéseket és családi jogot is. Az egyházi rendet 28 francia nemzeti zsinaton módosították és kiegészítették, így egy évszázad alatt 252. §-ra bővült ki.

A Heidelbergi Káté (1563): ez a legismertebb káté, amit hitvallási könyvként és tankönyvként is számontartanak. Összesen 129 kérdésben választ ad és irányt mutat. Ez a káté Magyarországon is formálta a hitéletet, egyházi rendet.

A II. Helvét Hitvallás (1566): összeköti Kálvin és Bullinger gondolatait, tanait, amellyel sikerült a svájci egyházakat egyesíteni. Mindez 30 tételben foglalkozik a keresztyén hit és világi élet minden fontos részletével, de egy átfogó református hitvallást még nem foglal

---

⁵⁸¹ Kónya István: Kálvinizmus és társadalomelmélet. Budapest, Akadémia Kiadó, 1979. 172.

⁵⁸² Czeglédy Sándor (szerk.): Kálvin János. A genfi egyház kátéja. Kálvin János, Kisebb művei a rendszeres teológia köréből. Pápa, Magyar Református Egyház Kiadó, 1912. 6-7.

⁵⁸³ Kónya István: Kálvinizmus és társadalomelmélet. Budapest, Akadémia Kiadó, 1979. 174.

magába. Azonban tartalmazza az egyházi és a világi hatalom kapcsolatrendszerével összefüggő tanítást is. A Heidelbergi Káté és a II. Helvét Hitvallás a református világot összekötő dokumentummá vált.

A fenti, valamint a disszertációban elemzett vagy más aspektusban fellelhető iratokat a 3. számú mellékletben, összefoglalt táblázatként összesítettem.

Az unitáriusok „*általában véve protestáns alapon s ugyanilyen szerkezettel is bír, csakhog*”⁵⁸⁴ tagadják a Szentháromságot, csak a keresztséget fogadják el, mint szentséget, Jézust emberi tanítónak tartják, valamint a vallásszabadságot hirdetik. A kálvinista vallási irányzat, amely a XVI. században terjedt el, de leginkább Erdélyben.

A Westminsteri Hitvallást⁵⁸⁵ 1647-ben adták ki, klasszikus kálvinista tanítás, amelyet alkalmaznak Angliában, Skóciában, USA-ban. Relevánsabb államtani rendelkezései az alábbiak voltak:

- Az állami hatalom Istentől rendelt intézmény, amelynek célja a közjó és az igazság védelme;
- A béke fenntartása, a gonosz erő visszaszorítása;
- A törvényhozásnak összhangban kell állnia Isten erkölcsi törvényével, de a polgári törvény nem lehet ellentétes az egyháziakkal;
- Az állam független az egyháztól, de törvények útján köteles támogatni;
- A keresztyén ember engedelmességgel tartozik mindkét hatalom irányába, valamint adófizetésre köteles;
- Amennyiben ellentétes törvény jön létre, abban az esetben a vezetőség ellen nem lehet fellázadni, hanem azt mondja ki, hogy egyszerűen csak inkább Istennek kell engedelmeskedni;
- Garantálta a lelkiismereti szabadságot, amely kizárólag Istennek van alárendelve (még nem autonóm alapjog) és szabadon választható;
- Az Isten előtti eskü egyházi és jogi is egyben, annak megszegése szankciókkal jár;
- Biztosította az erkölcsi rendet.

---

⁵⁸⁴ Gratianus: Egyházi jog. Kérdések és feleletekben. Jogi ismétlőkönyvek gyűjteménye. Eggenberger-féle könyvkereskedés, Budapest, 1880. 24.

⁵⁸⁵ Westminsteri Hitvallás. In: <https://www.reformatus.net/westminsteri-hitvallas> (Letöltés: 2025.12.13.)

5.1.2. Mozgalmak

A mozgalmak mélyrehatóbb vizsgálatára jelen disszertációmban nem terjed ki. Azonban indokoltnak tartottam, hogy a mozgalmakra jellemző fogalom meghatározásokat, a kálvinizmustól történő elhatárolásokat összesítsem.

Az anabaptisták⁵⁸⁶ a lutheranizmust követően, 1524-től jelent meg az újra keresztelők mozgalma, amely leginkább kispolgári körben terjedt el az Alpok vidékén. Kiemelkedő alakja Münzer Tamás.

A baptizmus a XVII. században terjedt el Angliában és Hollandiában. Ez egy anglikán kálvinista és puritanista mozgalom. A gyülekezet felépítésében teljesen önálló, szövetségben működhetnek együtt. A vallási dogmatikájában csak a felnőttkeresztséget (bemerítés) és úrvacsorát ismerik el.

A neo-kálvinizmus nem kálvinista irányzat, inkább radikális misztikus elemekkel bíró mozgalom.

A hutteriták Morvaországban 1529-től szerveződő kis csoport, rendtartásuk több ponton a középkori kolostorok regulájára emlékeztet, inkább családi keretek között élnek. A haszonszerzés tilos volt az egyén, de még a közösség számára is, ugyanis rendtartásuk szerint „*ez a szeretet legnagyobb ellensége.*”⁵⁸⁷ Továbbá tiltották a harcászatot, elítélték a háborút, a kardok, a lándzsák és a puskák készítését, valamint a katonai célú adókat nem fizették, a tagok vagyona nem tehetek szert, illetve józan és önmegtartóztató életvitelt, gazdaságot folytattak.

A metodizmus anglikán egyházból, piétizmusból és puritanizmusból vált ki a XVII. században, John Wesley kálvinista, anglikán mozgalma. Több álgazat van, mint többek közt a kálvinista metodisták, az üdvhadsereg, a názáreti egyház, valamint a Wesleyános metodisták. A gyülekezet felépítésében püspöki és körzeti rendszerű, amelyben a püspökök és a körzetek, erős közösségi és missziós szervezettségben működnek.

---

⁵⁸⁶ Forrás: Karl, Heussi: Az egyháztörténet kézikönyve. Budapest, Osiris Kiadó, 2000. 336.

⁵⁸⁷ Owen, Chadwick: A reformáció. Budapest, Osiris Kiadó, 1998. 185.

A pietizmus egy evangélikus belső irányzat. A mozgalmat a XVII. században leginkább Jacob Spener indította el.

A puritanizmus⁵⁸⁸ a kálvinista anglikán egyház mozgalma, amely Angliából indult ki a XVI-XVII. században.⁵⁸⁹ A gyülekezeti felépítése presbiteri rendszerű. A Szentírás szó szerinti követése, egyszerű istentisztelet, erkölcsi fegyelem jellemezte. A hitélet a kálvini teológiában gyökerező gyakorlati jellegű teológiára épül.⁵⁹⁰ A kálvini tanításnak történelmileg a leghatékonyabb formája és tanainak megvalósulása a puritanizmus volt, mint például Skóciában vagy hazánkban, Magyarországon.⁵⁹¹

A pünkösdisták a XX. század USA-ban megjelent, önálló gyülekezetek, karizmatikus vezetőkkel, erős missziós szemlélettel. A kálvinista metodista és baptista mozgalomból indult ki.

A református ortodoxia rendszerezett kálvinista és Zwingli tanításon alapuló teológia, erős hitvallásos identitással, amely a XVII. századtól jelent meg.

A barthianizmus nem kálvinista, XX. századi mozgalom. Karl Barth nevéhez fűződő mozgalom. Karl Barth túlmegy a reformátorokon. *„Problémái visszanyúlnak nemcsak ahhoz a ponthoz, hol a keresztyénség államvallássá lett, hanem egészen ahhoz a ponthoz, ahol a keresztyénség egyáltalán vallássá lett, s az első lélek a Krisztus Keresztjébe rejtett kijelentés hívőjévé lett.”*⁵⁹²

*„Tehát úgy reformálni, hogy a központba a bibliai kijelentés kerüljön, az isten igéje: „A dialektikai teológia a teológiát visszavezette a saját útjára, és visszaadta a teológiát önmagának, amikor a teológia tulajdonképpen és fő témájának ismét a Kijelentést nyilvánította.”*⁵⁹³

---

⁵⁸⁸ Eredetileg a puritanizmus a pietizmus szóból ered, amely egy keresztény (evangélikus) vallási megújító mozgalom volt. E bekezdés forrása: Owen, Chadwick: A reformáció. Budapest, Osiris Kiadó, 1998. 167-179.

⁵⁸⁹ Forrás: Ágoston István: A magyarországi puritanizmus gyökerei. Budapest, Kálvin Kiadó, 1997. 12.

⁵⁹⁰ Forrás: Bodonhelyi József: Az angol puritanizmus lelki élete és magyar hatásai. Debrecen, Pannónia Könyvkiadó, 1942. 1-2.

⁵⁹¹ Owen, Chadwick: A reformáció, a puritán szót az 1560-as években kezdtél el gúnynévként használni. Kezdetben rendmániás vagy pedáns szinonimájaként alkalmazták, majd a szigort és a pontosságot jelentette. A reformáció során a szó jelentése azt a célt szolgálta, hogy az egyház és a társadalom erkölcsait helyreállítsák. A puritanizmus a XVI. és XVII. században a kálvinizmus megvalósításáért küzdő politikai és vallási mozgalom volt. Angliából és Amerikából kiindulva áterjedt Európába is.

⁵⁹² Kónya István: Kálvinizmus és társadalomelmélet. Budapest, Akadémia Kiadó, 1979. 95.

⁵⁹³ Tavaszy Sándor: A teológiai irányok átértékelése. A dialektikai teológia, mint a teológiai irányok korrekciója. Debrecen, Theológiai Szemle Kiadó, 1932. 42.

„Hiszen ez a felfogás tagad a felvilágosodás és a reformáció között mindenféle „egyenes folytatási” kapcsolatot. (...) Ellentmond mindenképp e gondolatmenet a történelmi valóságnak. Mert a reformáció — mint láttuk — a feltörekvő korai polgárság vallási ideológiája. A felvilágosodás a közvetlenül a forradalmára készülő polgárság ideológiája, amint leveti a vallási leplet. A felvilágosodás ideológiája tényleg nem „tekinthető a reformáció igazi lény kibontakozásának.”⁵⁹⁴

Összegezve inkább teológiai mozgalom volt, amely élesen szembement a kálvinista állásponttal és dogmákkal. Ennek okán Barth keresztény politikáról és szabadságról alkotott nézőpontja részletesebben nem kerül bemutatásra, mert nem illeszkedik jelen disszertációm keretei közé.⁵⁹⁵

Az újkálvinizmus⁵⁹⁶ a XXI. századi kálvinizmus, inkább mondható mozgalomnak, mint sem, hogy irányzatnak. A „felszínes relativizmus, az egyházi piaci pragmatizmus és a külsőségekben kimerülő vallásosság jellemez, az evangélikál egy házban egy csapat Istenre éhes ember tűnt fel. Ezt a csoportot ma már mozgalomként tartják számon, és új kálvinizmusként emlegetik.”⁵⁹⁷ Ennek „középpontjában egy olyan Isten iránti mély vágy van, aki képes irányítani bukott világunk eseményeit. Látják mennyire tönkreteszi az embereket a drog, a szegénység a válás és az életet megnyomorító bűnök.”⁵⁹⁸ Ezért is gondolják úgy, hogy istenre feltétlen szükség van, aki nem csak egy általános hitünket is irányító személy, „hanem egy hatalmas szuverén világmindenséget irányító”.⁵⁹⁹ Az újkálvinizmus „tagjai magukévá teszik a régi kálvinizmus értékes alapfeltételeit.”⁶⁰⁰ Miután az újkálvinizmus nem egyházi jellegű mozgalom. Emiatt a kálvini alapon nyugvó szervezeti berendezkedésről, rendtartásról nem beszélhetünk. Az újkálvinizmus „mozgalma kizárólag teológia visszatérés a kálvini alapokhoz, valamint feladatuk a globális misszió, amelyben hirdetik Isten szuverén uralmát és a Szentírás tévedhetlenségét.”⁶⁰¹

---

⁵⁹⁴ Kónya István: Kálvinizmus és társadalomelmélet. Budapest, Akadémia Kiadó, 1979. 100.

⁵⁹⁵ Szabó Zsolt (szerk.): Szabadság, hatalom, lelkiismeret. Budapest, Kálvin Kiadó, 2004. 133-142. között Birkás Antal mélyrehatóbban elemzi és kifejti Barth – az általam nem vizsgált – politikai gondolkodásmódját.

⁵⁹⁶ Forrás: Josh, Buice: Az új kálvinizmus. Új reformáció vagy teológiai hóbort? Budapest, Keresztény Ismeretterjesztő Alapítvány, 2020. 1-20., 47-75.

⁵⁹⁷ Buice 2020. i.m. 8.

⁵⁹⁸ Buice 2020. i.m. 8.

⁵⁹⁹ Buice 2020. i.m.

⁶⁰⁰ Buice 2020. i.m. 11-19.

⁶⁰¹ Buice 2020. i.m. 12-20.

5.2. Kálvin és a demokratikus államelméletek

A korábbi fejezetekben tárgyalt kálvini jog alapjainak felépítésén keresztül vizsgáltam és tanulmányoztam a különböző államelméleteket, mint a szuverenitás alapját, a hatalmi ágak elválasztásának elvét, a jogállamiság kérdéskörét, a vallásszabadságot, az állami berendezkedés kérdéskörét, a kormányzati szereplők és a nép viszonyrendszerét, a társadalmi rend alapjait, a feladatköröket, a hatásköröket, a jogokat és a kötelezettségek szabályrendszerét.

A disszertációmban több ízben jeleztem, hogy a vizsgált korszak kizárólag Kálvin életétől a XVI. századtól a XVII. századig, azaz a felvilágosodás korig tart, hiszen a napjainkig való kálvini hatásvizsgálat túlfeszítené a dolgozat kereteit.

Ennek okán úgy gondolom, hogy jelen alfejezetben néhány gondolatban, tömören, összefoglalóan a szuverenitás elméleti és államelméleti összehasonlítás keretében szeretném a kálvini közjogi gondolatok gyökereit, alapjait összehasonlítani néhány XVII. századi kiemelkedő gondolkodó írásán, elemzésén keresztül. Abban a szempontrendszerben próbálok párhuzamokat találni, mint: államforma kérdéskör, hatalmi ágak elválasztása, vallásjogok, jogállamiság, engedelmesség.

5.2.1. Nem-kálvini alapú szuverenitás és államelméletek

Thomas Hobbes⁶⁰² (a továbbiakban: Hobbes, élt 1588-1679 között) az 1651-ben megjelent *Leviatán* című könyvének feldolgozása alapján az alábbiakat találtam kiemelésre érdemesnek.

A *Leviatán*-ban elemzett releváns fejezetek: Az első részben írt az erkölcsről, vallásról, hatalomról, a második rész az államról szól, amely inkább foglalkozik az államelméleti kérdésekkel. Továbbá a harmadik részben fejti ki a keresztény államról alkotott véleményét.

Államforma: *Leviatán* című könyvének feldolgozását követően arra a következtetésre jutottam, hogy Hobbes szerint a legmegfelelőbb államforma az abszolutista monarchia, mivel csak így lehet megfelelően rendet teremteni. A polgári törvény nem tanács, hanem

---

⁶⁰² Forrás: Vámosi Pál (ford.): Thomas Hobbes. *Leviatán*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1999., valamint Takács Péter: *Államelmélet*. Miskolc, Miskolci Egyetem kiadványa, 2000. 76-82.

parancs, amelyet ezért kell betartani. Kálvin élesen elítélte a zsarnokságot, amelyet a korábbi fejezetekben részletesen is kifejtettem.

Felsőbbségnek való engedelmisség: a nép félelemből mond le a saját szabadságáról és átadja magát a felsőbbség kezébe. Feltétel nélkül engedelmeskedniük kell. A felsőbbségnek azért sem kell senkinek engedelmeskednie, mert nem része a szerződésnek, csak a nép, aki ennek alávetette magát.

Állam és egyház: az államon belüli intézmény az egyház, nem lehet független. A király szuverén módon az egyház felett is örökdi. Az állam feladata a békés együttélés, a közrend és a közbiztonság fenntartása és biztosítása.

Vallásjogok: a vallás belső meggyőződés, személyes ügy. A vallásgyakorlatot a felsőbbség szabályozza. Azonban az állami rendet abban az esetben is fent kell tartani, ha az azzal jár, hogy az egyház dogmáját is korlátozni szükséges.

Törvényalkotási joggyakorlás: *„törvényt hozni csak az állam jogosult, sem az egyház, sem bármely más emberi gyülekezet vagy társulás nem rendelkezhet a törvényalkotás jogával.”*⁶⁰³

Jogállam: az abszolutista elmélet mellett nem igazán beszélhetünk jogállamiságról, mivel a király nem vonható felelősségre, nem lehet ellene ellenállási joggal védekezni.

5.2.2. Kálvini alapú szuverenitás és államelméletek

Benedictus de, Spinoza (a továbbiakban: Spinoza, élt 1632-1677) Teológiai-politikai tanulmány című könyvének feldolgozása alapján⁶⁰⁴ az alábbi kiemelkedő főbb jellemzők:

Államforma: annak a társadalomnak a jogrendjét demokráciának nevezzük, *„amelyet úgy lehet meghatározni, hogy abban az emberek összessége testületileg birtokolja a legfőbb jogot [summum jus] mindenre, amire képes.”*⁶⁰⁵

---

⁶⁰³Papp Gábor: Vázlat az alkotmányeszmé szellemtörténeti fejlődéséről. In: <https://mek.oszk.hu/01300/01394/01394.htm> (Letöltés: 2026.01.02.)

⁶⁰⁴ Benedictus de, Spinoza: Teológiai-politikai tanulmány. Budapest, Osiris Kiadó, 2002., valamint Takács Péter: Államelmélet. Miskolc, Miskolci Egyetem kiadványa, 2000. 82-84.

⁶⁰⁵ Spinoza 2000. i.m. 302.

Állam és egyház: Spinoza Kálvinhoz hasonlóan két külön hatalmi ágként definiálja.

Az állam, a polgári kormányzat isteni intézmény: Kálvinhoz hasonlóan Spinoza is úgy gondolta, hogy *„az ország törvénye Isten törvénye és parancsa volt. Ebben az államban a polgári jog és a vallás, amely, mint megmutattam, egyedül az Isten iránti engedelmisségben áll, egy és ugyanaz volt. A vallás dogmái ugyanis nem tanítások, hanem törvények és parancsok voltak; a vallás megtartását igazságosságnak, az istentelenséget büntettnek és igazságtalanságnak tekintették. Aki elpártolt a vallástól, megszűnt polgárnak lenni, s már csupán ezért is ellenségnek tartották. Ha valaki meghalt a vallásért, úgy tekintették, mintha a hazáért halt volna meg. Egyáltalán nem tettek semmiféle különbséget polgári jog és vallás között. Ezért kaphatta ez az államforma a „teokrácia” nevet: polgárait csak az Istentől kinyilatkoztatott törvény kötelezte.*⁶⁰⁶ Az állam hatalma nem erőszakon, hanem az engedelmisség kiváltásán alapul.

Engedelmisség, kötelezettség vállalás: Spinoza, mint Kálvin alapelveként fogalmazta meg, hogy a felsőbbségnek a nép engedelmisséggel tartozik. *„Ebből következik, hogy a legfőbb hatalmat [summa potestas] nem köti semmiféle törvény”*⁶⁰⁷, mindenkire nézve kötelezően alkalmazandó az, hogy a legfőbb hatalomnak engedelmeskedniük kell, így alávetik magukat a hatalom akaratának.

*„Azt parancsolhatják, ami nekik tetszik, csak addig illeti meg a legfőbb hatalmakat, amíg valóban a legfőbb hatalom [summa potestas] birtokában vannak. Ha ezt elveszítik, ezzel együtt elvesztik a korlátlan parancsolás jogát is, s ez most arra vagy azokra száll, akik megszerezték, és meg is tudják tartani. A legfőbb hatalmak egészen képtelen dolgokat parancsoljanak. Erőszakos uralom, mondja Seneca, sohasem volt hosszú életű.”*⁶⁰⁸

Jogtalanság, jogállamiság: amennyiben egy polgár, a *„polgári jogba vagy a legfelsőbb hatalom rendeletébe ütköző módon sérelmet kénytelen elszenvedni valaki mástól”*⁶⁰⁹ azt nevezzük jogtalanságnak.

Spinoza álláspontja szerint, a jogtalanság ténye csak a polgári demokráciákban merülhet fel. A legfőbb hatalom azért nem érzékelheti a jogtalanságot, amelyet a polgár szenvedett el,

---

⁶⁰⁶ Benedictus de, Spinoza: Teológiai-politikai tanulmány. Budapest, Osiris Kiadó, 2002. 317.

⁶⁰⁷ Benedictus de, Spinoza: Teológiai-politikai tanulmány. Budapest, Osiris Kiadó, 2002., valamint Takács Péter: Államelmélet. Miskolc, Miskolci Egyetem kiadványa, 2000. 302.

⁶⁰⁸ Benedictus de, Spinoza: Teológiai-politikai tanulmány. Budapest, Osiris Kiadó, 2002. 303.

⁶⁰⁹ Spinoza 2002. i.m. 305.

mert kezében minden hatalom összpontosul, ha visszaél a hatalmával saját maga kibújhat a felelősség alól. „Ez csak magánemberek között lehetséges, akiknek a jog tiltja, hogy sérelmet okozzanak egymásnak.”⁶¹⁰ „Az állam joga és hatalma [juset potestas] azon alapul, hogy az embereket nem félelemmel kényszerítheti, hanem általában minden olyan eszközön, amellyel el tudja érni, hogy parancsainak engedelmeskedjenek.”⁶¹¹

Törvényhozói joggyakorlás: „Végül, hogy az államnak minden feltétlenül alapvető törvénye örök időkre fennmaradjon, határozzák el: ha valaki a legfelsőbb tanácsban egy alapvető törvényt kérdésessé tesz, akkor felségsértőnek kell őt nyilvánítani s nem csak halálra kell ítélni és javait elkobozni, hanem valamilyen nyilvános emlékjel is hirdesse büntetését örök emlékezetre. Az állam többi általános törvényének megszilárdítására elegendő az a rendelkezés, hogy törvényt eltörölni vagy új törvényt hozni csak úgy lehet, ha előbb a szindikusok tanácsa és azután a legfelsőbb tanács háromnegyed vagy négyötöd része ebben megegyezik.”⁶¹²

Kálvinnak a törvények fontosságáról, az alaptörvényről és a közösségi döntéshozatal útján hozandó döntésekről, valamint a hatalom korlátozó elve tükröződik vissza. Kálvinhoz hasonlóan támogatja a közösségi döntéshozatalt és a hatalom korlátozásának elvét. Kimondta az alaptörvény sérthetetlenségét, e tény megkérdőjelezését felségsértésnek minősíti.

Vallási alapjogok: Spinoza szerint a vallás szabad megválasztása, a vallásgyakorlás korlátozhatatlan jognak kellene lennie, amely biztosítása a világi hatalom feladata. A hit meggyőződésen alapul, egyház nem vehet részt a polgári kormányzatban. A vallástól való eltérés, az bűnnek minősül és államellenességet jelent.

Természetjog: Kálvinnal ellentétben le kell mondani a természetjogról, hogy egy társadalmi rend, állami berendezkedés jöhessen létre.

John, Locke (a továbbiakban: Locke, élt 1632-1704) 1689-ben megjelent, *Értekezés a polgári kormányzatról* című könyvének feldolgozása alapján kiemelendő:

---

⁶¹⁰ Spinoza 2002. i.m. 305.

⁶¹¹ Spinoza 2002. i.m. 313.

⁶¹² Spinoza 2002. i.m. 75.

„Locke műve számos szállal kötődik az alkotmányeszmé fejlődéséhez, mindenekelőtt a hatalommegosztás elvének megfogalmazásával, az államhatalmi szervek egymás közötti viszonyainak leírásával és a joguralom követelményének nyomatékos hangoztatásával. Szigorúan jogfilozófiai szempontból Locke politikai nézetei Spinozáéhoz képest kevésbé forradalmiak.”⁶¹³ Azaz Locke alkotmányosság, joguralom és hatalommegosztás elméletének megalapozója, Spinozához képest higgadtabb.

Államforma: demokratikus, jogállami berendezkedést támogatja, valamint az abszolút monarchiát erkölcstelennek nevezi. „Az államformát az határozza meg, hogy kinek a kezében van letéve a törvényhozó hatalom.”⁶¹⁴ A joguralom elve szerint már nem a többség uralkodik, hanem a törvények. Az államformát a törvényhozó határozza meg.

Hatalmi ágak elválasztása: Kálvinhoz hasonlóan a hatalmi ágak elválasztását támogatta, akként, hogy szükség van törvényhozói, végrehajtói és igazságszolgáltatói hatalomra. Azaz „Az egyes intézmények közötti helyes viszonyokat megkülönböztetve a törvényhozást, a végrehajtást (utóbbi részeként kezelve az igazságszolgáltatást!), valamint a föderatív hatalmat gyakorló intézményt (utóbbi feladatául szabva a háborúról és békéről döntést, a nemzetek közötti kapcsolat alakításának jogát).”⁶¹⁵ A hatalom egységes, de a feladatok megosztásával, kidolgozott hatáskörök és feladatkörök a hatalom korlátjai. A nép a kálvini ellenállási jogot gyakorolhatta, ha a hatalom visszaélt az átruházott jogával vagy a kötelezettségeit megszegte. Ebben az esetben a főhatalom leváltható, új válik választhatóvá.

Törvényhozás: a törvényhozó lehet demokrata, oligarcha, vagy monarchikus. „A legfőbb hatalom a törvényhozó hatalom s tőle származik és neki van alávetve minden más hatalom, amellyel a társadalom bármely része vagy tagja rendelkezik.”⁶¹⁶

„A demokráciának, ha a többség hoz törvényeket, oligarchiának, ha a törvényhozás hatalma néhány kiválasztott ember és utódaik joga. Ha a többségi akarat a törvényhozás jogát egy embernek juttatja, akkor az államforma monarchia, amely lehet örökletes vagy választott.”⁶¹⁷

Locke szerint a legjobb – Kálvinhoz hasonlóan – a vegyes államforma, „amelyben a

---

⁶¹³Papp Gábor: Vázlat az alkotmányeszmé szellemtörténeti fejlődéséről. In: <https://mek.oszk.hu/01300/01394/01394.htm> (Letöltés: 2026.01.02.)

⁶¹⁴ John, Locke: Értekezés az emberi értelemről. I-II. kötet Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979. 131.

⁶¹⁵Varga Zs. András: Hatalommegosztás, az állam- és a kormányforma. In: https://publikacio.ppke.hu/id/eprint/1344/1/PLWP_2013-05_Varga.pdf (Letöltés: 2025.12.31.)

⁶¹⁶ John, Locke: Értekezés az emberi értelemről. I-II. kötet Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979. 146.

⁶¹⁷ Locke 1979. i.m. 120.

demokrácia és a monarchia elemei vegyülnek, ami nem egyéb, mint az alkotmányos monarchia.”⁶¹⁸

„A törvényhozónak ilyen túlvilági alakja, a kálvinista elhivatottság és kiválasztottság megtestesítője nyilatkoztatja ki a törvényt a nép előtt, amelyet a nép, az általános akarat szava elvet vagy megerősít.” – vélekedik Papp Gábor.⁶¹⁹ A törvényhozói hatalom ugyan a legfőbb hatalom, azonban a nép bizalmán alapszik és a kormányzatra delegálja a rendszer működésének biztosításával kapcsolatos feladatait. Ekkor alapozódik meg a hatalomban érvényesülő jog átruházása és megbízás jogintézménye – a joglemondás helyett. Ez egyébként már Kálvinnál is megjelent akként, hogy Isten a felsőbbbségre, a polgári kormányzatra delegálta hatalmát, feladatát.

Kormányzat: Locke szerint, „*ahol véget ér a törvény, ott kezdődik a zsarnokság.*”⁶²⁰ Azaz a kormányzat a törvényekhez van kötve, mint ahogyan az Institutio-ban Kálvinnál a hatalom korlátozásának elvénél. A kormányzat megbízása szerződésen alapul, azonban, ha a szerződési feltételeket megszegi, hatályát veszti a megbízatása.

Szuverenitás: alanya a jog „*így jog csak ott lehet, ahol az absztrakt szabályok uralkodnak az embereken, nem pedig fordítva.*”⁶²¹ Minden ember egyenlő és szabad.

Ebből kiindulva Balássy Ádám szerint a szuverenitásnak van külső és belső oldala. „*A külső oldala ezek alapján nem más, mint képesség arra, hogy egy adott nép ellenállni legyen képes a külső elnyomásnak. Megállapítható, hogy a szuverén külső oldalának alapján egyszersmind a hatalom is, erre való tekintettel a főhatalom alkalmazását jelenti. A szuverenitás belső oldala pedig az állami hatalommegosztást jelenti, hogy az adott országon belül milyen módon oszlik meg a törvényhozó, az igazságszolgáltató és a végrehajtó hatalom.*”⁶²²

Balássy Ádám osztja Tóth. J. Zoltán álláspontját abban, hogy ha és amennyiben „*a kormányzat, mint a főhatalom gyakorlója szükségképpen egységes lenne, vagy, hogy ne lehetnének különböző szervek, akik a szuverenitásból származó feladatokat külön-külön, saját felelősségi körükben gyakorolhatnák; de ha több állami szerv is létezik, ezek akkor is*

---

⁶¹⁸ John, Locke: Értekezés az emberi értelemről. I-II. kötet Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979. 120.

⁶¹⁹Papp Gábor: Vázlat az alkotmányeszmé szellemtörténeti fejlődéséről. In. <https://mek.oszk.hu/01300/01394/01394.htm> (Letöltés: 2026.01.02.)

⁶²⁰ John, Locke: Értekezés az emberi értelemről. I-II. kötet Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979. 140.

⁶²¹ Forrás: Balássy Ádám Miklós: Jogállam, joguralom vagy jogállami joguralom. In: KRE-DIT 1. évfolyam (2019) 9. szám 1-4.

⁶²² Balássy Ádám Miklós 2019. i.m.

az egységes főhatalom gyakorlását összeségükben végző szervezetrendszer (a kormányzat) részei.”⁶²³ A főhatalom egységes, de osztott feladatkörű.

Vallásjogok: Levél a vallási türelemről (1689)⁶²⁴ című művében egyértelművé teszi, hogy az államnak és az egyháznak elválasztottan kell működnie. A polgári kormányzat feladata a közrend, a szabadság, az élet védelme. A hitnek belső meggyőződésen kell alapulnia. A vallási kényszer erkölcstelen. Mindenki szabadon választhatja meg vallását. Az államnak a különböző felekezeteket egyenlően kell kezelnie, egyenlő bánásmóddal. Azonban azon vallási törvényeket elvetette, amelyek aláássák a polgári törvényeket, valamint az ateizmust elutasította. A modern vallásszabadság fogalma is létrejön.

Charles-Louis de Secondat, La Brède és Montesquieu bárója (a továbbiakban: Montesquieu, élt 1689-1755 között) A törvények szelleméről című könyvének feldolgozása alapján kiemelendő:

Montesquieu „hatalommegosztási tanát az 1748-as A törvények szelleméről”⁶²⁵ „(*De l'esprit des lois*) című nagyívű munkájában fogalmazta meg.”⁶²⁶

Arisztotelész által meghatározott törvényhozás, végrehajtás, és a bírói hatalom hármasságának újra megalapozója, „ugyanakkor nem adott megoldást az állami hatalom harmonikus gyakorlására, továbbá a demokrácia és a hatalommegosztás elveinek összhangjára sem.”⁶²⁷

Államforma: Montesquieu a kormányzat három fajtáját (köztársaság, monarchia, abszolutizmus) határozza meg. „A köztársasági kormányzat az, amelyben a nép a maga egészében, vagy a népnek csak egy része birtokolja a főhatalmat, a monarchikus az, amelyben egy ember kormányoz, de meghatározott és hatályos törvények alapján, míg az önkényuralomban ugyancsak egy ember, de törvény és szabály nélkül, saját akarata és kénye-kedve szerint intéz mindent.”⁶²⁸ Az arisztokratikus államot nem tekintette

---

⁶²³ Tóth J. Zoltán: Állam- és jogelméleti előadások. Budapest Patrocinium Kiadó, 2018. 97-101.

⁶²⁴ Forrás: John Locke: Levél a vallási türelemről. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1973.

⁶²⁵ Forrás: Desgraves, Louis: Montesquieu. Budapest, Osiris Kiadó, 2003., valamint Montesquieu: A törvények szelleméről. Budapest, Sapientia humana, 2000.

⁶²⁶ Tóth J. Zoltán–Nagy Péter: A montesquieu-i hatalommegosztási tan kialakulása. In: Jogelméleti Szemle 25. évfolyam 2024/4. szám 189-207.

⁶²⁷ Varga Zs. András: Hatalommegosztás, az állam- és a kormányforma. In: https://publikacio.ppke.hu/id/eprint/1344/1/PLWP_2013-05_Varga.pdf (Letöltés: 2025.12.31.)

⁶²⁸ Montesquieu: A törvények szelleméről. Budapest, Sapientia humana, 2000. 126.

szabadnak.⁶²⁹ Az önkényuralomról az 1721-ben kiadott Perzsa levelekben írt részletesebben. „Az önkényuralmai rendszerű államokban a nép mellett döntenek a kormányzó vagy ügyintézője ellenében, a monarchikus államokba ennek éppen ellenkezője igaz.”⁶³⁰ „A köztársaságban alapvető törvény az, amely a szavazásra jogosultak felosztásáról intézkedik. Egy másik alapvető törvény a szavazás módját szabályozza.”⁶³¹ Ugyanakkor Spinoza álláspontja köszön vissza Montesquieu gondolkodása abban, hogy az arisztokrácia alapja akkor biztosított, „ha minél jobban megközelíti a demokráciát, vagyis, ha minél szélesebb körben juttatja érvényre az egyenlőséget.”⁶³² A köztársaságban a főhatalom a nép kezében van, a választási jog és a szavazás alapvető joggá alakul.

Alkotmány: Az alkotmányhoz kötötte a politikai szabadság biztosítását „Azoktól a törvényektől, amelyek az alkotmánnyal kapcsolatban hozzák létre a politikai szabadságot, megkülönböztetem azokat, amelyek a szabadságot az állampolgár számára biztosítják”⁶³³ Az állam feladata, hogy a szabadságot és a politikai szabadságot biztosítsa. Elvállik az egyéni (állampolgári) szabadságjoga a politikai szabadságjogtól.

Törvények: Kálvinhoz hasonlóan léteznek erkölcsi, természeti és polgári törvények. „A természeti törvények, ezzel szemben a tételes törvények az emberek számára alkottak, tudatos döntéssel születettek, szabályaik pedig előíró (normatív) jellegűek. Ez utóbbi körbe tartoznak a vallási törvények, melyek az embernek Istennel szembeni kötelezettségeit fogalmazzák meg; az erkölcsi törvények, melyek az embernek önmagával szemben fennálló kötelezettségeire intenek; valamint a politikai-polgári törvények, amelyek pedig az emberek más emberekkel kapcsolatos viszonyait szabályozzák.”⁶³⁴ Azonban minden emberi magatartás nem szabályozható, a jog nem tud mindenre kiterjedni.

Hatalmi ágak: Az egyházi és az állami hatalom korlátozásához szükség van törvényekre, hatalmi ágak megosztásra, azért „hogy a hatalommal ne lehessen visszaélni, ahhoz az kell, hogy a dolgok helyes elrendezése folytán a hatalom szabjon határt a hatalomnak.”⁶³⁵ A hatalom megosztásának a célja a hatalommal való visszaélés megakadályozása. Nem a

---

⁶²⁹ Forrás: Kovács Eszter (ford.): Montesquieu. A törvények szelleméről védelme. Budapest, L' Harmattan Kiadó, 2016. 145.

⁶³⁰ Kovács Eszter 2016. i.m. 206.

⁶³¹ Montesquieu: A törvények szelleméről. Budapest, Sapientia humana, 2000. 129.

⁶³² Montesquieu 2000. i.m. 134.

⁶³³ Montesquieu 2000. i.m. 310.

⁶³⁴ Montesquieu 2000. i.m. 52.

⁶³⁵ Montesquieu 2000. i.m. 246.

törvény ad korlátot a hatalomnak, hanem maga a hatalom. Azonban a harmonikus együttműködésre nem ad konkrét választ. Montesquieu hatalommegosztásában az egyensúly fontos szempont. Cél, hogy a „*az egyes hatalmi ágak ne emelkedjenek túlhatalomra a többivel szemben, ennek azonban szavatolása a különböző szervek egymást kordában tartó jogosítványaik rendszere. Célszerűbb a hatalmi funkciók szétválasztásáról beszélni, mert, hogy hány hatalmi ág van, az az egyes alkotmányos rendszerek függvénye azonban funkció egységesen csak e három fajta lehet. Az egyes funkciókat tehát több ág valósítja meg főképp a végrehajtás diffúz rendszere oszthat meg több központ között.*”⁶³⁶

Sári János szerint „*Montesquieu elméletének két legfontosabb pontja a hatalmi viszonyok jognak való alávetése, valamint az állami szervek, illetve az állami funkciók törvényhozás, végrehajtás, igazságszolgáltatás szerinti meghatározása.*”⁶³⁷

Törvényhozás: Két elvet fogalmazott meg, egyrészt „*a törvényhozónak nem szabad veszélyeztetni a saját törvényeit. Csak azt kell megakadályoznia, amit meg lehet akadályozni. Így hát nem lehet meggátolni, hogy a nők szerelmi ügyekbe keveredjenek, és a teológusok vitázzanak.*”⁶³⁸ Másrészt, hogy „*az uralkodóra hagytuk a pancsolás örömét, hogy a miénk lehessen az engedelmesség öröme.*”⁶³⁹ A főhatalom cselekvésével egyensúlyban kell lennie a polgári engedelmességnek.

Igazságszolgáltatás: A bírák feladata „*a magánosok bűncselekményei vagy jogvitái feletti ítékezés.*”⁶⁴⁰ Megfogalmazta az ítéletek jogerejét és jogalapját azzal, hogy „*az ítéleteknek annyira szilárdaknak kell lenniük, hogy sohase legyenek mások, mint pontos törvénytörvények.*”⁶⁴¹ Azonban a bírói hatalmat „*bizonyos értelemben nem is hatalom*”⁶⁴²-nak minősíti, annak ellenére, hogy önálló működést kellene részükre biztosítani.

Kormányzat: A polgári kormányzatot szükséges korlátozni. „*Ha a végrehajtó hatalomnak nincsen joga arra, hogy a törvényhozó testület tevékenységét megállítsa, a törvényhozó testület önkényuralmi jellegű lesz; mivel kezében lévén az a lehetőség, hogy minden*

---

⁶³⁶ Cservák Csaba: A hatalommegosztás elmélete és gyakorlati megvalósulása. In: Jogelméleti Szemle 3. évfolyam (2002) 1. szám 2.

⁶³⁷ Sári János: A hatalommegosztás történelmi dimenziói és mai értelme, avagy az alkotmányos rendszerek belső logikája. Budapest, Osiris Kiadó, 1995. 37., valamint Csink Lóránt: Mozaikok a hatalommegosztásról. In: Schanda Balázs (szerk.): Jogtudományi Monográfiák 5. Budapest, Pázmány Press, 2014. 14.

⁶³⁸ Kovács Eszter (ford.): Montesquieu. A törvények szelleméről védelme. Budapest, L' Harmattan Kiadó, 2016. 145.

⁶³⁹ Kovács Eszter 2016. i.m. 145.

⁶⁴⁰ Montesquieu: A törvények szelleméről. Budapest, Sapientia humana, 2000. 249.

⁶⁴¹ Montesquieu 2000. i.m. 251.

⁶⁴² Montesquieu 2000.i.m. 253.

*képzelt hatalmat megadjon magának, a többi hatalmi ágakat meg fogja semmisíteni. A törvényhozó hatalmat viszont nem illeti meg az a képesség, hogy megállíthassa a végrehajtó hatalom tevékenységét.*⁶⁴³ Az államot öt tényező irányítja, befolyásolja: „a vallás, a kormányzás általános elvei, az egyedi törvények, az erkölcsök és a modor.”⁶⁴⁴

Vallásjogok: A 24-25. fejezetekben tárgyalja a vallás és a törvények kapcsolatát. A vallási üldöztetést elutasította, valamint támogatta a szabad vallás megválasztását. Több vallás egymás melletti működése nem vezet szükségszerűen a társadalmi rend megbontásához. Azonban az egyházi és a polgári hatalmat nem választja szét. A vallásszabadság kérdéskörét nem jogi elvek mentén gondolja szabályozni, inkább empirikusan kezeli.

Jean-Jacques Rousseau⁶⁴⁵ (a továbbiakban: Rousseau, élt 1712-1778 között) A társadalmi szerződésről, avagy a politikai jog elvei (1762) című könyvének feldolgozása alapján kiemelendők. Rousseau e könyvének felépítése hasonlít az *Institutio* szerkezetére és tartalmi tagolására.

Államforma: demokratikus, köztársaságot támogatta. „*A törvényhozás nem közhivatal és nem főhatalom. Feladata megalkotni a köztársaságot, de nem része a köztársaság alkotmányának: sajátos, magasabb rendű feladat ez, semmi köze az emberi világhoz.*”⁶⁴⁶ „*A törvényhozónak ilyen túlvilági alakja, a kálvinista elhivatottság és kiválasztottság megtestesítője nyilatkoztatja ki a törvényt a nép előtt, amelyet a nép, az általános akarat szava elvet vagy megerősít.*”⁶⁴⁷

„*A népképviselők ... nem a nép képviselői és nem is lehetnek azok, csupán megbízottai a népnek: soha nem dönthetnek végérvényesen. Minden törvény semmis, ha a nép személyesen nem hagyja jóvá.*”⁶⁴⁸ A nép a szuverenitás kizárólagos hordozója, de a képviseleti rendszert elutasítja. A képviselők nem a nép képviselői, csak a megbízottjai. Minden törvény kizárólag a nép személyes jóváhagyásával érvényes.

---

⁶⁴³ Montesquieu: A törvények szelleméről. Budapest, Sapientia humana, 2000. 255.

⁶⁴⁴ Kovács Eszter (ford.): Montesquieu. A törvények szelleméről védelme. Budapest, L' Harmattan Kiadó, 2016. 148.

⁶⁴⁵ Forrás: Jean-Jacques, Rousseau: Társadalmi szerződés. Budapest, Phönix Kiadó, 1947.

⁶⁴⁶ Jean-Jacques Rousseau: Értekezések és filozófiai levelek. Budapest, Magyar Helikon, 1978. 505.

⁶⁴⁷ Papp Gábor: Vázlat az alkotmányeszmé szellemtörténeti fejlődéséről. In. <https://mek.oszk.hu/01300/01394/01394.htm> (2026.01.02.)

⁶⁴⁸ Jean-Jacques Rousseau: Értekezések és filozófiai levelek. Budapest, Magyar Helikon, 1978. 560.

Törvényhozás: A törvényhozás „a nép általános akaratának megnyilatkozása lehet.”⁶⁴⁹ Rousseau az általános akaratból kiindulva a polgári hatalmat egységesnek, elidegeníthetetlennek és oszthatatlannak tekintette. „A főhatalom oszthatatlan, ugyanazon okból, amelynél fogva elidegeníthetetlen is. Mert az akarat vagy általános, vagy nem az, vagy az egész népnek, vagy csak egy részének az akarata. Az első esetben a kinyilvánított akarat a főhatalom gyakorlása, és törvényt teremt. A második esetben csupán különös akarat vagy a közhivatal gyakorlása, legfőbb rendeletet hoz.”⁶⁵⁰ A törvényhozó a törvényt kinyilatkoztatja, a nép elfogadja, vagy azt elutasítja. Ha az egész nép akarja elfogadni, az törvénnyé alakul, amennyiben csak részben fogadja el rendelet lesz.

Kormányzat: a politikai társadalom alapja a főhatalom, a társadalmi szerződés, valamint a törvények. „Azt szándékozom megvizsgálni, hogy létezhet-e a polgári állapotban valamilyen törvényes és szilárd kormányzati elv, ha olyannak vesszük az embereket, amilyenek, a törvényeket pedig, amilyenek lehetnek.”⁶⁵¹ „Az általános akaratból származik a polgári vagy politikai társadalom, a társadalmi szerződés, a főhatalom, a törvények.”⁶⁵² A kormányzat törvényesen abban az esetben működhet, ha az embereket és a törvények adottságait is figyelembe veszi. Kálvinnak a törvények fontosságáról, hasznáról alkotott véleménye is megjelenik.

Törvények: a társadalmi szerződéssel jön létre az állam. A törvényhozás biztosít akaratot a politikai közösségnek. „A társadalmi szerződéssel életet adtunk a politikai társadalomnak, most az a feladat, hogy a törvényhozással mozgást és akaratot adjunk neki. Mert az az aktus, amelynek révén kialakul és összeáll, még nem határozza meg, mit kell tennie, hogy fennmaradjon.”⁶⁵³

„Csak egy törvény van, amely természeténél fogva egyhangú beleegyezést kíván, a társadalmi szerződés.”⁶⁵⁴ A többi törvény esetében elégnek tartja a többségi akarat érvényesülését. „Az általános akarat nem egyenlő az egyhangú szavazással. A többségi

---

⁶⁴⁹Papp Gábor: Vázlat az alkotmányeszmé szellemtörténeti fejlődéséről. In. <https://mek.oszk.hu/01300/01394/01394.htm> (2026.01.02.)

⁶⁵⁰ Jean-Jaques Rousseau: Értekezések és filozófiai levelek. Budapest, Magyar Helikon, 1978. 490.

⁶⁵¹ Jean-Jaques Rousseau: A társadalmi szerződésről, avagy a politikai jog elvei. In: Jean-Jaques Rousseau: Értekezések és filozófiai levelek. Budapest, Magyar Helikon, 1978. 467.

⁶⁵²Papp Gábor: Vázlat az alkotmányeszmé szellemtörténeti fejlődéséről. In. <https://mek.oszk.hu/01300/01394/01394.htm> (2026.01.02.)

⁶⁵³ Jean-Jaques, Rousseau: Értekezések és filozófiai levelek. Budapest, Magyar Helikon, 1978. 500.

⁶⁵⁴ Rousseau 1978. i.m. 556.

akarát is lehet Rousseau szerint az általános akarat szava, ha egyszer a szótöbbséggel történő törvényhozás elvét fektették le a társadalmi szerződésben.”⁶⁵⁵

A társadalom tagja csak az lehet, akik szavaztak, így részesei a társadalmi szerződésnek, „*aki nem szavazott, idegenként kívül reked. Ez az egyének fölött álló, s valamennyi egyén egyesüléséből származó személy ... a köztársaság vagy politikai társadalom nevet viseli, tagjai államnak nevezik, amennyiben nem cselekszik, főhatalomnak, amennyiben cselekszik és egyszerűen csak hatalomnak, amikor a hozzá hasonló alakulatokkal vetik össze. Ami a társulás tagjait illeti, ezek együttesen a nép nevet viselik, külön-külön pedig polgároknak nevezik őket, amennyiben a főhatalom részesei és alattvalóknak, amennyiben alávetettnek az állam törvényeinek.*”⁶⁵⁶ A hatalom (jogalkotó) és a nép, alattvaló, polgár (törvény alanya) együttesen alkotják a politikai közösséget.

Szuverenitás: A politikai társadalmat az emberek egymással kötött társadalmi szerződése hozza létre: „*Minden személy, valamennyi képességével együtt, az általános akarat legfőbb irányítása alatt egyesül, és mindenkit testületileg az összesség elkülöníthetetlen részévé fogadunk.*”⁶⁵⁷ A nép gyakorolja a főhatalmat, amelyet választás útján – társadalmi szerződést kötve – delegál a kormányzat részére. A polgárok szabadok, de a törvényeket be kell tartaniuk.

Alkotmány: az állam törvénye: „*az egybegyűlt nép a törvénykönyv szentesítése útján megállapítja az állam alkotmányát.*”⁶⁵⁸ „*Rousseau alaptörvénye a főhatalomnak az államhoz való viszonyát szabályozza, vagyis az egész államszervezet hatalmi viszonyait.*”⁶⁵⁹ Meghatározza az államszervezet rendjét, a hatalom korlátját, valamint az állam és egyén viszonyait. Mindenkire vonatkozik.

Vallásjogok: A társadalmi szerződés IV. könyv 8. fejezetben⁶⁶⁰ írt a polgári hitvallásról. Szabadságjogok akként jelennek meg, hogy a hatalomnak kell változni nem az egyénnek, azaz „*az ember szabadnak született és mindenütt láncokat visel.*”⁶⁶¹

---

⁶⁵⁵Papp Gábor: Vázlat az alkotmányeszmé szellemtörténeti fejlődéséről. In. <https://mek.oszk.hu/01300/01394/01394.htm> (Letöltés: 2026.01.02.)

⁶⁵⁶ Jean-Jaques Rousseau: Értékezések és filozófiai levelek. Budapest, Magyar Helikon, 1978. 480.

⁶⁵⁷ Rousseau 1978. i.m. 479.

⁶⁵⁸ Rousseau 1978. i.m. 556.

⁶⁵⁹Papp Gábor: Vázlat az alkotmányeszmé szellemtörténeti fejlődéséről. In. <https://mek.oszk.hu/01300/01394/01394.htm> (Letöltés: 2026.01.02.)

⁶⁶⁰ Forrás: Radványi Zsigmond: Rousseau. Társadalmi szerződés. Budapest, Phönix-Oravecz Kiadó, 1947.

⁶⁶¹ Jean-Jaques Rousseau: Értékezések és filozófiai levelek. Budapest, Magyar Helikon, 1978. 467.

Kálvinistaként⁶⁶² vallotta, hogy „a vallásnak a társadalomhoz való viszonyában, amely vagy egyetemes, vagy magánjellegű lehet, két faja van, mégpedig az emberek vallása és az állampolgárok vallása.”⁶⁶³

„Politikai szempontból nagy hibái vannak ezeknek a vallásoknak. Az állampolgári vallásban, legalább az a jó, hogy az Isten tisztelete mellett a törvények szeretetét is gyakorolja; Ez a theokrácia egy fajtája, ahol az egyház feje nem lehet más, mint a fejedelem és ahol nincs más papság, mint a hatóság.”⁶⁶⁴

„Mivelhogy nincs és nem is lehet kizárólagos nemzeti vallás, minden vallást meg kell tűrni, ha az elismeri a többiekét, feltéve, hogy hittételeik nem ellenkeznek az állampolgári kötelességekkel.”⁶⁶⁵

A kálvinizmus elutasította azt, hogy az isteni jog földi hatalmon gyakorolná hatalmát, mivel ez a feladat delegált – jogátruházás, megbízás – a polgári kormányzat részére. Azonban mégis Rousseau nevéhez kapcsolódik a népszuverenitás elve. „A hatalmat Kálvin szerint Isten kölcsönzi a földi tekintélyeknek, s nem azért, hogy lemondjanak róla, nem azért, hogy átruházzák másokra, hanem azért használják, azaz elősegítsék, megvédelmazzék a jócselekedetet.”⁶⁶⁶ Ez azt jelenti, hogy „használják az az elősegítsék meg védelmezzék a jó cselekedeteket s fellépjenek a rossz ellen. Ez a mai fogalmaink szerint a közjó és a közrend biztosítását szolgálja, amelyre Kálvin szerint azért van szükség, mert a Krisztusban kapott szabadságunk embertársaink irányába nem korlátlan, s nem feledkezhetünk meg e korlátok megtartásáról.”⁶⁶⁷ E kálvini jogi doktrínákat a disszertációjában már több helyen is elemeztem, összegeztem.

Az ellenállási jog forradalom szintű elindító gondolati szellemiséget nem tulajdoníthatjuk sem Hobbes, Locke, Montesquieu vagy Rousseau-nak.

Vjacseszlav Petrovics Volgin ezt alátámasztotta: „mivel a felvilágosodás előtörténetében még kevésbé található meg a tömegek ösztönös forradalmisága (..) a XVIII. század tekintélyesebb politikai gondolkodói között egy sem akad, aki nemhogy felszólítana az

---

⁶⁶² Forrás: Tankó Nándor: Jean-Jacques Rousseau gondolkodásmódja, avagy a világról alkotott ideálképe. Szeged, Móra Akadémia, 2025. 78.

⁶⁶³ Radványi Zsigmond: Rousseau. Társadalmi szerződés. Budapest, Phönix-Oraveczi Kiadó, 1947. 142.

⁶⁶⁴ Radványi Zsigmond 1947. i.m. 145.

⁶⁶⁵ Radványi Zsigmond 1947. i.m. 149.

⁶⁶⁶ Szathmáry Béla: A kálvini reformáció és a jogegyenlőség – adalékok a jogállamiság esztörténetéhez. In: Acta Humana 6. évfolyam (2018) 3. szám 49.

⁶⁶⁷ Szathmáry Béla 2018. i.m.

erőszakos fordulatra, de akár csak célszerűnek tartaná azt a gyakorlatban.”⁶⁶⁸ „Ez alól — erős fenntartásokkal ugyan — csak Rousseau-t tartom kivételnek.”⁶⁶⁹

A fentiek szerint az minden kétséget kizáró módon megállapítható, hogy a jelen alfejezetben tárgyalt jogtudósok, filozófusok, politikusok gondolkodásmódját és államtani, szuverenitás elméleti, valamint vallásjogi írásainak megalkotására a kálvini jog vagy a kálvinizmus hatással volt, iránymutatást adhatott. Annak megválaszolása azonban számomra nyitott kérdés maradt, hogy e tudósokat milyen mértékben befolyásolhatták a kálvini gondolatok, esetleg ők maguk, illetve köztük kálvinisták voltak-e.

---

⁶⁶⁸ Kovács Győző: Vjacseszlav Petrovics, Volgin. A társadalmi eszme fejlődése Franciaországban a XVII. században. In: Irodalomtörténeti Közlemények 73. évfolyam (1969) 2-3. füzetek 377.

⁶⁶⁹ Vjacseszlav Petrovics, Volgin. A társadalmi eszme fejlődése Franciaországban a XVII. században. Budapest, Akadémia Kiadó, 1967. 246.

Záró gondolatok

Kálvin értékelése körében hangsúlyozni kívánom, hogy egyházi jellegű munkásságát vallási szempontú vizsgálata jelen dolgozatomnak nem képezte tárgyát. Nyilván annyiban elengedhetetlen volt a vallási oldal tényszerű feltárása, amennyiben erre az alapra épült rá a jogi vetület. Ezért arra nem is volt alapom, hogy Kálvin teológusi munkásságáról véleményt formáljak, azt minősítsem.

Kálvin vallási alapokon nyugvó jogi, ezen belül is alkotmányjogi munkássága esetében úgy vélem, hogy csak pozitív hatásról beszélhetünk. Kálvin haladó, újító, fejlesztő, előrevivő jogi gondolkodásmódja álláspontom szerint három alappilléren és ehhez rendelt általános cél elérésén nyugodott.

1. A kiinduló pontja állandó, változtathatatlan volt, tehát mindennél stabilabb alapokon állt, azzal, hogy mindennek az alapja Isten Igéje volt. (A Szentírás, az Isten Igéje volt maga a kálvini jogi norma is egyben.)
A nagyságát is mutatja, hogy e statikus, hiten alapuló fundamentum nem kötötte meg a gondolkodását, képes volt alapeszméket úgy értelmezni, hogy az e társadalmi fejlődés irányába vezessen.
2. Elméleti ismeretei lényegében, az akkor fellelhető történelmi és jogi tudás jelentős részét felölelték, így óriási elméleti és tudás birtokában alkotott. Emellett a kor gondolkodóival is aktívan eszmét cserélt.
3. Gyakorlati tapasztalatokra is szert tett, – ami igen ritka erény elméleti tudósként – mivel számtalan utazása, száműzetése során a társadalmi viszonyok, az emberi sorsok, viselkedések terén személyes tapasztalásai voltak.

Kálvin alkotmányjogi tanai megalkotásakor azt vizionálta, sőt mindenekelőtt elérendő célként őt az vezérelte, hogy jobb, igazságosabb legyen a társadalom, és annak működése ezt biztosítsa is. Az Institutio-ban, azaz az egyházalkotmányában kimunkált tanai, az állam és az egyház elválasztása, az emberi alapjogok, a hatalommegosztás, a kormányzás működési rendje, feladatai, kötelezettségei, alapelvei alappal értelmezhetők úgy, hogy azok alkalmasak lehettek az európai demokráciák keletkezését elősegíteni, esetlegesen azok alapjául szolgálni.

Az minden vita felett áll, hogy Kálvin kora nagyhatású reformátora volt, de nem értékelhető csupán egy reformátorként, hanem gondolkodása révén az alkotmányosság, a jogállamiság és a modern politikai szabad filozófia egyik előfutáraként lehet rá tekinteni. A Kálvin-kutatás „*kimeríthetetlen szellemi örökség.*”⁶⁷⁰ Követendő és példamutató Kálvinnak az a törekvése, hogy Genfét a XVI. században miként virágoztatta fel, valamint munkássága hogyan hatott nem csak arra a századra, amelyben élt, hanem az azutáni időre vonatkozóan is. „*Kálvin olyan megoldásokat talált kora társadalmi és gazdasági kérdéseire, amelyek mindmáig megállják a helyüket.*”⁶⁷¹

A Kálvin-kutatások időszerűsége kimeríthetetlen. A dolgozatomban szellemi öröksége, teljessége egyre mélyebb és átfogóbb – elsődlegesen alkotmányjogi szempontú – összefüggéseit próbáltam feltárni. Ezek megértése és értékelése teológiai, kortörténeti, politikai és jogi ismertek elsajátítását feltételezte. Az általam megismert hiteles kálvini tanokat és ezek hatását vizsgáltam a mai modern társadalmi leképződések példáin keresztül. E munkám célja egy olyan átfogó tanulmányt készíteni, amely Kálvin gondolkodását, következtetéseit, eredményeit és egész életpályáját nem teológiai kontextusban mutatja be, hanem alkotmányjogi szempontból.

Szerettem volna egy átfogó képet adni arról, hogy Kálvin alkotmányjogi vetületű tanai, illetve politikai nézetei miként befolyásolták még életében a jogi és politikai viszonyokat, illetve elkülöníteni a közvetlen és közvetlen hatásokat. Az eddig megjelent tanulmányokban ugyanis nem láttam azt, hogy Kálvint, a tanait, a követőit, a tanítványait és a kálvinizmust, illetve a kálvinizmus követőit elkülönítsék. Nem találtam példát arra, hogy tanulmányok elemzésével meghatározták volna a közvetlen és a közvetett hatás közötti különbséget, valamint eszerint vizsgáltak volna különböző az egyes, általam vizsgált európai országokat, valamint a kálvini jognak a nyugat európai alkotmány fejlődésre gyakorolt hatását.

Ezért is tettem elemzésem tárgyává Kálvinnak az államformákról alkotott elméleteit, amely nem a modern demokrácia, hanem egy vegyes államforma – Ciceróhoz hasonlóan – rendszerek irányába hajlott. Rendkívül hangsúlyos elemként jelenik meg nála a törvények szerepe, a kommentárok fontossága, a nép ellenállási joga, valamint az állam és az egyház

---

⁶⁷⁰ Fazakas Sándor (szerk.): Kálvin időszerűsége. Tanulmánykötet Kálvin János teológiájának hatásáról Magyarországon. Budapest, Kálvin Kiadó, 2009. 7.

⁶⁷¹ Forrás Benke György: Kálvin társadalom etikája. Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1986. 12.

viszonyrendszerének szabályozása, valamint több különböző demokratikus – akár alapelvnek is minősíthető – elem az egyházalkotmányában, egyházszerkezeti felépítésében.

Jelen disszertációval tömören, de mégis mély elemzéssel kívántam feltárni az Institutio jogi, államelméleti, politikai fejezeteit, azok kihatását a közjogi és egyházi rend megújulására. Azt, hogy hogyan különült el Genfben a két hatalmi szféra, miközben megőrizték együttműködő jellegüket, ami a modern szekularizált állam és autonóm egyház relációjában előképként is értelmezhető.

Ennek érdekében Kálvin közvetlen hatását több ország példáján keresztül is igyekeztem bemutatni. Ismertettem a kálvinizmus politikai és jogi hatásmechanizmusait, különösen kiemelve egy-egy református és a presbiteri rendszer bevezetésének küzdelmeit. A történelmi példák nem illusztrációk, hanem az érvelés részét képezik és megerősítik a fő állítást, miszerint Kálvin jogi gondolkodása mindenképp hozzájárult az alkotmányos elvek formálódásához.

Kutatásom során összegyűjtöttem azt is, hogy maga Kálvin kiktől inspirálódhatott. Hiszen hiába nem létezett az 1500-as években internet, modern információs csatornák, Kálvin a korábban írott anyagokból jócskán meríthetett írásaihoz. Igyekeztem Kálvin írásain felül bemutatni, a Kálvinról írt műveket, elemzéseket, amelyek esetében álláspontomat is kifejezésre juttattam, indokolva, amivel egészben vagy részben egyetértettem. Az esetleges egyet nem értés esetében azok cáfolatát is adtam, ellenvéleményem meghatározására is törekedtem.

A kutatásom alapja volt Kálvin írásainak és a különböző kálvini írásoknak az összegyűjtése. E szövegek elemzése és értelmezése, azok feldolgozása, az eredmények összevetése, összehasonlítása, különböző álláspontokkal összhangban vagy ellenvetésben saját álláspontom kialakítása, cáfolatokra ellenvélemény megfogalmazása, valamint a hipotézisemre adott válaszok meghatározása, mint eredmény felmutatása, új következtetések levonása.

Primer szöveg forrással, valamint szekunder irodalomból vett anyagokból, mély elemzéssel kívántam feltárni az Institutio-ban rögzített jogi, államelméleti és politikai fejtegetéseit, azok kihatását a közjogi és egyházi rend alakítására, megújulására.

A kutatási irányomat, célokat összegezve négy fontos – hipotéziseim alapjául szolgáló – szempontot emelnék ki. A jelen a disszertációmban egy új látásmód általi következtetés új eredményével próbálok választ adni a felállított hipotézisekre:

1. Kálvin, mint jogász bemutatása: Céлом, hogy ismertessem Kálvin nagy formátumú, jogi látásmódját, sajátos értelmezéseit, jogi munkásságát, ami alkalmassá tette őt a teljesen formabontó, újszerű gondolatok megalkotására.
2. Az új alkotmány fejlődéstan bemutatása: mint ahogy például létezik több büntetőjogi iskola, úgy az alkotmányfejlődés folyamata is különböző eredetekre vezethető vissza. A kibontakozásokhoz vezető egyik út álláspontom szerint a kálvini eredet volt. Céлом, hogy az alkotmányjogi fejlődés egy új perspektívájának levezetését próbáljam kialakítani, bemutatni (akár a szakmai köztudatba bevezetni). Sokszor élünk abban a hitben, hogy a XXI. században, szinte már minden korábbi gondolkodót kellően ismerünk, így nehéz új gondolatokat felmutatni, de a kutatásom azt igazolta, hogy Kálvin jogi oldalának bemutatása hiányossága lehetővé tették újszerű eredmény levonását.
3. Kálvin alkotmányjogi vetületeinek ismertetése: teljesen kiaknázatlan álláspontom szerint Kálvin alkotmányjogi eszmerendszerének az elemzése, az abban való elmélyülés és az azokkal kapcsolatos hatásmechanizmusoknak az elemzése, amelyek egy új alapot is adhatnak, az alkotmányfejlődéstanhoz.

Úgy vélem, hogy napjainkban is teljesen aktuális problémákat feszegetett Kálvin, többek között azt, hogy:

- mi a legmegfelelőbb államforma,
- hogyan működjön megfelelően egy kormányzat,
- miként kell az államnak berendezkednie,
- hogyan viszonyuljanak egymáshoz a hatalmi ágak,
- hogyan hozzanak döntést a szervezeti egységek, illetve
- mint leendő alkotmányos alapjogok a vallásszabadság, a gyülekezési jog szerepe, illetve, hogy annak biztosítása kinek a feladata.

Célkitűzésem volt, hogy kutatásommal interdiszciplináris módon feltárjam az Institutio-ban rögzített Kálvin alkotmányjogi alaptéziseit, jogi doktrínáját, illetve a

kor háttértörténetét, amelyben alkotott, tekintve, hogy ez utóbbi ismerete elengedhetetlen az egyes alkotmányjogi megoldások megértéséhez.

Nem tudom eléggé hangsúlyozni, hogy állásponantom szerint tovább kell vinni Kálvin hagyatékát. Fenn kell tartani, őrizni, ápolni, bemutatni, hogy ő nem csak a reformáció másodalakja Luther után. Hanem ő egy jogász, jogtudós, egy jogi példakép, aki számtalan új jogi normát, jogi alapot és ezek intézményrendszerét teremtett meg. Ismertetendő, hogy kálvini alapokra épült később az európai állami berendezkedés. A felvilágosodás korabeli nagy alakjai nem csak az ókori filozófusokból merítve építkeztek, hanem Kálvinból is. Számos kálvini alaptézis pedig megtalálható a jelenleg kialakult európai alkotmányos normákban, tanokban, elméletekben.

Kiemelendő, hogy a hatalmi ágak elválasztása először nála jelenik meg a történelem során, ami még az ókori Rómában sem jelent meg. Azok a forradalmi és eredeti gondolatok is tőle erednek, mely szerint az egyház elkülönült az állami hatalomtól, illetve annak, hogy milyen nagy szerepe van a közösségi döntéshozatalnak, választás útján betöltendő pozícióknak.

Rendkívül inspiráló és érdekesítő volt számomra is, hogy a disszertációban elemzett jogi tanok Kálvinnak még életében hogyan épültek be a törvénykezésbe, később pedig hogyan járultak hozzá az európai alkotmányfejlődéshez.

4. Kálvin hatásának bemutatása, ismertetése: szerettem volna egy átfogó képet adni Kálvin jogi és politikai nézeteiről, s eközben világosan próbáltam elkülöníteni a közvetlen és a közvetett hatásokat.

Kálvin közvetett és közvetlen hatásainak elkülönítésére tett kísérlettel bemutatni kívántam a közvetlen hatások országokra lebontott még életében történő érvényesülését és azt követően a kálvinisták általi jogi, alkotmányjogi hatásokat is, ezen belül olyan alapjogokat, amelyek napjainkban már teljesen természetesek.

5. Kálvin valóban tekinthető a demokrácia előfutárának (alkotmányjogi munkássága hatásaként).

Az Institutio több szempontból is mintául szolgált a későbbi demokratikus állami szervezet kialakításában. Kálvin és a kálvinizmus hatott a későbbi alkotmányfejlődésre, az alkotmányeszmé kialakulásra, valamint azok intézményesülésére.⁶⁷²

A jelen disszertációmban elemzettek alapján az alábbiakban összegeztem a hipotéziseimre adott válaszokat:

- a) Kálvin és a kálvinizmus tanítása szerint minden ember egyenlő.⁶⁷³ „A jogegyenlőség azt a kívánalmat jelenti, hogy az egyes személyek jogait és kötelezettségeit objektív mércék alapján határozzuk meg (diszkrimináció tilalma).”⁶⁷⁴
- b) A kálvini egyházi szervezetben minden tisztséget választás útján kell betölteni. Ez a minta a választási rendszerek alapjaként szolgál.
- c) A kálvini egyházszervezetben nincs hierarchikus viszony. A mellérendelt berendezkedési viszonyok megteremtése.
- d) „Az egyházközségek önálló, egymással egyenlő jogúak. Ez szolgált mintául az államszerződéses elméletének.”⁶⁷⁵
- e) „A kialakuló országos szervezetek az egyházközségek papjaiból és választott világi képviselőikből álló, alulról építkező testületek, ahol nincs helye előjogoknak. Ez mutat a képviseleti demokrácia, a parlamentarizmus irányába.”⁶⁷⁶ Ez a parlamentarizmus eszméje.
- f) A választott és független presbitérium döntött és ítélt a gyülekezet tagjai felett. A független bíraskodás elvének lehetett az alapja.
- g) Azzal pedig, hogy „Kálvin a polgári kormányzat egyik alappilléreként említi a törvényeket, mi több a felsőbbség és a nép viszonylatában a hatalom korlátozott voltára mutat rá, az alkotmányos jogállam előképének tekintendő.”⁶⁷⁷
- h) Az „együttélés csak akkor lehetséges, ha minden hatalmi tényező ellenőrizhető.”⁶⁷⁸ Kálvin szerint a hatalmi ágakat (állami és egyházi) szükséges elválasztani és korlátozni. Ez a jogállamiság és a hatalmi ágak megosztása elvének alapjául szolgált.
- i) A kálvini egyházszervezetben, a közügyekben a döntéseket közösségi döntéshozatal útján hozták meg. A néprészvételi közösségi döntéshozatalt alapozta meg.

---

⁶⁷² Szatmáry Béla: A kálvini reformáció és a jogegyenlőség – adalékok a jogállamiság eszmetörténetéhez. In: Acta Humana 6. évfolyam (2018) 3. szám. 43–58.

⁶⁷³ Forrás: Révész Imre: Kálvin élete és a kálvinizmus. Debrecen, Révész Imre Emlékalap Bizottság, 1964.

⁶⁷⁴ Tóth. J. Zoltán: A jogállamiság tartalma. In: Jogtudományi Közlöny 74. évfolyam (2019) 5. szám 197-212.

⁶⁷⁵ Szatmáry Béla: A kálvini reformáció és a jogegyenlőség – adalékok a jogállamiság eszmetörténetéhez. In: Acta Humana 6. évfolyam (2018) 3. szám 43–58.

⁶⁷⁶ Szatmáry 2018. i.m.

⁶⁷⁷ Szatmáry 2018. i.m.

⁶⁷⁸ Busch Eberhard: Kálvin és a demokrácia. Theológiai Szemle 2004/3. 153-165.

- j) Kálvin alapvető szabadságjogokat fektetett le, amelyeket a genfi Polgári Törvénykönyv deklarált: szabad gyülekezési jog, vallásszabadság, békés együttélés, vélemény-nyilvánítás szabadsága, egyházi autonómia.
- k) A h) alpont szerinti hatalmi ágak elválasztása a mai jogállamiság egyik alappillére.
- l) A hatalmi ágak elválasztásának elvének hozadéka a hatáskörök és feladatkörök pontos meghatározása, mint azt Kálvin kidolgozta és nyomon követhető az egyház és az állam közötti, illetve mind az egyházon belül alkalmazott tételeiben. *„Ennek megfelelően egyrészt egy meghatározott feladat egy szervezet kizárólagos hatáskörébe tartozhat. Másrészt minden más szervezetnek a hatáskör gyakorlására jogosult szervezettel szembeni befolyását ki kell zárni vagy legalábbis korlátozni kell oly módon, hogy a befolyásolás csak előre meghatározott feltételek mellett történhessen.”*⁶⁷⁹ Megjelenik a politikai számonkérés intézménye.
- m) A kálvini egyházszervezet egyik egysége, a vének tanácsának tagjait a népből választották, amely a mai népszuverenitási elvre vezethető vissza.
- n) Kálvin az egyházi tisztségviselők kiválasztási rendszerét kidolgozta, amely a mai demokratikus államok közigazgatásának egyik alappillére, ennek egyik meghatározó eleme, hogy pályaaalkalmassági eljárást kell a munkáltatónak lefolytatnia a leendő kormánytisztviselővel szemben.
- o) Kálvin a diakónusi feladatok körében meghatározta (alamizsna nyújtása, mint szociális segély és szociális ápolás, gondozás) a szociális, szolidáris, gondoskodó államot. Kötelességként előírta, hogy az államnak nem csak egy meghatározott személyi körről kell gondoskodnia, hanem valamennyi állampolgárról.
- p) Kálvin létrehozta az ökumenikus megértést, azzal, hogy elismerte – többek között Zwingli tanainak egy részét – számos református irányzat jött létre már az ő idejében is. Ez szintén a vallás szabad gyakorlásának elvét erősíti.
- q) Kálvin álláspontja szerint Isten általános kegyelme minden emberre vonatkozik, jóra és nem kiválasztottra is. Minden ember elidegeníthetetlen joga a *„természetes szabadság és az egyenlőség”*.⁶⁸⁰ Ez szintén a jogegyenlőség elvét alapozta meg.
- r) A q) pont alapján nemcsak az egyénre szabályoz, hanem az egész emberiségre, a teremtett világra. Ez a nemzetközi, egységes emberi jogok alapja.

⁶⁷⁹ Varga Zs. András: Hatalommegosztás, az állam- és a kormányforma. In: https://publikacio.ppke.hu/id/eprint/1344/1/PLWP_2013-05_Varga.pdf (2025.12.31.)

⁶⁸⁰ Szatmáry Béla: A kálvini reformáció és a jogegyenlőség – adalékok a jogállamiság esztörténetéhez. In: Acta Humana 6. évfolyam (2018) 3. szám 43–58.

- s) A társadalmi rend fenntartásához alapelvekkel rendelkező törvényekre van szükség a kálvini társadalomban (Isten és nép, Isten és a felsőbbség, a felsőbbség és a nép, valamint az egyének közötti viszonyok rendben tartásához), mert a megfelelő törvényekkel az anarchia megakadályozható, a törvényekhez mindenki kötve van. Ez az alapja az alkotmánynak, mint törvénynek, amely mindenkire nézve határozza meg a jogrendet.
- t) A kálvini jogi dogmatikában és az *Institutio*-ban is jelen vannak a normák és normatív tételek. A tételek a gyakorlatot segítik, konkrét érvként szolgálhatnak konkrét döntésekhez.
- u) A kálvini *mutua obligatio*, azaz a felsőbbség és a nép közti viszonyt kölcsönös kötelezettség viszonya megalapozta a „*kormányzati-szerződés felfogás alapját*”.⁶⁸¹
- v) Az alkotmányban rögzített hatalomkorlátozás eszköze, az alkotmányos ellenállás jogát biztosítja.
- w) A presbiteri rendszer és annak működése, valamint a közösségi döntéshozatala megvalósította a szubszidiaritás elvét.
- x) Kálvin törvénykezési törvénye: dogma alapú, alapelvekkel rendelkezik, normatív tartalmú, címzettek mindegyikére vonatkozik, nyilvános és kihirdetett. Ez megalapozta a törvényesség elvét.⁶⁸²

A teológusi mibenlétén túli, a kálvini jogi hagyaték lényegét kifejező idézettel zárnám soraim.

A francia felvilágosodás egyik kiemelkedő alakja Rousseau, akire Kálvin szintén nagy hatást gyakorolt műveivel és gondolkodásmódjával a következőképpen vélekedett Kálvinról:

*„Azok, akik Kálvint csak teológusnak tekintik, nem ismerik föl az ő géniuszának egész szélességét. Bölcs törvényeinek kiadása, amiben neki nagy része volt, nem kevesebb tisztességet szerzett neki, mint *Institutio*-ja. Bármilyen forradalmat is hoz az idő vallásunkban, mindaddig, amíg a haza és a szabadság szeretete ki nem alszik közöttünk, ennek a nagy embernek az emléke tiszteletben fog tartani.”*⁶⁸³

⁶⁸¹ Kónya István: Kálvinizmus és társadalomelmélet. Budapest, Akadémia Kiadó, 1979. 389.

⁶⁸² A formális jogállamiság alapja, és tartalmi garanciája a törvényesség. In: Tóth. J. Zoltán: A jogállamiság tartalma. Jogtudományi Közöny 74. évfolyam (2019) 5. szám 197-212.

⁶⁸³ Antal Géza (szerk.): Kálvin János – A keresztyén vallás rendszere 1559. Pápa, Református Főiskolai Könyvnyomda, 1910. 3., valamint Jean-Jaques, Rousseau: Társadalmi szerződés. Budapest, Phönix Kiadó, 1947. 53. lábjegyzet

Summary

In the context of my evaluation of Calvin, I would like to emphasize that the examination of his ecclesiastical work from a religious perspective was not the subject of my present thesis. Obviously, the factual exploration of the religious side was essential insofar as the legal aspect was based on this basis. Therefore, I had no basis to form an opinion on Calvin's theological work, to qualify it.

In the case of Calvin's legal work based on religious foundations, including constitutional law, I believe that we can only speak of a positive effect. In my opinion, Calvin's progressive, innovative, developmental, and forward-looking legal thinking rested on three pillars and the achievement of the general goal assigned to it.

1. His starting point was permanent, unchangeable, so he stood on more stable foundations than anything else, with the Word of God being the basis of everything. (The Holy Scripture, the Word of God, was also Calvin's legal norm.)

It also shows his greatness that this static, faith-based foundation did not bind his thinking, he was able to interpret basic ideas in a way that would lead him in the direction of this social development.

2. His theoretical knowledge essentially encompassed a significant part of the historical and legal knowledge available at the time, so he created with enormous theoretical and knowledge. In addition, he actively exchanged ideas with the thinkers of the time.

3. He also gained practical experience - which is a very rare virtue as a theoretical scientist - because during his countless travels and exiles he had personal experiences in the field of social relations, human destinies and behaviors.

When creating his constitutional doctrines, Calvin had a vision, and above all, he was guided by the goal to be achieved, that society should be better and more just, and that its operation should ensure this. The doctrines elaborated in the *Institutio*, i.e. the church constitution, the separation of church and state, fundamental human rights, the division of powers, the operating system, tasks, obligations, and basic principles of government can be interpreted with reason as being capable of facilitating the emergence of European democracies and possibly serving as their basis.

It is beyond dispute that Calvin was a major reformer of his time, but he cannot be evaluated solely as a reformer, but through his thinking he can be seen as one of the forerunners of constitutionalism, the rule of law and modern political liberal philosophy. Calvin research is an “inexhaustible intellectual heritage.”

Calvin’s efforts to make Geneva flourish in the 16th century are worthy of imitation and exemplary, as well as how his work influenced not only the century in which he lived, but also the time after. “Calvin found solutions to the social and economic issues of his time that still hold up today.”

The timeliness of Calvin research is inexhaustible. In my thesis, I tried to explore the increasingly deeper and more comprehensive – primarily constitutional law – connections of his intellectual heritage and completeness. Understanding and evaluating these assumed the acquisition of theological, historical, political and legal knowledge. I examined the authentic Calvinist doctrines I had learned and their impact through examples of modern social representations. The aim of this work is to prepare a comprehensive study that presents Calvin’s thinking, conclusions, achievements and entire career not in a theological context, but from a constitutional law perspective.

I would like to give a comprehensive picture of how Calvin's constitutional doctrines and political views influenced legal and political relations during his lifetime, and to separate direct and indirect effects. In the studies published so far, I have not seen any distinction between Calvin, his doctrines, his followers, his disciples, and Calvinism, or the followers of Calvinism. I have not found any example of studies that have analyzed the difference between direct and indirect effects and examined different Western European countries and the impact of Calvinist law on the development of the Western European constitution.

That is why I have made Calvin’s reflection on the forms of government the subject of my analysis, which did not lean towards modern democracy, but towards a mixed form of government – similar to Cicero. The role of laws, the importance of commentaries, the right of the people to resist, and the regulation of the relationship between the state and the church appear as extremely emphasized elements in his work, as well as several different democratic elements – which can even be qualified as basic principles – in his church constitution and church organizational structure. With this dissertation, I wanted to explore the legal, state theory, and political chapters of the *Institutio* in a concise but still deep analysis, and their

impact on the renewal of the public law and church order. To this end, I have tried to demonstrate Calvin's direct influence through examples from several countries. I have described the political and legal mechanisms of Calvinism, especially highlighting the struggles to introduce the Reformed and Presbyterian systems. The historical examples are not illustrations, but rather part of the argument and reinforce the main claim that Calvin's legal thinking certainly contributed to the formation of constitutional principles.

During my research, I also collected information about who Calvin himself might have been inspired by. Even though there was no internet or modern information channels in the 1500s, Calvin could draw heavily on previously written materials for his writings. In addition to Calvin's writings, I tried to present works and analyses written about Calvin, in which I also expressed my position, justifying what I agreed with in whole or in part. In the event of any disagreement, I also provided a refutation of them and sought to define my dissenting opinion.

The basis of my research was the collection of Calvin's writings and various Calvinist writings. The analysis and interpretation of these texts, their processing, the comparison and comparison of the results, the development of my own position in accordance with or in opposition to different positions, the formulation of a counter-opinion to refutations, and the determination of the answers given to my hypothesis as a result. Using primary text sources and materials taken from secondary literature, I intended to explore the legal, state theory and political discussions recorded in the *Institutio*, and their impact on the formation and renewal of the public law and church order.

Summarizing my research direction and goal, I would like to highlight four important aspects that serve as the basis for my hypotheses. In my present dissertation, I try to answer the hypotheses with a new result of a conclusion from a new perspective:

Introducing Calvin as a lawyer: My goal is to introduce Calvin's large-scale legal vision, his unique interpretations, and his legal work, which made him capable of creating completely groundbreaking, novel ideas.

Presentation of the new constitutional development theory: just as there are, for example, several schools of criminal law, the process of constitutional development can also be traced back to different origins. In my opinion, one of the paths leading to developments was the

Calvinist origin. My goal is to try to develop and present (even introduce into the professional public consciousness) a new perspective of constitutional development. We often live in the belief that in the 21st century, we are already sufficiently familiar with almost all previous thinkers, so it is difficult to present new ideas, but my research has shown that the lack of presentation of Calvin's legal side made it possible to draw novel conclusions.

Presentation of Calvin's constitutional law aspects: in my opinion, the analysis of Calvin's constitutional law ideology, the deepening of it and the analysis of the mechanisms of influence related to it, which can also provide a new basis for constitutional development, are completely unexploited.

I believe that Calvin raised problems that are still very relevant today, including:

- what is the most appropriate form of state,
- how a government should function properly,
- how the state should be organized,
- how the branches of power should relate to each other,
- how organizational units should make decisions, and
- the role of freedom of religion and the right to assembly as future constitutional fundamental rights, and whose responsibility it is to ensure them.

My goal was to explore Calvin's basic constitutional theses, his legal doctrine, and the background history of the era in which he worked, in an interdisciplinary manner, with my research, considering that knowledge of the latter is essential for understanding certain constitutional solutions. I cannot emphasize enough that in my opinion, Calvin's legacy must be carried forward; it must be maintained, preserved, nurtured, and shown that he is not a copy of the Reformation after Luther, but that he is a lawyer, a legal scholar, a legal role model who created countless new legal norms, legal foundations, and their institutional systems, based on which the Enlightenment era was also inspired by him and on which the entire Western European state system was later built. The great figures of the Enlightenment era drew not only from ancient philosophers, but also from Calvin. Many of Calvin's basic theses can be found in the currently established Western European constitutional norms, doctrines, and theories. It must be emphasized that the separation of powers first appears in his history, which did not even appear in ancient Rome. The revolutionary and original ideas

that the church was separated from state power and the great role of community decision-making also come from him. It was also extremely inspiring and intriguing for me to see how the legal doctrines analyzed in the dissertation were incorporated into legislation during Calvin's lifetime and how they later contributed to the development of the constitution.

Presentation and description of Calvin's influence: I wanted to give a comprehensive picture of Calvin's legal and political views, and in the meantime I tried to clearly separate the direct and indirect effects. By attempting to separate Calvin's indirect and direct effects, I wanted to present the direct effects broken down by country during his lifetime and the subsequent legal and constitutional effects of Calvinists, including fundamental rights that are completely natural today.

Calvin can truly be considered a forerunner of democracy (as a result of his work on constitutional law).

The *Institutio* served as a model in the development of the later democratic state organization in several respects. Calvin and Calvinism influenced the later development of constitutions, the formation of the constitutional idea, and their institutionalization. Based on the analysis in this dissertation, I summarize the answers to my hypotheses below. In the concluding thoughts, everything that I was able to establish as a result of my conclusions drawn from my research was summarized. The answers to my hypotheses were subsequently confirmed by the well-foundedness of the results supported by Calvinist doctrines, which also means that the timeliness of Calvin's research may also be necessary today.

In my dissertation, I found it justified that a new approach to constitutional development can, in my opinion, be substantiated by researching Calvinist doctrines. Therefore, it may be justified in terms of constitutional law development that Calvinist origins can be part of constitutional law jurisprudence. I also sought an answer to the question of whether Calvin can be called the forerunner of democracy. If so, what constitutional achievements were its forms of manifestation.

My main conclusion is that the Calvinist doctrines analyzed in my present dissertation provided one of the foundations for the development of the constitutional idea. The details listed in the final thoughts and answers given in my hypotheses, which I explained in 24 points, constitute the proof of this.

I would like to conclude with a quote that expresses the essence of Calvin's legal legacy beyond his theologian status. Rousseau, a prominent figure of the French Enlightenment, who was also greatly influenced by Calvin's works and way of thinking, had the following opinion about Calvin: *“Those who consider Calvin only as a theologian do not recognize the full breadth of his genius. The publication of his wise laws, in which he had a large part, has earned him no less honor than his Institutes. Whatever revolutions time may bring in our religion, as long as the love of country and freedom does not die out among us, the memory of this great man will be respected.”*

Kálvin János végrendelete

„Az Úrnak nevében Ámen. 1564. április 25. Én Chenelat Péter genfi jegyző és polgár ezennel nyilvánítom és bizonyítom, hogy engem tiszteletes Kálvin János, gyülekezetünk lelkipásztora és ezen város polgára, testének beteg, de elméjének ép állapotjában magához hívatván, kijelentette, hogy végrendeletet szándékozik tenni, s kért engem, hogy azt fogadjam el, és úgy amint diktálja, írjam le; amit én meg is cselekedtem, s végrendeletét úgy amint mondotta és diktálta, szóról-szóra leírtam, és ahhoz semmit nem tettem, sem belőle el nem vettem, hanem írtam, amint következik:

Az Úrnak nevében Ámen. Én, Kálvin János, az Isten igéjének szolgája a genfi gyülekezetben, különféle nyavalyák által elnyomatva és leveretve lévén, látom, hogy az Úr Isten elhatározta, hogy engemet e világból kiszólít: elvégeztem tehát magamban, hogy végrendeletet teszek s utolsó akaratomat írásba foglaltatom, amint következik.

Mindenekelőtt hálákat adok az Istennek, hogy ő, ki engemet teremtett és e világba állított, rajtam megkönyörülvén, nemcsak a bálványimádás mélységes sötétségéből, melyben elmerülve valék, kiragadott, evangéliumának világosságára elvezérlett, az idvesség tudományában részletetett, amire pedig igen méltatlan valók, s végetlen irgalma és jóvolta szerint nemcsak azon bűneimet és hibáimat tűrte kegyelmesen, melyekért megérdemlettem volna, hogy orcája elől elveszen és elűzzön; hanem még mindezek felett oly kegyelmes is volt irántam, hogy az ő evangéliuma igazságának hirdetésében és terjesztésében az én munkámat is használni méltóztatott.

Nyilvánítom és bizonyítom, hogy életemnek még hátralevő részét is ugyanazon hitben és vallásban akarom eltölteni, melyet nékem az ő evangéliumában kijelentett s nincs is idvességemnek más gyámola és menedéke, mint az ő ingyen kegyelméből való fiúvá fogadása; – ez az én idvességem egyedüli alapja, s lelkem teljességéből magamhoz ölelem Istennek azon irgalmát, melyet a Jézus Krisztus által irántam megmutatott, az ő halálának és szenvedésének érdemével eltörölvén az én bűneimet, hogy így azokért elég tétessék s emlékezetük elenyésszék.

Azt is vallom és nyilvánítom, miszerint alázatosan kérem Istentől, hogy engem az egyetlenegy Megváltónak az emberi nemzet javáért kiomlott vérével akként megtisztítson, hogy én az ő ítélőszéke előtt magának

Megváltónak védelme alatt jelenhessek meg. Nyilvánítom azt is, hogy én Istennek velem közlött kegyelme és jóvolta szerint szorgalmasan igyekeztem azon, hogy az ő igéjét mind egyházi beszédeimben, mind irataimban s magyarázataimban eredeti tisztaságában hirdessem, s a Szentírást híven magyarázzam. Vallom és nyilvánítom azt is, hogy én mindazon vitatkozásokban és tusákban, melyeket az evangélium ellenségei ellen ki kellett állnom, semmi gonosz mesterséget nem használtam, hanem az igazság védelmében őszinte nyílt lélekkel forgolódtam.

De jaj nékem, mert az én indulatom és buzgalmam, ha ugyan az e nevezetre méltó, annyira csüggedt és lankatag volt, miszerint a tisztemben való hű eljárásra nézve számlálhatatlan hiányaim voltak, s ha az Isten végetlen jóvolta segítségemre nem lett volna, minden törekvésem hiábavaló és sikertelen lett volna; sőt azt is elismerem, hogy ha ama kegyelem engem nem gyámolított volna, még Istentől adott lelki erőim is inkább bűnre és tétlenségre vezettek volna.

Mindezeknél fogva vallom és nyilvánítom, hogy az én idvességemnek más alapja és reménye nincs, mint egyedül az, hogy az Isten, ki irgalmasságnak atyja, nékem, ki elismerem, hogy nyomorult bűnös vagyok, szerelmes atyám. Egyebekre nézve azt akarom, hogy ez élettől való eltávozásom után holttestem ezen város és gyülekezet gyakorlatban levő szokása szerint tétessék a földbe, a boldog feltámadás napjának eljöveteleig.

Ami pedig azon csekély földi javakat illeti, melyeket az Isten nekem adott, s melyekről ezen végrendeletben rendelkezhetem, azokra nézve azt határozom, hogy az én általános örökösöm Kálvin Antal, kedves testvérem legyen; de csupán tisztesség okáért s ő maga elégedjék meg azon ezüst kehellyel, melyet egykor Varennes úrtól ajándékul kaptam; minden egyéb hagyományaimat pedig halála esetére az ő gyermekei között ossza szét. Sámuel és János fiainak nevezetesen adjon egyenként negyven tallért, Anna, Zsuzsánna és Dorottya leányainak ismét egyenként harminc tallért. Ami Dávidot illeti: néki az ő ifjúi könnyelműsége és zabolátlan élete miatt csak huszonöt tallért hagyok. Atyámról öröklött Isten által adott

vagyonaimnak egész értéke, amennyire azt felvehettem, ideértve könyvtáramat, bútoraimat s minden egyébemet, csupán ennyire megyen.

Hogyha valami felesleg találtatnék, osztassék el az testvérem fiai és leányai között; nem zárom ki még Dávidot sem, hogyha ő Isten kegyelméből jó útra tér. Ezek felett hagyok még a gimnáziumnak tíz tallért s ugyanannyit a szegény menekülteknek. Mindezeknek hűséges végrehajtását fivérem jó lelkére bízom, s őt nevezem ki, hogy Normand Lőrincsel együtt végrendeletemnek végrehajtója legyen, felhatalmazván őket, hogy javaimról ünnepélyes formások nélkül látleletet készítsenek, minden vagyonomat adják el, s a bejövendő pénzből előadott végrendeletemet hajtsák végre, amint azt előadtam és diktáltam, április 25-én, 1564-ben.

Miután én, fentnevezett jegyző ezen végrendeletet leírtam, Kálvin úr ezt az ő szokott aláírásával tüstént megerősítette. Következő napon, mely április 26-a vala, ismét magához hívatott tiszteletes Kálvin úr engemet, s velem együtt Béza Tódort s ezen gyülekezet más lelkipásztorait, s mindezek előtt kinyilatkoztatta, hogy ezen végrendeletet azon módon, amint ez fentebb leírva van, ő maga diktálta, egyszersmind pedig kívánta, hogy az e végre ide hívottak és jelenlevők előtt azt hangosan és érthetően olvassam fel; amit meg is tettem, s ezután ő nyíltan kijelentette, hogy ebben áll az ő végakarata, melynek éppen fenntartását kívánja, s ennek bizonyására a jelenlevőket is kéri, hogy ezen végrendeletnek sajátkezűleg írjanak alá, amit azok tüstént meg is tettek a fentnevezett évben és hónapban, Genfben a kanonokokról nevezett utcában, magának a végrendeletet tevőnek lakhelyén. Ennek hitelére s bizonyására írtam le e végrendeletet, és saját kezem aláírásával s tanácsunk szokott pecsétjével megerősítettem azt."

Chenelat Péter.⁶⁸⁴

---

⁶⁸⁴Végrendelet: <https://stud-theol.blogspot.com/2009/07/kalvin-janos-vegrendelete.html>
2025.08.05.)

(Letöltés:

Kálvin és kálvinista hitvallások vagy rendtartások – időrendben, országoként⁶⁸⁵

Év	Hitvallás megnevezése	Jellege	Megjegyzés
1535.08.23.	Institutio Christianae religionist – Tanítás a keresztény vallásra	rendtartás	befejezés
1536	Institutio I. kiadása	rendtartás	6. fejezet
1537	21 cikkelyes hitvallás (Genfi Káté)	hitvallás	hitvallás, tanítói irat
1539	Institutio II. kiadása	rendtartás	12. fejezet
1541	Institutio III. kiadás Institutio francia fordítás Ordonnances ecclésiastiques	rendtartás	-
1545	Genfi Káté latin fordítása	hitvallás	-
1549	Zürichi Egyezmény	egyéb	Zwingli és Kálvin egyezménye
1559	Institutio végleges	rendtartás	IV. könyv 80. fejezet
1559	Genfi Teológiai Akadémia alapítása	egyéb	rektornak Bézát nevezte ki
1561	az átdolgozott Ordonnances ecclésiastiques (Egyházi fegyelem)	rendtartás	-
1559	Confessio Gallicana (Francia hitvallás)	hitvallás	Az első párizsi zsinaton fogadták el. Alapja Kálvin 35 cikkelyes tervezete
1560	Scots Confession	hitvallás	Skót hitvallás
1561	Confessio Belgica	hitvallás	németalföldi hitvallás
1562	Debrecen-egervölgyi Hitvallás ⁶⁸⁶	hitvallás	kálvini tanokat tartalmazó magyar hv.

⁶⁸⁵ A jelen mellékletben található, áttekintő táblázatot a célból készítettem, hogy 1535-1643 között kiadott rendtartásokat, kátékat átláthatóan összefoglaljam. Az áttekintő táblázathoz külön szakirodalmi jegyzéket készítettem, amely a Felhasznált szakirodalmi jegyzéket követően található meg a jelen disszertációmban.

⁶⁸⁶ Confessio ecclesiae debreciensis-nek, debreceni hitvallásként is nevesítik a különböző források.

Év	Hitvallás megnevezése	Jellege	Megjegyzés
1563	Heidelbergi Káté	káté	hittétel, rendtartás
1566	Confessio Helvetica Posterior	hitvallás	(Második Helvét Hitvallás) Bullinger írta
1571	az emdeni zsinat határozatai	rendtartás	holland dogmatikai kérdéseket tisztázó irat
1577	Hercegszőlősi Kánonok	rendtartás	magyar
1590	Vizsolyi Biblia előszava (tanító iratokkal) ⁶⁸⁷	tanbeli alap	Károli Gáspár
1618-19	Dordrecht Kánonok	hitvallás	83 kánont fogadott el a dordrecht zsinat
1643	Westminsteri Hitvallás és Káté	hitvallás, káté	33 hitvallás és rendtartás

⁶⁸⁷ Vizsolyban ajánlott meglátogatni a református templomot, amely történelmi emlékhely. A látogatónak lehetősége nyílik arra, hogy a vizsolyi bibliát is megtekintse. Elérhetőség: <http://vizsolyibiblia.hu/kapcsolat/>

Áprily Lajos

Kálvin, 1535

Ott ül a tornyos, vén Basileában,
fiatalon, a zord idők fokán.
Helvét magasság ég a messzeségben
s a kor viharsugára homlokán.

Páris felől piros máglyák lobognak,
jajgatva sír egy messzi, tompa kar.
Ádám esendő, átkozott fájában
lázad a bűn és zúg a zűrzavar.

Vergődve látja lázmeleg szemével,
igazság annyi hőse hogy zuhan.
S kitör a jajszó nyugtalan szívéből:
Meddig a próba, meddig még, Uram?

A vörös Münster várja már Erasmust,
az ősz, ki hullva is világtudás.
De Pál apostol óriás alakja
fölébe nő, mint égő látomás.

S feleletül mögötte felmagaslik
a véres testű embernek-fia:
fény hull sebéből és a fény zenéje:
Egyedül Istené a glória.

S két szót kiált a bibliás magasság,
hogyan megkondul belé a végtelen:
Eleve-elrendeltetés az egyik,
s megváltó arcú társa: kegyelem.

S megered tolla lázas éjszakákon,
és növekedve ír és írva nő.
Amit leír, a századokba csendül,
sors lesz belőle, szellem és erő.

Acélos új rend, győzelmes tanítás,
világformáló s mégis ősi szó.
S teremtve hull a szomjazó szívekbe:
Igaz tudomány. Institutio.

Irodalomjegyzék

- Abraham, Kuyper: Kálvinizmus és modernitás. Koinónia, Kolozsvár, 2001.
- Alister E., McGrath: Kálvin. A nyugati kultúra formálódása. Budapest, Osiris Kiadó, 1996.
- Alister E., McGrath: Kálvin. A nyugati kultúra formálódása. Budapest, Osiris Kiadó, 2001.
- Antal Géza (szerk.): Kálvin János. A keresztyén vallás rendszere 1559. Pápa, Református Főiskolai Könyvnyomda, 1910.
- Ágoston István: A magyarországi puritanizmus gyökerei. Budapest, Kálvin Kiadó, 1997.
- Ács Pál–Székely Júlia (szerk.): Identitás és kultúra a török hódoltság korában. Budapest, Balassi Kiadó, 2012.
- Barbara, Schenck-Georg Rieger: Kálvin János élete és teológiája röviden. Budapest, Magyar Református Presbiteri Szövetség Kiadó, 2009.
- Békefy Lajos (ford.): Kálvin János élete és teológiája röviden. Hat levél. Budapest, Magyar Református Presbiteri Szövetség, 2009.
- Békefy Lajos: Kálvin szellemében a korrupcióról. In: Jakab László (szerk.): Kálvin társadalmi reformgondolatainak időszerűsége. Esszégyűjtemény. A Kereszténydemokrata Néppárt Protestáns Műhelyének füzetek III. Budapest, Protestáns Műhely kiadója, 2009.
- Békési Andor (ford.): Kálvin János. Tanítása a keresztyén vallásra 1559. Rövidített formában. Budapest, MRE Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1991.
- Benedictus de, Spinoza: Teológiai-politikai tanulmány. Budapest, Osiris Kiadó, 2002.
- Benke György: Kálvin társadalom etikája. Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1986.
- Béza, Theodore: Kálvin János élete. Budapest, Kálvin Kiadó, 2004.
- Birkás Antal: Luther és Kálvin jogfilozófiai és politikai filozófiai nézetei. Ph.D értekezés. Miskolc, Miskolci Egyetem, 2008.
- Birkás Antal: Reformáció, államhatalom, politika. Budapest, Luther Kiadó, 2011.
- Bodonhelyi József: Az angol puritanizmus lelki élete és magyar hatásai. Debrecen, Pannónia Könyvkiadó, 1942.
- Bogárdi Szabó István (szerk.): Kálvin János. A keresztyén vallás rendszere 1559. Budapest, Kálvin Kiadó, 2014.
- Bolyki János: Válogatás Kálvin János műveiből. Budapest, Kálvin Kiadó, 1993.
- Buzogány Dezső (ford.): Kálvin János, Institutio, A keresztyén vallás rendszere II. Budapest, Kálvin Kiadó, 2014.

- Buzogány Dezső: A kálvini etikára épített egyházközségi vagyongazdálkodás. In: Fazakas Sándor (szerk.): Kálvin időszerűsége. Tanulmánykötet Kálvin János teológiájának hatásáról Magyarországon. Budapest, Kálvin Kiadó, 2009.
- Christian, Link: A kálvinizmus szellemisége. In: Jakab László (szerk.): Kálvin társadalmi reformgondolatainak időszerűsége. Esszégyűjtemény. A Kereszténydemokrata Néppárt Protestáns Műhelyének füzetek II. Budapest, Protestáns Műhely Kiadója, 2009.
- Czeglédy Sándor–Rábold Gusztáv (ford.): Kálvin János. A keresztyén vallás rendszere. Pápa, Református Főiskolai Könyvnyomda, 1909.
- Czeglédy Sándor (szerk.): Kálvin János. A genfi egyház kátéja. Kálvin János, Kisebb művei a rendszeres teológia köréből. Pápa, Magyar Református Egyház Kiadó, 1912.
- Csefkó Ferenc–Horváth Csaba (szerk.): Korrupció Magyarországon. Pécs, Pécs-Baranyai Értelmiségi Egyesület, PTE ÁJK, 2001.
- Csink Lóránt: Mozaikok a hatalommegosztásról. In: Schanda Balázs (szerk.): Jogtudományi Monográfiák 5. Budapest, Pázmány Press, 2014.
- Csohány János: Vázlatok a reformációs és ellenreformáció egyháztörténelméhez. Debrecen, Református Teológiai Akadémia Kiadó, 1994.
- David, Steinmetz: Calvin in context. Oxford, Oxford University Press, 1995.
- Eberhard, Busch: Ki volt egykor és ki ma Kálvin? In: Jakab László (szerk.): Kálvin társadalmi reformgondolatainak időszerűsége. Esszégyűjtemény. A Kereszténydemokrata Néppárt Protestáns Műhelyének füzetek II. Budapest, Protestáns Műhely Kiadója, 2009.
- Eberhard, Gresch: A hugenották története, hite és hatása. Budapest, Kálvin Kiadó, 2008.
- Edmund, Burke: Töprengések a francia forradalomról. Budapest, Atlantisz-Medvetánc Kiadó, 1990.
- Emanuel, Stickelberger: Kálvin. Budapest, Sylvester Rt., 1937.
- Émile, Doumergue: Kálvin jelleme. Budapest, Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség, 1922.
- Fazakas Sándor (szerk.): Kálvin időszerűsége. Tanulmánykötet Kálvin János teológiájának hatásáról Magyarországon. Budapest, Kálvin Kiadó, 2009.
- Földesi Tamás: A polgári engedetlenség - az emberi jogok „mostohatestvére”. In: Lenkei Júlia (szerk.): A polgári engedetlenség helye az alkotmányos demokráciákban. Budapest, T-Twins Kiadói és Tipográfiai Kft. Kiadó, 1991.
- Friedrich, Engels: Bevezetés A szocializmus fejlődése az utópiától a tudományig 1892. évi angol kiadásához. Budapest, MÉM 20. kötet. Kossuth Kiadó, 1963.
- Frivaldszky János: Természetjog. Budapest, Szent István Társulat, 2001.

Galgóczy Sándor-Stefan Scheld: Kálvin hermeneutikája, szellemtörténeti feltételek és alapvonalak. Budapest, Kálvin Kiadó, 1997.

Gecse Gusztáv (szerk.): Vallástörténeti lexikon. Budapest, Kossuth Kiadó, 1977.

Genf – Die 23 Kantone der Schweiz. (Svájc 23 kantonja) Eine Schrichtenreihe publiziert 1987 - 1990. Zürich, Zweitauflege (1987-1990 között publikált írások sorozata), 2. kiadás, 1990.

Görözdí Zsolt: Protestáns egyházértelmezés a reformáció századában a jelentősebb egyházi rendtartásokban. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2014.

Gratianus: Egyházi jog. Kérdések és feleletekben. Jogi ismétlőkönyvek gyűjteménye. Eggenberger-féle könyvkereskedés, Budapest, 1880.

Gulyás Gyula: Politikai korrupció. Budapest, Aula Kiadó, 2004.

György Antal: Kálvinról mindenkinek. Örbottyán, Örszentmiklósi Református Gyülekezet, 2011.

Hamza Gábor – Havas László (szerk.): Cicero. Az állam. Budapest, Akadémia Kiadó, 2007.

Herber Attila - Martos Ida - Moss László - Tisza László: Történelem 1500-1789. Európa államai a 16. században. Budapest, Reáltanoda Kiadó, 1995.

Horváth Levente (szerk.): Belga Hitvallás. Koinónia, Kolozsvár, 1998.

Hugo, Grotius: A háború és béke jogáról. I. könyv. Budapest, Akadémia Kiadó, 1960.

Huszár Pál: Kálvin János, élete, teológusi, reformátori és egyházszerzői munkássága, 1509-1564. Budapest, Kálvin Kiadó, 2009.

Jakab László (szerk.): Kálvin társadalmi reformgondolatainak időszerűsége. Esszégyűjtemény. A Kereszténydemokrata Néppárt Protestáns Műhelyének füzetek II. Budapest, Protestáns Műhely Kiadója, 2009.

Jean, Cadier: Kálvin, Egy ember Isten igájában, Budapest, Kálvin Kiadó, 1994.

Jean-Jaques, Rousseau: Társadalmi szerződés. Budapest, Phönix Kiadó, 1947.

Jean-Jaques Rousseau: Értekezések és filozófiai levelek. Budapest, Magyar Helikon, 1978.

Joachim, Staedtke: Kálvin János megismerés és formálódás. Vásárosnamény, Vásárosnaményi Református Egyházközségért Alapítvány, 2009.

John Locke: Levél a vallási türelemről. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1973.

John, Locke: Értekezés az emberi értelemről. I-II. kötet Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979.

Josh, Buice: Az új kálvinizmus. Új reformáció vagy teológiai hóbort? Budapest, Keresztény Ismeretterjesztő Alapítvány, 2020.

Karl, Heussi: Az egyháztörténet kézikönyve. Budapest, Osiris Kiadó, 2000.

Károli Gáspár (ford.): Biblia. Budapest, Magyar Bibliatársulat, 2001.

Koczó Pál (ford.): Martin Greschat – Martin Bucer, egy reformátor és a kor, amelyben élt. Budapest, Kálvin Kiadó, 2011.

Kónya István: Kálvinizmus és társadalomelmélet. Budapest, Akadémia Kiadó, 1979.

Kovács Eszter (ford.): Montesquieu. A törvények szelleméről védelme. Budapest, L' Harmattan Kiadó, 2016.

Kovács István: Államjog I. Budapest, Akadémia Kiadó, 1980.

Kukorelli István (szerk.): Alkotmánytan I. Budapest, Osiris Kiadó, 2002.

Kun Béla: Kálvin, mint egyházszervező. Emlékezés Kálvinra. Budapest, Magyar Prot. Irodalmi Társaság, 1909.

Ladányi Sándor: A hollandiai neo-kálvinizmus („kuypernarizmus”) hatása a magyarországi református egyházban. KRE Idegennyelvi Lektorátusa, Egyetemi Jegyzet, 1998.

Lányi Gábor: A kálvinizmus nyitánya. Budapest, L' Harmattan Kiadó, 2017.

Lippay Lajos: A protestantizmus. Budapest, Szent István Társulat Apostoli Szentszék Kiadó, 1935.

Louis, Desgraves: Montesquieu. Budapest, Osiris Kiadó, 2003.

Lukas Vischer: Kálvin öröksége és a református egyházak jelenkori szakadása. Budapest, Kálvin Kiadó, 2003.

M. Eugene, Osterhaven: Az egyház hite. Történelmi fejlődés-református szempontból. Budapest, Kálvin Kiadó, 1995.

Makkai László: A magyar puritánusok harca a feudalizmus ellen. Budapest, Akadémia Kiadó, 1975.

Marilynne, Robinson: A gondolkodás szabadsága. Kálvinista tünődések. Budapest, Kálvin Kiadó, 2018.

Miklós Ödön (ford.): A kálvinizmus politikai jelentősége. A kálvinizmus, mint az alkotmányos szabadságjogok alapja és biztosítója. Budapest, Holland-Magyar Református Bizottság, 1923.

Molnár János: A kereszténység. Keresztyén vallások és felekezetek. 1 kiadás, Komárom, CJ Teológiai Akadémia, 2003.

Montesquieu: A törvények szelleméről. Budapest, Sapientia humana, 2000.

Our Church: The reformed church in Hungary, Budapest, Kálvin Kiadó, 1997.

Owen, Chadwick: A reformáció. Budapest, Osiris Kiadó, 1998.

Petrétei József: Magyar Alkotmányjog I. Budapest-Pécs, Dialóg-Campus Kiadó, 2002.

Pruzsinszky Pál: Kálvin János. Pápa, Magyar Református Egyház Kiadó, 1909-1912.

Rábold Gusztáv–Nagy Barna (ford.): Kálvin János: A római levél magyarázata. Budapest, Magyarországi Ref. Egyház Egyetemes Konventje, 1954.

Rákos Lóránt: protestáns jogteológiai summárum. Általános rész. Komárom, Selye János Egyetem Református Teológiai Kar, 2010.

Ravasz László: Kis dogmatika. Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztály, 1990.

Révész Imre: Egyháztörténelem. I. könyv, Az őskereszténységtől az ellenformációig. Dunamelléki Református Egyházkerület, Ráday Nyomda, Budapest, 1993.

Révész Imre: Egyháztörténelem. I. könyv, Debrecen, Debrecen és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda-vállalata, 1933.

Révész Imre: Kálvin élete és a kálvinizmus. Debrecen, Révész Imre Emlékalap Bizottság, 1964.

Révész Imre: Társadalmi és politikai eszmék a magyar puritanizmusba. Budapest, MTA Kiadó, 1948.

Sári János: A hatalommegosztás történelmi dimenziói és mai értelme, avagy az alkotmányos rendszerek belső logikája. Budapest, Osiris Kiadó, 1995.

Sebestyén Jenő: A református etika. Budapest-Gödöllő, Iránytű Kiadó, 2000.

Sebestyén Jenő: Kálvinról a XX. század elején itthon. In: Protestáns Füzetek II., Kálvin társadalmi reformgondolatainak időszerűsége, esszégyűjtemény. Protestáns Műhely, Budapest, 2009.

Sebestyén Jenő: Református etika. Budapest-Gödöllő, Iránytű Kiadó, 2000.

Szabó András (ford.): Kálvin János magyarázata az Apostolok Cselekedeteihez. Székelyudvarhely, Könyvnyomda Rt, 1943.

Szabó András: A rejtőzködő bibliafordító Károlyi Gáspár. Budapest, Kálvin Kiadó, 2012.

Szabó Piroska (szerk.): Kálvin. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1986.

Szabó Zsolt: A keresztény szabadság és a kereszténydemokrácia mai értelmezési lehetőségei. In: Károlyi Gáspár Református Egyetem Egyház és Társadalom Kutatóintézetének Reformáció Öröksége Műhelye, Károlyi Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar Egyháztörténelmi Kutatóintézet, Budapest, Magyarország, 2020.

Szabó Zsolt: Az alkotmányosság elveinek eredete a protestáns gondolkodásban. Hit 2018: Hagyomány, Identitás, Történelem. In: Kiss Réka - Lányi Gábor (szerk.): Károlyi Gáspár Református Egyetem Egyház és Társadalom Kutatóintézetének Reformáció Öröksége Műhelye, Károlyi Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar Egyháztörténelmi Kutatóintézet, Budapest, L' Harmattan Kiadó, 2019.

Szabó Zsolt (szerk.): Szabadság, hatalom, lelkiismeret. Budapest, Kálvin Kiadó, 2024.

Szántó György Tibor: Anglia története. Budapest, Maecenas Könyvkiadó, 1992.

Szántó György: Anglikán reformáció, angol forradalom. Európa könyvkiadó, Budapest, 2000.

Szathmáry Béla: Kálvin a kortársunk? In: Fazakas Sándor (szerk.): Kálvin időszerűsége. Tanulmánykötet Kálvin János teológiájának hatásáról Magyarországon. Budapest, Kálvin Kiadó, 2009.

Szebik Imre: Ahogy én látom Kálvin Jánost. In.: Jakab László (szerk.): Kálvin társadalmi reformgondolatainak időszerűsége. Esszégyűjtemény. A Kereszténydemokrata Néppárt Protestáns Műhelyének füzetek III. Budapest, Protestáns Műhely Kiadója, 2009.

- Szénási Sándor: Kálvin emberi arca. In: Szabó László (szerk.): Evangéliumi kálvinizmus. Budapest, Kálvin Kiadó, 2009.
- Szűcs Ferenc: Kálvin hatása a nyugati gondolkodásra. In.: Jakab László (szerk.): Kálvin társadalmi reformgondolatainak időszerűsége. Esszégyűjtemény. A Kereszténydemokrata Néppárt Protestáns Műhelyének füzetek III. Budapest, Protestáns Műhely Kiadója, 2009.
- Takács Péter: Államelmélet. Miskolc, Miskolci Egyetem kiadványa, 2000.
- Tankó Nándor: Jean-Jacques Rousseau gondolkodásmódja, avagy a világról alkotott ideálképe. Szeged, Móra Akadémia, 2025.
- Tarnóc Márton (szerk.): Magyar gondolkodók 17. század. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1979.
- Tavaszy Sándor: A teológiai irányok átértékelése. A dialektikai teológia, mint a teológiai irányok korrekciója. Debrecen, Theológiai Szemle Kiadó, 1932.
- Tóth J. Zoltán: Állam- és jogelméleti előadások. Budapest, Patrocinium, 2018.
- Tóth Kálmán (szerk.): Kálvin János magyarázata Ámosz próféta könyvéhez. Budapest, Kálvin Kiadó, 2002.
- Tőkéczy László: Kálvin hatása a magyarságra s a magyar politikára. In: Fazakas Sándor (szerk.): Kálvin időszerűsége. Tanulmánykötet Kálvin János teológiájának hatásáról Magyarországon. Budapest, Kálvin Kiadó, 2009.
- Török József: Egyetemes egyháztörténelem II. Budapest, Szent István Társulat, Apostoli Szentszék Kiadó, 1999.
- Ulrich, Gäbler: Huldrych Zwingli, Bevezetés életébe és munkásságába. Budapest, Kálvin Kiadó, 2008.
- Vámosi Pál (ford.): Thomas Hobbes. Leviatán. Budapest, Kossuth Kiadó, 1999.
- Victor János (ford.): Kálvin János Institutioja. Budapest, Stichting Hulp Oost Europa, 1995.
- Vjacseszlav Petrovics, Volgin. A társadalmi eszme fejlődése Franciaországban a XVII. században. Budapest, Akadémia Kiadó, 1967.
- Voinovich Géza: Arany János életrajza 1817 – 1849. Budapest, Akadémia Kiadó, 1929.
- Willem Van't, Spijker: Kálvin élete és teológiája. Budapest, Kálvin Kiadó, 2003.
- William, Benton: Encyclopedia Britannica, USA, Chicago, London etc. 18th ed. 1966.
- Wittman Tibor: Németalföld aranykora, Gondolat Kiadó, Budapest, 1965.

A 2. melléklet jegyzéke

Bálint Ágnes: Belga Hitvallás. Kolozsvár, Koinónia Kiadó, 1998.

Bálint Ágnes: Skót Hitvallás. Kolozsvár, Koinónia Kiadó, 1998.

Buzogány Dezső (ford.): Kálvin János, Institutio, A keresztény vallás rendszere II. Budapest, Kálvin Kiadó, 2014.

Dordrechti kánonok. Letöltés: 2026.01.02. <https://www.szentharomsag.com/pdfs/dk.pdf>

Emdeni zsinat. Letöltés: 2026.01.02.

https://wesley.hu/wp-content/uploads/2019/02/COLIJN_Egyetemes_egyhaztortenet.pdf

Francia Hitvallás. Letöltés: 2026.01.02.

https://www.refkossuthter.hu/sites/default/files/fajlok/larochellei_hitvallas.pdf

Genfi Káté (1945-ös latin fordítás). Letöltés: 2026.01.03.

https://leporollak.hu/egyhtori/kalvin/irasok/KAL_KATE.HTM

Hercegszöllősi kánonok. Letöltés: 2026.01.02.

<https://leporollak.hu/egyhtori/magyar/herczkan/HERCZKAN.HTM>

Heidelbergi Káté Letöltés: 2026.01.02. <https://mek.oszk.hu/00100/00168/00168.htm>

Második Helvét Hitvallás. Letöltés: 2026.01.02. https://doulos.hu/Masodik_Helvet_Hitvallas.pdf

Westminsteri hitvallás. Letöltés: 2026.01.02. <https://www.reformatus.net/westminsteri-hitvallas>

https://epa.oszk.hu/04000/04035/00062/pdf/EPA04035_sarospataki_fuzetek_2024_1_091-111.pdf

Zürichi Egyezmény. Letöltés: 2026.01.02.

https://www.refkossuthter.hu/sites/default/files/fajlok/consensus_trigurinus.pdf

Internetes jegyzék

Áprily Lajos verse. Letöltés: 2026.01.02

<http://www.szozat.org/index.php/lira/tartalom/1406-aprily-lajos-kalvin-1535>

A 39 Hitcikkely. Letöltés: 2025.12.12.

<https://www.evangelikalcsoport.hu/2019/02/23/a-39-hitcikkely-39-articles-of-religion-a-church-of-england-hitvallasa/>

Anabaptizmus. Letöltés: 2025.07.30.

<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/a-a-13/anabaptistak-136E/>

Apostolok Cselekedetei 20:20. Letöltés: 2026.01.22.

<https://szentiras.hu/biblia/szit/act/20,4>

Az Aranybulla szövege. Letöltés: 2024.05.01., 2024.05.01.

<https://aranybulla800.parlament.hu/aranybulla-tortenelme>

<https://aranybulla800.parlament.hu/aranybulla-tortenelme>

Balássy Ádám Miklós: A hatalommegosztás és a hatalomfelosztás doktrínája Letöltés: 2025.12.31.

<https://ojs.elte.hu/jesz/article/view/6945/5415>

Békefy Lajos: Kálvin szellemében a korrupcióról. Letöltés: 2026.01.06., 2025.12.12.

<https://polgariszemle.hu/archivum/52-2010-aprilis-6-evfolyam-2-szam/380-kalvin-szellemeben-a-korrupcio-ellen> és

https://epa.oszk.hu/00800/00890/00045/EPA00890_Polgari_Szemle_386.html

Bocskai István végrendelete. Letöltés: 2025.12.28.

https://adatbank.ro/html/alcim_pdf9831.pdf

Corpus reformatorum. New York, Halis Saxonum, apud C.A. Schwetschke et filium. 2008.

Letöltés: 2026.01.20.

<https://archive.org/details/corpusreformato15melagoog/page/n332/mode/2up>

Carolina Resolutio Letöltés: 2026.01.03.

Forrás: https://refwiki.kre.hu/index.php?title=Carolina_Resolutio_1731,_1734

Idelette de Bure: Kálvin felesége. Letöltés: 2025.12.12.

www.the-highway.com

Illés Gyula beszéde. Letöltés: 2026.01.10.

<https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/ILLYES/illyes00001/illyes00820/illyes00820.html>

Jakab András - Könczöl Miklós - Menyhárd Attila - Sulyok Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia. Letöltés: 2025.12.31.

<http://ijoten.hu/szocikk/allamforma>

John, Knox: a skót reformátor. Letöltés: 2025.08.14.

<http://kalvinev2009.reformatus.hu/cikk.php?ID cikk=48>

Kálvin János végrendelet. Letöltés: 2025.08.05.

<https://stud-theol.blogspot.com/2009/07/kalvin-janos-vegrendelete.html>

Kuyper: A kálvinizmus politikai jelentősége. Letöltés: 2026.01.01.

https://leporollak.hu/egyhtori/kalvin/izmus/KUY_POL.HTM

Max, Weber: A politikai és gazdasági viszonyok aktív és hatékony formálása. Letöltés: 2022.12.20.

<https://mek.oszk.hu/02000/02006/02006.pdf>

Papp Gábor: Vázlat az alkotmányeszmé szellemtörténeti fejlődéséről. Letöltés: 2026.01.02.

<https://mek.oszk.hu/01300/01394/01394.htm>

Petrétei József: A korrupció jellemzői és az ellene való küzdelem lehetőségei. Letöltés: 2020.01.25.

<http://rmjk.adatbank.transindex.ro/pdf/003Petretei.pdf>

Philip Schaff: A keresztény egyház története. VIII. kötet. Modern kereszténység. A svájci reformáció - Keresztény klasszikusok éterikus könyvtára. Letöltés: 2026.01.01.

www.ccel.org

Rousseau – Társadalmi szerződés. Letöltés: 2026.11.16.

<https://mek.oszk.hu/08800/08879/08879.pdf>

Ószövetség, Ámosz 5. könyve 12. Letöltés: 2021.08.01.

<https://szentiras.hu/SZIT/%C3%81m5>

Ószövetség, Mikeás 7. könyve 3-4. Letöltés: 2021.08.01.

<https://szentiras.hu/SZIT/Mik7>

Ószövetség, Mózes 1. könyve, 25., 29-31. Letöltés: 2021.08.01.

<https://szentiras.hu/UF/1M%C3%B3z>

Varga Zs. András: Hatalommegosztás, az állam- és a kormányforma. Letöltés: 2025.12.31.

https://publikacio.ppke.hu/id/eprint/1344/1/PLWP_2013-05_Varga.pdf

Westminsteri Hitvallás. Letöltés: 2025.12.13.

<https://www.reformatus.net/westminsteri-hitvallas>

Folyóirat jegyzék

- Albert Gábor: A magyarság és a kálvinizmus kölcsönhatása. In: *Confessio* 20. évfolyam (1996) 1-4. szám
- Balássy Ádám Miklós: Jogállam, joguralom vagy jogállami joguralom. In: *KRE-DIt* 1. évfolyam (2019) 9. szám
- Békefy Lajos: Kálvin szellemében a korrupcióról. In: *Polgári Szemle* 6. évfolyam (2010) 2. szám
- Benda Kálmán: A kálvini tanok hatása a magyar rendi ellenállás ideológiájára. In: *Helikon Világirodalmi Figyelő* 17. évfolyam (1971) 3-4. szám
- Benda Kálmán: A végvári harcok ideológiája. In: *Történelmi Szemle* 6. évfolyam (1963) 1. szám
- Birkás Antal: A kálvinista dogmafelfogás és az alkotmányeszme. In: *Jura* 11. évfolyam (2005) 1. szám
- Bíró Anna: Az első protestánsok felbukkanásai Brazília történetében. In: *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Theologia Reformata Transylvanica*, 68. évfolyam (2023) 1. szám
- Busch, Eberhard: Kálvin és a demokrácia. In: *Theológiai Szemle* 47. évfolyam (2004) 3. szám
- Buzogány Dezső: Kálvin Állam- és társadalom szemlélete. In: *Magyar Tudomány* 171. évfolyam (2010) 2. szám
- Cservák Csaba: A hatalommegosztás elmélete és gyakorlati megvalósulása. In: *Jogelméleti Szemle* 3. évfolyam (2002) 1. szám
- Eberhard, Busch: Kálvin és a demokrácia. In: *Confessio* 20. évfolyam (1996) 2. szám
- Gergely András: Kálvin időszerűsége. Tanulmányok Kálvin János teológiájának marandó értékéről és magyarországi hatásairól. In: *Magyar Tudomány* 171. évfolyam (2010) 2. szám
- Hahner Péter: A kálvinizmus sikerei és kudarcai Európában. In: *Rubicon* 20. évfolyam (2009) 9. szám
- Incze Gábor: Alvinczi Péter. In: *Protestáns Szemle* 43. évfolyam (1934) 11. szám
- Jakab Éva: Gondolatok Pólay Elemér korai tanulmányaihoz. A nemzeti szocializmus és a római jog. In: *Acta Juridica et Politica* 10. évfolyam (2020) 2. szám
- Kovács Győző: Vjacseszlav Petrovics, Volgin. A társadalmi eszme fejlődése Franciaországban a XVII. században. In: *Irodalomtörténeti Közlemények* 73. évfolyam (1969) 2-3. füzetek
- Lajos Edina: A jog és erkölcs összefüggésének alapjai. In: *KRE-DIt* 6. évfolyam (2023) 1. szám
- Miskolczi Bodnár Péter: Az erkölcs és a jog szoros kapcsolata. In: *Polgári Szemle* 11. évfolyam (2015) 4-6. szám
- Ravasz László: A magyar kálvinizmus. In: *Confessio* 20. évfolyam (1996). 1. szám
- Szabó Zsolt: A demokrácia alapelveinek protestáns gyökereiről. In: *Collegium Doctorum. Magyar Református Teológia* 17. évfolyam (2021) 2. szám

Szatmáry Béla: A kálvini reformáció és a jogegyenlőség – adalékok a jogállamiság eszmetörténetéhez. In: Acta Humana 6. évfolyam (2018) 3. szám

Szűcs Ferenc: Kálvin felfogása a hatalomról és az államról In: Jogtörténeti Szemle 23. évfolyam (2007) 4. szám

Szűcs Ferenc: Kálvin tanítása az egyházkormányzásról. In: Confessio 31. évfolyam (2007) 3. szám

Tóth J. Zoltán – Nagy Péter: A montesquieu-i hatalommegosztási tan kialakulása. In: Jogelméleti Szemle 25. évfolyam (2024) 4. szám

Tóth. J. Zoltán: A jogállamiság tartalma. In: Jogtudományi Közlöny 74. évfolyam (2019) 5. szám

Veliky János: Kálvin. Kálvinizmus. Magyar kultúra. In: Magyar Tudomány 171. évfolyam (2010) 2. szám

Szerző témában megjelent tanulmányai és előadásai

A tanulmányai az alábbiak:

1. Kálvin korrupció ellenes lépései. In: Theológiai Szemle 2022/4. 209-215.
2. Kálvin jogi etikája és hatása a kálvinista keresztény etika törvényeire. In: Glossa Iuridica 2023/1-2. 209-221.
3. Kálvin jogtörténeti vívmányai az Institutio-n keresztül. In: Jogelméleti Szemle 2023/2. 101-111.
4. A kálvini hagyomány továbbélése, azaz a kálvini jog szerepe az alkotmányjog fejlődésében. In: Polgári Szemle 2023/1-3. 415-425.
5. Kálvin tanainak alkotmányjogi vetülete. In: Szlovákia, Selye János Egyetem, Teológiai Fórum Kálvin János Tudományos Folyóirat 2023/2. 153-169.
6. Kálvin, mint alkotmányjogász? In: Studia Iuris 2025/2. 26-38.
7. Kálvin (alkotmány)jogi hatása a nyugat-európai alkotmányfejlődésre. In: Szlovákia, Selye János Egyetem, Teológiai Fórum Kálvin János Tudományos Folyóirat (2027. megjelenés)
8. Kálvin korrupció ellenes lépései, valamint azok továbbélése, hatása napjaink korrupció elleni küzdelmére. In: KDNP Protestáns Műhely honlapja

Az előadásai az alábbiak:

1. *Kálvin (egyház)alkotmánya* címmel, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Miskolc, Doktoranduszok Fóruma (2023.11.23.)
2. *Kálvin a polgári kormányzásról* címmel, Károli Gáspár Református Egyetem, Protestáns Politikátörténeti Kutatócsoport, Fejezetek az európai protestáns politikai gondolkodás történetéből c. Konferencia (2023.11.16.)
3. *Kálvin tanainak alkotmányjogi vetülete* címmel, Szlovákia, Selye János Egyetem (2023.12.09.)
4. *Kálvin a jogalkotásról* címmel, Budapest, Soli Deo Gloria Alapítvány (2023.12.05.)
5. *Kálvin (alkotmány) jogalkotói tevékenysége* címmel, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, XXVII. Országos Jogász Doktorandusz Konferencia (2024.06.06.)
6. *A kálvini tanok az alkotmányjog tükrében* címmel, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Doktorandusz Konferencia (2024.01.29.)
7. *A kálvini jog, etika, politika* címmel, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Doktorandusz Szakmai Találkozó (2025.02.03.)
8. *Kálvin alkotmányjogi jogalkotási tevékenysége és hatása* címmel, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, XX. Doktorandusz Konferencia (2025.05.30.)

9. *Kálvin, mint alkotmányjogász?* címmel, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Országos Doktorandusz Szakmai Találkozó (2025.06.05.)
10. *A kálvini tanok és annak nyugat-európai alkotmányfejlődésére gyakorolt hatásai* címmel, Budapest, Soli Deo Gloria Alapítvány, Jogtudományi értékeink c. Konferencia (2025.07.15.)
11. *Kálvin alkotmányjoga és hatása* címmel, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jogász Doktorandusz Konferencia/I. International Conference for Legal Doctoral Students (2025.10.31.)
12. *Kálvin alkotmányjoga és közvetlen hatása* címmel, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar, Biztonság és bizalom a digitális társadalomban c. Konferencia (2025.12.05.)
13. *Kálvin alkotmányjogi hatása* címmel, Budapest, Soli Deo Gloria Alapítvány, Jogtudományi értékeink II. c. Konferencia (2025.12.16.)